

ISSN 0235-9111

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr. 7-9 2006 • ANUL XVI • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 7-9 (133-135) 2006
iulie-septembrie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT

Grigore CANȚĂRU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexei ACSAN, Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huşi), Anatol CODRU, Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Iulian FILIP, Gheorghe GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Ion MELNICIUC, Mina-Maria RUSU (Bucureşti), Valeriu RUSU (Franţa), Marius SALA (Bucureşti), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134,

Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 87 03, 23 46 98

e-mail: limba_romana@mail.md

Nu cu fraze și măguliri de florile mărilor se iubește și crește nația adevărată. Noi o iubim așa cum este, cum a făcut-o Dumnezeu, cum a ajuns prin suferințe seculare până în zilele noastre.

Mihai EMINESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235-9111

REDACTOR: Irina DERCACI
LECTOR: Veronica ROTARU
PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN

Acest număr este ilustrat cu lucrări de Ghenadie JALBĂ.

Revista *Limba Română* – 2006

Contribuții la crearea unui spațiu al comunicării libere între toți cei interesați de limba, istoria și cultura românilor.

Rubricile numărului 7-9: *Literatură și destin; Critică, eseu; Sacru și profan; Reflecții; Itinerar lexical; Limbaj și comunicare; Coșeriana; Interferențe; Cum vorbim, cum scriem; Proză; Pro didactica; Româna pentru alolingvi; Confesiuni; Lecțiile istoriei; Muzicologie; Arte plastice; Cărți noi; Recenzii* ș.a. – susținute de specialiști din Republica Moldova și România.

Suport didactic pentru procesul de învățământ preuniversitar și universitar.

Abonamentele la revista *Limba Română* pot fi contractate la agențiile „Poșta Moldovei” și „Moldpresa”. Pentru România – la Rodipet (în catalogul publicațiilor din Republica Moldova – poziția 77075).

Așteptăm la redacție noi apariții editoriale (cărți, reviste de cultură) pentru a fi prezentate și recenzate.

Adresa pentru corespondență: **Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova.**

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Materialele nepublicabile nu se recenzează și nu se restituie.

SUMAR

ARGUMENT

A. E. BACONSKY. Epilog târziu
5

CONSTANTIN CIOPRAGA – 90

Demnitatea unui spirit clasic
6

Grigore VIERU. Model al nezmotoasei glorie
9

Mihai CIMPOI. Liniștea și neliniștea formei
10

Liviu LEONTE. Sub semnul clasicismului
14

Alexandru HUSAR. Constantin Ciopraga – scriitor
17

Lucia OLARU NENATI. Un model al omului-lemnă
25

„Consider că basarabienii pe care i-am cunoscut mă întregesc pe mine”. Dialog: Maria SAHARNEANU – Constantin CIOPRAGA
30

LITERATURĂ ȘI DESTIN

Cristina GROSSU-CHIRIAC. Christa Wolf – între Est și Vest
40

CRITICĂ, ESEU

Alexandru BURLACU. Vladimir Beșleagă: drama zborului frânt (II)
49

Diana VRABIE. Reportajul ca tehnică literară
71

Ecaterina CRECICOVSCHI. Problema neoromantismului în literatura română
78

SACRU ȘI PROFAN

Theodor CODREANU. Manole și jertfa în viziunea părintelui Stăniloae
84

REFLECȚII

Mina-Maria RUSU. Identitatea culturii românești în contextul integrării europene
88

ITINERAR LEXICAL

Nicolae RAEVSCHI. *Hidronime traco-dacice având conexiuni etimologice baltice*
93

Iustina BURCI. Interferențe româno-slave în antroponimia veche din Moldova
112

George RUSNAC. False motivări antroponimice
120

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

Aliona DOSCA. Competențele traducătorului de terminologie juridică
129

Ludmila CLICHICI. Exprimarea tautologică: referențialitate și sens
137

Angela GRĂDINARU. Valori semantico-stilistice ale paronimiei
143

COȘERIANA

Cristinel MUNTEANU. Tehnica utilizării frazeologismelor expresive
150

INTERFERENȚE

Pilar García MOUTON: „Spaniola și româna au multe lucruri în comun”
159

CUM VORBIM, CUM SCRIEM

Ion CIOCANU. *Seisme!; Scorușata; Bobii, boabele, boburile*
163

NICOLAE FELECAN – 65

Ștefan VIȘOVAN. Consacrat cercetător al limbii române
167

„Ființa noastră s-a manifestat și a rezistat în aceeași indestructibilă trinitate, a latinității prin origine, a unității lingvistice și a spiritualității creștine” Dialog: Alexandru BANTOȘ – Nicolae FELECAN
173

Nicolae FELECAN. Din nou despre DOOM²; Al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie
184

PROZĂ

Leo BUTNARU. Ultima călătorie a lui Ulysse; Revenirea din războiul de o sută de ani; Nasul Cleopat(i)ei sau – minus un eveniment; Hollywood-ul îngerilor; Balerina cheală; Între paranteze de spezeze; O ecuație; O mie de cuvinte sau viața lui Flu
193

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU. Etapele valorificării textului literar în cadrul orelor de literatură: obiective și procedee de lucru
209

ROMÂNIA PENTRU ALOLINGVI

Alexei ACSAN. Vreau să vorbesc românește
224

CONFESIUNI

Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA. Iluzia libertății
241

LECȚIILE ISTORIEI

Ion CHIRTOAGĂ. Suceava
251

MUZICOLOGIE

Ruslana SPRÂNCEANU. Tendințe stilistice în miniatura autohtonă pentru pian
260

ARTE PLASTICE

„Un pictor adevărat e dator să surprindă irepetabilul, inefabilul acestei lumi...”. Dialog: Alexandru BANTOȘ – Ghenadie JALBĂ
265

CĂRȚI NOI

Virgil Nistru ȚIGĂNUȘ. Grigore Vieru iluminat de poezie
274

Memoria trecutului și... a prezentului. Vasile ERNU: *Născut în URSS* (fragment)
288

RECENZII

Veronica POSTOLACHI. O poezie născută din comuniunea cu A. Ma-teevici
304

Ion CIOCANU. Pe marginea unui studiu de sociolingvistică; Dincolo de prima impresie
310

Petru BUTUC. Necesari instrumente de lucru pentru filologi
322

Iustina BURCI. Mesager al identității noastre (*Limba Română*, nr. 4-6, 2006, Chișinău)
325

AUTORI

327

A. E. BACONSKY

EPILOG TÂRZIU

Cresc tineri înalți și lucizi,
cresc tineri, cresc tineri...
Cu mine se stinge șirul demenților turbulenți și extatici
pe care i-a născut această țară.

Era și timpul – prea multe
păduri și prea multe drumuri,
prea mulți tâlhari singuratici
au umblat prin istoria ei.

Poate sânul darnic, prea darnic,
a fost vinovat pentru toate.
Cine va sta să descopere urmele
altor întâmplări necercetate!

De-acum armonii, armonii...
Multă vreme de liniște văd înaintea.
Celor ce vin, întrebările, nopțile, spaimetele
le vor fugi din vis și din cuvinte.

Fericiți cântăreții senini,
fericiți cei născuți fără gheare,
fericiți cei ce n-au fost orbi niciodată,
fericiți cei ce urcă pe trepte rulante
în timp ce umbra-mi palidă coboară.

1967

DEMNITATEA UNUI SPIRIT CLASIC

Academicianul Constantin Ciopraga, critic și istoric literar, scriitor, remarcabil om de știință și cultură, a împlinit 90 de ani. Cu acest prilej, revista *Limba Română* i-a adresat distinsului profesor de la Iași un mesaj:

Mult stimată domnule profesor Constantin CIOPRAGA,

Se spune, pe bună dreptate, că faptele constituie măsura destinului unui om. Dumneavoastră veniți către această venerabilă vârstă cu un palmares impunător și de mare valoare științifică: zeci de cărți, sute de studii și articole, care vădesc o gândire critică excepțională și o atitudine academică exemplară, făcând dovada unui veritabil spirit clasic.

Știința literară românească de azi nu poate fi evaluată la justa valoare fără volumele Domniei Voastre despre Calistrat Hogaș, George Topârceanu, Mihail Sadoveanu, Hortensia Papadat-Bengescu, dar – întâi de toate – fără lucrarea de referință **Personalitatea literaturii române**.

Oamenii care Vă cunosc, domnule profesor, știu că destinul Dumneavoastră a fost marcat de multe experiențe dramatice.

Cu atât mai credibilă și mai impresionantă este dragostea și înțelepciunea cu care ați educat și ați îndrumat pe calea adevărului și a probității profesionale sute de tineri intelectuali, inclusiv din înstrăinata Basarabie, astăzi valoroși oameni de știință care își asumă cu responsabilitate – grație sugestiilor senioriale și susținerii Dumneavoastră – obligația de a contribui la o mai bună cunoaștere și creștere a „personalității literaturii române”.

Onorate domnule academician, nu vom uita niciodată că într-un moment de grea cumpănă, de răscruce pentru soarta revistei *Limba Română* – ne referim la anul 1994, dar, iubite profesor, cu regret, nici acum, în 2006, *Limba Română* nu este ocolită de grele încercări – ați fost unul dintre cei care, înțelegând profund rolul revistei în reafirmarea identității românești a basarabenilor, ne-ați oferit un sprijin real, demn de numele adevăraților patrioți și ale marilor oameni de cultură.

Faptul că revista mai există se datorează și autorității Dumneavoastră.

Stimate domnule academician, ați demonstrat, de-a lungul întregii vieți – repetăm cu emoție –, că măsura destinului împlinit și a demnității umane o constituie sacrificiul în numele unui demers constructiv, durabil, și credința nestrămutată în valorile definitorii ale spiritualității naționale.

Vă mulțumim că sunteți!

Vă dorim, la ceas aniversar, sănătate, același spirit tânăr și multă inspirație!

Să Vă bucurați de prețuirea celor dragi și să aveți recunoștința urmașilor!

La mulți ani!

CONSTANTIN CIOPRAGA – 90

- *Experiența mea solitară se vrea raportată la experiența generală. Pendulez neconținut între ochiul lăuntric și depărtările aeriene de afară.*
- *Suferința, încercările, dramele apropiate de cer, înlesnind transcendența. Iarna e timpul celor mai lungi călătorii interioare. După cincizeci de ani, inima devine cord. Orice viață e, în esență, reșezare perpetuă, veșnică proiecție spre ceva neatins, un vis, o năzuință, un miraj.*
- *Sunt modelat definitiv, ireversibil, de muzica spațiilor de acasă.*

Profesorul **Constantin Ciopraga** s-a născut la 12 mai 1916 în Pașcani, județul Iași, România. Critic și istoric literar. Din 12 noiembrie 1993 este Membru de onoare al Academiei Române.

Studii liceale la Pașcani și la Fălticeni și universitare (Facultatea de Litere și Filozofie) la Iași. Și-a continuat specializarea în Franța (1939). În 1956 a devenit doctor în filologie, iar în 1968 a obținut titlul de doctor doct. A fost profesor la Seminarul Teologic „Veniamin Costachi” din Iași și la un liceu din Pașcani. În 1949 a fost chemat la Universitatea din Iași ca asistent, urmând apoi toate treptele ierarhiei didactice, până la cel de profesor universitar (1962). Între 1959 și 1962 a fost lector de limba română la Sorbona și la École Nationale des Langues Orientales Vivantes din Paris. Între 1964 și 1983 a fost șef al Catedrei de Limba Română Comparată, iar între 1963 și 1966 – rector al Institutului Pedagogic din Suceava. A fost director al săptămânalului *Cronica* încă de la ființare (1965). A scris mult, între lucrările sale detașându-se monografiile consacrate unor mari scriitori români: **Calistrat Hogaș. Studiu monografic** (1960); **George Topârceanu. Studiu monografic** (1966); **Mihail Sadoveanu. Sintează critică** (1966); **Hortensia Papadat-Bengescu. Studiu monografic** (1973). Acestor li se adaugă: **Portrete și reflecții literare** (1967); **Literatura română a secolului XX** (1971); **Personalitatea literaturii române – o încercare de sinteză** (1973; ediție revăzută și adăugită, 1997); **Mihail Sadoveanu. Fascinația tiparelor originare** (1981); **Propilee – Cărți și destine** (1984); **Poezia lui Eminescu. Arhetipuri și metafore fundamentale** (1990) ș.a. A îngrijit numeroase ediții: Calistrat Hogaș, **Opere** (1956); Mihai Codreanu, **Scrieri** (2 vol., 1967); Garabet Ibrăileanu, **Opere** (2 vol., 1970-1971). A semnat peste 60 de studii introductive și peste 1000 de articole și eseuri în reviste de profil din țară și din străinătate. Este și autorul volumului de poeme **Ecran interior** (1975) și al romanului **Nisipul** (1989). S-a manifestat și ca traducător, tălmăcind lucrarea lui Jean Boutière **Viața și opera lui Ion Creangă** (1976).

Membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Asociației Internaționale a Criticilor Literari din Paris (1978). *Doctor Honoris Causa* al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava (1998). *Profesor Emeritus* al Universității „Al. I. Cuza” din Iași (2001). Cetățean de onoare al municipiilor Iași (2000), Fălticeni, Pașcani și al orașului Târgu-Neamț. A fost distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de cavalier (2002).

*Chişinău,
12 mai 2006*

MODEL AL NEZGOMOTOASEI GLORII

Stimate domnule profesor și iubite frate Constantin Ciopraga,

Vă trimit dintr-un spital aceste rânduri de felicitare cu ocazia zilei Dumneavoastră de naștere. Sunt sleit de puteri și Vă rog să mă iertați că îmbrățișarea mea, prin cuvânt, este netare.

Ați fost întotdeauna și ați rămas și azi pentru noi un model al cinstei, al unei istovitoare trude, al răbdării și al nezgomotoasei glorii.

Cinstea, ca și Patria, nu poate fi clintită din loc. Prin cinste și demnitate nu ați rătăcit niciodată drumul. Nu rătăcește drumul cel care este albină și rămâne pe locul unde l-a așezat Bunul Dumnezeu. Dumneavoastră ați rămas pe sfântul pământ și în Logosul din care ați răsărit ca un mare creator de frumuseți spirituale din care s-au înfruptat câteva generații.

Tăcuta Dumneavoastră glorie se înscrie în rândul supremelor responsabilități ale sufletului uman. Iar această glorie și această responsabilitate sunt ca un război sfânt și drept întru izbânda Dreptății românești.

Logosul care a izvorât și izvorăște din pana Dumneavoastră este nu numai un Pod de flori, ci și unul de oțel întins peste Prut. Pe el poți trece cu pas apăsat și încrezător.

Vă mulțumim și Vă îmbrățișăm cu toată dragostea, dorindu-Vă multă sănătate.

Grigore VIERU

Mihai CIMPOI

CONSTANTIN CIOPRAGA: LINIȘTEA ȘI NELINIȘTEA FORMEI

Constantin Ciopraga este, indiscutabil, un autor de istorie literară clasică, pe care o construiește în temeiul *personalității*, adică al datelor și codurilor ontologice (autohtonitatea, „echilibrul între antiteze”, conștiința clasică, deschiderea spre universal, relația complexă om – natură, estomparea tragicului, polivalența dorului, prioritatea solarului față de nocturn, tentația stilului narativ, continuitatea, aspirația rotundului, dominația sacrului).

Edificând această istorie literară de tip clasic, Constantin Ciopraga preferă temeiul solid, în-te-meierea de esență heideggeriană, *loc-uirea* într-o casă a literaturii, bine fixată în spațiu și arhitectural temei-nic construită. E, în acest demers, o analogizare cu operele și universurile artistice concepute de asemenea ca o construcție. Studiul monografic despre Sadoveanu începe cu constatarea „construcției perfect sferice” a unei „reconfortante alternanțe de ritmuri: de la citadin la rural, la natură și istorie” („Numeroase fapte și tipuri se repetă într-o nouă distribuție de motive, fără ca paralelisme să jeneze”.

Vezi Mihail Sadoveanu, **Sinteză critică**, 1966, p. 29).

Și în *Cuvântul înainte* la prima sa sinteză (**Literatura română între 1900 și 1918**) este anunțat principiul programatic-cheie: rascordarea, într-o istorie literară, a epocilor, curentelor și creatorilor, deducerea de structuri din stiluri și forme, crearea de perspective și interpretarea fenomenelor în funcție de nivelul variabil al unui anumit moment.

În **Personalitatea literaturii române** se vorbește, de asemenea, despre o sumă a multitudinii de conștiințe individuale, de constituirea simpatetică, în structuri ample, a creațiilor reprezentative printr-un proces de complementaritate și întregire reciprocă. „De la prototipurile arhaice, cu aerul lor nativ, elementar, până la mostrele artei moderne, între scrieri foarte distanțate circulă un fluid spiritual mai mult sau mai puțin sensibil. De la Varlaam și până la Sadoveanu urechea unui rafinat va distinge, nu fără emoție, o rezonanță colectivă” (**Personalitatea literaturii române – o încercare de sinteză**, Iași, 1973, p. 14).

Amfiteatrul cu poeți (2002) se construiește din personalitățile columnare, dar și din scriitori mai modești, cu „voci de acompaniament”, toți aceștia luați împreună constituind un întreg complex având aspirația generală a *sincronizării* cu fenomenul contemporan *in statu nascendi*, a înscrierii dintr-o perspectivă sau alta în fluxul creator pan-uman.

Constantin Ciopraga a promovat mereu acest principiu al temporalității deschise. Promotorul *temeiului* are conștiința lucidă a *invariantei* acestuia, dar și a *variantelor* construcției. Formele instituționalizate se dezafectează mereu sub semnul noilor paradigme, sensibilități și al achizițiilor curente în arhitectură, artele plastice, muzică și filozofie, precum ar fi în epoca interbelică bergsonianismul, freudismul, existențialismul în formele sale incipiente.

Formulei de criză complexă i se suprapun „inchiștină marcând viața interioară curentă”: repere cu suport existențial ca piscul și abisul, în conotații diverse, traduc la Arghezi, la Blaga și Barbu stări cicloide care, de la romantici încolo, nu încetează să preocupe. „Reînnoirea conceptului de poezie stimulează combustia, tensiunea, pasionalitatea devastatoare în balans cu reflexivitatea. Epoca își creează cronicarii de care avea nevoie...” (**Amfiteatru cu poeți**, ed. a II-a revăzută, Iași, 2002, p. 11-12).

Semnalarea inchiștinii ce marchează viața interioară curentă nu e întâmplătoare și trebuie legată de o altă inchiștină, pe care o produce și istoria literară ca sistem, ca o construcție bazată pe o „idee normativă” kantiană sau pe postulatul hegelian al devenirii conștiinței de sine (în istorie).

Constantin Ciopraga are conștiința că istoria nu este individualizarea unor valori generale și nici un flux discontinuu fără rost, ci creație

de noi forme care au o notă puternică de necunoscut, de imprevizibil: „Raportarea operei literare concrete la o scară de valori nu este astfel nimic altceva decât corelativul necesar al individualității ei” (vezi Rene Wellek, Austin Warren, **Teoria literaturii**, București, 1967, p. 339). Seria evoluțiilor se poate stabili, așadar, numai printr-o raportare la un sistem de valori sau norme, care se desprind doar dintr-un proces evolutiv, din istoria ca atare.

Principiile normative ale *istoriei clasice* sunt perturbate de neliniștea cauzată de ceea ce Derrida denumesc „o amenințare istorico-metafizică a temeliiilor: „Totmai în epocile de *dislocare* istorică, atunci când suntem izgoși din *loc*, se dezvoltă pentru ea însăși această pasiune structuralistă, care este în același timp un fel de furie experimentală și un schematism proliferant” (Jacques Derrida, **Scritura și diferența**, București, 1988, p. 20). Apare „poetica structurală” barochistă, „structura destrămată”.

Conținutul, care e energia vie a sensului, este neutralizat de structuraliști, spre a fi obținută mai eficient o totalitate opusă evident totalităților *determinate* ale istoriei clasice. Rămâne însă problema limbajului, care este una cu sensul, și a formei, care aparține conținutului. De aceea, Jean Rousset admite totuși „rolul în artă al acestei funcții capitale care este imaginația”. Se revine astăzi la conceptul kantian al frumosului, al ideii estetice ca „reprezentare

inexponibilă a imaginației (în jocul ei liber)”.

Opera imaginației creatoare ne întoarce spre „lăuntru invizibil al libertății poetice”, spre „originea oarbă a operei”. Ar fi vorba „de o ieșire în afara lumii, spre un loc care nu este nici un *ne-loc*, nici o *altă* lume, nici o utopie și nici un alibi. Creație a unui univers ce se adaugă universului”.

Pornind de la acest „nimic esențial, totul poate să apară și să se producă în limbaj”. Se conturează posibilitatea scriiturii și a inspirației în genere, căci „numai *absența pură* – nu a unui sau altui lucru, ci a tot, în care se anunță orice absență – poate să *inspire*, altfel spus, să *lucreze*, apoi să spună la lucru”. Cartea se caută, dincolo de „genialitatea oricărei bogății”, dincolo de „conținutul ei propriu și prim”: „Cartea pură, cartea însăși, trebuie să fie, prin ceea ce în ea este cel mai de neînlocuit, acea «carte despre nimic» pe care o visa Flaubert. Vis în negativ, în gri, origine a Cărții totale care a băntuit și alte imaginații” (*op. cit.*, p. 23).

Cum depășește istoricul nostru literar aceste dileme; cum se împarte între liniștea și neliniștea limbajului în raport cu inchietarea structurii?

În cazul lui Sadoveanu observă că ineditul marelui prozator „nu ține uneori de evenimentele povestirii, cât de stilul evocării, de punerea în scenă, de bogăția limbajului” (Mihail Sadoveanu, *op. cit.*, p. 29). Și în cazul **Hanu An-**

cutei se specifică faptul că „Savoarea cărții stă în special în limbă, nu în fabulație; o limbă când ceremonioasă, când obișnuită, trecând ușor de la registrul liric la accente epice. Impresionează când arhaismul cu rezonanțe cronicești, când reverențe cristalizate în formule, când diversitatea expresiei figurale” (*Ibidem*, p. 61). În totalitățile *determinate* ale istoriei clasice, limbajul se impune ca element mai important decât evenimentele și fabulația.

Pe de altă parte, va observa că la Voronca impresiile dezarticulate, tipic fragmentariste traduc delirul, drama rostitorului anxios care nu mai poate să-și găsească identitatea. Dincolo de limbajul gongoric, eseistul Voronca formulează propoziții memorabile: „Orice vers e o sumă de noi posibilități, o altă soluție a ecuației primare”, dar are și explicitări teribiliste și difluente: „Expresia poetului nou e plină de cutezare, de savoare absurdă: târnăcop, bumerang, salt întrecând în înălțime toate performanțele mondiale (...). Poemul țipă, vibrează, dizolvă, cristalizează, umbrește, zgârie, înspăimântă sau calmează...” (*op. cit.*, p. 463).

Între liniștea sadoveniană a formei și neliniștea aventuristă de tipul celei a lui Voronca și Vinea, între chietudinea și inchietarea sistemului istoriei literare clasice, Constantin Ciopraga păstrează un echilibru între sinteze, urmărind în literatură – ceea ce îi reușește și în calitate de poet și prozator – *arta* ca rostire (prin limbaj) a ființei.

Chișinău, iulie 2006. Academicianul Constantin Ciopraga împreună cu soția Margaretă (dreapta sus) și fiica Magda (centru stânga) la Casa Limbii Române

Liviu LEONTE

SUB SEMNUL CLASICISMULUI

Apărut în ceea ce, cu mare indulgență, s-ar putea numi atmosfera culturală a lașilor din anii '50, profesorul Constantin Ciopraga a început construcția, cu aceeași voință ordonatoare, a operei și a propriei personalități. Opera, care cuprinde tot ce înseamnă literatură, rămânând fundamental un edificiu critic, s-a îmbogățit cu numeroase și sistematice incursiuni în perimetrul celorlalte arte, cu reflecțiile gânditorului și ale moralistului.

Peste disponibilitatea manifestată, preferințele istoricului literar s-au îndreptat spre scriitorii care au exprimat o spiritualitate, o epocă, o ambianță culturală. Sunt scriitorii *Vieții românești*, cărora le-a consacrat monografia de referință: Hogaș, Topârceanu, Sadoveanu, Ibrăileanu, mentorul revistei, cu care criticul se înruștește prin preocupările pentru specific, distanțându-se de ideologul poporanist ofensiv, profund în studiile de istorie culturală, strălucitor în teoria literară (**Creșterea și analiză**), dar cu un anume coeficient de partizanat în judecarea fenomenului literar. Monografia

Calistrat Hogaș definește o metodă și anunță un stil care, cu imperceptibile nuanțări, și-au păstrat atributele de-a lungul anilor. Omul clasic, scrie Edgar Papu, rămâne „neschimbat, *închis* în forma sa definitivă” (**Apolo sau ontologia clasicismului**). Când formula lui Hogaș nu părea a ieși din termenii controverselor: primitiv, „un aed din faptul lumii” (E. Lovinescu), sau orășean care face doar „băi de primitivism” (Vladimir Streinu), criticul găsește o breșă în abordarea scriitorului prin mijlocirea artei sale, definindu-i apartenența temperamentală la baroc și cea intelectuală la cultura clasică.

Ceea ce cărțile din prima etapă, între care trebuie să menționăm și volumele **Hortensia Papadat-Bengescu și Literatura română între 1900 și 1918**, au exprimat, ca gândire critică și metodă de interpretare, a fost finalizat într-o lucrare de sinteză, o adevărată istorie a literaturii române, scrisă din unghiul specificității – **Personalitatea literaturii române**. Sunt surprinse aici câteva dintre constantele literaturii, rezultând din ceea ce autorul numește interdependența modelatoare a factorilor externi și a individualităților creatoare. El reține, în pofida istoriei agitate, un clasicism structural, adică o desfășurare sub seninul solar al lui Apolo, potrivit formulei lui Nietzsche. Această structură se vedește în folclor, în procesul de „raționalizare a liris-

mului”, în rezistența la curente care îi amenințau echilibrul. Criticul a reluat și cu alte prilejuri ideea că expresionismul sau suprarealismul au avut o situație precară pe teren românesc – chiar dacă au beneficiat de concursul unor scriitori de prestigiu –, că avangardismul și-a asigurat viabilitatea atunci când a restabilit legătura cu tradiția. Estomparea sau dedramatizarea tragicului este, în viziunea profesorului Ciopraga, o altă dominantă, întâmplările trecutului creând o melancolie a istoriei, iar privirea morții nu s-a soldat cu o reacție tragică, întrucât a intervenit raportarea la cosmos, la forța regeneratoare a naturii. Idei propuse ca sugestii atunci când e loc și pentru alte ipoteze, plecând de la excepțiile care, dacă nu confirmă regula, oferă noi variante de interpretare.

Cărțile care au urmat reiau demonstrația din **Personalitatea literaturii române**, susținută de operele unor scriitori exemplari (Sadoveanu, Eminescu), privite din perspectiva „tiparelor originale”, a „arhetipurilor și metaforelor fundamentale”. Sadoveanu răspunde edificator modelului clasic, ideii de specific național oferit de evoluția literaturii. Împotriva tendinței de secționare a operei sadoveniene care nu s-ar fi exprimat concludent decât de la finele celui de-al treilea deceniu, Constantin Ciopraga o citește în organicitatea ei, descoperindu-i „semnele” nu

numai în cărțile-emblemă. Fraza critică, saturată de erudiție, își păstrează eleganța în caligrafia delicată și distantă a stilului, reprimând efuziunile care ar altera luciditatea discursului. Iubitor până la răsfaț de analogii, de trimeri la autori de pe toate meridianele, criticul cenzurează, cu o subiacentă ironie, ipoteza seducătoare care asociază lumea din **Baltagul** cu cea a Egiptului antic, opunându-i lui Frazer și altor iluștri cercetători pe mai modestul, dar mai convingătorul Simion Florea Marian cu **Înmormântarea la români**.

Descriind minuțios universul poetic, temele liricii eminesciene, istoricul literar vede în poet un contemplator lucid, pentru care haosul e „realitate amorfă, neaderentă, e suferință multiformă”, apreciind că umbra, motiv romantic, orientează nu spre abisuri terifiante, menținându-se „într-un impresionism tandru, apropiat amintirii”. Însăși imaginea poetului: „Perseverent până la obsesie, rânduitor plin de râvnă, poet de tip laborios – posedat de idealul perfecte ordonanțe a discursului –, programul său nu cunoaște nici abandonul, nici graba”, reprezintă o proiecție a idealului clasic al criticului.

Surpriză, cărturarul riguros și doct apare în ipostaza de poet, nu numai în cea de romancier, un poet fantezist, ironic, amuzându-se cu spectacolul demontării lumii în piesele componente și al

refacerii ei după o logică insolită. Populată de personaje fantomatice și bizare, poezia propune o aventură în paradox a unui intelectual care, după ce a citit toate cărțile, visează la ingenuitatea și armonia primară ale lumii.

Profesorul Constantin Ciopraga reprezintă ceea ce un talentat publicist numea o „valoare fixă”, un reper în dinamica tranzițiilor. Când, cu mai bine de jumătate de secol în urmă, intra în amfiteatrele universității ieșene, prin ținuta, liniștită și gravă, prin afabilitatea ușor reținută, pentru ca relațiile să nu iasă din perimetrul civilizației, părea descins din institute și academii străine unde predecesorii săi își făcuseră studiile. Nimic nu lăsa să se vadă că asistentul de atunci, după ce trecuse printr-un stagiul la Paris, traversase experiența teribilă a războiului și a prizonieratului. „Vrem a spune doar că un clasic – scrie G. Călinescu în *Sensul clasicismului* – nu e absorbit de evenimente, nu e surprins de ele și în momentul chiar când le trăiește, le contemplă cu un ochi străin, cu un «calm» propriu clasicului”.

Personalități, unele dintre ele impunătoare, au ilustrat literale ieșene după ce Ibrăileanu și-a încheiat cariera universitară. Ele au trecut doar pe la Universitatea „Al. I. Cuza” și, din proprie inițiativă ori silite de vremuri, au plecat în alte direcții. Constantin Ciopraga a rămas și s-a constituit

ca model în profesii și în afara ei, „Deasupra «partidelor», astăzi, ca și atunci când a început să se afirme – existau «partide» literare și în anii '50! – Constantin Ciopraga oferă un admirabil exemplu de conduită scriitoricească în ținuta sa academică”. Mi-am permis să citez ce am scris acum cincisprezece ani nu pentru „genialitatea” unei observații la îndemâna oricui îl cunoaște, ci pentru a evidenția modul în care profesorul și-a exercitat magistratura critică, pentru a menționa permanenta actualitate a neamestecului criteriilor în demersul critic, a prejudiciilor aduse literaturii atunci când este comentată prin intermediul unor factori din afara ei.

Omul, generos, are în rezervă un teritoriu la care nu se accede. El impune o distanță, a decenței, nu a orgoliului, făcând să tacă în jur familiaritatea vulgară, grosolană. Mă gândesc la Tudor Vianu care a scris despre „înțelepciunea și politețea” eroilor sadoveni, înțelepciunea fiind o vârstă a spiritului. O victorie a spiritului atestă și fapta cea de toate zilele – ca să nu spun „eul empiric” – a profesorului pe care un echilibru miraculos o menține într-o superbă vârstă a maturității, neschimbată în esență de când îl cunosc. Victoria supremă rămâne cea din operă, un mod de a crea – mă întorc la *Sensul clasicismului* – „durabil și esențial”.

Alexandru HUSAR

CONSTANTIN CIOPRAGA – SCRITOR

Profesor, critic și istoric literar, a fost, ani în șir, șeful Catedrei de Literatură Română și Comparată a Facultății de filologie a Universității din Iași, trei ani lector de limbă și civilizație română la Sorbona și École Nationale des Langues Orientales Vivantes din Paris, mai mulți ani rector al Institutului Pedagogic din Suceava, Constantin Ciopraga se impune în cultura noastră ca un model de prim plan în învățământul superior. Paralel, volumele sale, adevărate monografii (**Calistrat Hogaș, George Topârceanu, Mihail Sadoveanu, Hortensia Papadat-Bengescu**, precum și cele care îl prezintă pe Constantin Ciopraga în calitate de autor de eseuri, poezie și proză sau traducător din limba franceză, italiană și spaniolă), îi conferă un loc dominant în istoria literaturii române. Deținător al unor premii importante: Premiul Uniunii Scriitorilor (1985), Premiul „Mihai Eminescu” (1987), Premiul Convorbiri literare (2000), Premiul Mediterraneo – Italia (1985), Premiul Criticilor Literari Italieni „Olivo d’Oro” etc., ales recent membru al Academiei Române, scriitorul

cunoaște o unanimă apreciere, deopotrivă ca poet și prozator.

În poeziile sale, datate *Iași – Văratec 1971-1973 și mai înainte*, reconstituie filmul unei vieți privity în curgerea ei, în optica de ansamblu a unei sinteze. Volumul **Ecran interior** este rodul cristalizării unitare a unui poet care ni se înfățișase până atunci doar în ipostaza de critic și istoric literar, „ocultând”, cu discreție, un talent creator sub roba de magistrat al literelor, un nostalgic boem, un observator fin al vieții, un contemplativ în căutare de sine:

*După o noapte de lecturi
fantastice cauți garoafe,
Te cauți și nu te găsești, –
iar în stradă
Observi că și alții se caută
chiar din zori.*

Poezia sa se apropie, pe un plan, de cea a lui G. Topârceanu, D. Botez și G. Lesnea din perioada de avânt a poeziei ieșene de odinioară, pe alt plan – de cea a lui Jules Laforgue sau Jean Richopin, lirici simbolizți francezi, de lumea lui Sadoveanu din *Demonul tinereții* sau *Floare ofilită*:

*Fata ceasornicarului
mângâie – un brad centenar –
Și-mi vine să cred că timpul,
ora exactă
Minutele chiar, se măsoară
cu brazi.*

Lumea poetului este cea în care se regăsește pe sine în căutarea unui timp intim propriu. Poetul se situează în spa-

țitul ce-i aparține, un spațiu-timp personal, din interior, cu un ochi degajat, subtil, comprehensiv, privind viața. În același timp joc al inteligenței și sensibilității, joc al fanteziei libere și degajate, joc al creației originare, joc al metamorfozei, poezia sa – alchimie verbală – are un caracter (re-vers) ludic:

*Alege, să zici cuvinte cu F
De pildă Fior, Frunză,
ori poate Floare...
Jocul e plin de surprize
extraordinare
Parcă lipsește ceva și cauți
răspunsuri*

*Poate frumusețe,
poate farmec, poate fluturi.*

Divertisment în accepția pascaliană a conceptului, poezia sa are un adânc sens etic și estetic. Privit din acest unghi, **Ecran interior** reprezintă, în esență, un univers moral intim, sub al cărui scut emblematic poetul – un apologet al bucuriilor simple – ni se prezintă, la nivelul sintezei, ca în *Conversații cu flori*:

*Chiar dacă ești trist,
e o plăcere
Să conversezi cu flori,
cu găini, cu albine
Și uite așa trece timpul –
și-i bine. E bine.*

Aceasta implică un nou sistem de relații între om și natură sau om și om, ca într-un cod moral al singurătății:

*Botează în glumă copacii:
un copac – un Ion*

*El e Ion, ei sunt Ioni
și vântul devine OM
Și uite așa nu ne mai sperii
de vânt...*

În proza sa **Nisipul** (1989) este prezentat un om care nu se sperie de război, de prizonierat, înnobilând totul grație memoriei afective. Lumea lui Ionel Teodoreanu din **La Medeleni** reapare, pe alocuri, prin conturarea personajelor ce amintesc și figuri din **Enigma Otiliei** sau din **À la recherche du temps perdu**. Poți avea oricât de viu gustul infinitului. Dar nimic nu e mai mișcător decât un sentiment trecut prin amintire, care este evocat cu melancolie în roman, la o lecție de anatomie. Autorul însuși întreabă: „Ce mi-ar fi folosit la Miravento un timp fără aduceri aminte, un timp pustiu, când singura consolare la înde-mână era doar trecutul?! Multe fărâme ale acelui trecut se depuseseră la întâmplare în galeriile întunecoase ale memoriei. Nisipuri stagnante... Pulberi ale lucrurilor pe care le credeam definitiv uitate se deslușesc din ceața amintirii, descriții de natură” (în care e prezent poetul). Scriitorul prezintă celebrul **Cimitière marin**, străjuit de chiparoși solemn, cavoul în stil meridional, grilaje de fier forjat, pietre tombale mângâiate de soare.

În același timp, alături de **Masa umbrelor** și **Întoarcerea în timp** ale lui Ionel Teodoreanu sau **Anii de ucenicie** a lui Sa-

doveanu se ivesc pagini care, cum ar spune însuși autorul, sunt scrise de „un om umblat nu numai prin cărți”. Pagini antologice despre drumul spre Otopeni, vegetație, flori, lumina caldă, la Vamă – „obișnuita rumoare a sălilor de așteptare” (munții de la mii de metri altitudine) se înscriu cu succes în soldul literelor. Sugestii livrești se împletesc cu notații directe despre locuri văzute cu ochiul liber. Alături de N. Iorga, T. Vianu și I. Petrovici, scriitorul apare cu înalte pagini de jurnal în lucrări ca: **Embleme spirituale britanice** (1964), **Mozaic iugoslav** (1965-68), **Rezonanțe din nord** (Olanda, 1968), **În Orientul apropiat** (1973), **În răsăritul Germaniei** (1974), **Priveliști helvetice** (1975), **Mexico** (1977), **Prin New York în trecere** (1977), **Toamnă poloneză** (1978), **Secvențe din Cehoslovacia** (1983), **Străbătând Balcanii, Perspective elene, În climat turcesc** (1983) (Bulgaria, Grecia, Turcia). Sunt, de fapt, panorame, note de călătorie care conțin date exacte și descriu un orizont real.

Călătorul este un observator atent și reflexiv. Această calitate se confirmă în descrieri de natură (recunoaște speciile: pini și chiparoși). Uneori degajat, după vizite în orașe și muzee de artă, îl aflăm istovit, obosit, contemplând, retras în camera sa la fereastră, o priveliște mirifică spre mare. În

zări, de pe terasă, admiră munții falnici din preajmă, ascultă muzica simfonică, apoi o transmisiune religioasă, comentarii biblice etc. În Polonia îl vedem privind pe fereastră, în desfășurare grăbită, sate, localități mici, fabrici, vegetația autumnală, ruginie, păduri de pini și mesteacăn, arbori maiestuoși, stejari.

Descrierile de natură alternează cu observații asupra realității. Cracovia este prezentată în accente de măreție spirituală, dar și de istorie tragică. Scriitorul distinge, identifică secvențe relevante, construcții stratificate, însemne a șapte secole, arhitecturi grandioase în care goticul și geometriile renaștentiste (introduse de italieni) dialoghează cu barocul. Cracovia culturală prezintă analogii cu Iașul. Discuri cu muzică poloneză tipică amintesc de Pașcanii copilăriei, de polcile și mazurcile polonezilor stabiliți acolo. Surprinde aspectul moral: o dominantă a sufletului polonez, atât de marcat de încercări dramatice, fiind, fără îndoială, religiozitatea.

Iașul, cu pavajul cald, teii înfrunziți, luna alburie, apare în contrast cu Iașul văzut din monoplan, de la trei mii de metri altitudine, orașul „revărsat pe șapte coline, cu turnurile, parcurile, străzile, acoperișurile cu reflexe metalice care se desfășurau purificate, ireale în lumina de august, oferind privirii o lume fără drame, alta decât cea adevărată, de jos”. La Văratec,

împrejurimea, arborii tăcuți, havuzul murmurător din dreptul stăreției aveau reverberații eminesciene. Tabloul sonor de atunci i s-a înțipărit atât de viu în memorie, încât cerdacul mănăstiresc sub teii uriași, grupul de ascultători de la Văratec și naratorul dintr-o noapte de august cu lună plină „aparțin unui moment etern”.

În contact cu oameni vii, scriitorul intervine spontan. Surprinde voci care se caută reciproc, aude voci negre, voci sure, voci galbene, voci albe ca hârtia (un procedeu rar aplicat – audierea colorată). La Radio-Moldova distinge vocea exuberantă a lui Miluță Gheorghiu, vocea răgușită a lui Constantin Ramadan, vocea cavernoasă a lui Tudor Călin, apoi vocea de narator mitic a lui M. Sadoveanu, vocea caligrafică a prof. N. I. Popa, vocea calm-reflexivă a doctorului Gr. T. Popa ori vocea patetic-sentimentală a Otiliei Cazimir. Neuitată, vocea graseiată, cu inflexiuni capricioase a lui N. Iorga, chemându-i pe auditori, săptămânal, la „sfaturi pe întuneric”. Apare Lesnea într-o dumnezeiască seară de august, la Văratec: oaspete pasager care își descărca volubil sacul cu amintiri. Virginia Micle trebuia să fi fost o frumusețe clasică: ochii albaștri, tenul curat, cu sclipiri de chihlimbar, aparțineau unei femei pline de farmec. Gânditor și literat, Ion Petrovici e „un personaj generos, un european”, cu „cer-

te afinități ieșene”. „Cu vocea sa studiată, armonioasă, frazarea în spiritul retoricii clasice, privirea concentrată, întreaga ținută a omului (bine construit), inclusiv vestimentația sobră”, amintea de modelul Maiorescu.

În prezentarea lui Tudor Vianu, analistul procedează exemplar. Tudor Vianu era de o comunicativitate naturală, de o bonomie care cucerea. Vocea lui de bariton bine timbrată, limpede, avea rezonanțe atrăgătoare, învederând un fond liric discret. Apoi intră în atenție învățatul aerisit cu știuta-i vocație a asociațiilor cărturărești, gânditorul problematizant, omul de gust mișcându-se degajat în domeniile artelor, poetul. Principala dimensiune etică a cărturarului era, fără îndoială, comprehensiunea, de unde și o atașată vibrație cald-umană. Evocarea întâlnirilor la Paris, după 1960, ca reprezentant al României la UNESCO – pornind pe jos pe Bulevardul Montparnasse până spre Notre-Dame sau spre grădina Luxemburg, în care părea că printre platani se mișcă Anatole France. Surprinde, în fine, în promenadă, câte un moment când, atins de melancolie, este atras de etalajele buchiniștilor de pe cheiurile Senei, în preajma catedralei Notre-Dame privind albumele cu reproduceri de pictură, foiletându-le cu atenție. Se distinge astfel omul de gust, intelectualul rafinat, poetul gata să caracterizeze cu o metaforă fericită un edificiu, un peisaj, una din

acele personalități care onorează o cultură. Un portret memorabil încheie un profil, un model definitiv, care impune în istoria culturii noastre un etalon, o valoare supremă, sfârșind: „Entuziasmul supravegheat făcea podoaba spirituală a cărturarului, nostalgia totalității întreținea prospețimea sufletească, vibrația afectivă încălzea rostirea. Tudor Vianu-umanistul era un european, un aristocrat al spiritului”. La fel, un umanist modern, N. I. Popa, văzut în contextul epocii, se situa, împreună cu Tudor Vianu, cu Al. Dima și alții, printre întemeietorii disciplinei comparatiste la noi, cu relevantă orientare spre teorie. Eminent om de catedră – „magistru” – intelectual atât de informat, și-a exercitat exemplar munca de benedictin, gata să sprijine oricând cu un sfat, cu o sugestie, cu o carte pe oricine „a fost o conștiință, un om”. Scriitorul îi urmărește privirea (se apropie în tăcere, cu discreție, foietând pe birou o carte apărută cu puține zile înainte... privea absent obosit, tăcut), îi ascultă vocea, surprinde armonia spirituală a profesorului.

Îl aflăm pe front, cercetând mereu fizionomiile bărbaților din jur, în anii de prizonierat, implicat în retrospectii adâncite, dar și în dialoguri cu parteneri români sau de alt neam, suportul psihic al anilor de contact cu oamenii. Obişnuindu-se să exploreze dincolo de uniforme și grade militare avatarurile omenescului în su-

ferință, distinge între finlandezi, germani și italieni. În aeroport, atent la figuri, fizionomii, vestimente, valize etc., remarcă tipuri și individualități cu însușiri distinctive. Constantin Ciopraga e un analist fin, un observator atent al vieții, imperturbabil în observații privind comportamentul, atent la gesturi, la vestimentație, la limbaj, la decor, un portretist rar. În portretul bunicii surprinde părul ei de cenușă (care trebuie să fi fost odată negru), ochii ei somnolenți, oboșiți, la sfârșit aproape uscați, mâinile zbârcite, tremurânde, vorbele ei surpate, rărite... Portretul lui Stambulea – ochii gălbui, trudiți, gulerul tare, mustața tăiată scurt; portrete de ofițeri superiori, de figuri memorabile ale cetății, unchiul și nenea Haritopol sunt fin conturați în caractere amintind de La Bruyère.

Narativ, povestind întâmplări ori istorii, în același timp descriptiv, vădind interes pentru natură, schițează tablouri, portrete. Ceea ce considera însuși „jocul de-a portretul” e observabil și în **Portrete și inflecții literare**, dar cu alte deschideri, și în **Amfiteatru cu poeți**, alternând cu demersul ostatic, vizibil în volumele **Între Ulyse și Don Quijote** și în **Profile**. Portretist, declară însuși: „Nu pe Sainte-Beuve l-am avut sub ochi pentru portretistica literară, ci pe modernul Albert Thribaudet, din care s-a inspirat și G. Călinescu și Pompiliu Constantinescu”.

Uneori, pasaje întregi în ritm de melopee sau chiar versuri de care își aduce aminte alternează cu limbajul eseistului (în capitole ca *Amfiteatre și literatură* sau *Dimensiunea Perpessicius și altele*), cu limbajul evocării din Văratec (zile și nopți de august, adevărate pagini de Ionel Teodoreanu). Apar dascăli, actori, case (tihnita casă a lui Nicu Gane, ulterior proprietatea lui Artur Gorovei de la Fălțiceni, casa lui Dan Protopopescu din același oraș). Urmează o perioadă de lecturi înverșunate, de acumulări și conexiuni sistematice, muncă de benedictin în perpetuă tensiune, etapa lași. Omul de cultură, istoric de artă, constată că personalitatea Parisului este efectul sintezei suprapuse: romanicul, goticul, clasicismul și celelalte coexistă... Spirit asociativ, face comparații spontane. În Elveția, la Zürich, de exemplu, pădurile, lebedele, rațele descind parcă din tablouri berlineze de pe Spree. Un mormânt simplu, solemn, din marmură albă, depune mărturie despre originea italiană a lui Valéry. În casa lui Goethe, la Weimar, spiritul titanului s-a impregnat în lucruri, saloane spațioase, înalte, mobilier simplu, mari tablouri de epocă, statuete, clavire.

La un moment dat, autorul mărturisește: „Scriu în fiecare zi, năzuind spre un cer translingvistic, uitând momentan de mine însumi...”. În aceeași dispoziție îl aflăm admirând fluviul din vale,

o Dunăre coborând din depărțări, calmă, vibrând în soare, maiestuoasă. Undeva în Grecia, într-o livadă de măslini centenari, spune: „Singur, afară, cercetez cerul, admir carul mare. Vreme magnifică, subțire pâclă marină. Spre ziuă, vânt teribil, parcă geme în beznă un uriaș rănit”. În Polonia – amiază melancolică, lină, altă dată – „timp magnific”. Descrie spațiul la căderea nopții: „Lună plină, țârâit de greieri, în corturi răcoare. Spre Balcic podgorii întinse, stânci albe, case cu acoperișuri roșcate, de țiglă, răsfirate pe coline cretoase”. Apoi, survin sub pana sa războiul, epoca, știri alarmante despre Occident și Europa centrală, pregătirile de război ale Germaniei, armate germane invadând Europa, o noapte de sfârșit de octombrie, zguduită de cutremur, imagini de fond, prizonieri de război. Pretutindeni aceeași sobră artă a cuvântului. Pretutindeni – economie verbală. Nici un cuvânt risipit, aruncat, străin. Un scriitor stăpân pe pana sa, un limbaj nuanțat, un vocabular bogat, surprinzător de bogat.

Un rar maestru al epitetului, îl cultivă cu grijă, cu dibăcie. Un singur epitet spune uneori totul: „Între Milano și Roma te împresoară aerul *muzéal*, un oraș ca Zürich este *fermecător*. La Capri vegetația este *luxuriantă*. În jur, o mare *albastră*, sclipiri de *peruzea*, public *distins*”. Epitetul binar

surprinde firesc timpul: timpul *în-sorit, cald*; timp *răcoros, umed*; străzi *largi, populate*; case *umede, cenușii*. Epitetul ternar ornează o Mediterană *netedă, uleioasă, de culoarea oțelului*; un hotel *mic, intim, foarte dichisit*; un râu *limpede, gălăgios, grăbit*. Orașul Berlin e *umed, rece, grav*. Groenlanda – un tablou *ghețos, înzăpezit, mut*.

Intervine, în **Caielele pri-
vitorului tăcut**, o preocupare preferată: sunt pagini de jurnal, uneori datate cu precizie, spontaneitate, notații telegrafice. Iată orașul Montpellier: activ, dinamic, fremătător, cu automobile în flux torențial, comparate adesea cu cele de acasă. Un Montpellier, un Tever London îți evocă ambianța de la „Carul cu bere” din București. Veneția tăcută, misterioasă, umedă e cufundată în ceață. Orașe ca Mexico, metropola cea mai populată din lume, la 1400 metri altitudine, e într-un freamăt perpetuu, inimaginabil. În Elveția – timp *în-sorit, cald, orizonturi calme, clare, dezmiertătoare*. În natură – cer de plumb, mut, ghețos, nepăsător. Notații severe, concise: arbori chinuiți de vânt, legănându-se sonor. În fond, parcă spun totul despre el însuși.

Un intelectual melancolic, receptiv la valorile artei, are statornicie și adâncime, mai ales suplețe, *esprit de finesse*. Tentat de reflecția solitară, uneori aforistică, este un spirit capabil de concentrație, rafinat, distins ca om. În

sensul vechi, ca orator – *vir bonus dicendi peritus* (Quintilian) – omul nu dispare din omul de litere. A deveni „mai om” (humanior) prin intermediul filozofiei, al literaturii și artelor a fost o idee-boltă... a scriitorului. Toate eforturile canalizau programatic spre acest țel. Constantin Ciopraga vorbește de „psihicul meu afectiv, întregit cu date noi, generat de realitățile cotidiene”, se regăsește pe sine, se analizează, se prezintă atent, evolutiv pe fundalul epocii și distinge, prin fapte, situații-limită și întâmplări din zilele și nopțile de front – biografia sa postbelică de cea de dinainte de război.

În aceste condiții, scriitorul constată: „Pentru o femeie, mica ei biografie e mai importantă decât steaua Orion. Bărbații au alte satisfacții: un poet poate persifla prezentul în dreapta și în stânga, consolându-se că eternitatea va fi de partea sa. Greșeala bărbaților e că ei aleg întâi un corp, iar pe urmă, uimiți, constată că acel corp nu are sufletul așteptat de ei. Firea femeilor e făcută să disprețuiască pe acela care le dorește și să iubească pe acela care le detestă. În fine, dragostea face uneori ca urâtenia să pară acceptabilă, nefericirea urâțește pe cei frumoși. Dacă nu-ți trăiești viața la timp, orice așteptare e de prisos... Necazurile războiului trebuie să-i facă pe oameni mai înțelepți”. Vizitând muzeele, în fața unor pânze care „transcend într-un timp himeric”

(scutit de prăfuire spirituală), notează: „Un astfel de timp, în care pulsează divinusul, te învață modestia”... Sublimitățile au, totdeauna, funcție purificatoare. Într-un avion, decolând la Berlin într-o dimineață însorită, cu destinația Paris, notează: „Experiența mea solitară se vrea raportată la experiența generală. Pendulez neconținut între ochiul lăuntric și depărtările aeriene de afară”. La fel, observă: „După orice mare conflagrație ceva se schimbă” sau „Indiferent de spațiu și timp, condiția captivului e, în fond, aceeași”.

Spiritul reflexiv persistă și în paginile **Jurnalului**: „Reflecția pe care mi-o repet mental: De cel puțin 90% din miile de lucruri expuse într-un mare magazin, oamenii se pot dispensa”. Rezonanțe care amintesc de reflecțiile lui Ibrăileanu din **Privind viața** revin în fraze ca: „Suferința, încercările, dramele apropiate de cer, înlesnind transcendența. Iarna e timpul celor mai lungi călătorii interioare. După cincizeci de ani, inima devine cord. Orice viață e, în esență, reșezare perpetuă, veșnică proiecție spre ceva neatins, un vis, o năzuință, un miraj”.

Scriitorul își spune sieși, în lagăr, în nopți senine de vară, privind lung, întrebător stelele: „Mă știam în voia lui Dumnezeu, căruia îi repetam concis aceeași rugăciune: «Să fiu scos de aici, să nu sfârșesc în pământ străin: o zi să mă regăsesc între ai mei, apoi să mor, acolo!». Revenit însă din

călătoriile imaginare, meditănd la trecerea lucrurilor, mă consolez cu puterea magnetică a locului de aici, care mă integrează unei durate, unei colectivități”.

Adânc legat de pământul natal, îl surprindem în Mexico mărturisind: „Simt nevoia de a reveni acasă, de a savura orizontul regenerativ de la mănăstirea Văratec, ca un obișnuit cu orizontul degajat, cu cerul deschis, cu vegetația reconfortantă. Ipoteza de a trăi între coloșii din New York mă neliniștește” – și își explică sieși: „Sunt modelat definitiv, ireversibil, de muzica spațiilor de acasă”. În final se simte „în rezonanță afectivă continuă cu o Moldovă de profunzime”. Ascultă cu pietate vocile înaintașilor săi din cimitirul străvechi de la Pașcani și susține: „Ești de acolo de unde sunt morții tăi”. Această identificare-regăsire e, în ochii săi, fericirea: „Îmi reglez timpul interior cu acel al înaintașilor”. În drumul său de fiecare zi de acasă, de lângă turnul Golia până la Universitate, spune: „Străbat șapte secole de istorie”... lașul, cu locurile lui, trăiesc în conștiința sa aproape cântând – „spații de afecțiune, spații de elecțiune”, spații de clarificări și aprofundări. „Nicăieri nu m-am simțit mai eu însumi decât aici.”

Întâlnind la Iași un climat favorabil ascensiunii și un mediu propice afirmării valorilor și recunoașterii lor, scriitorul rămâne una dintre cele mai luminoase personalități ale culturii române.

Lucia OLARU NENATI

UN MODEL AL OMULUI-EMBLEMĂ: CONSTANTIN CIOPRAGA

Viața culturală românească a timpului nostru, în consonanță cu valurile zbuciumate ale celei sociale și politice, a oferit mereu imaginea unor necurmute prefaceri, răsturnări, chiar dinamitări ale elementelor de stabilitate. Totuși au existat oameni care au continuat să acționeze în direcția marilor valori, construind mereu, laborios și tenace, parcă fideli unui program

asumat la venirea lor pe lume, chiar în aceste vremuri frământate. Sunt marii Profesori formatori de conștiință ai contemporaneității, cum a fost la București doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga, de care de puțină vreme ne-am despărțit, cum sunt Dumitru Micu ori Romul Munteanu, nu de mult sărbătorit cu sobră festivitate la Muzeul Literaturii Române, ca să preleviez doar exemplele cele mai venerabile și definitorii. Prin efectul formator și iradiant al activității îndelungate, acești oameni au avut un rol axial în câmpul cultural românesc.

Acest rol l-a jucat în Iași, dar, de fapt, în toată zona Moldovei, privită astfel ca un fel de domeniu nobiliar, profesorul Constantin Ciopraga, cel ce a împlinit de

Acad. Constantin Ciopraga însoțit de familie și prieteni la Orhei

curând vârsta de 90 de ani. De la înălțimea acestei borne temporale, scrutarea reliefului său existențial oferă un peisaj impresionant, dar și cu mare valoare de exemplaritate. Ca sub imboldul unui plan de devenire asumat dintru început, Constantin Ciopraga a acționat concertat pe mai multe paliere, înaintând calm, dar tenace, pe fiecare. Prelevând reperele categoriale ale acestui plan, identificăm un domeniu al activității didactice, longeviv și constant, altul de auctoriat cu numeroase și valoroase titluri, apoi participarea la viața culturală în orice for sau manifestare putea oferi tentația implicării, apartenența de forul academic național, activitatea de istoric literar, hermeneut și critic de întâmpinare ș.a.

Activitatea sa didactică a fost în mod indisolubil legată de Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (deși a fost o vreme lector de limba română la Paris și rector al Institutului Pedagogic din Suceava), unde a fost asistent din 1962, parcurgând pe rând toate stadiile ierarhice firești până la a deveni și a rămâne, parcă o întreață eră, Profesorul, resimțit ca magistrul a zeci de generații de studenți filologi pe care i-a format în spiritul responsabilității și seriozității față de misiunea propagatoare de spirit care este aceea de profesor de română. Așa că se poate spune că toți profesorii de română din

aria Moldovei, dar și din multe alte zone de unde proveneau studenții, au diseminat în activitatea lor ceva din spiritul grav, sobru și responsabil, propagat de magistrul Ciopraga. Îmi amintesc doar, ca fostă studentă a Domniei sale, că actul de predare nu era caracterizat prin efuziuni ori pusee retorice din cele ce făceau apanajul altor magiștri celebri de-a lungul istoriei noastre literare și academice. El a fost mereu un spirit sobru și laborios, plin de seriozitate, care, fără a fi posac ori opresiv, institua o ștachetă de nivel ridicat, pe care știam că trebuie s-o trecem, nu cu ușurință, dar cu sentimentul unei trepte de consacrare. De fapt, prezența Domniei sale în acest proces didactic formator constituie, alături de alți profesori de clasă, un motiv important pentru care calitatea de a fi absolvent al filologiei ieșene era resimțită ca o instanță consacrantă. Și, ceea ce e poate la fel de important, deși am parcurs acest stagiul universitar în plină epocă de comunism care, privită de către cei de azi, ar putea părea monstruos deformatoare, îmi dau seama că studiul în această universitate era doar intens, valoros și solid formator și nu-mi amintesc nimic, nici o nuanță care să fi deformat la modul politizant actul de predare – în mod sigur, nu la cursurile magistrului Ciopraga – ori să ne fi solicitat conștient operarea unor compro-

misuri ideologice. Materia predată era prelucrată doar în spirit axiologic și ceea ce ni se cerea era doar o cât mai solidă aprofundare și documentare bibliografică asupra acesteia. De fapt, cursul său tipărit stă și azi mărturie asupra acestui fapt. Deci deși știm acum că nici universitatea aceasta nu a scăpat de imixtiunile politicului și ale altor consecințe ale timpului, cum am aflat din atâtea demascări post-revoluționare ori, de pildă, din cărțile prozatoarei Magda Ursache, profesorul Ciopraga și alții câțiva asemenea lui au știut mereu să se țină și să ne țină departe de tot ce nu era fundamental, nici peren, de orice nuanță de conflictualitate, de inconfort ideologic deformativ, păstrând atenția focalizată în mod constant doar asupra elementelor majore, de stabilitate, durată și valoare. Cred că nu e puțin și acest lucru a stat la baza formației solide a atâtor filologi de calitate, a profesorilor ieșiți de pe băncile acestei instituții academice și care au format, la rândul lor, zeci de elevi în spiritul prețuirii culturii ca element axiologic de top în ierarhia existențială. Azi, citindu-i mărturisirile (din cartea **Cuvinte pentru urmași, Modele și exemple pentru Omul Român**, 2005, realizată de Asociația Română pentru Patrimoniu), înțelegem, nu fără uimire, ca această atitudine i-a fost programatică: „Dincolo de îndeletnicirile curente mi-am im-

pus o cadență, un ritm existențial plener, dătător de pace interioară: nimic nu crește pe stări convulsive”.

Ca autor el are la activ numeroase titluri aparținând mai ales istoriei literare, dar și eseisticii hermeneutice de profunzime, din care citez doar câteva, deși nu se poate spune că unele din cele 20 de cărți ale sale sunt mai importante decât altele: monografiile despre Calistrat Hogaș, Sadoveanu, Topârceanu sau Hortensia Papadat-Bengescu, marea lucrare de sinteză **Literatura română între 1900 și 1918, Personalitatea literaturii române, Portrete și reflecții literare, Între Ulysse și Don Quijote** ș.a., cărți care au rostul, în ansamblul lor, de a lumina specificitatea unor personalități, perioade literare sau teme dominante din literatura română. Aceste cărți au reușit să-și afle dintru început făgașul lor de unicitate; oricine caută să aprofundeze vreuna dintre personalitățile literare monografiate de el nu poate face abstracție de studiile sale. Cine se apleacă asupra începutului de secol XX are în marea lui panoramă, ca și în cartea lui D. Micu, **Început de secol. 1900-1916**, reperele esențiale pentru înțelegerea aceluși timp frământat al prefacerilor de paradigmă culturală și literară.

Cât despre cartea **Persona-**

litatea literaturii române, considerată chiar de autor „cartea mea cea mai importantă”, virtuțile sale sunt subliniate de el însuși mai bine decât de oricine altcineva (în cartea **Mărturisirea de credință literară**, 2006, realizată de același for), ea fiind „o panoramă, o hartă a reliefului definitorii”, căci „m-a posedat întotdeauna proiectarea fenomenului creativ românesc într-o durată a noastră”.

Recită de curând, în proximitatea preocupărilor reevaluatorilor ale mitului quijotesco, prilejuate de quadricentenarul Cervantes, de pildă, cartea **Între Ulyse și Don Quijote** se configurează ca una de altitudine europeană a meditației, prin formulările elevate și fin nuanțate, prin ideea flexibilă și clară, prin stilul elegant și de perfectă urbanitate intelectuală. Se impune parcă de la sine apropierea acestei cărți de aceea a lui Jose Ortega y Gasset, **Meditații despre Don Quijote**, în care figura cavalerului de la Mancha este, ca și în cartea profesorului ieșean, prilej de extrapolare a considerațiilor asupra lui Don Quijote la zone mai largi ale romanescului, ale literaturii în genere și, în final, o scrutare avizată, dar și pertinentă a constantelor culturii europene operată dinspre cele două extremități geografice ale acesteia, cu instrumentele oferite ca punct de pornire de către Cavalerul Tris-

tei Figuri, mereu prolific întru noi interpretări. De altfel, și despre conștientizarea acestei echilateralități citim în aceeași **Mărturisire**: „Oriunde am fost, în Europa, în America, în numeroase alte locuri, la alte așezăminte științifice, m-am simțit pe picior de egalitate cu partenerii de discuții”.

Dar indiferent de stadiul profesional al activității sale, C. Ciopraga și-a manifestat *a la long* și dexteritatea de a opera analiza literară a cărților scrise de contemporani, fie ca jurnalist și cândva chiar director al revistei *Cronica*, fie în chip de colaborator statornic la diferite publicații literare și culturale în care se manifestă și azi, la această vârstă patriarhală, proaspăt și neobosit ca odinioară, mereu *în priză* și parcă mereu mai perspicace și mai ingenios, dar la fel de serios și responsabil, în demersul său hermeneutic de surprindere a trăsăturilor specifice, particulare, originale, definitorii fiecărui autor, formulate în puține, dar pertinente și memorabile cuvinte, *non multum sed multa*, mereu surprinzătoare, proaspete, tăiate ca pentru a fi așezate pe frontispiciul operei aceluia autor și purtând parfumul inconfundabil al „punerii în operă a adevărului”, statuat odinioară de Heidegger drept condiție a valorii acestui domeniu. Iată și privirea interioară ce vizualizează motivația unei atari întreprinderi: „Privesc spre

creatorii din toate timpurile; îi admir și văd în ei însemne ale divinității. Indiferent de domeniul lor, mă încântă acei oameni care încă din timpul vieții deveniseră monumente. M-au sedus acele modele care proclamau austeritatea, alții, stăpâni pe instrumente, vizând universul, mi-au însoțit încrederea în omul-emblemă”.

Așadar, dacă ar fi să degajăm o posibilă marcă distinctivă pentru profilul acestei personalități ce a parcurs cu spiritul său aproape traseul unui secol, cred că aceasta ar putea fi o îmbinare rară, aflată sub semnul unui echilibru olimpien, de cantitate impresionantă (în durată, operă, număr de titluri, fapte, realizări, performanțe ș.a.) cu calitatea fină, „profesionistă”, a *execuției*, neostentativă, decentă, sobră, distinsă, precum eleganța rafinată a vestimentației englezești de altădată, ori a unei persoane de gust care nu afișează piese țipătoare și șocante, adaptate excesiv modei momentului, ci o asamblare rafinată și discretă de piese din stofă de bună calitate și croială, a căror apreciere este destinată mai mult *pour le connaisseurs*, dar care, prin repetare și continuitate, reușește să se impună, constituindu-se ca normă axiologică de raportare și, mai ales, de respectare.

„Mi-am jalonat eforturile spirituale pe ideea de echilibru”,

mărturisește însuși Profesorul, „reacționând egal la bucurie ori la nefericire, înțelegând să opun Marii Treceți primatul faptei dăinuitoare”.

Din punct de vedere ontologic, omul-emblemă, care a reușit să devină Constantin Ciopraga, încununat auroral și deplin meritat cu titlul de academician, reprezintă un adevărat model al omului realizat prin perpetua exersare conștientă a propriilor calități și voințe, dar care nu-și schimbă deprinderile și conduita, rămânând mereu egal cu sine, intrat în rândul celor deveniți încă din viață monumente, cu ochii ațintiți veșnic către esențe, către ceea ce este permanent și valoros, către constante, respingând variabilul efemer, dar, mai ales, păstrându-și demnitatea în orice împrejurare. „A deveni mai om (humanior) prin intermediul filozofiei, al literelor și artelor, a fost o idee-boltă; toate eforturile le canalizam programatic spre acest țel” (**Mărturisirea...**). Este deci un model de destin împlinit, care propagă discret, dar grăitor, cu un efect de tonic și energizant optimism, lecția extinderii longevității fizice grație celei spirituale, altfel spus, o emblemă a victoriei spiritului asupra limitelor omenescului.

La mulți și luminoși ani, domnule Profesor!

Iunie 2006

**„CONSIDER
CĂ BASARABENII
PE CARE I-AM
CUNOSCUȚ MĂ
ÎNTREGESC PE MINE”**

Dialog: *Maria SAHARNEANU –
Constantin CIOPRAGA*

– **Stimate domnule Profesor, știu că V-ați petrecut cea mai mare parte a vieții la Iași, oraș a cărui „panoramă culturală” (vorbele Dumneavoastră) întotdeauna V-a fascinat. Cum explicați această „densitate” culturală a Iașului?**

– Există un spațiu spiritual ieșean inconfundabil. Iașul a reprezentat în fond Moldova, fiindcă toate personalitățile care s-au format în Iași au avut în vedere unitatea de relief, de limbă, de istorie a acestei părți de pământ. Când la 24 ianuarie 1859 a fost ales Cuza ca domnitor al Moldovei și al Țării Românești, cu câțva timp înainte, la 5 ianuarie 1859, Mihail Kogălniceanu, care îi era prieten, i-a spus: „Măria Ta, nu uita că ai să domnești peste 2 milioane de români”. Basarabia atunci era pierdută. Același sentiment al unității și al legăturii cu trecutul l-a avut și generația de la 1918. Iașul a fost leagănul celor trei Uniri: prima Unire sub Mihai Viteazul la 1600,

a doua Unire – în 1859 și a treia Unire – în 1918. Iașul ca leagăn al istoriei, al tradițiilor, al năzuințelor noastre a avut norocul unor mari figuri de intelectuali și de oameni politici, mari vizionari. S-ar putea spune fără greș că la Iași istoria s-a măsurat prin oamenii ei de geniu, care au fost fie poeți, fie oameni de teatru, fie oameni politici, astfel încât cine vorbește despre Iași, trebuie să vorbească despre un orizont, așa spune, clasic. Este o lume așezată, care nu s-a grăbit să enunțe teorii artificiale. Ieșenii, marii ieșeni, începând cu cronicarii care reprezintă o epocă și continuând cu secolul romantic, secolul lui Eminescu. Eminescu a fost un mare romantic, dar forma lui de expresie este una clasică, absolut clasică, pe când la Sadoveanu sentimentul unității naționale în întregul ei, acest sentiment la care meditau înaintașii, a devenit o formă de expresie, de reprezentare magnifică. Dacă cineva dintre străini ar vrea să cunoască mentalitatea, istoria, mitologia, privirea noastră asupra existenței, trebuie să meargă la Sadoveanu. Pentru basarabeni, în mod special, Sadoveanu este mare, fiindcă într-un roman din tinerețe, de la 1904 – **Neamul Șoimăreștilor** –, a creat câteva mari figuri de luptători, printre care Tudor Șoimaru, figuri care sunt un fel de embleme ale cugetului moldovenesc. Nu basarabean, moldovenesc pe

ansamblu, fiindcă până la 1812 nu exista Moldova și Basarabia, era Moldova, Moldova lui Ștefan cel Mare.

– Mai are câteva personaje cu profiluri distincte, între care și „uncheșul de la Soroca”...

– Da, da, el însuși, Sadoveanu, spune: „La 50 de ani mă simt ca un stejar de la Orhei”. N-a spus stejar din Munții Neamțului, din apropierea Neamțului sau din Vrancea, a spus „stejar de la Orhei”. În 1921, deci la puțin timp de la Unire, Sadoveanu a făcut o vizită în partea de nord a Basarabiei și a redactat două narațiuni, una se numește **Orhei**, a doua – **Soroca**. Aceste cărți denotă că Sadoveanu era interesat și de problemele limbii din această parte de țară. Într-un volum de însemnări ale lui Sadoveanu, care rămăsese în manuscris (pe care l-am alcătuit acum doi ani), am găsit notate o sumedenie de nume din Basarabia, vorbe de duh, vorbe obișnuite, elemente mitologice care l-au impresionat. Astfel, în aceste zile, la Soroca, aflându-mă în vizită, am fost absolut încântat să descopăr o stradă „Mihail Sadoveanu”. E recunoștința sorocenilor față de memoria marelui profesor, preocupat la 1921 de destinul moldovenilor de aici.

– Ce este, cum explicați „misterul creației” despre care vorbiți: un dar de la Cel de Sus sau o stare cultivată prin cu-

noaștere și lectură? Dumneavoastră cum Vi l-ați „însușit”? Or, mama și tatăl Dumneavoastră, precum povestiți, „au fost oameni ai pământului, departe de lumea cărților”?

– Au fost, și folosesc o expresie poate prea uzată, oameni ai pământului, oameni care au cultivat pământul: oieri și țărani. Mă simt profund legat de înaintașii mei, legat de cei de acum o sută de ani, de cei de 300 de ani, care odihnesc cu toții acum, în ținuturile de la Pașcani, lângă părinți, bunici și stră-străbunici, care cu toții au rămas locului, nici unul nu a plecat până acum 40-50 de ani, nici unul dintre ei nu a plecat din acest tărâm de care s-au simțit profund legați. De Pașcani e profund atașat și Sadoveanu, care a preluat din copilăria de la Pașcani elemente simbolice, elemente emoționale: modul în care a privit natura, apa Siretului, aerul, orizontul, trecutul, toate acestea sunt legate de tărâmul de la Pașcani, de care eu însumi am fost marcat definitiv, oriunde m-am dus. Deși stau la Iași de o viață, când mă întorc la Pașcani, îmi spun: „Sunt din nou acasă”. La această concluzie, care mi se pare corectă, ar trebui să ajungă toți românii. Privesc cu înțelegere către acei care pleacă în lume, în Europa, peste ocean, până în Australia, dar mă tulbură gândul că aceștia ar putea înceta să mai fie români. După o gene-

rație, după două, ei nu vor mai vorbi limba română, urmașii lor nu vor mai ști că au fost români, așa încât câștigul lor subiectiv este în realitate o mare pierdere.

– Este o ruptură aproape inevitabilă pe care mulți nu o conștientizează. Și e păcat... Dar vreau să revenim la misterul creației. Este un har sau omul și-l poate însuși, dacă este perseverent?

– Este sigur că valoarea unor opere sau capodopere ține de acel ceva unic pe care l-am primit de Sus, de la Dumnezeu. Dacă aceste calități narrative, descriptive, de sugestii și comunicare sunt date sub aspect genetic, e nevoie însă și de un cadru formativ. La dumneavoastră în Basarabia se vorbește în contradictoriu despre prozatorul Ion Druță. Părerea mea e că Druță este un autodidact. E un povestitor antrenant, însă i-a lipsit modelarea la timp, modelarea sistematică prin școală. De aceea romanele și alte scrieri ale lui pot fi citite cu interes, dar ele sunt cam prolixă, cam înghesuite, sunt aglomerate cu o sumedenie de elemente nereprezentative, elemente care împiedică fluenta, curgerea ușoară a povestirii. Sadoveanu, ca să ne întoarcem la un mare prozator, un foarte mare prozator, a fost puternic influențat de memoria populară, de imaginația colectivă, de mitologie, însă el a fost școlit. Sadoveanu a avut

norocul unor mari profesori de la Liceul Național din Iași, fiind și un cititor foarte atent. Am fost în posesia câtorva sute de pagini de însemnări, aflând că a citit mult din literatura universală, în special din literaturile franceză și rusă, adică a mers spre modelele mari. Un scriitor autentic trebuie să se afle permanent în miezul limbii poporului pe care îl reprezintă. Nu poți merge prea departe cu limba și cu învățătura din copilărie. Nu ești scriitor român autentic dacă trăiești în America. Ești scriitor român numai legat de pământul, de aerul, de soarele locului natal. Dacă ne-am referi la câțiva mari scriitori români, la Eminescu, la Creangă și iarăși la Sadoveanu, observăm cât de mult a contat contactul cu limba, cu orizontul apropiat, contactul cu înaintașii. Sadoveanu este un rememorativ, un scriitor care își aduce aminte. Un volum al lui se numește **Ți-aduci aminte?**. Această memorare sau întoarcere în trecut nu este o formă de pasivism îngust, dimpotrivă...

– Citind autobiografia Dumneavoastră, am întâlnit fraze „șase ani în uniformă militară”, „războiul și prizonieratul care m-au maturizat pretimpuriu”. Ce se ascunde îndărătul acestor fraze?

– Aș spune că seninătatea, echilibrul, forța unui individ țin de elementele acumulate în copilărie. Când am încetat să mai fim

copii, începem să murim. Murim nu la modul fizic, murim sub raport emoțional. Dacă nu ne încântă un răsărit de soare, cântecul unei păsări, un pom înflorit, dacă nu ne bucurăm ca în copilărie, asta înseamnă că începem să murim. Șase ani în uniformă militară, un an de școală militară, de ofițer, un an de front în două etape, o dată la Odesa și alta pe Don, și apoi patru ani de prizonierat. Când am ajuns pe front, când am văzut morți – umanitatea zguduită, decimată, răscolită –, am început să pierd din naivitatea, din candoarea, din ingenuitatea de până atunci a vârstei. Până la 24 de ani mă consideram un adolescent. M-a impresionat, în special, prizonieratul, mi-a schimbat optica, adică m-am maturizat mult prea repede. Când m-am întors din prizonierat, împlineam 28-29 de ani, dar aveam o altă viziune asupra existenței. Latura dramatică a omului ajuns la o anumită extremitate, dimensiunea umană trecând peste limita normală, toate acestea m-au făcut să cred că existența este o suită, un șirag de elemente din care puțin mai ies curați și neatinși. Mă refer, evident, la ceea ce ține de modelele morale.

Războaiele, oricare ar fi ele, pentru orice pretext, reprezintă un fel de nebunie. Omul nu e făcut pentru războaie, e făcut pentru dezvoltare pașnică, în lumină, în echilibru.

– Osteneala vieții Dumneavoastră s-a axat pe actul de creație din epoca interbelică, zisă și de aur, a națiunii române. Care a fost destinul literaturii, culturii române sub un regim ateu? A reușit să-l influențeze, să-i modifice mesajul?

– Regimul comunist nu a reușit să modifice (esențial) acest destin, fiindcă existau două Români. În timp ce în adunări domina stăpânirea, o stăpânire necruțătoare, în interioritatea fiecărui individ exista altceva, exista replica. Atât în familie, în micile colectivități, cât și în cea mare, care reprezintă poporul, au existat aceste manifestări de dublă reacție față de stăpânire. Cred că religia, ortodoxia a avut în acest interval un rol foarte important. Până la '89 am fost de câteva ori la Înviere, dar nu la Iași. Aici nu puteam merge, pentru că imediat se comenta. Am fost la mănăstirea Neamț, la Putna, la toate marile mănăstiri din Moldova. Constatam acolo de fiecare dată un spectacol extraordinar, ca la Sadoveanu în **Frații Jderi**, care începe cu o întâlnire a lui Ștefan cu poporul, cu mulțimea. Erau mii și mii de oameni care vedeau în Dumnezeu, în credință o supapă, o formă de întărire de la un an la altul. Și, impresionant, am văzut chiar după revoluție basarabeni care veneau la mănăstirea Neamț și fiindcă nu au putut veni înainte, veneau acum special ca

să se purifice. Cred că religia este o formă de purificare a omului. În biserică, la mănăstire omul devine mai om.

– Dar cum V-ați simțit Dumneavoastră ca om de creație sub acest regim?

– Au fost niște înfruntări cotidiene. Lecțiile, cursurile pe care le țineam trebuiau văzute de ochii unor reprezentanți ai puterii. Important era să găsec o formă de expresie care să nu bată la ochi, să nu fie denunțată ca anticonstituțională, să spunem așa, antiregim. Am găsit o supapă, scriind despre mari creatori din trecut, și asta a mers, a prins bine. Am fugit de actualitate, unde erau de spus lucruri neconvenabile, și am creat, mai exact, am recreat, pentru că nu am fost eu primul, o viziune mai actuală, mai nouă asupra unor mari artiști din trecut. Au fost de două-trei ori judecați de astea publice, la care eram învinuit că am scris despre cutare și cutare..., dar, slavă Domnului, am ieșit cu bine, mi-am putut continua activitatea. Se știe că orice asemenea chemare în fața organelor, în fața manifestărilor publice cu trei-patru sute de oameni putea fi fatală.

– Vorba cronicarului: nu vremurile sunt sub noi, ci noi suntem sub vremi...

Cunoaștem disputele în jurul baladelor *Miorița*, *Meșterul Manole*. Le percepeam până la o anumită vreme drept valori fără

de seamă, iar astăzi optica se schimbă. Mai este sacrificiul o virtute pentru poporul care a creat aceste balade?

– Problema s-a discutat pe toate fețele în ultimii 60-70 de ani. Un rol important în „elucidarea” problemei a avut Lucian Blaga, care vedea în spațiul mioritic o formă de existență ondulatorie a poporului român: dealul și valea, urcușuri și coborâșuri, adică momentele de exuberanță, de luminozitate și bucurie erau alternate cu momente de mâhnire, de tristețe, de dramă. Acest aspect a fost combătut în vechiul regim, fiindcă se manifesta sub semnul fatalismului. Fatalismul nu ar fi benefic și nu este caracteristic poporului român – asta a fost teza celor care vroiau să răstoarne imperiul lui Blaga. Totuși Blaga nu s-a exprimat la modul absolut... În **Orizont și stil**, vorbește de primatul sângelui, deci nu mioriticul propriu-zis, nu supunerea în fața destinului sunt caracteristice poporului român, ci chemarea care ne vine prin glasul sângelui, prin vocea înaintașilor pe care nu am ascultat-o direct niciodată. O simțim în noi, este o formă metafizică de înțelegere a existenței, simțim o forță care vine din necunoscut, din abisal, dintr-un trecut foarte îndepărtat și neclar cu care noi suntem părtași. Adică preluăm elemente, impulsuri din trecut, care nu sunt neapărat

forme de fatalism, de fatalitate. Fatalismul este pus în genere pe seama obedienței, pe seama ascultării, supunerii orientalilor, a indienilor în special, față de normele absolute, care sunt normele religiei, de cele mai multe ori, sau sunt norme rescrise, care s-au acumulat, s-au relevat grație unor indivizi, unor cercetători sau iluminați, care vroiau să găsească o explicație a omului. Or, la întrebarea: ce este omul? nu s-a găsit deocamdată răspuns. Sunt mii de răspunsuri contradictorii, care se leagă unul de altul fără să se găsească o unitate.

– Rămâne taină până la urmă. Cum credeți, există o similitudine între ceea ce se întâmplă în *Miorița* și sacrificiul lui Iisus Hristos?

– Da, s-a vorbit suficient și despre asta. Mioriticul din punctul meu de vedere este o formă de transcendență, ne ridicăm de la faptul brut, consumat, faptul dramatic înspre Dumnezeu. Este o formă de trecere de la pământ, de la stâna cu oi și de la cântecele acestea ale pământului spre cer. Transcendentul în cazul de față este o formă de mântuire, o formă de purificare, și asta nu poate decât să ne încânte.

Ciobănașul este cel care găsește o explicație a frumuseții vieții ce sfârșește în jertfă: la mormântul meu vor cânta vânturi o sută, iar la moartea mea va cădea

o stea – toată această integrare în cosmic este o formă de seninătate, o formă de împăcare cu lumea. Nu este vorba doar de fatalism, ci de o formă de înscriere în legile eterne ale cosmosului.

– Întregul nostru folclor se află, se pare, într-un declin de imagine. Unii nu înțeleg de ce ne tânguim atâta, de ce ne plângem de jale prin cântece, prin doine, prin balade...

– Folclorul este mitologia noastră, adică găsim în el, în substanța lui, manifestările metafizice și manifestările vizibile ale vieții de fiecare zi, în forme uneori surprinzător de frumoase, în forme absolut relevante. La *Dacia literară* de după 1840 Mihail Kogălniceanu a dirijat literatura română către folclor și a făcut un act de cunoaștere a trecutului nostru, un act de pătrundere în intimitatea și în adâncimea sufletului nostru, în firea noastră. Nu putem rămâne la formele folclorice, formele primare, genuine, formele obișnuite, trebuie să ne ridicăm de la bazele folclorice la interpretări, la construcții moderne, la construcții actuale. Și conceptul de modern este ceva foarte relativ, adică ceea ce era modern între cele două războaie, astăzi e considerat ca vechi. Modernul de astăzi va fi peste 30-50 de ani depășit. Ideea de tradiție este în realitate o suită de reîncepturi. Ce a fost tradiție pare că nu mai are nici o valoare,

dar noi reîncepem, inconștient sau conștient, de la o tradiție, și această tradiție pe care astăzi o practicăm, mâine va fi legată de un alt concept, de alte forme. Folclorul este o cale bătută pe care trebuie să mergem, să privim în dreapta și în stânga și să preluăm sugestii, nu tendințe și forme constituite o dată pentru totdeauna. Folclorul rămâne așadar un fel de atracție, un fel de miraj. Pornim de la *Miorița*, despre care veni vorba, și ajungem la **Baltagul** lui Sadoveanu, care este o capodoperă. După părerea mea, aceasta este cea mai bună operă a lui Sadoveanu. Adică Sadoveanu a imprimat mitului folcloric o semnificație profund umană – Vitoria Lipan, Nichifor Lipan și celelalte personaje – fiul Vitoriei și fiica, reprezintă forme ale mentalității românești. Ne închinăm în fața tristeții, în fața dramei, dar ne simțim imediat datori să mergem mai departe. A te ridica din dramă, a o depăși, a face ca viața, frumosul să triumfe, acestea sunt învățămintele pe care ni le dă experiența de toate zilele, sunt impulsuri care ne vin și dinspre folclor, nu numai din folclor.

– Aș vrea să Vă mai întreb: avem noi, românii, respectul de sine? Cum interpretați acest neșă de a vâna vulnerabilitățile semenilor, atât de prezent pe toate undele de radio și pe toate posturile de televiziune româ-

nești? Nu se întâmplă același lucru ca și cu Sisif, cel despre care spuneți undeva că este hotărât să opună destinului un antidestin?

– Lucrurile cred că trebuie privite în orizont general-uman. Nu numai noi, românii, suntem înclinați spre culpabilizarea vecinului, a aproapelui nostru și nu suntem mai îndreptați spre autoînvinovățire, autoculpabilizare. Acestea sunt fenomene general-umane. Le putem găsi foarte bine și în mediul francez, cel englez sau italian. Dau aceste exemple, fiindcă s-a întâmplat să-i cunosc mai bine pe francezi, am stat trei ani la Paris, am fost acolo de multe ori și după aceea. Cunoașterea de sine ar trebui să fie o formă umană, tipică, regulatoare, în sensul că ne-ar da mereu dimensiunea existenței noastre într-un anumit moment. Cunoașterea de sine ar însemna un pic de evlavie, iată folosesc un termen religios, o formă nu de umilință, dar de reducere a personalității noastre, care uneori este tentată de exagerări, reducerea acestor tendințe la forme de realism. Cei care acuză sunt, după părerea mea, persoane care nu-și verifică propriile posibilități, nu se gândesc la relativitatea destinului uman. A vorbi despre tine, măsurându-te cu alții, nu supraevaluându-te, a recunoaște că ești un om cu

puteri limitate, a vedea în alții personalități care te complinesc, care te întregesc, ar fi, cred, profund uman – mă simt mai puternic în momentul când mă aflu în preajma altor persoane de la care simt că trece în mine ceva pozitiv.

– Ați fost „sedus” pe parcursul vieții de modelul omul-blemă, prototipul căruia ați și devenit, precum au scris ziarurile la cei 90 de ani pe care i-ați împlinit la sfârșitul acestei primăveri. Ce V-a motivat să ajungeți pe o asemenea culme?

– Aș începe cu o comparație. Lucian Blaga pe la 50 de ani a servit ca model unui sculptor, care-i era prieten apropiat și l-a întrebat: „Dragul meu, în cât timp crezi că mă poți modela?”. „Păi, în două săptămâni, într-o lună”, a urmat răspunsul. „Bine ar fi. Eu lucrez de 50 de ani asupra mea și încă nu m-am modelat”. Cred că această tendință de automodelare este hotărâtoare. Preluăm toată viața. Cultura înseamnă preluare, schimb de idei, schimb de perspective. Am înțeles să preiau din mari scriitori, din mari compozitori, din mari artiști ai penelului din toate părțile, din filozofie. Am preluat acele elemente care am simțit că mi se potrivesc și dacă am izbutit, asta rămâne s-o judece alții. Eu însumi mă privesc critic, mă privesc cu severitate și în fiecare seară înainte de a mă culca

îmi recapitulez ziua. Îmi încep dimineața cu o rugăciune, cu o rugă către Cel de Sus și îmi închei ziua tot cu o rugă, care îmi oferă o anumită liniște. Toate încercările de peste zi, toate reușitele și toate eșecurile sunt motive de autocritică, deși termenul nu mai spune nimic, fiindcă a devenit un șablon. Încerc să devin, pe cât se poate, obiectiv. Și acest termen, *obiectiv*, este impropriu. Pentru că deși se spune că Tolstoi este obiectiv, Shakespeare este obiectiv, nu există obiectivitate sută la sută. Noi judecăm toate ale lumii, toate ale vieții, îi judecăm pe ceilalți prin filtrul nostru, care este unul subiectiv, și nu putem să fim obiectivi până la capăt.

– Printre alte idei, demne de urmat, Vă aparține și „ideea de echilibru” pe care V-ați jalonat eforturile spirituale. Cum a luat ființă această idee și cum ați reușit s-o impuneți firii Dumneavoastră?

– Intră în discuție cu siguranță anumite principii de ordin genetic. Bunicii pe care i-am cunoscut (bunicul după tată a trăit o sută de ani), părinții au judecat lumea, aș spune, dintr-o perspectivă clasică. E bine, rău, trebuie să facem binele chiar cu propriul nostru sacrificiu, cu propria noastră jertfă. Trebuie să fim întotdeauna oameni. În conștiința părinților mei a funcționat principiul unei umanități pragmatice: cutare este neaju-

torat, trebuie să-l ajutăm, cutare ar avea nevoie să fie sprijinit în cutare acțiune a vieții, trebuie să-l sprijinim. Și așa putea declara că sunt fericit atunci când pot să fac un bine oricât de mic cuiva pe care nu-l cunosc, căruia nu-i sunt dator, dar simt că m-am purificat, m-am apropiat de ceea ce se numește un om de omenie.

– În cadrul campaniei televizate „Mari români”, organizată de TVR 1, sunteți nominalizat și Dumneavoastră. Cât de dreptă poate fi o astfel de clasificare, dar mai ales cât de rezistentă în timp poate fi?

– Până la urmă selecția în care va fi citat un singur personaj este de ordin subiectiv. Eu, de exemplu, așa spune că românul care a încununat, care a reunit, care a practicat virtuțile cele mai importante pentru binele întregului neam românesc a fost Mihai Viteazul. A fost însă și Alexandru Ioan Cuza, și Ștefan cel Mare. Este greu de spus cine a fost cel mai mare român. În Germania este Goethe cel mai mare german? Sunt și alții. Shakespeare – în Marea Britanie, este unul dintre cei mai mari creatori de viață din toată literatura lumii.

– Sunteți observatorul și cunoscătorul procesului literar românesc. Asupra căror cărți ar fi bine să ne aplecăm și ce ne-ați sfătui să recomandăm copiilor noștri, poate în primul rând co-

piilor basarabeni, drept cărți de căpătâi, azi, într-un torent continuu de informație, dar și de derută în spațiu și timp?

– Cred că, în funcție de vârstă, de afinități, de posibilități intelectuale, ar trebui citate sau direcționate lecturile spre operele reprezentative, să fie îndreptate spre mari figuri ale culturii românești care sugerează integritatea națională, sufletul românesc în ansamblu, încât aici nu poate lipsi Eminescu, dar după Eminescu imediat l-aș pune pe Sadoveanu. Unui străin care ar vrea să cunoască sufletul românesc i l-aș recomanda pe Sadoveanu. Și copiilor, adolescenților și chiar oamenilor vârstnici, care vor să-și cunoască rădăcinile, să ne cunoaștem unii pe alții și să știm ce a fost cu înaintașii, l-aș recomanda pe Sadoveanu. Important este și Creangă pentru umorul lui, pentru latura efervescentă, pozitivă și (în funcție de veleitățile tinerilor care vor să ajungă la forme mai înalte) nu vor lipsi lecturi din Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Marin Preda și alții ca aceștia, adică lecturi despre omul actual, văzut în funcție de evoluția noastră morală și istorică.

– Femeia poate fi o creație?

– Problema s-a pus de mult. Părerea unor psihologi, printre care Mihai Ralea, care a fost un om extrem de inteligent și cu idei

îndrăznețe, era că femeia nu are suficiente aptitudini creatoare, fiindcă cea mai importantă creație a ei rămâne a fi copilul, urmașul pe care îl modelează, modelare de care depinde înălțimea sau mediocritatea colectivității. Cred însă că este o greșeală să absolutizăm. Sunt nenumărate exemple de femei creatoare, așa-numitele femei de tip bărbătesc, care i-au depășit de multe ori pe bărbați. Se pot da exemple din literatura și cultura universală, din toate domeniile, nemaivorbind de disponibilitățile lor artistice, femei care au devenit mari cântărețe, mari instrumentiste, femei cu viziune politică, precum ar fi fostul prim-ministru al Marii Britanii sau actualul cancelar al Germaniei etc.

– Și ultima întrebare: când vor găsi basarabeni drumul și cărarea spre casă, spre Țară?

– Drumul spre Țară este drumul spre suflet. Să ne simțim apropiați, să iubim ce este românesc în genere, nu ce-i transilvănean, basarabean sau muntean, sufletul românesc în ansamblu, și găsim drumul spre noi înșine, să-l găsim prin iubire. Să lăsăm

de o parte discriminările și calificativele, treptele de gradație, de comparație. E bine atunci când în momente grele, în momente cruciale, indiferent de opiniile subiective, triumfă o cauză frumoasă, o cauză dreaptă. Este cauza care se pune acum în fața noastră, a ridicării prin cultură și civilizație. Să căutăm să ne apropiem sau să ni-i apropiem mai mult pe basarabeni, care au virtuți, trăsături dintre cele mai frumoase: prietenie, solidaritate, amabilitate, ospitalitate.

– Acest interviu va fi publicat în revista *Limba Română de la Chișinău*. Vă rugăm să adresați cititorilor acestei publicații, dar și basarabenilor, un mesaj...

– Sunt un vechi, statornic și încrezător prieten al colegilor mei de breaslă – scriitori, oameni de știință, cadre didactice – și al tuturor basarabenilor. I-am simțit totdeauna aproape, admir franchețea, deșteptăciunea și frumusețea lor morală. Consider că basarabeni pe care i-am cunoscut de-a lungul anilor mă întregesc pe mine.

– Mulțumesc. Să trăiți! Dumnezeu să Vă păzească!

Cristina GROSSU-CHIRIAC

CHRISTA WOLF – ÎNTRE EST ȘI VEST

Christa Wolf este una dintre cele mai cunoscute scriitoare germane ale secolului al XX-lea, originară din fosta Republică Democrată Germană. După unificarea Germaniei, în pofida unor atacuri din mass-media ce păreau interminabile, Christa Wolf a reușit să-și păstreze popularitatea. Textele profund polemice ale acestei autoare reflectă aspirațiile, frământările și decepțiile contemporanilor din întreaga lume și, în mod deosebit, cele ale germanilor din fosta RDG. Unele dintre aceste texte, foarte populare încă de la apariție, au contribuit esențial la formarea spiritului critic al germanilor din Est.

Christa Wolf (Margarete Elfriede Ihlenfeld, născută în 1929) și-a petrecut copilăria și adolescența într-un stat totalitar fascist, iar tinerețea și maturitatea în alt regim totalitar, deja în RDG, realitatea istorico-politică a Germaniei marcând-o profund. După câțiva ani de activitate în calitate de redactor la diferite edituri și publicații literare, Christa Wolf se dedică oficial și în totalitate literaturii, din 1962 devenind scriitoa-

re liber-profesionistă. Primul text publicat, care a reușit să treacă cenzura personală, *Nuvela moscovită* (*Moskauer Novelle*, 1961), atrăsese atenția opiniei publice asupra autoarei. Al doilea roman, **Cerul înjumătățit** (**Der geteilte Himmel**, în traducere română cu titlul nesugestiv, banalizat, **Cerul dragostei**), publicat în anul 1963, i-a adus Christei Wolf primul premiu literar al Academiei de Arte din RDG – premiul *Heinrich Mann*. Publicând romane, povestiri, scrisori, discursuri, scenarii, ultimele semnate împreună cu soțul său, Gerhard Wolf, Christa Wolf a devenit o scriitoare mult apreciată atât în Germania de Est (RDG), cât și în cea de Vest (RFG).

Christa Wolf a intrat de timpuriu (din 1949) în rândurile Partidului Socialist Unit al Germaniei (PSUG, în germ. SED), ajungând repede membru al conducerii de vârf a acestuia. La unul dintre congrese, la care participa în calitate de membru supleant al Comitetului Central, după primul discurs cu accente critice la adresa partidului, a părăsit rândurile acestui comitet. Christa Wolf nu a putut suporta imixtiunea partidului în cultură și literatură, făcându-se celebră, dar și incomodă, prin discursuri critice la adresa acestuia. Este memorabil în acest sens discursul acid al Christei Wolf la plenara a XI-a a CC al PSUG, din 1965, ce denotă marele curaj de care a dat dovadă tânăra, la acea vreme, dar celebra

autoare germană. A fost primul ei act memorabil de neconformare cu sistemul.

Dacă primele texte ale Christei Wolf corespund exigențelor restrictive ale realismului socialist, începând cu a doua jumătate a anilor '60, autoarea se îndepărtează de șabloanele impuse de partid în mod centralizat, astfel încât povestirea ei **După-amiază de iunie (Juninachmittag, 1967)** marchează deja începutul prozei moderne în RDG [1, p. 196]. În acest text, Christa Wolf încearcă să găsească explicații pentru situația în care se afla lumea întregă și îndeosebi civilizația europeană. O frământă întrebări cărora ar vrea să le găsească răspunsuri, explicații: cum am devenit așa cum suntem?, cum am ajuns la ceea ce avem?

Romanul **Reflecții despre Christa T. (Nachdenken über Christa T.)**, publicat în 1968, a fost vehement repudiat de critica oficială est-germană, această carte antrenând autoarea într-un conflict de proporții cu cenzura, cu partidul, cu instanțele de stat și cele represive. Criticii din Est o acuză că oferă o imagine decadentă și subiectivă a omului. Christa Wolf este rugată de autorități să înceteze să scrie, autoarea ajungând să fie urmărită de securitate. În schimb, același roman este mult apreciat de critica din RFG, publicațiile vestice inserând numeroase articole elogioase.

În anul în care a fost publicat romanul **Model de copilărie (Kindheitsmuster)** – 1976, în RDG a avut loc scandalul legat de expatrierea cantautorului Wolf Biermann. Christa Wolf a fost printre primii voluntari care au semnat petiția împotriva acestei expatrieri. Contrar celor afirmate de unii critici și jurnaliști după 1989, ea nu și-a retras niciodată semnătura din petiție, deși în clipe de disperare a reflectat și asupra acestei opțiuni. Oricum, acest fapt nu i-a împiedicat pe unii critici să interpreteze ezitarea ca un argument pentru defăimarea autoarei. În semn de protest față de expatrierea lui Biermann, Christa Wolf părăsise Uniunea Scriitorilor din RDG, a cărei membră era deja de 21 de ani. Gestul nu a rămas fără consecințe: autoarei i-au fost interzise pentru un timp întâlnirile cu cititorii, prelegerile, interviurile. A urmat o perioadă grea de izolare.

Scrierea și publicarea povestirii **Nicăieri. Niciunde (Kein Ort. Nirgends)**, în 1979, constituie o altă etapă foarte importantă pentru evoluția literară a Christei Wolf. Cu această povestire, Christa Wolf inițiază o nouă orientare în creația sa literară, și anume prezentarea „veridică”, mai bine zis, din altă perspectivă, a unor figuri feminine, rămase în conul de umbră al istoriei din cauza tradiției patriarhale. Prin extensiune, se dezvăluie soarta omului de artă ca

persoană izolată în societatea formată din oameni „normali”, în care nici Karoline von Günderode, nici Heinrich von Kleist (protagoniștii povestirii) nu se pot integra. Titlul povestirii este foarte sugestiv și semnalează că astfel de oameni, din toate timpurile, nu se simt bine „nicăieri, niciunde”. Christa Wolf a fost de mai multe ori întrebată dacă a vrut vreodată să părăsească Republica Democrată Germană și răspunsul la această întrebare îl conține povestirea **Nicăieri**. **Niciunde** chiar în titlu. Deoarece nu știa încotro ar fi putut pleca și, în același timp, se simțea utilă în RDG, Christa Wolf nu a avut niciodată vreo intenție serioasă să părăsească această țară.

La începutul anilor '80, Christa Wolf se îndepărtează și mai mult de confruntarea cu realitatea imediată, îndreptându-și atenția spre miturile antice, care sunt percepute ca izvor al conflictelor primordiale ale civilizației europene. Wolf caută în istorie și, în mod special, în antichitate modele de comportament valabile și astăzi. Autoarea germană este de părere că se schimbă doar aparențele, schema provocării conflictelor și a atitudinilor rămânând aceeași. Respectând această ordine de idei, este conceput proiectul foarte critic la adresa culturii și civilizației contemporane – *Cassandra*, care include textul celor patru prelegeri cu titlul **Premisele unei povestiri: Cassandra (Voraussetzungen**

einer Erzählung: Cassandra) și povestirea **Cassandra**, publicate în 1983. Proiectul a fost creat într-o perioadă de criză, când Europa era amenințată cel mai mult de riscul autodistrugerii, provocat de înarmarea celor două tabere separate prin cortina de fier. Riscul declanșării următorului război mondial sau al autodistrugerii Europei și a lumii întregi prin arma nucleară era mai mare ca oricând. Intelectualitatea din Republica Democrată Germană, și nu numai de aici, era îngrozită de realitățile de atunci. Pentru Christa Wolf, ca om de artă, această situație era insuportabilă, din cauza neputinței intelectualilor de a reacționa în fața dictaturii.

Povestirea Christei Wolf reprezintă un mozaic neregulat de gânduri și amintiri ale Casandrei, dezlănțuite în monolog interior sub presiunea angoaselor protagonistei înainte de a fi omorâtă. Astfel, aflăm despre evenimentele care i-au marcat viața, despre calea anevoioasă spre cunoașterea de sine, despre reflecțiile ei pe marginea războiului și a premiselor lui, despre istoria Troiei – toate acestea dintr-o perspectivă nouă, netradițională. Christa Wolf a intenționat să prezinte războiul troian contrar tradiției homerice, prin prisma opticii unei femei situate istoric în faza incipientă a patriarhatului. Autoarea critică patriarhatul și îl prezintă ca generator de conflicte, de violență și de

războaie. Critică patriarhatul de astăzi, comparându-l cu cel timpuriu, pe care îl identifică în perioada războiului troian. Aceleiași tradiții de rescriere a miturilor antice i se rialiază și apariția, mai târziu, în 1996, a romanului **Medeea. Glasuri (Medea. Stimmen)**.

Odată cu publicarea proiectului **Cassandra**, Christa Wolf devine o scriitoare a ambelor Germanii, o figură emblematică pentru intelectuali. Acest text, devenit celebru încă de la momentul apariției, este considerat până astăzi punctul culminant al prozei Christei Wolf. Prelegerile din cadrul acestui proiect, ținute anterior la Universitatea Goethe de la Frankfurt pe Main în mai 1982, avuseseră și ele un succes nemaipomenit. Aula, prevăzută pentru aproximativ 1000 de studenți, era de fiecare dată arhiplină deja cu o oră înainte de începerea prelegerilor, studenții fiind așezați și pe jos [1, p. 335]. Rolf Magenau, unul dintre biografii Christei Wolf, remarcă pe bună dreptate: „Christa Wolf era un cult” [1, p. 335]. Lucrările apărute la începutul anilor '80, **Nicăieri. Niciunde** și **Cassandra**, sunt reflecții ale conștiinței, ale eului. Ele reprezintă o literatură non-conformistă, aflată în contradicție cu valorile regimului socialist din RDG, de aceea, la început, textele sus-numite erau citite în RDG pe ascuns.

Așadar, în acea perioadă, Christa Wolf și alți câțiva autori din

RDG se bucurau de o popularitate enormă și în RFG (în mod deosebit era apreciat Heiner Müller). Pe atunci ea era numită de vestici „scriitoare germană”. Mai mult decât atât, în 1989, Christa Wolf a fost propusă pe lista candidaților la Premiul Nobel pentru literatură. După reunificarea Germaniei, ea a fost declasată brusc la titulatura de „scriitoare din fosta RDG” sau „scriitoare est-germană”, Vestul primind-o cu răceală. Prima carte publicată în Germania reîntregită a fost povestirea cu tentă autobiografică **Ceea ce rămâne (Was bleibt)**, lansată la 5 iunie 1990. Christa Wolf descrie o zi din viața unei scriitoare supravegheate de Securitatea de stat a RDG. Într-adevăr, Christa și Gerhard Wolf fuseseră urmăriți de Securitate timp de 20 de ani, începând din 1969. Informațiile adunate pe parcursul acestei acțiuni au completat 42 de clasoare. Deși scrisă mai devreme, prin 1979, povestirea **Ceea ce rămâne** a fost publicată peste 11 ani, mult prea târziu conform unor păreri, mai mulți critici văzând în ea un act de justificare a Christei Wolf, o carte prin care autoarea se prezenta, la momentul oportun, drept victimă a sistemului din RDG. Povestirea a provocat discuții aprinse și a servit drept pretext pentru declanșarea conflictului literar și cultural de mari proporții din vara anului 1990, un conflict cum n-a mai fost în istoria postbelică a Germaniei,

inițial dezlănțuit între intelectualii din fosta Germanie de Est și cei din Vest. Conflictul a fost declanșat chiar cu câteva zile înaintea lansării povestirii **Ceea ce rămâne** de către foiletoniștii ziarelor *Die Zeit* și *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ). Mai târziu, acestor două ziare importante li s-au alăturat publicațiile *Stern*, *Spiegel* și altele, subiectul ajungând și în presa internațională (în *Le Monde*, 03.08.90, *The Observer*, 08.07.90, *The New York Times*, 24.08.90).

Campania denigratoare la adresa intelectualilor din Est, iar apoi, în general, la adresa intelectualilor germani de stânga, acuzați de ostilitate sau scepticism vizavi de ideea existenței unui stat german unitar, a fost îndreptată la începutul ei exclusiv contra Christei Wolf, ca figură de forță, reprezentativă a acestei orientări. Deși părăsise rândurile partidului de guvernământ din RDG (în iunie 1989), în timpul manifestațiilor de protest, Christa Wolf a semnat împreună cu alți intelectuali apelul *Pentru țara noastră* (*Für unser Land*, 4.11.1989), exprimându-și încrederea (era mai mult o speranță) în posibilitatea reformelor în RDG și a existenței în continuare a două state germane. Acest fapt a deranjat opinia publică, mai ales cea din RFG. Astfel, deși fusese venerată și foarte apreciată în ambele state germane înainte de 1989, îndeosebi pentru spiritul

său critic și pentru actele curajoase de neconformare cu sistemul, după unificarea Germaniei, Christa Wolf s-a văzut ținta unor defăimări și acuzații care se dovedeau adeseori absurde. Ca „scriitoare de stat”, ea a fost făcută responsabilă pentru toți oamenii de artă și savanții rămași în fosta RDG, care pe parcursul anilor au acceptat și au susținut, fățiș sau prin pasivitatea lor, politica partidului de guvernământ. Mai mult decât atât, obiectul atacurilor a devenit nu atât creația literară a scriitoarei, cât, în special, activitatea ei în decursul întregii vieți, și chiar persoana însăși. Atacurile din presă ajungeau să conteste nu numai calitatea literară a textelor, dar și integritatea morală [2, p. 33] a unei autoare care anterior fusese ridicată în slăvi în ambele state germane. Günter Grass scria: „O carte pe care poți s-o critici din punct de vedere literar, într-un fel sau altul, este folosită pentru răfuiala cu persoana” [3, p. 141]. Și am putea continua ideea: în acest context, persoana a fost făcută ținta răfuiei cu un întreg sistem. Descalificarea celei mai celebre scriitoare est-germane era și „o încercare de a demonstra superioritatea vest-germană și inferioritatea est-germană și în domeniul literaturii” [2, p. 33]. Mai mult decât atât, remarcăm în mod deosebit observația foarte subtilă a culturologului Ivan Nagel (n. 1931): „Autorii din RDG au fost ridicați în

slăvi, atât timp cât deranjau sistemul din RDG. Ei sunt criticați, din moment ce deranjează fericirea Germaniei” [2, p. 37].

Povestirea **Ceea ce rămâne** a constituit, prin urmare, pretextul oficial al declanșării unui scandal, care, rapid, „din scandal literar s-a transformat în scandal al literaților” [2, p. 37], al intelectualilor, ca apoi să se transforme într-un conflict între generații. Problemele luate în discuție au ajuns să fie mult mai profunde și chiar de principiu – s-a ajuns până la discuții privind rolul intelectualului în societate, relația dintre estetică și morală, așa încât din toamna anului 1990 dezbaterile nu mai aveau aproape nimic în comun cu Christa Wolf și cu literatura în general. Acest lucru l-au înțeles foarte repede participanții la dezbateri, dar cel mai ingenios în acest sens s-a exprimat poetul și cantautorul Wolf Biermann în articolul său: *E vorba de Christa Wolf, mai exact: nu-i vorba de Christa Wolf* [după 2, p. 33]. Cei acuzați de eșec politic și estetic erau, la acea vreme, atât intelectualii din Est, cât și cei din Vest, „intelectuali de stânga”. Era criticată întreaga literatură germană postbelică, generația din 1968, membrii „Grupului 47” etc., ajungând și la asemenea afirmații (devenite curente pentru secolul al XX-lea), că, în general, estetica a murit, mai mult decât atât, chiar literatura germană a murit. Ideea îi aparține foiletonistului principal

de la *FAZ*, Frank Schirrmacher, inițiatorul marelui scandal, care a declarat data de 3 octombrie 1990 drept sfârșitul oficial al literaturii germane [2, p. 37].

În acest scandal au mai fost vizați în mod special intelectuali de forță precum: Günter Grass, Jürgen Habermas, Heiner Müller, Walter Jens, Stephan Heym, Peter Härtling, Franz Xaver Kroetz, Stephan Hermlin, Max Frisch, Günter Wallraff, chiar și Patrick Süskind. Dacă excludem aceste nume, atunci „nu mai rămâne așa de mult din literatura germană” [2, p. 38], constata criticul Thomas Anz în articolul său de bilanț despre acest scandal.

Perioada conflictului de după unificare a fost, firește, una extrem de dificilă pentru Christa Wolf, scriitoarea însăși fiind convinsă că „citind astăzi acel text, ai putea cu mare greutate înțelege întreaga agitație din jurul lui” [4]. Dar, după cum am mai remarcat, important era pretextul, pentru că scandalul de abia aștepta să izbucnească. Christa Wolf a fost susținută sau, respectiv, criticată de foarte mulți jurnaliști, scriitori atât din ex-RFG, cât și din fosta RDG, de mulți intelectuali și mai tineri, și mai în vârstă, de femei și bărbați, germani și străini, așa încât nu e posibil a trasa o linie de demarcație categorică între fronturi. Deși a avut foarte mulți susținători (Th. Anz [2, p. 40], afirmă că nici un alt scriitor est-german n-ar fi putut găsi atâția

apărători angajați), Christa Wolf a fost marcată serios de această campanie denigratoare. Profund lezată și chiar exasperată din cauza numeroaselor acuzații și pognegriri care nu mai conțineau să apară, ea părăsește Germania și pleacă într-un fel de exil benevol. În anii 1992-1993, pentru a scăpa de persecuțiile presei și de consecințele conflictului, Christa Wolf se refugiază la Santa Monica, în California, acolo unde, în timpul dictaturii fasciste, se refugiaseră mulți scriitori germani (Th. Mann, B. Brecht, L. Feuchtwanger ș.a.). Când scandalul parcă se aplănase, în ianuarie 1993, redacția ziarului *Berliner Zeitung* primește un fax chiar de la Christa Wolf, din Santa Monica, în care autoarea recunoștea colaborarea ei cu Securitatea de Stat între anii 1959 și 1962, mai întâi ca informator secret (GI) și apoi în calitate de colaborator informal (MI), sub pseudonimul *Margarete*. Această noutate a reanimat conflictul din 1990: opinia publică s-a divizat din nou în apărători și acuzatori, inițiind astfel a doua rundă a disputelor.

Conflictul a avut, printre altele, și următoarele consecințe: retragerea Christei Wolf, în martie 1993, de la Academia de Arte din Germania și publicarea, în lunile mai-iunie 1993, a celor 130 de pagini din dosarul *Margarete* al Securității (STASI), care nu oferă informații compromițătoare la

adresa nimănui. Anume din acest motiv – al „ineficienței” intenționate – colaborarea sporadică a Securității de Stat cu Christa Wolf a fost și una de foarte scurtă durată. Faza a doua a scandalului nu a mai avut, nici pe departe, vigoarea primei și s-a epuizat mult mai repede. Cu toate acestea, Christa Wolf nu a încetat să se mire de dimensiunile răutății, agresivității și chiar ale urii de care dădeau dovadă unele atacuri din presă. Într-un interviu acordat postului de radio Radio Bremen [5], autoarea afirma că, dacă ea ar fi scris așa ca mulți alții, într-un stil conformist, dacă ar fi tăcut la cea de-a XI-a plenară, dacă nu s-ar fi implicat, dacă nu ar fi semnat memoriul contra expulzării lui Biermann, dacă nu ar fi rămas în RDG, dacă ar fi tăcut la adunarea din Alexanderplatz din toamna lui 1989, dacă, în general, nu ar fi avut o părere proprie, atunci presa mai curând ar fi lăsat-o în pace. Christa Wolf și-a dat seama că întregul scandal a fost provocat conștient. Această experiență personală deosebită i-a servit ca impuls pentru scrierea romanului **Medeea. Glasuri**, publicat integral în 1996. Romanul a constituit un mare eveniment literar în Germania, marcând reapariția Christei Wolf pe scena literară a Germaniei reunificate. Din anul apariției, 1996, până în 2005 **Medeea. Glasuri** a înregistrat, doar în limba germană, 10 ediții.

Oricât de ambigue sau suspecte, juste sau exagerate ar fi acuzațiile la adresa Christei Wolf, aceasta rămâne o mare scriitoare a Germaniei, celebră în lumea întreagă nu datorită scandalului din presă, funcțiilor sau carierei politice (inexistente de fapt), ci exclusiv datorită talentului literar. În pledoaria sa pentru Christa Wolf din iunie 1990, criticul Volker Hage îi întrebă pe acuzaatori: „Cum se explică succesul ei mondial? În America, Japonia, Suedia – peste tot cititori, care ani la rând nu s-au interesat de nimic mai mult decât de problemele socialismului pretins real existent? Nu-i posibil “ [6, p. 111]. În același context am putea aminti și discursul de *Laudatio* rostit de G. Grass, atunci când Christei Wolf i s-a înmănat premiul Târgului de Carte de la Leipzig (2002). Printre altele, celebrul scriitor a spus: „Doar cititorii tăi nu s-au lăsat divizați, pentru că textele tale le erau importante, importante pentru supraviețuire” [7].

Investigând aspecte importante ale contemporaneității, textele Christei Wolf își găsesc cu ușurință publicul în întreaga lume, pentru că autoarea, creându-le, a simțit pulsul cititorului și al societății în general. Ea a încercat nu să dea răspunsuri, ci să pună întrebări fundamentale despre societate, politică, progres, trecându-le prin grila omului simplu. „Cărțile ei clarificau, provocau, polarizau” [8, p. 7] și nu lăsau loc indiferenței.

Cititorii, îndeosebi cei din Est, găseau în proza ei expresia propriilor gânduri, suferințe, experiențe, rătăcirii; cititorii de astăzi se regăsesc în ele așa cum sunt, cu toate slăbiciunile lor. Se cere de menționat că autoarea a fost o figură de referință pentru cititorii din RDG și pentru mulți continuă să fie o remarcabilă personalitate literară. Mai mult decât atât, Christa Wolf a ajuns să fie numită „instanță morală a întregii națiuni” [1, p. 14]. Pentru publicul său cititor ea era un „Heinrich Böll al Estului” [1, p. 13], iar prin recunoașterea de care se bucură în întreaga lume, Christa Wolf poate fi comparată, dintre autorii germani contemporani, doar cu laureatul Premiului Nobel pentru literatură Günter Grass [1, p. 13], „autoritate morală” a națiunii, detronată de presa politică și culturală din Germania în august 2006, din cauza unor adevăruri ascunse referitoare la biografia sa din timpul celui de-al treilea Reich.

Dintre cărțile publicate de Christa Wolf după unificare, pe lângă romanul **Medeea. Glasuri**, menționăm volumele **În drum spre Tabu. Texte 1990-1994 (Auf dem Weg nach Tabou. Texte 1990-1994)**, **Aici și în altă parte (Hierzulande. Andernorts, 1999)**, **În persoană (Leibhaftig, 2002)**, **O zi din an (Ein Tag im Jahr, 2003)**, **O altă privire (Mit anderem Blick, 2005)**.

În martie 2002, la Târgul de

carte de la Leipzig, Christa Wolf a fost distinsă cu Premiul Cărții Germane pentru întreaga operă, acordat pentru prima dată unei scriitoare. Cu această ocazie a apărut prima ediție de *Opere complete* ale Christei Wolf, în 13 volume (1999-2002, editura Luchterhand, München). În octombrie 1994, Christa Wolf a redevenit membră a Academiei de Arte din Germania.

Multe dintre operele Christei Wolf sunt traduse în numeroase limbi, inclusiv în limba română. Prima povestire de valoare a scriitoarei, **Cerul împărțit**, a fost tradusă în limba română de Camil Baltazar și publicată la editura Univers în 1965 cu titlul modificat **Cerul dragostei**. Au urmat **Unter den Linden (Trei povestiri neverosimile)**, (1978) în traducerea Sevillei Răducanu, cu o prefață și note de aceeași autoare, **Nicăieri. Niciunde** (1984), în traducerea Anei Mureșanu, prefață de Grete Tartler, **Model de copilărie** (1987), tradus și prefațat de Octavian Nicolae, povestirea **Cassandra** (1990), în traducerea Idei Alexandrescu. Toate versi-

unile românești menționate au apărut la Editura Univers. Versiunea română a romanului **Medeea. Glasuri** este semnată de Gabriela Dantiș și a apărut în 2002 la Editura Polirom.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Magenau Rolf, *Christa Wolf. Eine Biographie*, Kindler, 2002.
2. Anz Thomas, *Der Streit um Christa Wolf und die Intellektuellen im vereinten Deutschland // INN* (10), nr. 30, mai 1993.
3. Grass Günter // *Der Spiegel*, nr. 29, 1990 din 16.07.1990.
4. Geissler Cornelia, *Made in Germany // Berliner Zeitung*. 13.03.1999.
5. Radio Bremen, 22.11.2003. (Interviul *Mehr Zeitgenossin als Zeitzeugin* este accesibil în arhiva radioului, pe pagina internet www.radiobremen.de/online/wolf).
6. Hage Volker, *Propheten im eigenen Land*, München, dtv, 1999.
7. Grass Günter, *Laudatio an Christa Wolf*, 21.03.2002, NordWestRadio.
8. Böthig Peter, *Christa Wolf. Eine Biographie in Bildern und Texten*, München, Luchterhand, 2004.

Alexandru BURLACU

**VLADIMIR BEȘLEAGĂ:
DRAMA
ZBORULUI FRÂNT (II)***

1.5. PERSONAJELE

Raportate la epocă, personajele lui Vladimir Beșleagă fac parte dintr-o lume bizară. Toți protagoniștii romanelor sale sunt niște învinși, inadaptați, dezrădăcinați. Un învins, cu un destin mutilat, este și protagonistul **Zborului frânt**.

Sistemul de personaje reflectă un ansamblu de relații foarte complexe, fundamental diferite de cele din romanele lui Ion Constantin Ciobanu sau ale lui Ion Druță.

Mult mai târziu, în ancheta *De ce scriu? În ce cred?* (*Revista de istorie și teorie literară*, 1987, nr. 3-4), prozatorul dă un răspuns edificator pentru relevarea **substratului biografic al romanului de debut**, în care apar mai multe episoade despre un bunel sau altul, despre tatăl *furat*, despre alte rubedenii. Referindu-se la debutul său literar, Vladimir Beșleagă

notează: „Începutul a fost un joc, o distracție, niște versuri ironic săltărețe vizând barba bunelului meu dinspre tată. Nu mi le amintesc decât ca pe un abur ușor, ce s-a topit în depărtarea anilor ca și umbra aceluși bunel al meu. Mă întreb: de ce anume pe dânsul mi-a venit să-l prind în cuvintele dintâi? Spre a-mi afirma propriul *eu*? Sau vrând a mă include în șirul generațiilor, dintre care primul era el, bunelul? Ori fu un fel de protest al meu, inconștient încă, împotriva nedreptății istorice și umane ce i-a fost făcută bunelului dinspre mamă, care în timpul colectivizării a fost, fără nici o vină, deportat împreună cu feciorul lui de 12 ani și acolo, în pădurile Siberiei, s-a pierdut?...”. Cu toate acestea, romanul nu trebuie tratat în nici un caz ca o literaturizare a unor amintiri din copilărie. Cititorul va fixa în liniile secundare ale subiectului unele similitudini între destinele unor personaje și biografiile unor rubedenii pe linie maternă sau paternă.

Întrebat despre sistemul de personaje, autorul ține să precizeze: „În centrul romanului se află figura lui Isai (copilul și adultul), feciorul lui (copil), fratele său Ileana, mama, surioara, tatăl (pierdut fără urmă când el era mic), bunelul, mătușa (sora tatei, locuitoare în satul de pe Celălalt Mal), vărul Mihai, dar și Suru (calul lui... Isai), cailă mătușii (de dincolo aduși...

* Continuare. Vezi începutul în *Limba Română*, nr. 4-6, 2006.

dincoace), râul Nistru – toți apar ca și cum ar fi o singură familie, mai exact, un... neam! Peste ei vine războiul: căpitanul rus, ofițerul german, soldați ruși, soldați germani (Timoșa, Ochelărosul, Bărbosul etc.) – vine, se prăbușește asupra lor ca un uragan și-i împrăștie în cele patru vânturi. Și atunci aceste personaje ce fac, ce întreprind?

Fiecare se comportă în felul lui: cei din armatele adverse luptă între ei, iar oamenii locului se zbat să supraviețuiască, cum au făcut-o pe parcursul întregii (și vi-tregei) lor istorii”.

Isai (copilul și adultul), personajul central al romanului, se vede singurul chemat să se jertfească pentru a-și salva familia, neamul (cel mic, dar, poate, și cel mare – națiunea) de iminenta distrugere și pieire: pornește, se aruncă în foc pentru a-l scoate de acolo pe fratele său Ile (după ce și-a pierdut tatăl și sora) de unde și pățaniile și suferințele vieții lui, el fiind un vinovat fără de vină. „Când se gândea Isai mai vârtos: dar ce-i aceea *vreme*, ce-i aceea *soartă*? nu se știe de ce în fața ochilor îi răsărea Ile, frate-su, și de acuma nici din vreme, nici din soartă nu mai rămânea nimic, ci rămânea Ile, și Ile era vinovat de toate. Pentru dânsul a trebuit să treacă prin foc, să-și puie viața în primejdie și dacă nu s-a prăpădit atunci și a rămas viu, a rămas

numai ca să rămâie, doar ar face și el umbră pământului. Așa i se părea, așa se gândea Isai: pentru Ile s-a nenorocit – și atunci și mai pe urmă. Întâiași dată de acum se știe, iar a doua dată când cu caii lui văru-lor Mihai și chiar cu Mihai, apoi, zău, Isai n-a știut nici cu spatele. Ile a făcut și Ile a știut. (Mai târziu a aflat, parte de la mamă-sa, parte de la Ile, parte de la mătușa că Mihai, săracul... nu se știe ce s-a făcut cu dânsul: de acolo a fugit și ori că l-au prins pe drum și l-au dus înapoi, ori, prins, iar a scăpat și a fugit și l-au împușcat ori l-au rupt câinii... cine știe ce s-o fi întâmplat cu dânsul?)”. La o beție Isai declară: „Eu am fost pe front! Pe două fronturi am fost – și la ruși, și la nemți. Și am scăpat. Mă vezi? Am scăpat. Da amu ce-i de mine? Toți dau cu picioru-n mine... Nu trebuiesc nimăru...”. Morocănos, supărat și repezit a devenit mai târziu. Oamenii din sat îl știu de gospodar așezat și harnic, poate cam zgârcit. Din cauza lui frate-său are probleme cu nevastă-sa, ruptura dintre frați are o istorie mai veche. Când îi vine vremea să-și facă și el casă, nu se prea înțelege cu Ile, căci „fiind acesta mai mic, n-a vrut să-i deie o bucată de loc unde să-și clădească și el casa lui, că Isai vroia să se așeze anume lângă casa bătrânească, în vale, mai aproape de apă”. Irascibil, ridică mâna împotriva fratelui, dar

acela se ferește și Isai lovește în mama lor. Un învins, el este și un nefericit care face un an de închi-soare pentru fratele său, plătește scump polițele sentimentale și e cel mai marcat de teroarea istoriei. La izbucnirile sale furioase, soția își aduce aminte „cât de *cuminte* (sublinierea autorului, n.n. – A.B.) a fost Isai pe când era băietan...”. Isai gândește: „ce tare s-a schimbat satul, și cât de mult s-a schimbat el, și de ce oare se schimbă așa de tare omul, că ajunge uneori să nu se mai recunoască...”. Metamorfozele protagonistului au explicații clare din punctul lui de vedere, dar nu și al comunității. Conflictul e unul de mentalitate, de sensibilitate. Isai „simte enorm și vede monstruos”, el devine o victimă a noilor realități, de unde și zborul frânt al lui, al neamului. Este protagonistul caracterizat de mai mulți reflectori: de soție, de fecior, de bunel, de mamă, de Ile, de căpitan și de ofițerul german, de Timoșa, de Bărbosul, de Ochelăros, de străinul venit în sat, de gura satului, dar cea mai revelatorie rămâne autocaracterizarea lui prin intermediul autoscopiei, observațiilor asupra lumii sale interne. Ideea esențială de a fi în lume a lui Isai e că „...cine-a murit o dată în viață, nu se mai teme nici de moarte, nici de nimic”. Mai mult, protagonistul poartă în sine dispariția tatălui și moartea bunelului.

Ile, fratele mai mic al lui Isai, caracterizat atât direct, cât și indirect, este omul comun, corect, cu mici slăbiciuni, maleabil la noile vânturi ale istoriei, e un adaptat, dar nu și un profitor al sistemului. El se ceartă cu fratele său și nu vorbește multă vreme cu acesta. În timp ce mamă-sa îl iertase pe Isai, Ile se încapățânează să nu-l ierte nici în ruptul capului, chiar dacă Isai și-a pus pentru el viața în primejdie. Fire mioritică, Ile, în momentele extreme, e cel care trădează, care își vinde fratele, îl vinde pe Isai străinilor, el e fricos și mișel. Produs al noului sistem, cuminte, educat în spiritul colectivității gregare, beneficiază de statutul unui om de încredere, față de care, se pare, oficialitățile nu au bănuieli și pentru care sentimentul de neam e ușor denaturat. El e malefic doar în relațiile cu fratele său, un fel de adaptat dezrădăcinat, în consecință – un virtual deșărat.

Bunelul este un personaj tipic prozei rurale, o figură pito-rească, un personaj înrudit cu bătrânii sadovenieni. El nu prea aude, nu prea vede și nu prea poate umbla, dar aude, vede, umblă. Nu șade locului niciodată. Nu poate lucra cu cușma în cap. „Înainte vreme, când era tânăr și avea pleată mare, nici nu-i trebuia cușmă, avea ce-l apăra, – pe atunci și barbă neagră, mare avea, că el, de fapt, încă de la

bătăliile cele vechi, una cu *iaponul*, alta cu neamțul, tot cu barbă se purta. Iar mai încoace, când s-a înălbit și părul din creștet i s-a rărit, se vedea licărind printre copaci, printre tufele de vie capul lui ca o lumină argintie, și unii, cei bătrâni, când îl vedeau, ziceau că seamănă chipul lui cu sfinții de demult, așa cum au rămas să ni-i arate icoanele”. A fost un stejar de om. Bunica murise nu peste mult timp după ce-l luase pe feciorul său. Din nouă, numai patru copii au rămas, dar de niciunul nu știe nimic. Numai despre fiica măritată dincolo știe că era vie și sănătoasă. Bunelul nu poate muri prin străini. El rămâne cu hârtie de la polcovnicul cel bătrân în satul evacuat. Moare în timpul secetei și foametei din '47. El nu prea vroia să mănânce. „Ce avea, dădea la băieți, lui Isai, lui Ile, că le rămăsese ca și tată și trebuia să aibă grijă de ei.” Înțelepciunea lui e în pilde, în povești. El reflectează asupra evenimentelor esențiale. Uneori le anticipează: „Și se făcea că s-a băgat un lup în țarc și a început să rupă oile una după alta (cum de nu l-a simțit nimeni, nici câinii? – își zicea bunelul, prin somn, desigur), și așa dormind s-a zbuțumiat să-l alunge, s-a repezit la dânsul să-l spargă și când s-a văzut față-n față, și lupul strâns într-un colț clănțănind din dinți, și bunelul a dat să-l spargă cu furca,

a băgat de seamă că n-are furcă, îi cu mâinile goale, și așa cu mâinile goale s-a repezit, dar... s-a trezit. L-a trezit nu știu care dintre ciobeni că prea strigase „huo!” prin somn bunelul și acela l-a trezit. Tot atunci, în noaptea aceea, a venit pe întuneric la dânsul la stână, mai dezbrăcată, cum o găsisse din somn, noră-sa, care-i dusă departe în sat străin, a venit plângând și i-a spus că l-au furat pe feciorul lui, adică pe bărbatul ei. Bunelul atâta a zis: „Iaca lupul...”. A lepădat oile și s-a dus în sat, din sat la târg, unde știa că poate să deie de urma lui fecioru-său, și când a ajuns la un *nacealnic*, i-a zis să-i spuie pentru ce l-au luat, că era om cinstit și harnic, om de omenie, iar acela, *nacealnicul*, s-a uitat la dânsul chiorâș: „Moșule! Vrei să rămâi fără barbă?”. Bunelul a întrebat iar pentru ce l-au furat pe feciorul lui și acela a rânjit: „Ți s-au urât zilele?”. Bunelul a zis: „Luați-mă pe mine și lui dați-i drumul”. Acela a zis: „Ce ne trebuie așa rablă bătrână?”. Pe urmă a adăugat: „Dar n-ar strica... că știm noi pe cine ai dincolo. Marș de aici!”. L-au alungat. Bunelul a plecat și n-a înțeles pentru ce l-au furat atunci pe fecioru-său. Abia pe urmă s-a zvonit în sat că l-au luat fiindcă avea soră măritată dincolo (fiica lui bunelul) și s-au întâlnit o dată, fratele și sora, și au stat de vorbă... Cum s-au întâlnit? Au venit

și unul și altul la mal și au grăit peste apă. S-au întrebat ce mai face unul, ce mai face celălalt, dar cineva i-a pârât că or fi vorbit cine știe ce secrete, încă peste graniță, și l-au furat și nu s-a mai întors, și a rămas să le fie bunel și tot el tată la băieții iștia”.

Frăsâna, mama și nora tânără cu trei copii, doi băieți și o fetiță, care aleargă să-i spună bunelului că i-au furat bărbatul, își pierde fiica în timpul urgiei, ea fiind și mama lui Isai și Ile, pe care nu-i poate împăca. Apare în roman văzută prin prisma lui Isai (copilul) și Isai (adultul).

Băiețașul, feciorul lui Isai, cu cracii pantalonilor zdrențuiți și cu picioarele julite și nespălate, cu chica netunsă, căzută pe urechi, căci așa sunt toți copiii din lume, poate înota, a trecut o dată dincolo, pe celălalt mal, dar nu pe unde râul e lat, ci mai sus, pe la cot, a împroșcat în cuibarele lăstunilor și are frică de păsările rele.

Nistrul, râul care desparte soră de frate, râul între două focuri, „unul pe un mal, altul pe celălalt”, focuri care „se năpustesc, se reped în sus, luată la trântă nu pe viață, ci pe moarte”. Nistrul e „întunecat la chip, e mâhnit, tace și oftează, urlă vrând cap de om, el vede și știe tot ce nu văzuse și nu știa nimeni din câte se întâmplaseră în ora de la revărsatul zorilor, când s-a aruncat Isai de pe malul cela nalt și drept și neted

ca un perete în apă până când l-au împins valurile la mal, departe, mult mai la vale de sat”. Este personajul fabulos cu un destin pe potrivă numelui.

1.6. POETICA DE TRANZIȚIE: DE LA DORIC LA IONIC

Ionicul reprezintă **vârsta modernă a romanului românesc**. În linii mari, primele însemne ale romanului ionic (nu facem nici o descoperire) țin de schimbarea *perspectivei* narative, de multiplicarea *punctelor de vedere*, de subiectivism și fragmentarism, de drame personale, de autenticitate, interioritate și intimitate, de psihologism și autoscopie etc. Revelator în acest sens este chiar debutul autorului în cheie dorică, fiind vorba de o strategie cu orchestrare narativă contrapunctică, structura romanului deschizând noi perspective de interpretare.

Strategia rebreniană a debutului este foarte răspândită în romanul basarabean de tip tradițional, clasic și este explorată în special de Ion Druță. Cu referire la structura inelară, Beșleagă notează undeva: „Ce am învățat de la clasici, de la scriitorii mari în privința compoziției? Dacă stau și mă gândesc la cărțile mele, unele au o așa-zisă compoziție circulară. Acțiunea începe aici, în locul acesta, se desfășoară și se termină tot aici. Vasăzică ciclul

întâmplărilor se încheie. Lucrul acesta se întâmplă în **Zbor frânt**. Acțiunea începe pe malul Nistrului, se desfășoară și se încheie tot aici, pe mal, când Isai pornește cu băiatul în brațe spre casă. În **Durere** e tot așa... Când meditez asupra compoziției unei cărți, am în câmpul meu de vedere câteva linii de subiect. Aceste câteva linii se împletesc așa cum împleteam noi biciuști în copilărie: în trei, în patru – mai complicat, și-n opt, și-n doisprezece. Asta-i ca și cum gospodina țese în două ițe, foarte simplu, țaca-țaca! dar în patru ițe, pe urmă în șase e mult mai complicat! E, desigur, o metaforă”. Despre punct și contrapunct, autorul remarcă: „Nu sunt versat în problema asta, o știu doar în linii mari. După mine, contrapunctul nu este altceva decât reluarea unor motive, a unor teme. Pe parcursul desfășurării acțiunii. Acuma îmi vine în minte un exemplu clasic de contrapunct: *Bolero*-ul lui Ravel. Aceași melodie este reluată o dată, a doua oară, a treia, a șaptea oară, mai intens, tot mai intens, cu aceleași frânturi de melodie, cu aceleași părți componente ale ei, dar reluate parcă la infinit. Este ceva fermecător! Muzica însă nu e o descoperire târzie pentru mine, din contra – foarte timpurie. Descoperirea mea propriu-zisă, care poate că nu e descoperire, ci un adevăr vechi de când lumea, dar

pe care l-am descoperit eu, este că dacă în muzică într-o orchestra instrumentele pot suna, se pot produce simultan pentru a crea efectul simfonic, în arta cuvântului posibilitatea aceasta e limitată. Aici cuvintele se succed unul altuia, fie că sunt scrise, citite cu ochii sau pronunțate. O carte, dacă ar fi să fie tipărită nu sub formă de pagină, cu două dimensiuni, lățime și lungime, sau înălțime și lățime, ci sub formă de panglică, atunci s-ar întinde pe o linie lungă-lungă... Ar fi cărți de cinci kilometri, ar fi cărți de șapte kilometri, ar fi cărți de o sută de kilometri. Dar ar fi și cărți de trei șchioape. Povestirile lui Cehov, bunăoară. Descoperirea mea în ce constă? A obține acest efect simfonic, a crea iluzia stereo... adică a spațiului, se poate nu prin succesiunea cuvintelor, ci prin structura compozițională, prin reluarea pe parcurs a anumitor motive. Atunci se formează ceea ce în pictură se numește profunzime, perspectivă...”. Toate descoperirile scriitorilor din secolul trecut țin preponderent de spațiul artistic și de timpul artistic. Este o observație fundamentală pentru perceperea romanului: „Când am spart tiparele, care mă încorsetau și mă împiedicau să-mi desfășor posibilitățile creatoare, mici-mari, cum or fi ele, atunci am descoperit că limba are, în afară de valorile ei logice, de sens, valențe muzicale extraordinar de puternice. Și dacă

este ceva care poate fi numit vraja unei limbi, atunci aceasta este muzica ei. Plasticitatea limbii este hipnotizantă, căci îți stăruie în ochi și oricând poți evoca o imagine... Dar vraja adevărată ce-ți scapă atunci când închei lectura? Ceea ce zace în adânc, cred că nu sunt atât imaginile, tablourile grandioase, ci ceva mult mai subtil: muzicalitatea surprinsă, materializată în operă. Cred că ceea ce face literatura modernă, începând cu Proust, cu alți mari scriitori ai secolului nostru, bunăoară, cu Faulkner, e că ei folosesc nu numai valențele plastice ale limbii, ci valorifică muzicalitatea limbii, și prin asta extind enorm de mult potențele ei expresive, astfel ca limba să fie folosită cu maximum de efect...”.

Începutul doric al romanului **Zbor frânt** e unul neobișnuit în raport cu alte debuturi din romanele tradiționale, foarte clare și coerente, cu un narator omniscient și omniprezent, cu o viziune auctorială liniară, cu structură teleologică și inelară ca în **Povara bunătații noastre**, cu protagoniști tipici în situații tipice. E un început ce mizează pe jocul destinului, pe jocul de planuri temporale. Psihologia și valorile dominante ale personajelor sunt de ordin intim. Trebuie să fii mereu atent la alternarea și abordarea evenimentelor, a realității reduse la ipoteze, la reluări insistente de motive, chiar și a

conjuncției coordonatoare copulative **și**, menită să accentueze, și la acest nivel, colaționarea evenimentelor: „Iar când se întâmpla, la mulți ani de la pățania aceea, să-l întrebe careva: îi drept ce spun unii în sat, că ai trecut la nemți dincolo, în vara când a oprit frontul aici, la Nistru, de-a stat toată vara, **și**-i drept că ai ucis un om cu mâna ta **și** era cât pe ce să te duci și tu pe apă la vale, dar te-au scos valorile la mal **și** te-a găsit nu știu care pe nisip, de te-a dus acasă în spinare, **și** toată fuga numai din cauză că a vrut maică-ta să te chelfăneze... când îl întreba careva așa, Isai zâmbea uneori, alteori se supăra **și**-i întorcea celuia spațele **și** se ducea în drumul lui. Iar dacă vedea că se ținea vreunul scai de dânsul, se da aproape de tot parc-ar fi vrut să-l muște de obraz, acela se ferea speriat, iar Isai îi spunea rar printre dinți:

– Măi! Am vrut să mă duc cu nemții, să nu ajung să te mai văd **și** pe tine...

Ori:

– Unde dracu' erai când a dat ciuma-n găini?

Așa răspundea **și** se zbârlea mai încoace, când se făcuse morocănos tare de nu mai auzea cu lunile o vorbă de la dânsul, iar când îi dădea dimineața ori seara binețe, se făcea a clătina din cap numai, de nu puteai pricepe – ori că îți răspunde, ori flutură să scape de gânduri. Zic, așa

răspundea mai încoace, după ce își nălțase **și** el casa lui, ceva mai sus de casa bătrânească a mâne-sa **și** se însurase **și**-l dăruise Dumnezeu cu un băiețel **și** o fetiță (băiețelul mai mare, fetița mai mică). **Și** ori fi fost toate bune, dacă n-ar fi început să se despartă de nevastă-sa **și** ba s-o trimită acasă la părinți, ba să se ducă el înapoi la părinți, ba să se ducă el înapoi la mamă-sa, în casa cea bătrânească din vale, împărțind, se înțelege, **și** copiii – când unul își lua fata, iar celălalt băiatul, când aista lua băiatul, iar celălalt – fata. Că apoi se întâlneau copiii în drum ori la scăldat **și**, uitând care **și** al cui îi, se duceau amândoi să întrebe de mama, iar mama îi trimitea la tata să-l întrebe **și** ei se duceau... până la urmă se adunau tuspătru la un loc **și** trăiau iar, până la o vreme, când porneau din nou cu despărțirile. **Și** mai totdeauna femeia își aducea aminte cât de *cuminte* era Isai pe când era băietan, **și** zicea că nu degeaba a vrut să-l gătuie mâne-sa, **și** nu degeaba a fugit el peste front, că de astă parte totuna l-ar fi găbjit **și** că, poate, era mai bine dacă nu-l mânau valurile la mal. Vorbele astea i le spunea mai ales atunci când Isai venea acasă ori prea vesel, ori prea târziu, pentru că se întâlnea ba cu unul, ba cu altul, **și** el, om lumeț, nu putea trece pe lângă oameni cum treci

pe lângă parii gardului. **Și** dacă i le spunea, Isai nu se supăra, ba încă râdea, iar o dată a cătat luuung la femeie, apoi s-a ridicat de pe laiță, a venit până la dânsa, i-a pus mâinile pe umeri, **și** când femeia s-a izbit țipând spre ușă, el a scrâșnit parcă ar fi sfârâmat în dinți mărunțel o farfurie **și** a zis:

– Fratele Ile rămăsese dincolo... pentru dânsul am trecut, proasto. Ai înțeles?”

Ceea ce trebuie reținut din acest fragment este, în primul rând, polisindetul, un mijloc eficient pentru exprimarea insistenței, semnificativă este și reiterarea contrapunctică a mai multor motive, a mai multor perspective temporale și naratoriale în abordarea *pățaniei*. Pățania, adică *evenimentul*, devine *fapt de conștiință* în elucidarea „zborului frânt” al protagonistului, iar pe scară mai largă – al neamului. Evenimentul este relatat de un narator extradiegetic, cu frecvente schimbări de perspective, dar care nu este unul omniscient. În cazul cu *pățania aceea*, nici protagonistul nu știe prea bine ce i s-a întâmplat, cum de a scăpat, cum l-au împins apele la mal. Chiar și naratorul știe mai puțin decât personajul, fapt confirmat prin acest fragment: „Dar, așa morocănos **și** supărat și repezit s-a făcut încoace, mai târziu, când a început a se sfădi cu nevastă-sa, de care sfezi cam greu era să spui cine din ei doi

era mai vinovat (vezi că oamenii din sat îl știau de gospodar așezat **și** harnic – de, poate olecuță cam zărghit uneori, dar cu cine nu se întâmplă de acestea?). Așa că despre cele ce făcuse **și** pățise el demult **și** cât i se întâmplase, **și** cum se întâmplase, **și** de ce era să se prăpădească (dacă, bineînțeles, așa a fost după cum vorbeau unii din sat, că adică să fi trecut dincolo, la nemți) – despre toate acestea nu vorbea **și** nu povestea nimănui mai încoace vreme. Iar mai înainte, adică la vreo doi-trei ani după întâmplarea aceea, ori poate chiar mai devreme, când lucra împreună cu frate-său Ile la arat (după ce s-a dus frontul **și** s-a făcut sănătos, că avusese de zăcut cam multșor, cum avea numai vreo șaisprezece ani, a făcut niște cursuri **și** a început să lucreze tractorist; iar după ce s-a făcut tractorist **și** ara pe partea asta de deal, dinspre răsărit, l-a luat **și** pe Ile ajutor pe lângă dânsul, **și** chiar s-a apucat să-l învețe să măie tractorul), – zic, atunci când arau amândoi nopți la rând dealurile șezute câțiva ani părăginite, de zbârnâia tractorul lor de dimineață până-n seară, **și** din apus până-n zori iară, de ziceau oamenii: „Ce mai lucrează aiștia ai Frăsânei!”, în serile acelea, i-a povestit Isai lui Ile toată pătăria din vara de atunci. I-a povestit tot ori, poate, a mai tănuit câte ceva; oricum, dar Ile știa mai multe de-

cât alții, care auziseră câte ceva de la Isai, câte ceva de la naiba știe cine, de ziceau: „Bre, el chiar a vrut să se ducă cu nemții în țara lor? Da, a vrut! **Și** ei au vrut să-l ieie!”. Iar mai pe urmă nici el nu vroia să povestească nimănui nimic. De ce? Poate de aceea că începuse nevasta să-i zică lui Isai că toată hărmălaia din casa lor (adică cu despărțeniile) îi din cauza lui frate-său, a lui Ile adică, pentru că, zicea nevastă-sa, care aflase **și** ea câte ceva de la Isai, că Isai ar fi fost atunci lovit de un glonte la cap **și** la umăr, **și** din lovitura aceea la cap i s-ar fi tulburat mințile, de s-a apucat de băut **și** nu se poate opri **și** limpezi uneori cu săptămânile. Ori poate de altceva? Poate de aceea că, dacă a venit vremea să-și facă Isai casă, nu știu cum că nu s-a prea înțeles cu Ile, căci fiind acesta mai mic, n-a vrut să-i deie din grădina mamei sale, care după lege a lui era, adică să-i deie o bucată de lot unde să-și clădească **și** el casa lui, că Isai vroia să se așeze anume lângă casa bătrânească, în vale, mai aproape de apă. Dar dacă s-a pus împotrivă Ile, s-a dus în deal **și** a însemnat loc de casă acolo, **și** nu s-ar fi sfădit ei, frații, dar când a început Isai a călca pe alături, Ile l-a zgâlțâit olecuță, adică a încercat să-l zgâlțâie **și** el, fiind cam înfierbântat a ridicat mâna asupra fratelui **și** se pare că chiar a dat ori a vrut să deie, dar Ile s-a ferit

și Isai a lovit în mamă-sa, adică mama lor, a amândurora. De aici toată ruptura dintre frați, de n-au grăit lungă vreme. Că măcar că maică-sa demult îi iertase, zicând că n-a vrut, așa s-a întâmplat, că Isai, la urma urmei, pentru **Ile și**-a pus atunci viața în primejdie, **și** ar trebui ca **Ile** să-l ierte, dar **Ile** se încapățâna **și** nu vroia să-l ierte în ruptul capului”. Acest debut este o oglindă în care se reflectă, micșorat, întreg romanul. Ulterior, unele motive vor fi preluate și amplificate, reinterpretate și răsturnate, romanul prezentându-se ca un permanent dialog de voci distincte și ca o neîntreruptă punere în abis.

În interioritatea lui Isai colcăie pulsații subconștiente. Isai este înzestrat cu darul / viciul autoscopiei. Conflictul lui cu mediul social este interiorizat, Isai devine *om problematic*, ca orice protagonist de roman ionic, dar în locul intelectualului este preferat (și în **Zbor frânt**, și în **Noaptea a treia**, și în **Ignat și Ana**, și în **Durere**) muncitorul. (Un tribut plătit modei regimului totalitar? Un răspuns evaziv la comanda socială?)

Este dificil să explicăm calea atât de lungă până la intelectualul Alexandru Marian. Altele sunt clarificările în cazul preferinței pentru spațiul rural, spre exemplu, în locul spațiului citadin. La mijloc, se pare, e proiectul unei epopei a neamului (epopei iniți-

aseră Ion Druță, Ion Constantin Ciobanu), despre care aflăm nu numai în unele interviuri, dar și în unele fragmente publicate ca texte autonome. Mai adăugăm că în contextul unei societăți dogmatice proiectul nu putea avea sorți de izbândă, chiar dacă se centra pe istoria unei familii de la țară, pentru că, așa cum sesiza critica de la Moscova, în **Zbor frânt** era „ceva bolnăvicios”. Dar și mai multă „anormalitate” decela critica în **Noaptea a treia**. Toți protagoniștii romanelor lui Beșleagă au ceva maladiv. Cum trebuie tratați Isai și Filimon? Ca niște dezadaptați? Dezrădăcinați? Niște înstrăinați, învinși, ratați?

Dacă e să o credem pe soția sa, dar motive avem destule să o facem, Isai a devenit fire sucită și morocănoasă mai târziu. Această fire nu e determinată de memoria genetică a protagonistului. Închiderea în sine a lui Isai, care și-a pus în primejdie viața căutându-l pe **Ile**, fratele mai mic, nu e rezultatul mai multor suspiciuni, ci consecința unei trădări tocmai din partea fratelui. (Pe scară mai largă, un indiciu al societății, al neamului.) De aici și substanța romanescă, dozată în nenumărate ipoteze, presupuneri ale consătenilor în jurul pătăraniei, supoziții, bănuieli din partea oficialităților. E o contrapunere a individului unei societăți ostile și agresive. E o înstrăinare a omului, capabil să

gândească, dar nu și să acționeze împotriva spiritului gregar.

Pățania lui Isai este *abordată* și *relată* în maniera unei omni-sciențe relativiste, adică relatarea e a unui *narator* cu o omni-sciență redusă, limitată în raport cu omni-sciența naratorului auctorial din romanul doric. În același timp, omni-sciența naratorului e subminată și de multiplicarea *reflectorilor*, a personajelor antrenate în elucidarea pățaniei, care își expun părerile. Dar și aceste fragmente abundă în incertitudini de felul: *parcă, părea sau: poate, dacă așa a fost, auzise câte ceva, după cum vorbeau unii din sat, nu știu cum, nu se știe, se năzare* etc. care alimentează o oarecare teamă, mai multe dubii în privința *exteriorizării* sau *interiorizării* lumii.

Uneori naratorul știe mai puțin decât protagonistul. Protagonistul însuși nu știe totul despre salvarea sa. Tot ce știe află din spusele bunelului, dar cum a ajuns la mal, înotând cu o mână, numai Nistrul știe, râul însă tace.

Diversificarea narațiunii, ca reflex al complexității lumii, se produce prin schimbarea unghiurilor de focalizare, prin atribuirea perspectivei mai multor personaje, dar privilegiată rămâne totuși perspectiva **naratorului îndoielnic**, care privește atât din apropiere, cât și din depărtare, din exterior și din interior, adoptând perspectivele personajelor antrenate în trama romanului.

Zbor frânt este un *roman de tranziție* de la forma dorică la cea ionică, un roman cu o *poetică hibridă* (N. Manolescu). Începutul, în cazul dat – cadrul romanului (acesta reprezentând o narațiune în ramă), ca și forma închisă, sunt realizate în bună tradiție dorică. Elementele debutului și ale finalului sunt articulate în convenția construirii romanului clasic cu structură inelară, în timp ce romanul ionic, se știe, are o structură deschisă, care constituie și o primă diferențiere, de suprafață, în raport cu romanul ionic. O altă deosebire stabilim în **tehnica comentariului**, procedeu supralicitat de romanul doric, ilustrat exemplar de Liviu Rebreanu. De altfel, prin rezumarea evenimentelor, prin tehnica teleologică, forma închisă, inelară, prin modelul lumii răsturnate, **Zbor frânt** este un roman doric, iar prin nivelul aprecierii faptelor, prin multiplicarea punctelor de vedere, prin discontinuitate și eșafodajul subiectului care nu coincide cu fabula, prin selectarea și ordonarea materialului românesc are o natură ionică.

Rezumatul, de exemplu, este un element obligatoriu la Rebreanu, care, după o relatare a unui eveniment, poate încheia printr-o caracterizare de tipul celei atestate frecvent în romanul *Ion*: surcica nu sare departe de trunchi. E un procedeu, cum observă N. Manolescu, ce amintește mai ales de

Creangă care, după o relatare, vine, de regulă, cu un *rezumat*. Același procedeu la Beșleagă este modificat, ca în debutul dat: „După aceea Isai, care simțea că parte din vină o poartă el, s-a îngropat și mai adânc într-însul și s-a închis mai pentru toți. Poate chiar pentru toți – și pentru dânsul”.

Adeseori un fragment (*apa involburată, zborul lăstunilor*) este, în raport cu întregul, o permanentă *punere în abis* – strategia predilectă de construire a romanului. Unul și același eveniment este reluat și abordat din diverse perspective, cu reveniri și amplificări, afirmări și negări, anticipând, într-un fel, construcția întregului roman la diferite niveluri esențializate și centrate pe relații antitetice dintre cei doi frați, două maluri, două lumi, două timpuri, chiar două nopți etc. Acestea, la rândul lor, se includ într-o rețea de interrelații foarte complexe. Complexitatea acestor relații e accentuată de alternarea tehnicilor narative foarte variate. Timpul, dilatat sau comprimat, ia în roman formele prezentului și trecutului, definind fie un timp obiectiv, fie unul subiectiv, dar și un timp al acțiunii și un altul al narării etc. Sunt modalități ce într-o operă deschisă accentuează și sugerează nepuizabile forme și ipostaze ale modului existențial, mai exact, ale *zborului frânt*. De aici și deschiderea romanului către interpretări uneori

insolite și inedite chiar și pentru autor. Această deschidere către noi realități existențiale e stimulată de particularitățile mecanismului de simbolizare.

Simbolul artistic e capabil să înglobeze, să sugereze noi și noi semnificații, mai ales atunci când romanul e impregnat de miteme, semne sau topoi care sporesc forța lui de simbolizare. Acestea au funcția de anticipare a acțiunii, ca în romanul doric. Semnificativ în acest sens este țipătul amenințător al lăstunilor. Bunelul trăiește într-o lume a semnelor: visul cu lupul sfârșește cu *furatul* (în limbajul tranzitiv – supus represaliilor) feciorului; țipătul lăstunilor care „așa mai țipau dimineața” și care „parcă se învăteau pe deasupra casei”, semn că nu-i a bine, că îl pândește o primejdie; povestea celor doi frați care s-au dus amândoi să se scalde și s-au prăpădit amândoi e o prolepsă cu o forță de anticipare și generalizare structurantă, dar și o nouă *punere în abis*. Iată povestea bunelului în varianta lui Isai: „Erau frații născuți și crescuți pe malul apei, ca și dâșșii, și știau să înoate ca peștii, dar vezi că s-au înecat. Și nu de alta, dar s-au zbânțuit și s-au hârjonit, iar unul dintr-înșii a vrut să-l sperie pe celălalt și cum s-a dus ceva mai la adânc a început să țipe: „Mă înece! Mă înece! Săriți, oameni buni!”. Celălalt care era pe mal a zis: „la nu te fă nebun și

ieși”. Dar cel din apă se vede că de bună seamă se îneca – l-o fi apucat vreun cârcel, – și atunci fratele istlalt se zvârle în apă și dă să-l apuce, acela de spaimă s-a încleștat de mâinile istuilalt și aista nu putea să înoate și s-au dus amândoi la fund și s-au înecat. La urmă bunelul a zis: „la să nu pățiți și voi așa. Că acela s-a dus după cal, tu după dânsul, și să nu se întâmple să vă duceți toți la fund...”.

Povestea este reluată într-un vis cu potop (un alt mitem cu largi rezonanțe în literatura universală) în care Isai vede că „parcă vine o apă mare, largă și luminoasă, și apa aceea se revarsă pe toată valea și-i soare frumos pe cer și valea toată parcă-i înflorită, albă de floare – parcă-i floare, parcă-i apă. Și nici nu bagă de seamă cum se face că se aruncă în apa aceea, adică nu se aruncă, ci de mult merge așa printr-însa (parcă-i apă, parcă-s flori albe) și nu merge, ci înoată (înoată prin apă, că dacă ar fi flori, cum ar înota?), și când colo, îl vede mai departe, la adânc, pe Ile. Ile merge și el, ba nu, înoată și vrea să-l întrebe cum de înoată, dacă-s flori și nu-i apă, când deodată Ile strigă: „Mă înece! Săriți, oameni buni, săriți!”. Lui Isai îi vine a râde de Ile (cum poți să te înece în flori?), dar pe dată își aduce aminte că i-a spus bunelul că omul și în flori se poate îneca. Și odată strigă: „Ține-te,

Ile, că vin să te scot!”. ...Isai dă din mâini, le taie și iaca vede cum se duce Ile la fund, o dată izbucnește deasupra, a doua oară se arată și-și zice că o să mai izbucnească o dată, că omul când se îneacă izbucnește până-n trei ori deasupra apei... Începe Isai să horcăiască, să strige să-i deie drumul, că s-or duce amândoi la fund... Și se trezește”. Această punere în abis se realizează în oglinzi paralele. Romanul este structurat în nuvele care ar putea fi intitulate *Bunelul*, *Nistrul* ș.a.m.d.

Bunelul și Nistrul sunt niște *reflectorii* ai evenimentelor. Nu întâmplător relațiile dintre Isai și Ile pot fi lecturate și ca o nouă variantă de raporturi dintre un Abel și un Cain, tensiunile acumulându-se, amplificându-se și menținându-se la diferite niveluri ale structurii, ale straturilor romanului, bine colaționate.

Pățania afectează relațiile protagonistului cu comunitatea. Stările de tensiune se reflectă în succesiunea scenelor, în alternarea și melanjul de tehnici narrative.

Anume **tehnica punerii în abis**, dar și **tehnica puzzle**, ordonate în structura contrapunctică bine orchestrată, scot în relief ontologia complexă a unei drame cu valoare de simbol, a unui destin de înstrăinați, de coborâre într-un infern al existenței în contratimp, trăind intens în subteranele unui

timp istoric. Valoarea simbolică a *zborului frânt* este amplificată și de topoi-ul *lumii ca labirint*, al *lumii răsturnate*: „Dar când îl apuca mânia, din toate cele ce-ar fi putut să vadă, rămânea numai vârtejul și vâjâitul fugii, şuieratul gloanțelor – lumea toată răsturnată, încâlcită, fărâmată, haotică, și el fuge prin lumea aceea, moartea fuge după dânsul, când alături, când înainte – atâta vedea, atâta simțea”. Este ceva profund muzical în fraza lui Beșleagă.

Reveniri, reiterări laitmotive, suprapuneri tematice, articulații antitetice dau expresie stărilor tensionate ale protagonistului, durerea deformează și esențializează realitatea în simbolul nopților, mai ales al celei de a doua noapți (deja după război, în țara cea mai fericită), chiar dacă în mintea nefericitului Isai „s-au făcut una nopțile acelea două”. Stilul acesta indirect liber, contorsionat, revela pentru ochiul atent un adevăr dramatic și zguduitor prin forța de generalizare și extraordinar de ambițios în proiectul cu al doilea roman, **Noaptea a treia**.

Cheia alegorică a epopeii o aflăm în secvențe, rememorări oarecum involuntare, spuse sau admise la furie, căci Isai ar fi fost „lovit de un glonte la cap și la umăr, și din lovitura aceea la cap i s-ar fi tulburat mințile” și de la un *neburn*, în literatura tutu-

ror timpurilor tulburi, aflăm adevăruri pe care nu le spune omul normal (e o stratagemă eficientă și pentru cenzură). Isai, vinovatul fără de vină, coboară în apa unui trecut, într-un infern al retrăirilor dramatice: „Dar furia și tremurul care-l cuprindeau când își aducea aminte nu veneau de atunci, din noaptea aceea, veneau de mai încoace, de mai târziu, dar pentru că veneau tot dintr-o noapte, că ceea ce se întâmplase tot într-o noapte, s-au amestecat amândouă în mintea lui și de acum de mulți ani câți au trecut s-au făcut una nopțile acelea două, și nu-și poate aduce aminte de una ca să nu-și amintească și de cealaltă. În noaptea aceea într-a doua (a fost o noapte la fel de întunecoasă, neagră, nepătrunsă ca și întâia), în noaptea aceea a doua (de acum după ce murise bunelul, nu mult după aceea, în noaptea aceea a doua) au venit în toiul nopții doi, unul de sat și unul străin, l-au ridicat din pat, l-au dus la *se/sovet* și l-au închis (pe atunci era în dragoste cu femeia asta a lui – încă nu se însurase – se gătea să se însoare – în noaptea aceea umblase prin sat pe la prispe, unde se adunau fete – i se pare că chiar s-a întâlnit cu unul, cu acel de sat care a venit pe urmă, târziu, de l-a ridicat din pat). În cele câteva ceasuri cât a stat închis (înainte de a-l duce să-l întrebe și să-l cerceteze), s-a tot frământat și s-a

gândit: «De ce m-au închis? De ce m-au luat?»».

Subiectul propriu-zis al memoriei involuntare are prin natura lui o structură deschisă, putând fi oricând reluat și continuat, dar apelarea lui Beșleagă la structura inelară, mult mai complexă, mai bine articulată și orchestrată, are rațiuni arhitectonice bine stabilite. Am remarcat că structura inelară e o ramă care încadrează *flash-back*-ul, materia definitorie a romanului. Raportul dintre cauza și efectul purificării, izbăvirea protagonistului de demonul neliniștii, clarificarea unor atitudini față de comunitate și alte linii ale intrigii converg într-un simbol al arderii vestimentației, un loc comun obligatoriu în mai toate finalele romanelor dorice ca o expresie a optimismului istoric (de cazarmă).

Să examinăm mai îndeaproape elementele care apar atât în debutul, cât și în finalul romanului. Printre acestea se aruncă în ochi *malul, apa Nistrului, pietrișul, soarele* care atârnă nemișcat sus, *lăstunii, băiețelul* care aleargă pe mal și *hainele* lui Isai, care erau „numai unsoare, numai motorină, de luceau și te mirai cum de nu iau foc ca și câlții de la soare” ș.a.m.d. Tatăl și fiul, ajunși la „mal, s-au suit pe năsipitura făcută să nu înece grădinile” și aici o nevinovată analepsă în paranteză „(prin '47 încă, pe când erau apele de primăvară strașnic mari, iar după

aceea n-a plouat toată vara de fel), de acolo amândoi ținându-se de mână, alergară repede până la apă, erau amândoi desculți și pietrișul de sub picioare, fierbințe, frigea, aici se dezbrăcară iute și intrară în apă... tatăl deodată s-a oprit. Auzi ceva, dincolo, se întoarse peste apă cu palma pusă streășină la ochi, se uită lung într-acolo peste apa care curgea parcă neclintită – abia de se vedea cum se mișcă”. Narațiunea ca expunere (*telling*-ul) e înlocuită prin narațiunea ca reprezentare (prin *showing*), stilul indirect liber – prin stilul direct:

„– Vezi malul acela drept ca un perete? Îi galben, parcă-i dat cu lut...

– Văd, tată hăi.

– Și ce mai vezi acolo, în mal?

– Niște tufari, niște copaci...

– Asta pe mai sus, pe mal.

Da-n mal ce vezi?

– Niște brâie negre, tată...

– Da mai sus de brâie?

– Niște borți... multe borți...

– Acestea-s cuibare. Cuibare de păsări”.

Malul dintr-un element topografic, menit să localizeze acțiunea romanului, se metamorfozează (în gradație ascendentă) într-un simbol cu diverse conotații. La început acesta este privit într-o poetică a văzului (în mal își fac cuiburi lăstunii), exprimat în limbaj tranzitiv, ulterior malul e

interpretat într-un limbaj reflexiv, într-o poetică a viziunii, cu alte cuvinte, din diferite unghiuri, iar **tehnica pașilor mici** este utilizată în scopul unei anticipări a subiectului complex. Odată cu aceasta e identificat și un alt procedeu la fel de eficient, prin care nu numai se anticipează, dar și se sugerează efectiv tensiunea timpului obiectiv și a timpului subiectiv interiorizat în memoria lui Isai. Gradația din prim-planul cadrului servește la relevarea unei alte *puneri în abis* a două lumi într-un mod foarte natural: „Vezi, când s-a ridicat apa, mai era să ajungă la cuibarele lor. Dar n-a ajuns”, primejdia nu-i paște pe lăstuni: „A ajuns numai pân’ unde-s brâiele negre. Vezi? Pân’ acolo a ajuns. Și cât ar crește apa de tare, n-are să ajungă la dânsule... Nime nu poate ajunge la dânsule. Iar dacă se bagă cineva, să vezi cum mi ți-l pun pe fugă! Se adună toate nouri și încep să zboare pe deasupra lui și dau la dânsul din toate părțile...”. Malul, într-un timp concentrat sau dilatat, în funcție de context, are semnificații benefice sau malefice. Scena, luată aproape la întâmplare, reflectă ca în oglindă și pune în abis destinul altei colectivități – a satului, a neamului.

În retrospectiva întinsă pe întreg romanul **aceste frecvențe puneri în abis eficientizează legătura tehnicilor narative cu proiecțiile lumilor personajelor.**

Procedeele alternează cu reflectarea în paralel a *încurcăturii* cu cei doi frați, a relației tatălui cu fiul, a istoriei acestor două lumi, a celor două maluri etc., acutizând conflictul romanului (un adevărat policonflikt), care, în viziunea protagonistului, e amplificat și tensionat și prin obsesia celor *două nopți* transformate în mintea protagonistului într-o singură noapte. Toate acestea sporesc, în ultimă instanță, conflictul dintre planurile temporale prin alternări, intercalări, analepse și prolepse, colaționează timpul povestirii cu cel al diegezei. Convențiile romanului tradițional, clasic se amalgamează cu cele ale romanului modernist într-un mod foarte disproportionat.

Confuzia în planul utilizării tehnicilor narative rezultă mai întâi din echivocul codurilor de comportament ale celor două lumi, în raportul dintre mătușa și tatăl protagonistului, dintre Isai și Ile, dintre Isai și colectivitate, dintre bunel și *nacealnic*, dintre Isai și fecior etc. Procesul de hibridare a romanului în cazul dat e un rezultat al întârzierii genului în evoluția sa în spațiul basarabean, dominația masivă a modei literare din alt secol. Chiar dacă Beșleagă contestă impactul lui Rebreanu, procedeele romanului rebrenian abundă în **Zbor frânt**. Cel puțin acestea au devenit un apanaj al romanelor basarabene din a doua jumătate a sec. al XX-lea.

Malul ca și ștreangul din Pădurea spânzuraților de Liviu Rebreanu este așadar privit din diferite perspective, de diferite personaje cu ochiul liber, cu binoclul, având în lumea personajelor diferite proiecții ființiale.

Malul pentru băiat ar fi (în viziunea tatălui) un spațiu unde coplesii „trec dincolo în livezi și fură pere văratice, de cele ce se coc devreme”.

Același mal, la un moment, într-o schimbare de perspectivă, se prezintă astfel: „acum malul era negru-întunecat. Malul de odată crescua așa de tare și se făcu așa de înalt și drept, că ajungea până-n jumătatea cerului, iar după muchia lui, a malului, se zbătea soarele, se zbătea să salte de acolo, dar nu putea, și peste toată valea, peste toată apa, de sus de la cot până aici unde se întâlnește apa cu cerul, se întunecă și se făcu rece, și apa nu mai curgea, ci încremeni toată, și semăna cu o oglindă cenușie, zgrunțuroasă, ștearsă, și oglinda asta odată se clătină și se clătină fundul nisipos pe care ședeau picioarele și Isai închise ochii, ca să nu-l apuce amețea”.

Viziunea subiectivă (se întunecă, se făcu rece, apa nu curgea, încremeni toată, semăna cu o oglindă cenușie, zgrunțuroasă, ștearsă) sporește expresivitatea narațiunii ca reprezentare, accentuată și de amplificarea aces-

tei subiectivități: „Dar pământul porni a se zgudui, a se hurduca, a se izbi dintr-o parte în alta, apa începu a clocoti, Isai făcu un pas înainte, apoi doi, apoi trei – până i se sui apa deasupra genunchilor, apoi ridică mâinile în sus, își împreună palmele și se rezezi cu capul înainte, cu mâinile întinse, și nu mai apucă să-i treacă prin minte un gând...”.

Acestei scene dinamice i se contrapune una statică: „Iar soarele atârna nemișcat sus, deasupra malului, malul era tot galben cu niște punctulețe înfipte într-însul mai sus de brăele negre. Și prin fața lui se vedeau învârtindu-se răzleț câte două-trei, uneori și mai multe, niște păsărele iuți, neastâmpărate, gălăgioase.

– Ta-tă-hă-ăi! Ta-tă-hă-ăi!
Ta-tă-hă-ăi!

Copilul stătea cu ochii pe apă, se uita demult, dar nicăieri nu se vedea nimic, apa era netedă și el sta și se uita”.

Cufundarea protagonistului în apele Nistrului, în sensul indirect, în apele memoriei involuntare, contrastează cu timpul subiectiv, al evenimentelor dramatice legate de cele *două nopți*.

În câteva secunde sau minute, cât durează cufundarea în apele memoriei, iar în roman pe un spațiu întins, dar segmentat în narațiuni la persoana a treia, la persoana întâi sau, mult mai rar, la persoana a doua, se perindă

în fața noastră sau ni se deschid în lumina *blitz*-ului diferite scene sau scenete, într-o dezordine a memoriei involuntare cu reluări laitmotive.

Tehnica *flash-back*-ului pune în lumină uneori episoade condensate în detalii sugestive, alteleori evenimente cruciale în destinul neamului (iubire și trădare, Nistrul între două focuri, primejdii după război: colhozuri și represalii, dezrădăcinări și înstrăinări). Romanul, în cea mai bună tradiție dorică, se încheie cu reluarea scenei din debut, dar cu alte semnificații. Nu întâmplător hainele care „erau numai unsoare, numai motorină, de luceau și te mirai cum de nu iau foc, ca și călții la soare” în final, conform convenției dorice, cum și era de așteptat sau cum se anticipează conform principiului teleologic, trebuiau să ardă și au ars. După consumarea infernului intern, ieșit la lumină, la oglinda apei, la mal, adică după purificarea sufletească, tatăl e gol: „Și măcar că nu se uită, îl vede, vede că-i gol, vine nu știu cum supărat, cu capul plecat, vine, dar tare încet vine...”.

Orice mișcare, orice detaliu e sugestiv, parcă nimic nu se petrece întâmplător, orice detaliu se umple de o anumită semnificație: „Pietrișul trosnește sub picioarele lui și când se apropie – tată? – se uită unde i-s hainele, întreabă unde i-s hainele, dar nu-l întreabă

bă cu glas, îl întreabă așa, pe tăcute, și băiatul iar nu se uită, nu-i răspunde. Nu că nu vrea să-i răspundă – nu poate, și atunci tata vede o grămadă neagră, hainele lui, se apleacă să le ieie, dar când pune mâna, dă că-i o grămadă de scrum, căci hainele lui au luat foc de la soare”. Există și aici o teroare a semnificației, la fel ca în romanul rebrenian. Cadrul de natură rămâne același, dar simbolistica lui e alta: „Băiețașul a alergat mult încolo și înapoi de-a lungul malului, pe pietrișul ascuțit și tăios, a alergat tot strigând, și-a julit picioarele, tălpile însângerate îl usturau și-l frigeau, apoi au venit asupra lui păsările negre țipând din zbor, el fugea și striga peste apă, dar tată-său nu-i răspundea, nu se vedea – cum se aruncase în apă și se cufundase nu mai apăruse deasupra...”. De aceste păsări este legată și salvarea lui Isai de către bunel, lăstunii „se tot lasă-n jos, apoi se ridică-n sus și tot țipă parcă a spaimă, parcă a jale... Lăstunii! S-au întors lăstunii pe la casele lor. Dar de ce nu se duc la borțile lor din mal? De acuma a trecut focul? pot să se întoarcă și ei la cuiburi. Bunelul se ridică de pe lespede, se ridică în picioare. Ce-au găsit acolo, de ce țipă așa? Un fior rece îl trece prin inimă. Bunelul se apleacă, își ia toiagul de jos și pornește încetșor la vale. Lăstunii îl văd, fac spre dânsul, zboară până deasupra lui, apoi se

duc iară spre locul unde se roteau mai înainte, se duc țipând și iar se întorc țipând spre dânsul. Bunelul merge, merge, vede câțiva tufari crescuți cine știe cum acolo pe mal, pe nisip, doi tufari de prorumbrei spinoși, ajunge la tufari, calcă între dâșii și deodată pașii lui pe nisip se opresc, se face tăcere, iar lăstunii se ridică sus, sus în aer, se mai rotesc cât se mai rotesc și se lasă pe o aripă, peste apă, și se tot duc, se depărtează, se duc din drumul lor dacă or fi având și ei un drum...”. Și aici legătura e causal-temporală ca în scriitura dorică. Omisiunea vine să schimbe planul narațiunii și tocmai aceste reluări cu discontinuități țin deja de un alt registru, dar realizate tot în convenție dorică: „Îi spunea bunelul lui Isai: „te-am găsit pe mal, după tufarii ceia de prorumbrei, ședeai cu fața-n jos, cu mâinile întinse, cu picioarele în apă, până la brâu în apă, numai jumătate afară. Când te-am văzut, m-am gândit ce e vreun soldat, te-am întors cu fața în sus și atunci te-am cunoscut. Te-am luat în brațe și m-am pornit cu tine de-a lungul malului, pe marginea apei, spre sat. Iar lăstunii, când au văzut că te-am luat și te duc, au pornit a se roti deasupra mea, se ridicau în văzduh și cădeau iar, și țipau, țipau întruna, parcă mi te cereau înapoi să te dau lor. Numai Nistrul mergea pe lângă mine, mergea și tăcea”. Tăcea Nistrul, mergea și

tăcea numai pentru că el văzuse și știa tot ce nu văzuse și nu știa nimeni din câte se întâmplaseră în ora de la revărsatul zorilor, când s-a aruncat Isai de sus, de pe malul acela înalt și drept și neted ca un perete, s-a aruncat în apă, s-a dus în adânc, apoi a izbucnit la suprafață departe de maluri, de un mal și de celălalt, și când a izbucnit să ieie o gură de aer, că se înădușea după o fugă ca aceea, a văzut o lumină mare deasupra, o lumină care l-a oprit, lumina ceea s-a spart țândări deasupra capului lui și i s-a făcut întuneric-beznă-n ochi. Abia târziu, când l-au împins valurile la mal, departe, mult mai la vale de sat, apa l-a spălat și l-a răcorit, dar tot nu-și putea veni în fire, parcă simțea că este, că trăiește, parcă nu simțea nimic și numai îi fășâia în urechi și-i era răcoare la picioare – atuncea a simțit că mâna dreaptă nu e a lui, nu o poate mișca și a auzit un vuiet în cap și o durere cumplită la tâmpla dreaptă, dar n-a putut pricepe și după aceea cum și dincotro, din care parte au venit gloanțele ori schijele ori ce-o fi fost, nu-și putea aduce aminte. Nici el nu știa ce foc fusese acela care izbucni deasupra lui și apoi se stinse, și el căzu în întuneric”.

Alternarea narațiunii la persoana întâi cu narațiunea la persoana a treia sparge oarecum oglinda cea limpede și netedă, care cuprinde panorama lumii do-

rice, reflectând lumea din diferite perspective. Și în aceste schimbări de perspective e o metamorfoză remarcabilă.

Naratorul în romanul clasic, tradițional, doric stă pe loc privind lumea din unul și același unghi. În romanul lui Beșleagă, la fel ca la Hortensia Papadat-Bengescu, dimpotrivă: lumea, viața – observația e a lui Liviu Rebreanu – parcă stau pe loc, iar naratorul își „schimbă neîncetat unghiul de observație, năzuind parcă să prindă viața în mers, în desfășurarea ei simultană”. Constatarea e valabilă pentru etapa de început a afirmării romanului ionic.

Cuprinderea simultană a vieții este poate cea mai proaspătă formă de inovare a romanului la noi. În toate eșantioanele ilustrate până acum schimbările de perspectivă se efectuează sub controlul naratorului omniscient. Aproape nimic nu-i scapă naratorului privilegiat.

Între alte elemente dorice ale romanului se relevă tipicitatea unor personaje pitorești, e adevărat secundare. Bunelul, așa cum observă Vasile Coroban, se diferențiază favorabil în galeria altor buneii din romanele timpului: „Un bunel cuminte, blând, și nu rezolvă probleme pe scară mondială, încurcând lucrurile, ca alți buneii din romanele noastre”. Remarcabile în acest sens se fac figurile: a mamei, soției lui Isai, a lui

Ile, a lui Timoșa, a căpitanului, a colonelului, a *nacealnicului*, a lui Bărbosu etc.

În același timp, Isai e un adevărat personaj de roman ionic, e un introvertit, el prezentând o excepție, o abatere de la regulă, pentru care au slăbiciuni romancierii ca Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Anton Holban ș.a. Chiar dacă are un caracter puternic individualizat, ieșit din comun prin felul de a fi, el e marcat de banalitățile unei existențe stupide. El își ia o vină imaginară a lui Ile și stă la răcoare în locul fratelui său. Isai are o conștiință evoluată a dragostei de neam, de dreptate, din care cauză este tratat de comunitate ca un ciudat, cu un trecut nenorocit și mereu ultragiatic de un prezent vitreg. Anume aceste personaje fac tot farmecul **autenticității**, o valoare esențială pentru sondările psihologice în romanul ionic, preocupat de cazuri, în raport cu romanul doric, interesat de personaje tipice în situații tipice. (În manualele școlare Isai a fost analizat ca un cercetaș, ceea ce denaturează radical, deformează profund ideea de bază a romanului, însuși mesajul *zborului frânt*).

Critica noastră n-a conștientizat noutatea intimă, autentică a romanului, pentru că s-a apropiat de acesta cu instrumente inadecvate, străine naturii unei literaturi a cazurilor. Nici n-avea cum să se apropie, pentru că a fost „bine

educată” în convențiile dorice, în definirea și decelarea a ceea ce este tipic, *pozitiv* la un personaj.

Adâncul ființial al protagonistului este relevat nu numai prin faptele, din punctul lui de vedere inocente (pentru unii, nesăbuite, pentru alții, bănuitoare), ci și prin intensitatea retrăirilor dureroase și dramatice pentru vârsta lui atât de fragedă.

Presat nu numai de trecutul anilor de foc, dar și de prezentul stânjenitor, Isai nu are altă scăpare decât soluția de a se închide în sine, zborul frânt al protagonistului din lumea din afara lui își află expresii insolite în spațiile sine-lui. Este un periplu într-un spațiu mișcător, ale căror metamorfoze amintesc de puterea de expresivitate a spațiului din basmul *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*. În roman alternarea de spații e evidențiată prin rupturi cronologice, inversarea ordinii temporale, prin elipse sau prin multiplicarea de fapte.

Mai mult, tautologic spus, *înțoarceri înapoi* se ordonează cronologic, producându-se o suprapunere de suite temporale. Timpul cronologic nu coincide cu timpul subiectiv. Cu alte cuvinte, timpul cronologic e fărâmițat, comprimat sau dilatat. Înlănțuirea momentelor și episoadelor se produce într-o succesiune hazardată, conform unui flux al conștiinței. E o convenție formală, un artificiu de construc-

ție ce își află explicație în conștiința de sine a protagonistului ca ființă temporală. Durata exterioară, cronologică (atât cât ține trecerea pe sub apă de la un mal la celălalt mal) condensează o durată psihologică, existențială enormă.

E un artificiu al retoricii romanului modernist, care la nivel arhitectonic mizează pe diferența dintre fabulă și subiect artistic.

Ionicul romanului, subliniem, stă tocmai în interioritatea și dimensiunea metafizică a timpului, a prezenței lui în experiența umană, având în atenție legătura dintre *eu* și realitatea pe care acesta o determină.

Experiența timpului trăit e sensibilizată într-o manieră intensă și revelatoare. Metafizica protagonistului e relevată tocmai de tehnica romanescă oarecum neobișnuită în decuparea și montajul romanului, în răsturnări de cronologie, accelerări sau încetiniri de ritm, anticipări sau întoarceri în trecut. Romanul este de structură ionică tocmai prin explorările timpului artistic. Toată literatura secolului al XX-lea se află, metaforic vorbind, în căutarea timpului pierdut, căci cele mai importante inovații se fac în revelarea spațiului și a timpului artistic.

Solilocviul protagonistului aduce în prim-plan esența relațiilor interumane într-un mod atipic și iremediabil denaturat. Oricât ar încerca naratorul să ne asigure că

e obiectiv, perspectiva lui Isai-copilul e una care deformează, cum e și firesc, realitățile. Nu întâmplător scriitorului i s-a imputat lipsa unor corectări de viziune și atitudine efectuate de Isai-maturul. Dar și o eventuală intervenție a unui narator avantajat de distanța temporală, de posibilitatea aprofundării autenticității prin aplicarea *tehnicii dublei perspective*, cum o face Mircea Eliade în romanul **Maytrei**, nu ar fi determinat o viziune mai puțin subiectivă.

Discontinuitatea romanului e asigurată și intensificată nu numai prin răsturnările cronologice, dar și prin explorarea amintirilor, *ordonate* de capriciul trăirii, prin coborârea în timp către esența ființei. În atmosfera romanului chiar și la mulți ani de la pățania aceea

domină o frică inexplicabilă, incapacitatea trăirii plenare se transformă în angoasă. *Zborul frânt* e o expresie simbolică a realității trăite, a eșecurilor, a posibilităților ratate. Isai e un fel de Icar care a încercat să se înalțe peste prejudecățile comunității.

În concluzie, romanul **Zbor frânt** față în față cu dogma are de înfruntat nu numai rezistența materialului nou, neexplorat în spațiul basarabean, dar și o seamă de prejudecăți ale timpului de ordin social și artistic, care s-au reflectat în poetica romanului oarecum indecisă, cum confuză e și metafizica, ontologia lui, dar foarte simptomatică pentru o societate în derivă, transfigurată mai expresiv în cel de-al doilea roman, **Noaptea a treia**.

Diana VRABIE

REPORTAJUL CA TEHNICĂ LITERARĂ

Având un statut ambiguu, reportajul este considerat o „specie publicistică ce apelează la modalități literare de expresie, informând despre unele situații, evenimente de interes general sau ocazional, realități geografice, etnografice, economice etc., culese de obicei la fața locului”¹. Este o specie care îmbină, într-o materie unică, faptul real și literatura. Etimologic, cuvântul *reportaj* derivă din latinescul *reporto* (-are), a cărui semnificație comportă și conotația „a aduce un răspuns sau o veste, a povesti despre ceva”, metaforic, noțiunea fiind folosită și pentru a marca repetarea unui ecou². Deși este considerat un produs al epocii moderne, apărut concomitent cu presa, reportajul este totuși o specie mai veche. Teoreticienii îl revendică drept strămoș pe Plinius cel Tânăr, deși reportajul se impune destul de recent în istoria presei. Sunt cunoscute astăzi fragmente din scrieri mai mult sau mai puțin celebre, care îndeplineau, în epocă, și unele funcții specifice reportajului. În 1830, Gheorghe Asachi

publica în *Albina românească* un extras din **Jurnalul călătorului moldovean**, inaugurând seria reportajului românesc de călătorie, pe care o vor completa în timp scriitori reprezentativi ai literaturii noastre, de la Alexandru Odobescu, Cezar Petrescu, Demostene Botez la G. Călinescu și Eugen Barbu, de la Dinicu Golescu, Nicolae Filimon, Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu la Camil Petrescu, Mihai Ralea și Octavian Paler, de la Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu la Tudor Arghezi, Geo Bogza, Zaharia Stancu ș.a. Astfel se conturează o specie interesantă a literaturii române, ale cărei implicații și consecințe au fost insuficient studiate. Până în perioada interbelică nu se putea vorbi decât de conștientizarea accidentală a existenței reportajului literar. Reportajul era confundat cu relatarea efemeră, cu nota de călătorie, cu pamfletul sau cu descrierea unor evenimente. Cu toate acestea, mari scriitori, afirmați în perioada interbelică sau imediat după cel de-al doilea război mondial, au practicat reportajul literar, impunând transferuri și influențe reciproce între jurnalism și literatură.

Ehrenburg, Steinbeck, Kazantzakis, Barbusse și Hemingway, Sinclair Lewis, Shaw, John Dos Passos și Șolohov, Spyros Melas, Simonov și Ivaskievicz, Asturias, Neruda, Tudor Arghezi,

Camil Petrescu și G. Călinescu practicau jurnalismul, iar operele lor asimilau în diverse grade consecințele acestor contacte. Odată cu implicarea directă a scriitorilor în presă, apare, alături de reportajul strict informativ, cel literar. Din reportajul informativ sau de senzație se naște unul cu ambiții literare, care refuză relatarea seacă a informațiilor³. Războiul a determinat o relativă stagnare a evoluției reportajului literar, reprezentat la acea oră de o întreagă generație de scriitori (Felix Aderca, F. Brunea-Fox, Petru Comarnescu, Mihail Sebastian, Ion Călugăru, Geo Bogza ș.a.) care identificase în această specie publicistică o posibilitate de a da expresie literară realității în mod autentic, sincer și natural. Reportajul pretinde statutul de operă literară atunci când autorul își consemnează gândurile, cu o profundă forță de comunicare, ca în cazul lui Egon Erwin Kisch sau Ilya Ehrenburg. Ca modalitate de expresie a unei experiențe autentice, tehnica reportajului începe a fi utilizată cu succes și în roman, de exemplu, în volumul **Pe nerăsuflăte** de Ilya Ehrenburg sau în cărțile scrise de Hemingway și Malraux – martori ai războiului civil din Spania. Lipsa de sincronizare cu mișcarea literară europeană – Aragon, Kessel, Amouroux, Morand, Wumser sau Rebeca West, Desmond MacCarthy, Peter Fleming – a întârzi-

at relevarea concordanțelor dintre spațiul românesc și cel european al evoluției reportajului și literaturii în general. Deși experiența lui Steinbeck, Truman Capote, Ben Hecht și John Hersey, dar și a altor scriitori din SUA, a ajuns a fi cunoscută în spațiul românesc relativ târziu, se pot stabili o serie de corespondențe. Astfel, păstrând proporțiile și nuanțele, Mihai Stoian realizează încercări similare celor ale lui Capote, creând un fel de reportaj-limită, în care realul se confundă cu ficțiunea. Tipul de relatare din proza lui Hans Fallada permite identificarea unor trăsături comune în scrierile lui Ion Călugăru, iar reportajele lui Ludwig Renn și ale lui F. C. Weiskopf amintesc de cele ale lui G. Călinescu. Textele lui N. D. Cocea seamănă cu cele ale lui Alexander Abusch, după cum scriitura „reportericească” din unele scrieri ale lui Cezar Petrescu seamănă cu cea din romanul **Prima bătălie** a lui Bodo Ushe. Tendința de adoptare a tehnicilor reportajului se explică prin necesitatea scriitorilor de a-și exprima cu exactitate, netransfigurat, trăirile de care au fost marcați, reușind totodată să surprindă esența lucrurilor. Experiențele sufletești trăite în situații-limită pot fi exprimate în mod autentic doar prin consemnarea directă, reportericească, prin „filmare”. Din acest punct de vedere, reportajul reprezenta o formă

„artistică” neexplorată, având șanse să devină la fel de interesant ca și ficțiunea, deoarece constituie o garanție a autenticității. Cu cea de-a doua parte din **Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război**, romanul românesc interbelic se situa, decisiv, în vecinătatea reportajului.

Printre scrierile reprezentative ce au adoptat tehnica reportajului se numără și **Cartea Oltului** (1945) a lui Geo Bogza, pe care Alexandru Piru o apropia de scrierea lui Walt Whitman despre Oregon și Mississippi, precum și de volumul despre Nil al lui Emil Ludwig. **Cartea Oltului** a consacrat, „după **Țări de piatră, de foc și de pământ**, un prozator dotat cu cea mai surprinzătoare imaginație fantastică și alegorică, din literatura noastră”⁴. Volumul i-a conferit reportajului expresivitate și a impus un reper definitiv în acest domeniu, realizând o fuziune reușită între „literatura ca intenționalitate și reportajul ca modalitate specifică”⁵, reprezentând un summum al vieții materiale și spirituale. **Cartea Oltului** seamănă cu marile romane istorice ale lui Sadoveanu și palpită de viață ca oricare dintre epopeile celebre, propunând un tablou inconfundabil al naturii și al sufletului românesc. În același an, G. Bogza a publicat **Pe urmele războiului în Moldova** – o cutremurătoare imagine a unor realități de teribilă atrocitate, pe

care scriitorul le relevă cu o forță exemplară. Prin scrierile sale, Geo Bogza ilustrează opinia lui Egon Erwin Kisch conform căreia scriitorul trebuie să descrie numai ceea ce a trăit intens, ceea ce a cunoscut prin propria experiență. Astfel, când s-a documentat pentru a scrie **Oameni și cărbuni în valea Jiului** (1946), scriitorul român a coborât în mină, trăind viața minerilor și menținând contactul direct cu realitatea respectivă. S-a târât prin coridoare înguste „încât cele două bucăți de zahăr pe care le aveam în buzunar s-au făcut praf”, a lucrat într-o echipă de miniери și a participat la toate evenimentele din viața acestora.

În raport cu literatura bazată pe evenimente reale (memorialistica) sau cu cea care inserează evenimentul real în ficțiune (literatura istorică), reportajul se confruntă cu o serie de dificultăți. Ancorat în realitatea imediată, el nu își poate permite derogarea de la exactitatea faptului, care poate fi oricând verificat, spre deosebire de jurnale și memorii care beneficiază de avantajul distanței de la fapt la publicare. De asemenea, reportajul are „interdicția” de a practica analiza interioară a personajelor. A considera aceasta însă drept o carență estetică și a-i cere autorului să le „îmbogățească” după modelul scriitorului-demiurg înseamnă a-l abate de la esența demersului său, care

este reflectarea realității autentice. Nici un lector nu va aprecia un autenticist care se arată dispus să manevreze, după voia sa, reacțiile psihologice ale unor personaje cu statut identificabil. Autenticitatea reportajelor derivă din faptul că reporterul păstrează întotdeauna un contact permanent cu viața, mergând acolo unde ea clocotește, trăind în mijlocul oamenilor despre care vrea să scrie și fiind martorul celor relatate. Acesta este idealul la care aspirau adepții autenticității: sinceritate în cuvinte și în acte, contactul nemijlocit cu viața. Prin opera lui Geo Bogza, reportajul s-a ridicat pe culmile literaturii autentice. În alegerea reportajului, specie „minoră”, argumentele lui Geo Bogza coincid, în prima etapă, cu cele ale avangardiștilor și fac parte din campania de subminare a literaturii „confortabile”, denunțată în **Exasperarea crea-toare**: „Prezentarea celui mai de tensiune conflict e literatură, adică deturnarea lui pe un plan de dulce și scăzută înțelegere, în care felul comod de a-l trata vine peste strălucirea lui inițială ca o pată de grăsime...” și refuzată ulterior, în termeni mai puțin categorici: „Nu fac literatură. Ceea ce fac intră, desigur, în acest domeniu al culturii care se cheamă literatură, dar eu nu fac literatură” (**De ce scriu**).

După cel de-al doilea război mondial, reportajul literar româ-

nesc s-a reliefat printre diverse modalități literare și publicistice, contaminând și alte genuri literare. Prin infiltrarea în poezie, proză și dramaturgie, „presiunea” reportajului a făcut ca scriitorii să accepte virtuțile lui literare, utilizând toate posibilitățile lui de expresie și combinându-le într-o manieră originală. În acest fel, apare *reportajul-poem* și *reportajul monografic*, asemănător cu romanul, povestirea sau evocarea. Un real succes îl înregistrează *reportajul-eseu* (G. Călinescu, Zaharia Stancu, Dan Zamfirescu), *reportajul-portret* (Adrian Păunescu, Simion Pop, Platon Pardău), *reportajul-anchetă* (F. Brunea-Fox, Florin Mugur, Mihai Stoian), *reportajul-evocare* (Tudor Arghezi, Geo Bogza, Veronica Porumbacu), *reportajul-dialog* (Adrian Păunescu, Sânziana Pop, Gabriela Melinescu), *reportajul-interviu*, *reportajul sociologic*, *reportajul politic* ș.a. Clasificările ar putea continua.

Având în spate experiența apocaliptică a războiului, reportajul literar constituia un fenomen firesc, reclamat ca o necesitate. Există nevoia evocării faptelor semnificative, a datelor autentice ale vieții în transformare, pe care doar această specie o putea oferi. Așa se explică evoluția reportajului conceput la modul românesc (formulă atestată, printre alții, la Dumitru Radu Popescu și la Ale-

cu Ivan Ghilia), dar și dezvoltarea prozei „calchiate” după întâmplări din viața cotidiană sau după modele și prototipuri recognoscibile. Dacă în literatură eroul este un aliaj, în reportaje este prezentat omul, așa cum l-a surprins reporterul în realitate, într-o împrejurare concretă. Nu este vorba de fotografiere, ci de o prezentare autentică. Spre deosebire de scriitorul care, după ce își selectează materialul pentru viitoarea operă, îl prelucrează, folosindu-se de fantezie și imaginând situații verosimile, reporterul, după ce selectează ceea ce reprezintă esența fenomenului, trebuie să-l prezinte așa cum apare în realitate. În cazul reportajului, faptul autentic este descris prin mijloace complexe de compoziție și stil. Reporterul nu poate să imagineze ceea ce nu există, ceea ce nu poate fi văzut, constatat sau verificat. Avangarda va considera reportajul literatură *autenticată de viață*. Strigând „Jos cu poezii!”, Paul Sterian cerea, în *Unu* (nr. 35, 1931), „SĂ VIE REPORTERUL!”, cel „cu o mie de ochi, o mie de urechi, o mie de picioare, o mie de telegrame, o mie de condeie, o mie de expresii, o mie de pistoale”, care este „adevăratul poet”. Optând în același număr al revistei pentru *reportajul pur*, Geo Bogza propunea o modalitate de expresie literară, bazată pe memorarea și selecția celor mai semnificative ele-

mente ale realității: „ele se desfac din toate celelalte, rămân singure ca niște stânci, într-o perspectivă care le reliefează semnificația, făcându-le prețioase ca niște bijuterii ale amintirii”. Preluând procedee ale tehnicii cinematografice, „reportajul pur” redă „truvaliuri” ale străzii, constituind astfel „o literatură concentrată, rapidă, de esență”.

Născut din aversiunea față de literatura de ficțiune, reportajul sfârșește prin a deveni, în multe cazuri, o mistificare literaturizată. Departe de a relata exact ceea ce văzuseră și trăiseră în diferite deplasări, numeroși autori prezentau drept reale situații dorite, inventate, ornamentându-le în mod artificial⁶. Reportajul literar devine, în cele din urmă, literaturizat, depărtându-se tot mai mult de dezideratul autenticității. Textele reportajelor sunt animate frecvent de evenimente și detalii imaginare, care îi oferă lectorului iluzia prezenței la scenele de cotitură istorică. Procedeu a fost practicat cu mult succes de revistele italiene și franceze, printre care se numără *Match*, *Paris Match*, *Tempo* ș.a. Un procedeu asemănător, dar cu o mai mare rigoare a informației, a fost cultivat de câțiva autori de reportaje, printre care Dominique Lapierre și Larry Collins, în **Nu vei purta doliu după mine**, dar și Cornelius Ryan, în **Ziua cea**

mai lungă sau **Ultima bătălie**. În aceste scrieri, este folosită tehnica reportajului de „drame umane”, evenimentul major fiind descompus în destine individuale, tratate anecdotice și dialogat. Gradul maxim de literaturizare a fost atins de *romanele-reportaj*, în care se îmbină reportajul cu ficțiunea⁷. În romanele lui Ehrenburg și Pozner, personajele reale se întâlnesc cu cele fictive, sunt combinate înregistrări reportericești cu întâmplări imaginare. În romanul **Pe nerăsuflăte**, Ehrenburg aduce în scenă personaje fictive, care reproduc o situație reală – construirea orașului Kuznețk. Pornind de la o informație din ziare, sinuciderea unui cetățean american, H. O. Burrell, victimă a psihozei atomice, Pozner transcrie direct faptele reale pe care le combină cu cele inventate. În felul acesta, reportajul, care aspira să devină literatură, ajunge să fie considerat literatură.

Scriitorul autenticist are despre realitate o percepție diversificată, realizând adesea instanțanee „fotografice” discontinue. Scriitorul nu poate surprinde viața reală decât în mod fragmentar, deoarece îi este refuzată șansa de a intra în universul interior al altora. Scriitorul de ficțiune evită această servitute prin fabulație, creând conexiuni fictive pentru a crea iluzia continuității. Autorul de reportaje reconstituie o viață de

om ori un eveniment, explorând fragmente semnificative ale realului și montându-le în urma selectării celor mai sugestive dintre ele. Romanele de magazin, gen **Grand Hotel** de Vicky Baum, vulgarizează metoda, reluată ulterior, pe larg, în filme. Prin obiectivismul său fragmentar, Noul roman francez a vizat același „mic fapt adevărat”, superior oricărei intrigi romanești, teză susținută și de Nathalie Sarraute, în **Era suspiciunii (L'Ère du soupçon, 1950)**. Modalitatea reportericească a contaminat domenii de artă vecine: teatrul, cinematografia, dând naștere unor noi tendințe estetice. Astfel, au apărut transmisiile în direct la televiziune, care creează un nou fel de pasiune spectacologică, orientată către tensiunile dramatice ale realului. Începând cu anii '30, romanul își selecta modelele din sfera „mediatică” mai mult decât din sfera istoricului, fie că e vorba de modelele compoziționale („era romanului american” a condus, spre exemplu, la generalizarea esteticii „cinematografice”), fie de modele textuale (Jean-Paul Sartre admira la Dos Passos folosirea „stilului declarațiilor de presă”) sau de posibilitățile largi oferite de romanul-montaj (de exemplu, romanul lui Wilkie Collins, **Piatra lunii (The Moonstone, 1868)**, este constituit dintr-o înșiruire de mărturii).

NOTE

¹ *Dicționar explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 917.

² Cf. *Reportajul românesc contemporan*, antologie de Nicolae Mecu, George Muntean, Vasile Teodorescu, București, Editura Eminescu, 1974.

³ Impactul asupra literaturii se resimțea atât de profund, încât sintezele literare nu îl vor mai putea ignora. Astfel, *Tratatul de istoria literaturii române* însușează în volumele al II-lea (1968) și al III-lea (1973) capitole rezervate dezvoltării presei literare și, în subsidiar, reportajului. O *Istorie a literaturii franceze din Quebec* (1967-1969), apărută în 4 volume, face loc jurnalismului pentru fiecare perioadă tratată.

⁴ Șerban Cioculescu, *Aspecte literare contemporane*, București, Editura Minerva, 1972.

⁵ Doru Scărlătescu, *Tehnica reportajului la Geo Bogza*, în „Limbă și literatură”, vol. IV, București, 1981, p. 575.

⁶ Pătrunderea ficțiunii în reportaj și îndepărtarea acestuia de obiectivul său esențial, prezentarea vieții așa cum este au fost ridiculizate încă de I. L. Caragiale. În *Reportaj*, Caracudi reprezintă prototipul pastșorului ce scrie pe teme date, utilizând procedee stereotipe. „Reportajul, care în realitate se justifică tocmai prin caracterul său referențial,

prin faptul că trebuie să redea adevărul evenimentelor, devine improvizație, exercițiu de virtuozitate narativă, pretext pentru a povesti lucruri *inventate*”, observă Al. Călinescu, în *Caragiale sau vârsta modernă a literaturii* (Iași, Editura Albatros, 1976, p. 74). Tema reportajului inventat a cunoscut, de altfel, o remarcabilă carieră în proza scurtă modernă. Spre exemplu, într-o schiță a lui Čapek, *Sentiința domnului Havlena*, există un personaj care inventează cazuri pentru rubrica „Din sălile tribunalului” și care „enuința principalele puncte ale apărării și replica respectivă a procurorului, după care pronunța, în numele republicii, sentiința”.

⁷ În acest sens, Silvian Iosifescu susține: „Cu tot progresul documentului în roman deosebirile rămân nete. Romanul se apropie de reportaj, dar păstrează un loc larg pentru ficțiune, în vreme ce oricât de artistic ar fi construit, reportajul transcrie fapte reale.[...] Inspirându-se din fapte reale și personaje reale, romanul își exercită libertatea ficțiunii, completează datele documentare, dar aplică riguros condiția verosimilului. Ficțiunea funcționează ca o reconstituire de text. Romancierul e obligat să respecte sensul general al evenimentelor, liniile caracterelor cu stare civilă precisă” (Cf. *Altoiurile romanului*, în *În jurul romanului*, București, E.P.L., 1961, p. 186, 189).

Ecaterina CRECICOVSCHI

PROBLEMA NEOROMANTISMULUI ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

În literatura română, fenomenul neoromantismului s-a afirmat la cumpăna secolelor XIX-XX. Critica literară românească, atât înainte, cât și după primul război mondial, și-a propus să clarifice anumite aspecte chiar și în condițiile când referințele la curentele și mișcărilor care valorificaseră estetica romantismului erau destul de puține. Printre criticii care s-au preocupat de problema neoromantismului în literatura română se numără C. Dobrogeanu-Gherea, Al. Macedonski, Al. Ciorănescu, G. Călinescu, E. Lovinescu, Ov. Crohmălniceanu, Z. Molcuț, V. Mândra, H. Zalis, A. Iliescu, O. Ghidirmic ș.a. Astfel, conform concepției lui C. Dobrogeanu-Gherea, *noul romantism* a apărut ca o reacție antinaturalistă. Nu era altceva decât romantismul reînviat, prezentat prin prisma factorilor sociali. Cu toate acestea, sub numele generic de *noul romantism*, criticul includea o serie de curente de factură romantică (prerafaelismul, decadentismul,

simbolismul), fără a face o distincție între formele lor concrete de manifestare. C. Dobrogeanu-Gherea a sesizat totuși una dintre trăsăturile definatorii ale neoromantismului, sau *școlii noi*, și anume că acesta se inspiră din epoci îndepărtate, de la popoare puțin cunoscute sau imaginate [1, p. 348]. Apariția neoromantismului a fost remarcată și de Al. Macedonski, care nu a ezitat să denumească *neoromantic* fenomenul literar de la începutul secolului al XX-lea, considerat de unii simbolist, iar de alții decadentist. Pentru Al. Macedonski, neoromantismul se asociază cu ascensiunea spre ideal. Deși neoromantismul nu a constituit subiectul preocupărilor estetice ale lui Al. Macedonski, criticul a afirmat, într-o serie de articole în *Liga ortodoxă*, *Literatorul*, *Carmin*, ideea perpetuării romantismului în simbolism, parnasianism și neoromantism, precum și a implicării acestora la conturarea modernismului în literatura română. Direcția neoromantică, remarcată de Al. Macedonski, a fost preluată de Al. Ciorănescu, care, în studiul **Teatrul românesc în versuri și izvoarele lui** (1943), a constatat manifestarea fenomenului în creația dramatică românească de la începutul secolului al XX-lea (Șt. Petică, V. Eftimiu, Z. Bârsan), influențată de neoromantismul lui M. Maeterlinck și E. Rostand. În creația lui G. Călinescu, referințele

le la curente de factură romantică sunt pasagere. Fenomenul neoromantismului rămâne străin criticului Călinescu, chiar dacă poetul Călinescu i-a dedicat poezia *Neoromantică* (1937). Un alt critic de seamă, Eugen Lovinescu, amintește, în *Istoria literaturii române contemporane* (1981), de curente de factură romantică – expresionismul și simbolismul, dar trece cu vederea reflectarea romantismului în neoromantism, deși îi delimitează anumite aspecte în dramaturgia de debut a lui V. Eftimiu. Ov. Crohmălniceanu, la fel ca E. Lovinescu, s-a preocupat, în studiul său *Literatura română și expresionismul* (1978), de expresionism, și nu de neoromantism. Însă, analizând atent expresionismul, Ov. Crohmălniceanu dezvăluie multe trăsături comune ale acestuia cu romantismul: amestecul de genuri, lirismul, revolta împotriva realității, întâlnite și în literatura neoromantică, care a păstrat, ca expresionismul, o anumită legătură cu naturalismul [2, p. 31]. Z. Molcuț s-a axat, în *Simbolismul european* (1983), pe diferențierea simboliztilor de neoromantici, pornind de la atitudinea față de simbolică și realitate. Atât simboliztii, cât și neoromanticii, valorificând fantezia și visul, misterul și subiectivismul, apelează, în opinia autoarei, la simboluri, emițând reflecții și disocieri inedite. În același timp, Z. Molcuț

a afirmat în studiul său că revigoarea formulelor romantismului în scopul descoperirii unor noi forme de exprimare întretaie căile simboliztilor și ale neoromanticilor, astfel încât mulți scriitori, considerați simboliztii, sunt revendicați de neoromantism (ex: M. Maeterlinck, H. Hofmannsthal, St. George). Referiri la neoromantismul reflectat în dramaturgie, găsim în lucrarea lui V. Mândra – **Clasicism și romantism în dramaturgia românească** (1973). Sesizând influența dramei neoromantice europene asupra dramaturgilor români de la începutul sec. al XX-lea, fapt remarcat și de Al. Macedonski, V. Mândra susține că realismul, aflat într-un conflict ireconciliabil cu romantismul, își face simțită prezența în specii literare avansate de curentul romantic. Feeria, spre exemplu, specia cultivată cu precădere în neoromantism, poate fi raportată la realism sub forma *realismului magic* [3, p. 63]. De definirea și caracterizarea noului romantism s-a ocupat H. Zalis în studiul său **Aspecte și structuri neoromantice** (1971). Urmărind reflectarea romantismului în toate curente literare care i-au urmat, H. Zalis a subliniat că neoromantismul era altceva decât ecoul epigonic al școlii romantice [4, p. 5]. Prin urmare, tocmai aspirația spre originalitate a romantismului a contribuit la perpetuarea fenomenului spre sfârșitul secolu-

lui al XIX-lea și la începutul celui următor, precum și la prelungirea lui în timp și spațiu. În lucrarea **Realismul în literatura română în secolul al XIX-lea** (1975), A. Iliescu a dedicat un întreg capitol reacției neoromantice de la sfârșitul secolului al XIX-lea din literatura română. Opinia autoarei este că noul romantism, continuator al filonului liric, al elementului oniric, al fantasticului, dar care nu respinge realitatea cu violența caracteristică romantismului clasic, s-a afirmat în plină expansiune a realismului. Dezvoltarea noilor structuri romantice a fost condiționată, după cum a observat A. Iliescu, de factorii sociali, care i-au determinat pe unii scriitori să ia atitudine de respingere, de critică a realității și de exaltare a individualității. Ideea existenței neoromantismului ca mișcare antirealistă este susținută și de O. Ghidirmic în **Poezii neoromantici** (1985). Comparând tipologia romantică cu cea neoromantică, O. Ghidirmic a remarcat că cele două curente nu se deosebesc prea mult în privința temelor și motivelor. Oricum, neoromantismul, spre deosebire de romantism, nu rupe toate legăturile cu lumea exterioară, ci împletește elementele romantice cu cele ale altor curente. O apariție recentă în problema dată este studiul lui A. Koronka – **Victor Eftimiu și drama neoromantică europeană** (2002), care

tratează, cu precădere, contribuția autorului la constituirea teatrului neoromantic românesc și european (E. Rostand, M. Maeterlinck, G. Hauptmann, F. G. Lorca), incluzând, de asemenea, două capitole substanțiale despre paralela romantism – neoromantism, despre concepțiile existente asupra neoromantismului, despre o eventuală poetică a fenomenului, despre specificul și evoluția dramei neoromantice etc. Într-un sens, concepțiile critice enumerate demonstrează că problema neoromantismului nu a trecut neobservată în critica românească, chiar dacă fenomenul neoromantic nu a cunoscut o manifestare amplă în literatura respectivă.

Nu pot fi neglijate nici anumite caracteristici specifice neoromantismului românesc: reluarea unor aspecte ale romantismului mesianic, justițiar, revoluționar; evadarea în trecut, legendă, mit, folclor; cultivarea unei literaturi pătrunse de fantezie, muzică, imagi-ne, culoare; afirmarea dorinței de desprindere de realitatea socială și de respingere a prozaismului vieții; utilizarea introspecției ca modalitate de cunoaștere a lumii spirituale a personajului neoromantic etc. Mai mult, aspecte neoromantice pot fi întâlnite atât în proza, poezia, cât și în dramaturgia românească. În proza românească, spre exemplu, pot fi evidențiate mai multe preocu-

pări de factură neoromantică: a) atracția pentru orientalismul lui Hugo și Gautier, caracteristică operei lui D. Bolintineanu (1825-1872); b) redescoperirea unui romantism cosmopolit și umanitarist, ca la P. Istrati (1884-1935); c) tendința spre panteism, ca la B. Delavrancea (1858-1918); d) cultivarea pitorescului exotic și istoric, a satanismului, a simbolurilor, ca la A. Maniu (1891-1968), I. Vinea (1895-1964), M. I. Caragiale (1885-1936) etc. Aspecte neoromantice, ca sentimentul singurătății, scurgerea ireversibilă a timpului, investigarea zonelor ascunse ale sufletului, lirismul întunecat, apar și în lirica lui Al. Macedonski, Șt. Petică (1877-1904), N. Stănescu (1933-1983), Șt. A. Doinaș (1922-2002). La alți poeți descoperim inofensiva nostalgie după copilărie, ca la O. Goga (1881-1938), sau un neoromantism de tip ludic, senin și optimist, ca în **Neoromantică** a lui G. Călinescu. În ceea ce privește drama românească, teatrul poetic reprezintă și rămâne, probabil, cea mai impresionantă realizare a neoromantismului din această literatură. Predilecția pentru teatrul poetic se regăsește nu numai în dramele istorice și idealiste, ci și în feerii, poeme și basme dramatizate. De fapt, spre sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, teatrul poetic, prin feeria în versuri, practică

de Z. Bârsan, C. Berariu, A. Mândru, A. Pascu, intră în perioada înfloririi sale. Primele feerii din literatura română se bazează pe întâmplări miraculoase, acțiunea desfășurându-se într-o lume de zmei, zâne, animale fantastice. Motivul dragostei predomină, iar situațiile dramatice se constituie din căutări și jertfe ale iubirii. În timp ce V. Alecsandri (1818-1890) este considerat „părinte” al feeriei românești, V. Eftimiu (1889-1972) este catalogat drept întemeietor al feeriei moderne.

Dramaturg, poet, prozator, memorialist, publicist, V. Eftimiu este autorul a circa o sută patruzeci de volume, dintre care peste patruzeci constituie piese de teatru. Diversă sub toate aspectele, începând cu cel tematic și terminând cu cel valoric, dramaturgia lui V. Eftimiu cuprinde (urmând o sistematizare [5, p. 203] pe care autorul însuși a operat-o după criterii tematice și formale) un ciclu al *legendelor românești*: **Înșir’te, mărgărite** (1911), **Rapsozii** (1911), **Strămoșii** (1912), **Cocoșul negru** (1913), **Ringala** (1915), **Meșterul Manole** (1925), **Haiducii** (1949); un ciclu al *tragediilor eline*: **Prometeu** (1920), **Thebaida** (1924), **Atrizii** (1939); un ciclu al *dramelor medievale*: **Don Juan sau Tragedia iubirii** (1922), **Glafira** (1926), **Theochrys** (1933); un ciclu al *comediilor și dramelor bucureștene*: **Dan-**

sul milioanei (Ploaia de aur, 1922), **Inspectorul broaștelor** (1922), **Marele duhovnic** (1929), **Stele călătoare** (1936); precum și un ciclu al *comediilor provinciale*: **Ariciul și sobolul** (1912), **Sfârșitul pământului** (1915), **Omul care a văzut moartea** (1928) etc. Speciile dramatice cultivate sunt la fel de variate și diverse ca ciclurile menționate. Oricum, feeria reprezintă cel mai durabil succes din cariera dramaturgului. Interesul aparte manifestat pentru această specie se explică, probabil, prin dorința lui V. Eftimiu de a oferi publicului o creație care să-l fascineze, dramaturgul realizând această dorință prin aducerea, în tragediile eline, a misterelor medievale, a basmelor populare, a proșteștii faptelor și întâmplărilor cotidiene lipsite de spectaculos, dar și a conflictelor puternice, ciocnirilor de temperamente, faptelor senzaționale, care surprind spectatorul și alimentează interesul pentru spectacol. Caracteristicile consemnate atestă, cu certitudine, contribuția lui V. Eftimiu la evoluția neoromantismului, care a devenit o dominantă a dramelor din tinerețe ale dramaturgului.

Cu feeria **Însir'te, mărgărite**, *piesa de rezistență* [5, p. 203] a întregii sale opere, autorul construiește o intrigă modernă, depășind schematismul cunoscut al eposului folcloric, încercând să transforme personajele bas-

mului din simple simboluri în individualități puternice. Acțiunea urmează tradiția basmului, dar modalitatea de structurare a motivelor, finalitatea mesajului sunt originale. **Însir'te, mărgărite** este remarcabilă și datorită idealului neoromantic reflectat, care se caracterizează prin transferarea sublimului din zonele celeste în cele ale teluricului, ceea ce nu produce alterarea sa, ci îi oferă concretețe și umanizare. Iubirea personajelor centrale din feeria amintită nu este unică: Sorina îl iubește pe Făt-Frumos, dar îl acceptă pe Buzdugan, Ileana se simte atrasă de Zmeu, dar îl urmează pe Făt-Frumos. Dintre aceste personaje, Zmeu este singurul care își trăiește existența sub semnul aceleiași aspirații, mărunte pentru un personaj de calibrul său, dar care tocmai sub acest aspect suscită simpatia. Idealul său este departe de cel al demonicele personaje din romantism, identificându-se cu dorințele oamenilor obișnuiți, și nu cu cele ale titanilor pe care neoromantismul îi coboară de pe soclu și-i aduce în mijlocul mulțimii. V. Eftimiu actualizează basmul popular, operând modificări la nivelul acestuia: reabilitarea personajului negativ, introducerea dilemei și experienței opțiunii pentru Sorina, Ileana Cosânzeana și Buzdugan, transformarea idealului Zmeului din forma ancestrală a răpirii Ilenei din dragoste în ră-

pirea din rațiuni practice. Pentru a evita confruntarea cu Făt-Frumos, Zmeu propune un schimb avantajos pentru amândoi, fapt firesc din moment ce nu dragostea îl stimulase în actul răpirii, toate acestea dovedind o evidentă aplecare spre verosimilitate. Finalul feeriei însă ne întoarce în lumea ireală, V. Eftimiu motivând transformările personajelor prin vraja fluierului fermecat. Această feerie, pe lângă multe altele, demonstrează că motivele neoromantice s-au realizat la V. Eftimiu în elaborări meșteșugite din punctul de vedere al compoziției, al situațiilor conflictuale și al dimensiunilor spirituale ale personajelor sale.

În general, receptând neoromantismul rostandian și asimilând refluxul romantic de la început de veac, V. Eftimiu este unul dintre

autorii care revigorează poetica teatrală neoromantică în literatura română.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Gherea-Dobrogeanu, C., *Studii critice*. Vol. I, București, Scrisul Românesc, 1956.
2. Crohmălniceanu, Ov., *Literatura română și expresionismul*, București, Eminescu, 1971.
3. Mândra, V., *Clasicism și romantism în dramaturgia românească*, București, Minerva, 1973.
4. Zalis, H., *Aspecte și structuri neoromantice*, București, Cartea Românească, 1971.
5. Zăciu, M., Papahagi, M., Sasu, A., *Dicționarul scriitorilor români. D-L*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998.

Theodor CODREANU

MANOLE ȘI JERTFA ÎN VIZIUNEA PĂRINTELUI STĂNILOAE

Pentru literatura română, mitul *Meșterului Manole* s-a dovedit cel mai fecund. Numărul operelor inspirate din legenda *Monastirii Argeșului* este de ordinul sutelor. Bogate s-au dovedit și interpretările date mitului jertfei pentru creație. Dar în ultimii ani, odată cu *Miorița* și cu alte valori culturale românești, și *Monastirea Argeșului* a intrat pe făgașul demitizărilor, cu îndemnul, tacit sau nu, de a arunca la coșul de gunoi asemenea producții populare sau culte, fiindcă, unele dintre ele, ar întrupa firea crudă și barbară a românilor, nicicum omenia și toleranța de care se tot vorbește (fără acoperire), încât, în realitate, românii sunt intoleranți și cu porniri omucide. Devin, astfel, nedemni de a intra în Uniunea Europeană cu asemenea mituri. Se mai invocă argumentul că străinii nu pot concepe creația ca fiind condiționată de o „crimă”. Alții, „femiști”, sunt revoltați din alte pricini: vezi, deși Manole acesta o jertfește pe Ana, tot femeia, săraca, trage ponoasele ambițiilor de mărire ale

bărbatului! Nici nu poți să nu te înduioșezi și să nu te revolți, în același timp, împotriva „criminalului” Manole!

Exemplele acestea, în vogă azi, vin dintr-o pseudohermeneutică ideologizată de așa-numita *political correctness*, de sorginte stângist-americană, specifică mentalității postmoderne. „Hermeneutica” miticistă nu va putea însă curma interesul profund pentru drama *Meșterului Manole* sau a ciobanului din *Miorița*. Un savant ca Rene Girard (v. **Violența și sacralul**) a subliniat importanța capitală a *sacrificiului* în existența umană. Prin sacrificiul de pe Golgota, care se diferențiază fundamental de toate sacrificiile precreștine, Iisus a adus o *nouă ordine* în umanitate, adică singura „revoluție” posibilă în istoria omului, căci toate celelalte, care se rup de revoluția creștină, nu sunt decât *utopii*, care provoacă reîntronarea barbariei, la umbra unor principii frumoase. Până la Iisus, zeii cer de la oameni sacrificii; creștinismul începe cu autosacrificarea Zeului însuși, printr-un suprem act kenotic, aducând *iubirea* între frații trecuți prin tragedia dublului monstruos, al violenței malefice, din istoria lui Cain și Abel. Poate că în *Monastirea Argeșului* se păstrează, palimpsestic, ecouri din sacrificiul precreștin (ceea ce ar putea explica reticențele modernilor față de baladă), dar mitul românesc e marcat, esențial, de

jertfa hristică, întemeietoare a Bisericii creștine. Ortodoxia, atrăgea atenția Părintele Stăniloae încă în scrierile din tinerețe, a rămas *martoră a adevărului*, fiindcă nu lui Petru i-a fost încredințată misiunea întemeierii Bisericii (în viziunea catolică), ci Biserica este chiar opera lui Hristos, singurul *cap al Bisericii*. C. Rădulescu-Motru, într-un studiu din 1924 (**Țărănismul: un suflet și o politică**), sublinia diferența esențială dintre creștinismul ortodox (conservat de țăranul român) și creștinismul apusean, evoluat prin aluviunile raționalismului teologic: „Ortodoxismul înclină mai mult spre misterul sacrificiului decât spre trufia minții”. (Cf. **A fi conservator**, antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002, p. 197).

Într-adevăr, cheia înțelegerii și trăirii creștinismului stă în *misterul jertfei hristice*. Iată de ce omul occidental a riscat să piardă înțelegerea *jertfei*, cum observă Girard: „Gândirea modernă nu a putut niciodată atribui o funcție reală sacrificiului; ea nu ar putea percepe prăbușirea unei ordini a cărei natură îi scapă” (**Violența și sacrul**, Editura Nemira, București, 1995, p. 51). Așa se și explică obtuzitatea raționalismului modern (prizonier al logicii bivalente) în fața unor mituri precum cele din *Miorița* sau din *Monastirea Argeșului*. Or, balada românească,

observă Părintele Stăniloae, reface la modul mitic, particularizat în zidirea Monastirii Argeșului, însăși *istoria sacră a întemeierii Bisericii*. Aici se vede profunzimea geniului popular. Interpretarea Părintelui Stăniloae, practic rămasă necunoscută, s-a cristalizat în anul 1980, într-un studiu intitulat *Spiritualitatea și cultura românească în lumina credinței ortodoxe*, apărut în **Almanahul Capelei Ortodoxe Române „Mihail Sturza”**. Studiul a fost scos din uitare de antologia lui Constantin Schifirneț: Dumitru Stăniloae, **Națiune și creștinism**, Editura Elion, București, 2004.

Cum rezolvă, hermeneutic, Părintele Stăniloae această aventură spirituală extraordinară? Pornind de la numele eroului eponim: Manole. Memoria colectivă a istoriei Mântuitorului a reținut că în Noul Testament Hristos este numit și Emanuel, care se traduce „cu noi este Dumnezeu”. Or, în forma românească, Emanuel devine Manole. Optând pentru acest nume, geniul popular transformă intuitiv întâmplarea obișnuită a construirii unei mănăstiri în povestire sacră a zidirii Bisericii creștine înseși. De aici emană secretul de *capodoperă* a acestei creații, cum se-ntâmplă, în alt plan, cu tragedia lui Oedip din opera lui Sofocle, erou care are puterea să-și asume *vina* pentru nenorocirile aduse patriei sale Teba.

Manole, ca să recurg la do-

vezile lui Rene Girard, are în față problema capitală a înfrângerii *violentei malefice*, acele forțe telurice, iraționale, care surpă perpetuu zidurile. Oricând și oriunde *criza sacrificială*, odată declanșată, riscă să devină perpetuă, în zilele noastre, cea mai gravă criză sacrificială pe care o trăiește omenirea, s-a declanșat din Orientul Mijlociu, cu izvor în ciocnirea dintre israelieni și palestinieni, și extinsă ca *terorism* pe urmele violențelor din Irak, Afganistan și ale celor din 11 septembrie 2001. Nimic nu pare să poată curma violența malefică numită *terorism*. Datele sunt cu totul diferite, dar resorturile ființiale sunt aceleași atât în *surparea zidurilor*, cât și în *terorism*. Fundamentalismul islamic și secularismul occidental sunt *uitări* ale Islamului și ale Creștinismului, deși pot să pretindă contrariul, ceea ce e cu atât mai grav. Împăcarea lor ar însemna o *reîntemeiere* a celor două mari Biserici mondiale, înspre acolo ne îndrumă și decipitarea Părintelui Stăniloae.

Iată ce scria ilustrul teolog și cărturar, în 1991, reluând exegeza din 1980: „Emanuel sau Manole nu poate întemeia Biserica decât pe jertfa trupului Său, care în limba greacă e de genul feminin (sarx). Dar poporul român a generalizat această idee, cunoscând faptul că oricine își dedică viața unei mari opere pentru alții, uită de grija celor apropiați” (**Națiune și creștinism**,

p. 13). După model hristic, omul își sacrifică *trupul* pentru ca să biruie *spiritual*, readucând armonia, iubirea în comunitate. *Violența malefică* e curmată de *violența benefică* prin *victimă ispășitoare*. Ana e trup din trupul lui Manole (trupul ținând de *pământ*, simbol al mamei primordiale, în mitologiile vechi, deci al feminității): „Jertfirea celei mai scumpe ființe e mai grea decât jertfirea propriei persoane” (*Ibidem*, p. 277). Jertfind-o pe Ana, Manole pe sine se jertfește, dovadă că după isprăvirea Bisericii urmează jertfirea ultimei părți a trupului – cea a lui Manole însuși: „Desigur, în jertfirea ei este implicată atât de mult jertfirea lui, încât această jertfire a lui trebuie să urmeze și ea cu necesitate”. Această dublă jertfă, augmentată de jertfa celorlalți meșteri (ca prelungire a trupului manolic) este de cel mai înalt dramatism și face aluzie la „Hristos care-și întemeiază Biserica Sa pe jertfa de pe Golgota și pe prelungirea ei euharistică, la care se adaugă, ca o iradiere, jertfa mucenicilor și a tuturor credincioșilor care contribuie la întreținerea ei ca locaș și ca comuniune, prin depășirea egoismului lor” (*Ibidem*, p. 276).

Părintele Stăniloae dă și exemplul suferinței lui Constantin Brâncoveanu, cel ce nu s-a lepădat de Hristos chiar privind, ca o culme a jertfei, la uciderea copiilor săi. Geniul popular a înțeles jertfa,

spune Părintele Stăniloae, încât nu putea concepe „un Manole continuând să trăiască după jertfirea soției sale”. Prin *unirea sacră* dintre bărbat și femeie se ajunge la *jertfa omului căsătorit*: „jertfa nu e înțeleasă ca un echivalent juridic cerut de Dumnezeu pentru păcatele oamenilor, cum e înțeleasă în creștinismul occidental, ci ca un act care are în el însuși puteri de zidire și de întreținere a unei vieți și a unei ordini mai înalte. Jertfa clădește și susține prin ea însăși Biserica ca o comunitate în iubire și fântâna ca alt prilej de înnoire a puterilor de viață în duhul sobornicesc al credinței și al iubirii” (*Ibidem*, p. 279). Fântâna jertfelnică a lui Manole este o reminiscență a apei Botezului, pusă de Sfinții Părinți în legătură cu sângele din coasta lui Iisus pe cruce: „Apa răsarită din jertfa lui Manole e și ea izvor de viață celor ce trec pe lângă ea, dar nu de viață spirituală, ci de cea trupească, însă cei ce beau din această fântână se roagă pentru

sufletul lui Manole, al celui ce prin jertfă a dat ființă acestei fântâni, și iau pildă de la ea. De aceea fac românii fântâni la marginea drumurilor” (*Ibidem*, p. 278).

Jertfa de pe Golgota, ca și jertfa lui Manole, care este un ecou particularizant românesc al sacrificiului hristic, ne învață asupra condiției umane a fiecăruia dintre noi, *omenia mioritică*, ivită dintr-o primire „senină” a jertfei, fiind cel mai tainic produs al creștinismului ortodox autohton. Azi, când această omenie periclitată de avatarurile istoriei postmoderne este luată în deriziune de raționaliștii radicali și pseudojustițieri, mitul manolic și cel mioritic ne pot sta flacăra de veghe la lumina căreia ne postăm cu adevărat în *real*, păzindu-ne de vicleniile utopiilor de tot felul. Iată de ce nu vom greși considerând interpretarea Părintelui Stăniloae ca fiind poate cea mai frumoasă și mai adevărată din câte au fost date baladei *Mănăstirea Argeșului*.

Mina-Maria RUSU

IDENTITATEA CULTURII ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

Dintre maximele lui Hölderlin, una ne-a atras atenția tocmai prin cutezanța de a pune omul în dialog cu destinul său: *Cel căruia destinul i-a vorbit răspicat are și el dreptul să vorbească răspicat destinului.* Fără a-i cere socoteală pentru toate suferințele sale istorice, românul, împodobit cu un spirit creștin obedient, și-a purtat crucea peste apele tulburi ale existenței sale. La orice cumpănă, dialogul acestuia cu destinul s-a produs la ceas de taină și mereu înțelepciunea a decis că un popor nu pleacă niciodată de acasă, că nu-și dezbracă sufletul și istoria de graiul în care s-a născut.

A vorbi răspicat cu propriul destin, în limba ta, este o spovedanie și, în același timp, o recunoaștere a subordonării la un mit esențial ce guvernează cutezanța omului de a-și depăși condiția existențială tragică: tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte.

Prin urmare, românul își trăiește destinul cu sentimentul că efemerul din ființa lui biologică poate fi anihilat de o veșnicie spirituală care face traductibil mitul pomenit, în spațiul omenescului. Iubindu-și destinul, așa cum i-a fost dat, românul crede în ideea că, dintre toate bunurile care-i împodobesc viața, limba și cultura au, în germane, vocația eternității. Ceea ce îl face inconfundabil cu alte nații este această identitate pe care și-a construit-o în timp personalitatea deopotrivă autonomă și dependentă. Legat de spațiul în care s-a născut, românul are conștiința apartenenței la angrenajul socio-cultural al Europei și, implicit, al lumii. Prin urmare, fără a se izola într-o carapace a autosuficienței, românul a supraviețuit valorilor istoriei, în armonie cu celelalte popoare. Astfel, destinul său s-a construit între două verbe complementare: a supraviețui și a viețui, definind astfel tumultul și amenințările istoriei din care s-a înălțat veșnicia neamului. Conștiința de sine a funcționat ca un miraculos suport în lupta pentru a rămâne în istoria Europei ca unul dintre popoarele care au creat istorie.

În contextul globalizării, scepticii au prevăzut moartea popoarelor mici, asimilarea lor de către istoria generală a continentului. În realitate, mileniul al treilea, prin

algoritmul propus popoarelor europene, stimulează lupta acestora pentru păstrarea identității. Prin urmare, integrarea europeană nu amenință identitatea națiunilor mici, ci provoacă o valorizare a acestora dintr-o perspectivă complexă, socioculturală și politică, determinându-le să funcționeze coerent la nivel macroistoric, pentru revigorarea bătrânului continent pe harta lumii. Din punct de vedere cultural, europenizarea nu amenință personalitatea vreunui popor, ci o stimulează în a-și revigora liniile de forță care să-i asigure locul în spațiul culturii europene, a cărei trăsătură definitorie va fi diversitatea. În noua perspectivă a integrării, limba română își va afirma statutul de limbă europeană, rupând astfel granițele geografice – acest „Pat al lui Procust” – care au obligat-o, într-un fel, să-și sape matca mai adânc, pentru a avea destul spațiu de afirmare a propriei identități.

Între cer și pământ, graiul românesc construiește punți pentru eternitate. Pe verticala locului, proiectată în lumina solară a unui răsărit continuu, limba română conjugă verbul „a fi” și îl alătură organic substantivului „fire”.

Despre miracolul acestei conviețuiri gramaticale, Constantin Noica vorbea ca despre o continuă Facere, observând că

din fiecare verb se poate naște un substantiv care se ridică mai presus de toate celelalte, prin faptul că denumește o acțiune, o devenire, o nouă stare de destin a cuvântului.

Să ne oprim asupra câtorva astfel de nașteri mistice! Am ales verbele grele de rod: *a gândi*, *a simți*, *a scrie* și *a feric*. În ordine, se creează lanțul logic al substantivelor: *gândire*, *simțire*, *scriere*, *fericire* și, implicit, din acest urcuș purificator de virtuți, izvorăște destinul ființei îndumnezeite cu har. Și când ea tace, gândul vorbește, sufletul simte, mâna scrie și întreaga ființă se ferește. Răsfoind volumul poetului Anatol Codru **Întâmplarea mirării**, am dat de câteva versuri care mărturisesc deopotrivă durerea unui destin zbuciumat și seninătatea dumnezeiască a răstignitului. Între gândire, simțire, scriere și fericire Dumnezeu prinde poetul ca într-o pânză de păianjen: „Greu e, Doamne, / Raiu-n doi: / Sap în mine, / Dau de noi. // Să te miri, / Să nu te miri, / Un popor / De răstigniri...” (*Greu e, Doamne...*). Din har și din aceeași „zeiască” simțire, Grigore Vieru își leagă destinul de cel al limbii române, într-o veșnică dăinuire. Sentimentul răstignitului într-ale limbii șerpui prin istorie îi înnobilează versul și viersul: „Din cauza durerii / Firescul dor al limbii / Îl prea-

măresc și-l cânt. / Și din aceeași pricină / Puterii Tale, Doamne, / Mă închin” (*Limba română – Anei și lui Alexandru Bantoș*).

Și, dacă lanțul substantivelor *gândire, simțire, scriere* culminează cu *fericirea* de a ne fi născut poeți, e și pentru că în firea noastră, a tuturor celor de-o seminiție, există sevă de limbă românească limpede și adânc incrustată în veșnicia neamului nostru. Rostind precum Nichita – „limba română este patria mea” –, am confirmat că în împărăția Cuvântului timpul încremenește, iar spațiul devine măsura fiecărei ființe și a tuturor deopotrivă. În fața Altarului unde, jertfelnic, verbele *a gândi, a simți, a scrie* și *a ferici* împătimesc ființa și unde harul coboară în cuvânt, slobod precum zboară cântecul spre cer, ne închinăm truda limbii și literaturii române. Aici ne-am cuminecat în zi de sfântă sărbătoare, cu trupul și cu sângele graiului dacoromân, pe care cresc, în nobil altoi, cuvintele limbii noastre materne, și tot aici ne-am împărțit cu puterea de a dezmargini hotarele geografice și de a muta în nesfârșirea senină spiritul românesc, ca o flamură ce consfințește toleranța, respectul față de valorile culturale, prețuirea obârșiei și sincera iubire față de oameni.

Să nu uităm că mândria de a fi român este cea mai dreaptă

ofrandă adusă bucuriei de a ne fi născut pe acest pământ.

Am înțeles împreună că la început a fost *Cântecul* inimii și apoi s-a născut *Cuvântul* care să rostească demiurgic: „*Să fie lumina!*”. De atunci, în lumina *Cuvântului*, s-a înălțat *Omul* și *Poezia* lui, în pacea luminii cerești a unui început fără sfârșit.

Să rememorăm cuvintele lui Constantin Noica: „...*asta suntem: niște glasuri ale limbii, poetizând o clipă spre a ne cufunda apoi în tăcerea ei*”.

Într-una din marile sale cărți, filosoful vorbește despre complementaritatea *sinelui* cu *sinea* care alcătuiesc, la nivel filozofic, *perechea absolută*. *Sinele* este *orizontul mișcător în care te adeverești în adânc*, în vreme ce *sinea* exprimă *intimitatea ultimă a oricărui lucru în sânul firii*. Pornind de la dimensiunea culturală a lui Eminescu, filosoful consideră că acesta a devenit *el însuși sinea rostirii noastre*, definind printr-o chemare continuă *sinele românesc*. Sensul matricial pe care-l capătă astfel Poetul conține germenii mitului rostirii noastre. Prin El, vocabulele capătă nimb și devin numen, ființând întru veșnicie, în seninătatea de dincolo de timp, într-un spațiu mitic, arhetipal, în care omul universal, ca ființă zămislită pentru a trăi întru creație, își regăsește

rădăcinile. Nici un cuvânt din câte a lăsat Eminescu să cadă din tulburarea sufletului și limpezimea gândului nu s-a rostogolit pe piatră seacă, ci a hălăduit până și-a cuibărit sămânța în pământul fertil al conștiinței valorilor universale. De-ar fi scris numai primul vers din *Odă (în metru antic)*, și tot ar fi rămas tutelând timpul, înfrânând nezăgăzuita-i curgere. Așadar, să rostim ritualic, în preajma eternei sale *re-nașteri*, la miez de ianuarie, această formulă magică încorsetând dezmărginirea geniului într-un umil sentiment al situației sub vremuri: *Nu credeam să-nvăț a muri vrodată*.

Ce infinire a verbului *a crede* va fi mocnind în *Cel coborât din Ceruri* și ce zbatere întru pământescă trăire va fi tulburat limpezimile gândului? Singurul verb sec, fără nuanțări temporale, afective – *a muri* – se înalță ca un strigăt deasupra vieții, convertind-o într-o stare de destin. Dens prin aglomerarea a trei verbe, definind tot atâtea acțiuni ale Eului, versul se pierde în infinitul adverbului *vrodată*. Dacă acesta deschide nostalgice proiectări în trecut sau sperate împliniri în viitor, ambele raportate la un prezent etern, e greu de știut. Fragile, granițele dintre *ieri*, *astăzi* și *măine* se topesc în edificiul neconstruit, ci preexistent,

cu aer de arhetip, al adverbului *vrodată*.

Având parte de binecuvântarea zeiască, versul *Nu credeam să-nvăț a muri vrodată* se pune de strajă destinului istoric al seminției românești, pe care Eminescu a ne-murit-o în mit. Nu e întâmplătoare poziția finală a adverbului *vrodată*. Sensul acestuia poate relaționa viața cu moartea, într-un lanț evocator, logic. A învăța cum e moartea fără s-o frecventezi ca pe o grădină îmbietoare presupune a pricepe cum e viața, adică fața văzută a existenței noastre. Este o *tranziție între o eternitate a trecutului și alta a viitorului* (Constantin Ciopraga), o absorbire a istoriei de către mit, a timpului cronologic de către cel etern, a veghei de către captivanta reverie.

Conștiința dublei viețuiri, în timp și în spațiu, produce aglutinarea celor două categorii ale ontologicului, în versul *Iar timpul crește-n urma mea... mă-ntunec!* Aici eternitatea verbului „a crește” e convertită în conotațiile lui „a se întuneca”, a cărui reflexivitate eventivă conduce spre aceeași stare de destin pomenită anterior. Definit substantival, prin forma infinitivului lung, „a întuneca” devine „întunecare”, „stingere”, invocând, implicit, lumina în declin sau, mai curând, metamorfoza timpului în spațiul interior al

ființei. „A crește” nu înseamnă a însuma trecutul pentru a-l proiecta în viitor, ci o autogenerare prin reluarea ciclică a mersului către sine, în sens mitic. Prin confesiunea *timpul crește-n urma mea... mă-ntunec!*, Eminescu face o incursiune nostalgică în timpul original, din care se naște interogația retorică: *Mai suna-vei, dulce corn, / Pentru mine vreodată?* Revenirea obsesivă a adverbului *vreodată* suportă o contaminare a eternului cu trecătorul, prin aportul semantic al nostalgicului „mai”. Este o concretizare a timpului mitic universal într-un gest ritualic de mitizare a existențialului individual, perceput ca finit și tragic. Aici „vreodată” evocă doar viitorul, lăsând trecutul în seama adverbului „mai”, ca o redundantă și ciclică dramă existențială comună, consumată într-o anterioritate spațio-temporală.

O încercare de a-l defini pe Eminescu – poetul culturii române – e sortită eșecului, căci El este precum lumina celestă care-ți întunecă ochiul, de-o privești sfruntat, fără plecarea umilă a capului. Și atunci, abandonând îndrăzneala și refugiați în smerenie, să-l dăm cuvântul Domniei sale, domnului Eminescu, așa cum se cade ori de câte ori timpul mitic românesc îmbracă haină albă și se reîntoarce într-o eternă sărbătoare a limbii române: *Ce-au fost românii pe când eu n-am fost, ce vor fi ei, când eu nu voi mai fi? (...) Eu e Dumnezeu. Națiunea mea e lumea, cum fără eu nu e Dumnezeu, astfel fără națiunea mea nu e lume. Națiunea – acest complex de euri. Dacă n-ai exista tu, n-ar exista finitul, umbra destinului, destinul, Dumnezeu.*

Nicolae RAEVSCHI

HIDRONIME TRACO-DACICE AVÂND CONEXIUNI ETIMOLOGICE BALTICE

În articolul de față abordăm proveniența unor denumiri de ape din arealul geografic românesc. E vorba despre termenii *Bârlad*, *Bârsa*, *Bolvașnița*, *Botna*, *Buda*, *Colbasna*, *Covasna*, *Drislive* / *Drâslivița*, *Miletin*, *Strahotin*, *Zeletin*, *Molda* / *Moldua* / *Moldova*, *Molnița*, *Ringa* / *Ringac*, *Rusaia*, *Stavnic*, *Șacovăț* / *Sacovăț* / *Țacovăț*, *Țuțora*, *Ușița*, *Vilia*. După cum arată cercetările, cuvintele acestea au o vechime de aproximativ patru milenii. Ele au luat naștere în limba tracilor care sunt strămoșii noștri preromani mai îndepărtați. În acea vreme traca era foarte apropiată genetic de idiomul protobalticilor. Și întrucât descendentele limbii protobalticilor – v. prusiana, lituaniana, letona – își mențin existența până în epoca istorică, iar ultimele două – până astăzi, pe baza unor elemente din structura lor putem judeca despre anumite aspecte ale graiului trac, în cazul dat – despre hidronimele enumerate mai sus.

Înainte de a proceda la examinarea fiecăruia dintre termenii în chestiune, vom ilustra apropierea dintre tracă și protobaltică prin câteva exemple bine cunoscute în literatura de profil, concentrându-ne totodată atenția asupra factorilor extraglotici de natură să explice afinitățile lingvistice traco-baltice avute în vedere. Să luăm, bunăoară, toponimul dacic Μέδεκα (Castel în Dacia Mediterranea), atestat de către Procopius din Caesareia în lucrarea sa **Despre construcții** [Duriđanov, p. 46-47]. Corelatul baltic al numelui dacic citat este apelativul lit. *medėkas* „pădure”. În let. există chiar topon. *Mediki*. Se știe că și alte limbi indo-europene atestă cuvinte cu rad. **med-*. Cf. topon. ilir Μεδεάν (în Muntenegru) și gal. *Mediolanum* (Milano) [Vasmer, II, p. 592]. Derivate cu suf. *-k-* însă găsim numai în domeniul baltic și în cel traco-dacic. Mai mult, întrucât *-k-* în lit. *medėkas* [< *medis* „pădure”] e un suf. diminutival, putem conchide că un formant similar avem și în apelativul dacic **medeka* de la baza topon. discutat. Așadar, suntem în drept să afirmăm că în traco-dacică la sensul de „pădure” al termenului cu rad. **med-* se ajunge pe aceeași cale de evoluție semantică, prin transfer metonimic, „hotar” > „arbuști ce cresc pe hotar” > „pădure”,

ca și în baltică [Vasmer, II, p. 592]. Celelalte idiomuri indo-europene, exceptând cel germanic, mențin sensul cuvântului radical în chestiune neschimbat. Cf. v. sl. *межда* „hotar”, gr. μέσος „de mijloc”, lat. *medius* „mijloc”, irl. *mide* „mediu” etc.

Un alt exemplu ce denotă existența unor relații speciale între traco-daci și baltici este hidronimul *Gilpil* semnalat de istoricul goșilor lordanes. Prima parte a termenului acesta *Gil-* este pusă de către Poghiric (X-ème Congrès, p. 766) în legătură cu lit. *gilūs*, let. *dzil's* „adânc”. Pentru segmentul al doilea, Duridanov (p. 24) face trimitere la lit. *pilti* „a se revărsa”, let. *pielt* „a picura”.

E surprinzător faptul că afinitățile traco-daco-baltice găsesc confirmare și în cazul unor antroponime, cum ar fi *Degis*, fratele lui Decebal, care în anul 89 e.n. a fost trimis într-o misiune diplomatică la Roma [Izvoare, I, p. 435]. I. I. Russu (p. 101) explică termenul acesta printr-un radical indo-european cu sensul de „a arde”. Duridanov (p. 76) compară termenul dacic cu hidronimul let. *Deġis*, apoi cu segmentul *-degis* din antroponimul lit. *lau-degis* care în ultimă analiză se leagă etimologic de verbele baltice cu același sens – lit. *degti* (*degū*) „a arde”, let. *degt* (*degu*) „id.”. De observat că termenul apelativ protosl. corespunzător are un aspect fonetic cu totul diferit – *žesti* (prez. *žegę*). În fine, vom cita și antropon. dacic *Bikilis* (un alt om al lui Decebal) [Izvoare, I, p. 697] care, după cum arată Poghiric (*ibid.*), are drept corespondent apelativ baltic, lit. *bičiulis* cu sens de „prieten”.

Cum se explică similitudinea neobișnuită dintre idiomul traco-dacic și cel vechi baltic? Considerăm că un răspuns adecvat la această întrebare s-ar putea obține dacă chestiunile în discuție vor fi puse în legătură cu problemele de ansamblu privind sciziunea comunității indo-europene și a limbii sale. Vom porni de la teza în genere acceptată de cercetători că strămoșii indo-europenilor de astăzi descind dintr-un singur popor. Mai dificil e de a determina spațiul unde și-a avut locul de trai o atare etnie, când a existat și cum s-a dezmembrat ea în grupurile pe care le cunoaște istoria. Elucidarea acestor aspecte se află în centrul preocupărilor învățaților – lingviști, arheologi, etnologi etc. – de două veacuri. Disputele pe tema în cauză sunt departe de a se încheia. În expunerea ce urmează vom releva, succint, factorii de ordin extraglotic care, într-un fel, aruncă lumină asupra afinităților lingvistice traco-daco-baltice. Dintre ipotezele avansate în problema spațiului de constituire a indo-europenilor, mai temeinic argumentată pare a fi teoria cercetătoarei americane, arheolog de profesie, Maria

Gimbutas*. Fără a intra în detalii, punctăm sumar tezele esențiale ale concepției în cauză.

Autoarea americană (p. 247) arată că în mil. V a. Chr. pe continentul nostru se delimitează opt blocuri culturale. Unul dintre blocurile acestea, denumit „Vechea Europă” (p. 197), cuprindea teritoriul unde astăzi se află Grecia, Peninsula Balcanică, Ungaria de est, România, Republica Moldova și Ucraina de sud-vest, până la Nipru. Blocul indicat consta din mai multe variante locale – Cucuteni, Gumelnița, Karanovo, Lengyel, Tripolie etc. În perioada existenței lor, mil. VII-III a. Chr., deci în epocile neolitică, eneolitică și a cuprului, culturile menționate s-au dezvoltat „într-o manieră liniară, neafectată de distrugeri și dezmembrări. Oamenii acestor timpuri trăiau într-o societate egalitară, foarte probabil într-un sistem matrilinear, nu posedau arme, cu excepția ultimului stadiu (al epocii cuprului) ...”. Comunitățile din blocul cultural despre care tratăm erau agrare și sedentare. Așezările lor erau mari, având case de până la o sută de metri pătrați, întărite spre sfârșitul perioadei discutate cu valuri și șanțuri. O trăsătură de esență ce singularizează colectivitățile umane caracterizate este rafinata lor artă – ceramica pictată, figurinele ce simbolizează zeița-mamă etc. Se recunoaște unanim că avem de a face cu cea mai veche civilizație din Europa, civilizația denumită mai ales „Cucuteni”**.

După Maria Gimbutas (p. 241), începând cu prima jumătate a mil. IV a. Chr. civilizația Vechii Europe a intrat într-o criză care apoi s-a agravat, ducând la dezagregarea, dosoluția ei. Cauza dispariției vechiului bloc cultural european este invazia repetată, la intervale cronologice mari, a triburilor seminomade de călăreți războinici din stepele nord-pontice, purtători ai unei culturi cu totul diferite, denumite prin termenul „Curgan”. Aceștia sunt indo-europenii. În mai multe studii ale sale, Maria Gimbutas a descris pe larg procesul de „curganizare” a Europei. Autoarea arată că atare bloc cultural preistoric ia naștere în mil. V a. Chr. *în stepele dintre Volga și Nipru*. Spațiul indicat este, așadar, patria primară a indo-europenilor (p. 240, 251). Elementele caracteristice definitorii ale culturii curganice sunt următoarele: o societate patriarhală, un sistem stratificat de clase, existența unor mici comunități tribale conduse de căpetenii puternice, o economie preponderent pastorală, incluzând creș-

* Ne orientăm în acest caz după aprecierile lui I. P. Mallory (p. 79), care consideră că, dintre toate ipotezele privind patria primară a indo-europenilor, cea mai verosimilă este concepția Mariei Gimbutas.

** După localitatea cu același nume din reg. Iași.

terea cailor, dar și cultivarea plantelor, sate mici și fortărețe, amplasate pe înălțimi, o ceramică grosolană, ridicarea unor movile (curgane) de asupra gropii defuncțiilor, sacrificii cu ocazia înmormântărilor etc.

Prima invadare de către călăreții din stepele nord-pontice a spațiului vechii civilizații europene, are loc în jumătatea întâi a mileniului al IV-lea a. Chr. Nou-veniții pătrund în Europa Centrală de-a lungul Dunării. Vechea civilizație europeană n-a fost însă anihilată. În următoarea jumătate de mileniu influența culturii curganice se intensifică, în Peninsula Balcanică și în Europa Centrală cele două culturi se amestecă. În mileniul III au loc noi invazii ale păstorilor din stepele răsăritene. Acum grupurile tribale de pe continentul nostru sunt dominate de cuceritorii seminomazi. Astfel, infiltrarea indo-europenilor în spațiile nominalizate a restructurat societatea vechilor comunități europene, a dus la hibridizarea motivelor religioase ale acestora etc. În noile condiții, satele și așezările urbane și-au redus sensibil dimensiunile ori s-au dezagregat, în artă nu mai prevalau teme feminine (p. 255). Într-un cuvânt, vechiul bloc cultural în discuție s-a indo-europenizat*.

Treptat, pe continentul nostru s-au cristalizat comunități noi de la care au provenit popoarele de mai târziu din acest spațiu. Una dintre comunitățile acestea este cea a tracilor.

Pornind de la reperele pe care le conține teoria Mariei Gimbutas, în istoria etnică a tracilor vom delimita trei perioade:

1) *Mileniile IV-III a. Chr.* În această perioadă triburile din stepele nord-pontice cuceresc și asimilează lingvistic populația băștinașă din arealul carpato-balcanic. Perioada aceasta e *pretracă*. Către sfârșitul perioadei date idiomul vorbit de pretraci e un dialect al limbii indo-europene comune;

2) *Mileniul II a. Chr.* În intervalul de timp indicat pretracii se desprind și se îndepărtează tot mai mult de celelalte grupuri indo-europene congenere. Aceasta e perioada *prototracă*. Judecând după probele lingvistice, la etapa respectivă, prototraccii continuă să fie foarte apropiați de baltici;

3) *Sfârșitul mileniului II a. Chr. – prima jumătate a mileniului I p. Chr.* Perioada menționată e cea de individualizare etnică și lingvistică a strămoșilor noștri preromani, pe care vom denumi-o perioada *tracă propriu-zisă*. La etapa aceasta, tracii apar ca un factor important în istoria Europei centrale și de sud-est. Numărul triburilor lor este foarte mare.

* Unele grupuri de indo-europeni se vor deplasa spre Asia.

În ceea ce privește problema examinată în studiul nostru, admitem că, pe axa timpului, relațiile traco-baltice se plasează în a doua jumătate a mileniului III a. Chr. și în primele veacuri ale mileniului următor.

Să examinăm care sunt argumentele lingvistice privind dialectele indo-europene și amplasarea lor în spațiul discutat. O expunere amplă în acest sens ne oferă cercetătorul german W. Porzig. În capitolul VIII al lucrării sale **Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets***, autorul vorbește despre două grupuri de limbi indo-europene. În primul rând, se delimitează grupul de vest care cuprinde celtica, latina, osco-umbriana, germanica și, ipotetic, ilira. Limbile din grupul menționat vădesc trăsături proprii, apoi ele sunt legate perechi, unele cu altele, mai strâns decât cu celelalte limbi indo-europene. În fine, în cazul dat specificul inovațiilor presupune un schimb lingvistic îndelungat între idiomurile în chestiune.

Grupul al doilea – de est – e format din ariană, baltică, slavă și greacă. Și în aceste limbi se evidențiază inovații comune specifice. Idiomurile în cauză la fel se leagă perechi între ele mai strâns decât cu oricare dintre celelalte limbi indo-europene. Contactul dintre limbile grupului de est s-au întrerupt la începutul mileniului II î.e.n., dat fiind că în acest timp elinii sunt semnalati în Grecia, iar arienii, câteva secole mai târziu, au apărut în Iran. La grupul de est s-ar mai raporta armeană, apoi traca și frigiana, precum și heta, tohara și albaneza.

După cum se poate observa, Porzig, continuând tradiția lui A. Meillet, propune o repartitie a idiomurilor indo-europene pe principii areale. Modul acesta de analiză a fost bine apreciat în literatura de specialitate. În lucrarea sa Porzig nu face referință la legăturile speciale dintre domeniul tracic și cel baltic, dar, după cum am văzut, constată că traca face parte, ca și baltica, din grupul limbilor indo-europene de est. În ultimele decenii problema relațiilor lingvistice traco-baltice, intuită încă de B. P. Hasdeu, suscită tot mai mult atenția cercetătorilor. Astfel, paralele traco-baltice au fost relevate de Toporov (1964; 1973; 1977), Poghirc (1967), Duridanov (1969) etc.

Faptele lingvistice de o atare natură, evidente și numeroase, dovedesc că, așa cum am mai semnalat, în istoria lor cele două grupuri etnice – trac și baltic – au parcurs o perioadă îndelungată de vecinătate când relațiile dintre ele, genetice, au fost foarte strânse. Duridanov (p. 100) crede că perioada de contact a semințiilor în chestiune se

* În traducere: „Sciziunea arealului lingvistic indo-european”.

plasează în mil. III î.e.n. Acceptând un astfel de punct de vedere, ar fi mai potrivit să vorbim despre prototraci și protobaltici sau chiar despre pretraci și prebaltici.

O concluzie de un interes științific deosebit, formulată de Duri-danov, e că slavii nu participă la aceste contacte traco-daco-baltice. Într-adevăr, după cum subliniază și Trubačov (БР, 1982, nr. 4, p. 18), în perioada contactelor „balto-balcanice”, protoslavii, spre deosebire de baltici, aveau conexiuni mai ales cu comunitățile indo-europene de vest, apoi de centru. Pe când se aflau la izvoarele Dunării, baștina lor primară, protoslavii contactau cu viitorii italici. Aceste contacte au loc până pe la 1500 a. Chr., căci după această dată italicii s-au stabilit în centrul Peninsulei Apenine unde au fost atestați mai târziu. Un alt grup cu care vin în contact protoslavii e cel al germanicilor. În fine, deplasându-se, prin Bazinul Dunării, spre est și apoi spre Marea Baltică, protoslavii s-au întâlnit cu balticii. Aceste legături între protoslavi și baltici care încep abia acum au continuat o perioadă îndelungată. Înaintând pe la nordul Carpaților spre răsărit, protoslavii au ajuns în Bazinul superior al Niprului, baștina primară a balticilor. Contactele dintre cele două grupuri etnice s-au dezvoltat astfel încât balticii din spațiul acesta au fost asimilați. Toporov și Trubačov, studiind detaliat hidronimele din Bazinul superior al Niprului, au demonstrat că aproximativ 800 dintre atare denumiri (p. 236) au radice baltice, ceea ce înseamnă că baștinași în spațiul dat au fost balticii.

Pentru cercetarea de față este important să reținem ideea că întreruperea contactelor traco-daco-baltice ar putea fi pusă în legătură cu apariția în Bazinul Niprului a slavilor. Până la acea dată legăturile dintre traco-daci și baltici, genetice, genuine, erau foarte strânse, apropiate. De aici și posibilitatea de a explica unele hidronime de origine traco-dacă ce se păstrează până astăzi în spațiul românesc prin referințe la cuvinte din domeniul baltic.

În continuare, vom prezenta etimologiile unor termeni de referință în acest sens. Inițial, fiecare dintre atare cuvinte avea baza sa apelativă, care însă nu a fost atestată. Despre astfel de baze, am subliniat deja, ne putem crea o idee, evident, aproximativă, după termenii respectivi apelativi sau onomastici din lituaniană, letonă, v. prusiană etc. Vom mai observa că unii dintre termenii analizați presupun o filieră lingvistică străină.

Bârlad, afl. al Siretului [DRH, A., I, p. 493]. Cf. și *Берладь*, râu în Podolia [Vasmer, I, p. 157]. Weigand (Iahresbericht, XXVI, p. 88) a pus termenul acesta în legătură cu ceh. *berla* „toiag, băț”, pol. *berło* „id.”.

Pentru Vasmer (*ibid.*) ca apelativ ar fi mai potrivit rus. *берлога* „bârlog”. Autorul din urmă face trimitere și la scr. *брлага* „băltoacă”. Nici una dintre motivațiile indicate nu par plauzabile. Nu este exclus ca secvența *Bârl-* din corpul fonetic al termenului examinat să reproducă o bază autohtonă traco-dacică comparabilă cu rad. baltic *berl-* ce apare în hidronimele lit. *Berlé*, *Berliné*, *Berlynas* și let. *Bęrlava*, prin care Toporov și Trubačov (p. 177) consideră, ipotetic, că ar putea să se explice denumirile de râuri din Bazinul Niprului Superior *Берлянка*, *Берлога*, *Берлевец*. Soluția propusă ar fi sprijinită de faptul că cel puțin trei afluenți ai Bârladului au denumiri ce par a se clarifica mulțumitor, în ceea ce privește proveniența lor, prin referire la termeni din domeniul baltic – *Stavnic* (p. 106), *Șacovaț* (p. 107) și *Vilna* (p. 109). Vom mai observa că segmentul *Bârl-* ar părea să figureze și în oiconimul Bârlinți cu variantele *Bârlinți* și *Berlinți*, dacă denumirile acestea nu ar proveni de la antrop. *Bârlea*. Segmentul final atât al termenului rom. (*-ad*), cât și al celui est-sl. (*-адъ*) nu e limpede. Mai adăugăm că un hidron. cu baza *berl-* (*берл-*) – *Берловский* – există și în Bazinul Nistrului, propriu-zis în sectorul afluentului său Lomnița [Маштакoв, p. 16].

Bârșa, râu și ținut [DRH, D., I, p. 468]. Considerăm că apelativul de la baza acestui termen onomastic este traco-dac. **bersa-* „mesteacăn”. Corespondentul mai apropiat în domeniul baltic e v. prus. *berse*, cu același sens. După Duridanov (*ibid.*), denumirile *Bersovia* (oraș) și *Berzobis* (râu) din spațiul dacic ar fi derivate cu suf. *-uv-*, în care, în latina balcanică, *-u-* va fi substituit prin *-o-*. Formele *Bersovia* și *Berzobis* sunt deci comparabile cu lit. *Béržuvis* (lac). În limba română denumirea cercetată, *Bârșa*, se menține numai ca termen onomastic. În idiomurile baltice constatăm ambele situații: lit. *béržas* „mesteacăn”; *Béřzė*, *Berzė*, *Berzėlė*... (hidronime); let. *bėřzs* „id.”; *Bėřzene*, *Bėřz-upe* (hidronime); v. prus. *berse* „id.”. Vom nota și faptul că, potrivit opiniei lui H. Krahe, termenul *Bersovia* s-ar putea explica prin tema ilir. **bers-* „repede, iute”. V. Iordan (p. 81). Având în vedere corespondentele traco-daco-baltice **bersa-* / *berse* și *Bersovia* (*Berzobis*) / *Beržuvis*, interpretarea ultimă ar fi mai puțin probabilă.

Bolvașnița, râu în jud. Caraș-Severin [DRH, D., I, p. 109]. Segmentul *Bolvașn-* pare să reproducă o bază autohtonă cu conexiuni etimologice în domeniul baltic. Într-un asemenea caz, *Bolvașn-* ar consta din rad. *Bolv-* și suf. *-sn-/šn-*. Primul component e comparabil cu let. *Bolva* (râu), lit. *Balvis* (lac), v. prus. *Balowe*, *Balveniken* etc. [Топоров-Трубачев, p. 167, 177]. Componentul al doilea *-šn-*, practic, e identic și el cu suf. *-sn-/šn-* din formațiunile hidronimice baltice. În

lucrarea celor doi autori citați sunt considerate de origine baltică astfel de hidronime cu morfemul *-sn-(-sn-)* din Bazinul Superior al Niprului ca: *Добасна / Добосна / Добысна* (p. 148), *Дресна / Дросна* (p. 185), *Касна / Кошна* (p. 190-191), *Нересна* (p. 198), *Описна* (p. 199), *Пересна* (p. 201), *Расна* (p. 203), *Туросна / Тросна* (p. 210). Trubačiov include în această listă adăugător denumirile *Медесна / Мецна* (p. 148) și *Вересна* (p. 149). E necesar să notăm că tipul derivațional hidronimic în chestiune a fost constatat și în spațiul baltic actual. Avem în vedere denumirile de râuri *Rukšnà, Veřsnés, Viřsnis, Virsnÿs* identificate pe teritoriul lituanian de către cercetătorul A. Vanagas [Cf. Трубачев, p. 148-149]. În arealul nostru, pe lângă *Bolvașnița*, mai pot fi semnalate încă cel puțin trei-patru termeni hidronimici având o atare structură și anume: *Colbasna* (p. 101), *Covasna* (p. 101), și *Drăslivița / Drăslivița* (p. 102), acesta din urmă cu *-sl- < -sn-*.

Botna, afl. al Nistrului [DRH, A., I, p. 441] și topon. În literatura de profil s-a arătat că traco-dacica cunoștea termeni onomastici cu rad. *but-*: Βούτις, castel în Dacia Mediterranea; *Boutae*, loc de intrare, dinspre sud, în Dacia [Duridanov, p. 21]. O atare bază se constată și în domeniul baltic: let. *Bute* (râu); jemait. *Бутупис, Бутышка* [Топоров-Трубачев, p. 178]; v. prus. *Butyn* (loc); let. *Butani* (loc), *Butua-kalns* (râu); lit. *Butėnu káimas* [Duridanov, ibid.]. (Termenii apelativi baltici – lit. *butà*, v. prus. *buttan*, let. *buts* – înseamnă în genere „locuință”). În fine, Trubačiov (p. 193) identifică hidronime cu rad. *but-* în iliră. E vorba în special despre denumirile de râuri din Bazinul Nistrului *Бутельский* și *Бутыля* ce figurează în lista lui Maštakov (p. 16).

Exemplele dacice relevate de către Duridanov, precum și cele baltice demonstrează că în traco-dacică au existat cuvinte cu rad. *but-*, ceea ce ar putea să explice parțial și originea hidronimului *Botna*. Admitem că forma primară a denumirii în chestiune consta din rad. *But-* și suf. neaccentuat *-in(a)*: **Bútina*. Judecând după varianta mai veche – *Bodena* – ce apare la Maštakov (p. 30), vocala din sufix se va menține o perioadă îndelungată, apoi se va sincopa. Un fenomen similar atestă hidronimele din arealul niprean *Стабна* [< balt. **Stabinas* (cf. v. prus. *stabis* „piară”), *Добысна* (cf. *Добошина*), *Дережна* (cf. *Деряжина*) etc. [Топоров-Трубачев, p. 113]. O altă schimbare de ordin fonetic e trecerea lui *-u-* la *-o-*. E un accident provocat de labiala *b-*. Cf. fluctuația *o – u* în *bolovan – bulvan, bordei – burdei, botnar – butnar*. Vom mai nota că termenul examinat nu ar putea fi de proveniență sl., întrucât vocalei *-u-* din rad. *but-* traco-dacic, baltic, ilir etc. în protosl. îi corespunde vocala centrală *y (ы)*. Comp. balt. *buti* „a fi” cu v. sl. *быти* „id.”

Buda, pârâu în jud. *Buzău*. Cf. și *Budișoara: până la gura ~ ii* (Ținutul Iași) [Documente, p. 224]; apoi forma ce apare pe harta lui Maștakov (p. 30), *Budei*, alf. al Botnei, etc. Hidronimul acesta ar putea fi traco-dacic. În orice caz, un rad. identic atestă numeroase denumiri ne-slave de ape din Bazinul Superior al Niprului: *Буда, Будачка, Будавка, Будаша, Будилка, Будка, Будля, Будлинка* etc. [Топоров-Трубачев, p. 217]. Cf. și v. prus. *Bauda, Prabauda*. Apelativul de la baza termenilor enumerați aici nu este cunoscut.

Colbasna. Aceasta este forma cea mai veche a hidronimului dat. În СГУ (p. 258) figurează ca afl. al Murafei, care la rândul său e afl. al Nistrului. La Maștakov (p. 27), pentru Bazinul Murafei constatăm var. *Колбасная*. O denumire similară – *Килбаска* [cu *u* (= *i*) din *o* în silaba închisă, fenomen specific limbii ucr.] – consemnează autorul menționat (p. 14) și ca afl. al râului *Olșinka* din același sistem hidrografic. În sfârșit, un nume de râu *Колбасовка* există în zona Niprului [Топоров-Трубачев, p. 212].

La prima vedere se creează impresia că motivantul apelativ al termenului despre care tratăm ar fi est-sl. *колбаса* „cârnat”. Asemenea interpretare e rezultatul unei asociații condiționate de similitudinea formală a două cuvinte. La nivelul conținutului, apropierea dintre „obiectele respective” ar fi anevoios de admis. Examinând hidronimul *Colbasna* sub aspect etimologic, pornim de la faptul că segmentul *-sn-* din structura sa poate fi considerat ca suf., întrucât e identic cu formantul *-sn-* din denumirile de râuri analizate deja *Bolvașnița, Covasna* etc. care se clarifică, în ceea ce privește originea, prin raportare la idiomurile baltice. Mai puțin limpede e partea rămasă *Colb-*. Presupunem că avem de a face cu rad. unui substantiv traco-dacic ce înseamnă „lebedă” comparabil cu v. prus. *gulbis* „lebedă”, lit. *gulbis / gulbė* „id.”, let. *gūlbis* „id.” După cum se poate observa, consoana inițială *c-* din etimonul postulat nu cunoaște corelat baltic. Sunetul indicat însă este atestat în sl. Cf. sorab. super. *kořp* „lebedă”; rus. *колпица* „lebedă-femelă”; *Колпь* (mai multe denumiri de râuri), *Колпино* (toponim) etc. [Vasmer, II, 297; ЕСУМ, III, p. 524-525]. Conchidem deci că termenul *Colbasna*, ca hidronim, pare să continue o denumire traco-dacică cu semnificația motivațională de „râu al lebedelor”. Rămâne neclară însă consoana inițială a cuvântului nostru. De la *Colbasna*, denumirile de râu, au luat naștere cunoscutele oiconime din r. Râbnița.

Covasna, afl. al Jijiei [DRH, A., II, p. 475]. În cazul analizat cele două componente ale hidronimului în discuție – *-cov-* și *-sn-* – vădesc corespondențe baltice relativ clare. Pentru rad. *cov-* în lit. avem ape-

lativul *covas* „stăncuță”, iar pentru *-sn-* – formantul identic ilustrat deja prin exemplele *Добысна*, *Описна*, *Медесна* etc. Ceea ce înseamnă că la origine *Covasna* semnifica „pârâul stăncuțelor”. Pentru motivații analoge cf. *Vorona*, afl. al Siretului (< est-sl. *ворон* „corb”), *Галка*, hidronim în Bazinul Niprului (< est-sl. *галка* „stăncuță”). Astfel încât, proveniența traco-dacă a termenului *Covasna* ar fi mult probabilă. Nu trebuie să ne deranjeze *-v-* intervocalic care în cuvintele moștenite îndeobște dispăre: substratul autohton din limba română mai are probabil aspecte neclarificate încă.

Drăslivița / Drislive / Drislovăț, pârâu în j. Vaslui [DRH, A., I, p. 456]. Prototipul autohton al termenului discutat ar fi o formă comparabilă cu hidron. let. *Driksne* [Топоров-Трубачев, p. 185]. În denumirea respectivă, baltică, de pe harta Bazinului niprean secvența *-ksn-* pierde sunetul *-k-* și astfel ia naștere forma *Дресна*. O atare simplificare de consonantism, e de admis, cunoaște și termenul din spațiul nostru. Aici însă are loc încă o modificare: în grupul *-sn-*, *-n-* e substituit prin *-l-*. În modul arătat s-a creat termenul *Drislive* cu variantele sale *Drăslivița* și *Drislovăț*. [Segmentele finale *-ive*, *-ivița* și *-ovăț* sunt mai noi.] Trecerea grupului *-sn-* în *-sl-* se întâlnește și în alte câteva cuvinte: *slim* < ucr. *сним*, *Sletin* [Neculce, p. 500] < *Снятин*.

Miletin, afl. al Jijiei [DRH, A., I, p. 68]. Împreună cu *Strahotin*, alt afl. al Jijiei [*ibid.*, p. 10], și cu *Zeletin*, afl. al *Berheciului* [*ibid.*, p. 11], hidronimul acesta formează o serie cu partea finală identică *-etin / -otin*. (În cazul denumirii *Zeletin*, sunetul inițial *Z-* ar putea fi explicat prin asociația cu sl. *зелень* „verde”, căci forma etimologică a termenului în cauză e cu *s-* – *Seletin* [Селетин], hidronim în bazi-nul Nistrului [Маштаков, p. 20]). Faptul că termenii noștri par să aibă corespondențe în arealul baltic ne îngăduie să presupunem că ei ar putea fi de proveniență traco-dacă. Paralelismul termenilor respectivi al celor două domenii lingvistice se prezintă în felul următor. În ceea ce privește primul dintre cuvintele indicate, după cum reiese din datele oferite de Toporov (*К франк.-балт. пар.*, p. 65), în tracă este atestat un termen onomastic identic cu *Miletin–Meletinus*. Actualul hidronim rom., probabil, e aceeași denumire, dar utilizată pentru un alt denotat. Termenii onomastici baltici comparabili sunt: lit. *Meletinis*, *Meletinėle*, *Meletinė* [Топоров, *ibid.*]. În arealul baltic se constată și formații coradicală cu alte suf.: prus. *Meluken*, *Meladen*, *Meleyke*; lit. *Mėlyné*, *Meletà* etc. [Топоров, *ibid.*]. Cf. apelat. let. *melns* „negru”, lit. *melynas* „albastru”.

Strahotin. Admitem că la origine denumirea cercetată era un de-

rivat cu suf. *-*otin* – **Stravotin*, sensul său motivațional fiind „curs (repede)”. În idiomurile baltice cuvinte comparabile cu etimonul presupus al termenului nostru nu am constatat, însă pentru componentele sale luate izolat asemenea date pot fi ușor găsite. Astfel rad. *Strav-* se potrivește cu apelativul let. *strav(a)* „curs”, „râu repede”, „ploaie torențială”, „nor” [Невская, p. 86]. Cf. și lit. *strovė* „id.”. Al doilea component – formantul – e și el cunoscut limbilor baltice. Cf. termenii onomastici prus. *Mynotte* (p. 68), *Mylotis* (69), *Nogothin* (74), *Rabothin* (84); lit. *Narotis* (72), *Salote* (90) etc. [Топоров, *ibid.*]. În forma etimologică *-v-*, trebuie să credem, în limba română, a fost substituit prin *-h-*. Cf. *holbură* < *volbură*, *hulpe* < *vulpe*.

Zeletin. Mai sus am notat deja că forma cea mai apropiată de prototipul original al hidronimului acesta ar fi *Seletin*, nume de râu în Bazinul Superior al Nistrului. Pentru domeniul traco-dacic dispunem însă numai de o formă atestată fără suf. *-in* – *Selletes* –, cu sens tribonimic [Топоров, *Heck. nap.*, p. 56]. Cuvinte cu structură similară există și în arealul baltic. Cf. let. *Sellite*, termen onomastic neprecizat [Топоров, *ibid.*]. Pentru motivația semantică am putea să ne gândim la un verb comparabil cu lit. *selėti* „a se mișca încet”. Cf. hidron. *Nechid* < ucr. *he* + *xid* „curs” (< est-sl. *xod* „id.”).

Moldova, afl. al Siretului. Hasdeu (p. 300) a pus termenul acesta în legătură cu got. *mulda* „praf”, interpretare acceptată de Rosetti (CL, XXVI, 1975, p. 61-62 s.u.). Într-adevăr, atât expresia, cât și conținutul (motivația apelativică inițială) a etimonului hasdeian par să clarifice cele două planuri respective ale hidronimului nostru. Rosetti (*ibid.*) notează că forma gotică „*mulda...*” explică vocalismul termenului românesc în limba veche vorbită, de ex. Mulduvei (Câmpulung, Bucovina, 1604-1618) și în limba de astăzi: *Mulduha...*”. În schimb, vocalismul *-o-* din prima silabă a termenului *Moldova* s-ar datora influenței „formei din limba oficială”. În atare caz însă rămâne nelămurit *-o-* din actele cancelărești care datează din sec. XIV. Cf.... *dux Terre Moldavie* (a. 1384) [DRH, A., I, p. 1]; ...*Романъ воевода овладѣа землею молдавскою...* (a. 1392) [*ibid.*, p. 3]; ...*отъ (ъ) поли простѣ на Молдава* (a. 1400) [*ibid.*, p. 16]. Dacă pornim de la un etimon cu *-u-* în rad., putem crede că trecerea lui *-u-* la *-o-* se produce în limba română. Cf. *mofluz* < turc. *müflüz*, *moft* < *muft*, *mojic* < rus. *мужик*, *moldă* „capaie” (reg.) < germ. *Mulde* (acesta e un alt cuvânt!), *mondir* (și *mundir*) < rus. *мундир*, *mormânt* < lat. *monumentum* (arom. *murmânt*), *morun* < ngr. *μορούνα*, *moșmol* (plantă) < turc. *muşmula*. Deci formele mai vechi și mai noi (cu *-o-* în rad.) *Molde*, *Molda*, *Moldova* nu ar fi de natură cărturărească.

O altă chestiune la fel nelămurită a etimologiei examinate e partea finală *-ova* a termenului *Moldova*. Potrivit lui Rosettii (*ibid.*), segmentul în cauză ar rezulta din *-ua* prin dezvoltarea, între *-u-* și *-a-*, a unui *-u-* și apoi prin consonificarea lui în acest context fonetic: *Moldua* > *Molduua* > *Molduva* > *Moldova*. În atare situație nu se știe cum s-a creat grupul *-ua* al formei *Moldua*. Planul conținutului nu ridică deosebite probleme, inițial prototipul termenului *Moldova* însemnând „prăfoasă”, la fel, arată Rosetti, ca și hidronimul *Prahova* care e de proveniență slavă.

În general, soluția expusă mai sus are anumite plusuri, dar și unele minusuri, care nu-i permit să depășească nivelul ipotezelor. Să luăm, de pildă, chestiunea esențială privitoare la relația dintre bazele termenilor *Molda* și *Moldova*. Ce avem aici: derivare sau altceva? După opinia noastră, răspunsul s-ar putea întrezări, dacă vom lua în considerare, în primul rând, faptul că traco-dacica posedă suf. onomastic *-uv-** și că formele sale atestate cu acest morfem par să fi cunoscut corespondente în domeniul baltic:

traco-dac. *Bersovia* (loc): lit. *Beržuvis* (râu).

traco-dac. **Seietovia* (loc): lit. *Sietuva* „loc adânc într-un râu” [Duranov, p. 89]. Suf. hidronimic *-uv-* e bine reprezentat în arealul baltic. Cf. lit. *Anuva*, *Deguva*, *Garduva*, *Geluva*, *Gryžuva*, *Kurtuva*, *Latuva*, *Maižuva*, *Mituva*, *Nyžuva*, *Ringuva*, *Šešuva*, *Vaiguva*, *Varduva*, *Žeburuva* [Топоров-Трыбачев, p. 155]. În felul arătat putem crede că în forma *Molduva* am avea de a face cu suf. traco-dac *-uv-* ce figurează, puțin modificat, și în *Bersovia*, *Salsovia* și **Seietovia*. Un alt argument de natură să ne apropie de fondul supoziției postulate e că rom. *Molde / Molda*** din atestările vechi par a fi comparabile cu forme din domeniul baltic; de exemplu, cu apelativul lit. *mulde* „nămol” [Невская, p. 53]. Pe temeiul probelor invocate presupunem că termenii *Molda* și *Moldova*

* Suf. *-uv-* ar părea să figureze și în traco-dac. *Salsovia* (localitate în Moesia Inferior [Izvoare, I, p. 739, 780]), căci baza termenului dat e un apelativ comparabil cu v. prus. *sal* „sare”; let. *sāls* „id.”, *Salce* (localitate). Cf. și Russu (p. 120). *Salsovia*, inițial, ar fi însemnat „sărata”. În slavă, pentru *a* avem *o*. Cf. rus. *соль* „id.” etc.

** În legătură cu termenul *Molda*, notăm următoarele. În **Letopisețul Țării Moldovei** de Grigore Ureche citim: „...iară apeii ... i-au zis *Molda*, sau cumu-i zic unii (!), *Moldova*”. Din acest fragment de text ar reieși că, pe timpul cronicarului nominalizat, râul despre care este vorba avea două denumiri – *Molda* și *Moldova*. Și încă un detaliu. În lucrarea sa **Toponimia minoră a Bucovinei**, I-II, Iași, 1996 (p. 211, 407), N. Grămadă constată, în două hrisoave de la Vasile Lupu, un termen cu același aspect fonetic *Molda*, dar cu alt sens – de „munte”. În studiul indicat (p. 428, 430) e dată și forma *Moldău* (cu accepție de „deal”) care apare în surse mai noi. Despre apelativul *moldă*, cu variantele sale formale și semantice, informații bogate conțin investigațiile cercetătorului ieșean I. Popescu-Sireteanu.

ar putea fi de proveniență traco-dacă și că în idiomul de origine, inițial, etimoanele lor constituiau un cuplu derivațional caracterizat prin formantul *-uv-*: **mulde* „nămol”: **mulduva* „nămoloasă”. Așa cum am mai remarcat, în condițiile limbii române *-u-* din rad. formelor acestea trece la *-o-*: *Mulde* > *Molde* / *Molda*, *Mulduva* > **Molduva*. Cel de al doilea *-u-* a fost substituit apoi prin *-o-* grație asimilării: **Molduva* > *Moldova*. (Notăm și faptul că termenii hidronimici *Molda* și *Moldova* datează din aceeași perioadă ca și celelalte cuvinte onomastice analizate, astfel încât și din acest punct de vedere explicarea lor prin coloniști germani, cum se admite de obicei, ar fi mai puțin probabilă.) În fine, suf. *-авѧ* al hidron. *Молдава* din hrisoavele noastre vechi e varianta sl. a formantului în cauză. Cf. ucr. *Бобрава*, *Тернава*, *Рудава*; scr. *Трнава*, *Млава*, *Тамнава* [Трубачев, p. 54]. De la hidron. *Молдава*, în sl., a fost creat toponimul – denumire de țară – *Молдавѧа*, formă presupusă deja de primul document moldovenesc (a. 1384), unde citim ...*dux Terre Moldavie* (= *dux Terrae Moldaviae*). Ca analogii semantice pentru interpretarea etimologică expusă aici, cf. *Imoasa*, *Nămoloasa*, *Tinoasa* etc. [Jordan, p. 69]. Subliniem că, la fel ca și alte câteva sunete ce caracterizează structura fonetică a unor termeni autohtoni, consoana intervocalică *-v-* din hidronimul *Moldova* (devenit apoi și toponim) reclamă o explicație aparte. V. infra.

Molnița, pârâu în jud. Suceava. La un anumit nivel de conexiuni fonetice segmentul *mol-* al cuvântului despre care vorbim pare a se identifica cu cel al râului *Moldova*. Baza primordială indo-europeană e radicalul *mul-* „nămol, lut”, în care numai *m* se menține stabil, în timp ce vocalismul și *-l-* cunosc varieri. Cf. lit. *molis* „lut”; let. *mals* „id.” [Топоров-Трубачев, p. 196], lit. *mulas* „mâl”, *molinas* „lutărie”, *muras* „glod” [Невская, p. 53-54]; rus. *мул* „mâl”, *мур* „mușegai” [Vasmer, III, p. 7, 10]; lat. *mulleus* „roșu” etc. În domeniul baltic vechi și nou, constatăm numeroase derivate cu formantul *-n-* care ar putea să se afle în relații de înrudire cu hidronimul nostru *Molnița*. Cf. denumirile de râuri din Bazinul Superior al Niprului *Моленка*, cu var. *Молянка*, *Молинка*, *Мольнинка* etc., precum și termenii onomastici: v. prus. *Moleyn*, lit. *Molingiris*, *Молина*, *Молѧс* etc. [Топоров-Трубачев, p. 196]. Ceea ce ar însemna că și de data aceasta înțelesul primar al cuvântului examinat ar fi fost „mâloasa, tinoasa”.

Hidronimul *Moldova* diferă de *Molnița* prin faptul că în cazul întâi etimonul atestă o altă structură derivațională, propriu-zis, conține două suf. străvechi: *-d-* și *-uv-*. Etapa **muld-/*mold-* e observabilă în mai multe limbi indo-europene. Cf. Levițchi (p. 152-153) și ЭССЯ (XVI, p. 101).

Etapa cu *-uv-* pare a fi caracteristică în special pentru domeniul traco-dacic și cel baltic.

Ringa, afl. al Prutului. Probabil, o variantă a termenului acesta e forma *Ringaci*, posibil același afl. al Prutului, care apare pe o hartă veche ce se află în fondurile Arhivei Moldovei. Apelativul traco-dacic de la baza hidronimului în cauză – **renga* – ar fi comparabil cu let. *reņge* „râpă șerpuită”; *ręge* „curs mic de apă”, „șuvoi” [Невская, p. 77]. La datele baltice citate aici pot fi adăugate lit. *ringa* „ceva strâmb”, let. *rīdziņa* „râușor”, *Rindzele* (localitate), precum și denumirea or. let. *Rīga*, cu varianta lit. *Ringa*. Cf. Vasmer (III, p. 483). În sfârșit, vom mai nota că rad. baltic. *ring-* figurează și în hidronimul lit. *Ringuva*, menționat în pasajul referitor la proveniența termenului *Modova*.

Rusaia, afl. al Bistriței [DRH, A., I, p.420]. Baza apelativă a termenului respectiv ar fi un verb cu răd. **rus-* reprezentat în domeniul baltic prin lit. *rusėti* „a curge încet, a susura” la care ne-am mai referit. Ca formații pentru traco-dacică se citează toponimele *Rusidava*, oraș în Dacia; *Ρούσιον*, oraș pe râul Nestos care în antichitate era hotarul între Tracia și Macedonia [Duridanov, p. 60]. În arealul baltic termenii onomastici având o atare temă sunt numeroși. Cf. v. prus. *Russa*, *Rusow* (râuri), *Rossen* (lac), *Rusele* (pârâu), *Russe*, *Russin* (localități); lit. *Rusiy káimas* (localitate), *Rusnaitė*, *Rúsnė*, *Rusnis* (râuri), *Rusiy ėžeras* (lac) [Duridanov, ibid.; Топоров, *К фрек.-балт. пар.*, p. 86]. Pentru domeniul sl., cf. rus. *русло* „albie de râu, curs”.

În ceea ce privește termenul onomastic *Rusca*, acesta, ca hidronim, ar putea fi raportat etimologic la o bază comparabilă cu cea a v. prus. *Ruske*, lit. *Rauškas* (lac), *Ruškis* (lac), jemait. *Равшкис* (pârâu). Toporov-Trubačov (p. 205), pentru motivația semantică a cuvintelor enumerate, fac trimitere, ipotetic, la lit. *ruškanas* „cețos, acoperit cu ceață”^{*}.

Stavnic, afl. al Bârladului la Vulturești, jud. Vaslui [DRH, A., I, p. 161]. În calitate de posibile etimologii ale cuvântului în chestiune, Iordan (p. 531-532) admite mai întâi sl. *stav* care „în polonă (sub forma *staw*) înseamnă «iaz», «heleșteu»”, dar, întrucât, adoptând o atare soluție, suf. *-nic*, în limba română, nu ar găsi justificare, se decide până la urmă în favoarea derivatului *stavnic* „herghelie”, nume de agent creat de la rom. *stavă* „herghelie”. În ceea ce privește planul expresi-

^{*} Pentru semnificațiile termenului *Rusca* în nomenclatura onomastică românească, v. I. Lobiuc, *Toponime dacoromâne cu radicalul rus-* în **Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”**, XXV, Iași, 1988, p. 409-424.

ei, ambele interpretări par a fi verosimile. Latura semantică însă e mai puțin limpede.

Se poate admite că în cazul cercetat etimonul căutat e un cuvânt autohton având rad. **stab-* comparabil cu hidronimele din Bazinul Superior al Niprului, de origine baltică, *Стабна / Стабенка / Стабница*, pentru care cf. Toporov-Trubačiov (p. 117, 209, 240). Potrivit autorilor menționați (p. 209), termenul *Стабна* care reprezintă întreaga serie indicată provine din balt. **Stab-* prin mijlocirea sl. *Стабьна* sau direct din balt. **Stabin-*. Se citează ca probe concludente hidronimele v. prus. *Stabingen*, *Stabynotilte*, oiconimul lit. *Štabinas*, precum și apelativul motivant care în v. prus. e *stabis* „piatră”. Pe temeiul celor expuse conchidem, ipotetic, că la nașterea sa, hidronimul nostru ar fi însemnat „pietrosul”. Partea finală *-nic* a termenului *Stavnic* trebuie pusă pe seama mediului specific în care s-a dezvoltat limba română în arealul său de nord și nord-est. Pentru trecerea lui *-b-* la *-v-*, cf. *gravnic* [DI] <*grabnic*, *ohavnic* [DI] < *ohabnic*. Rămâne de văzut dacă hidronimul asemănător fonetic *Stebnic*, alt afluent al Bârladului [DRH, A., I, p. 222], nu trebuie și el raportat aici.

Șacovăț / Sacovaț / Țacovăț, afl. al Bârladului [DRH, A., II, 16, 81 ș.a.]. În actele din Moldova forma obișnuită e cea cu *ș-* inițial. La Dimitrie Cantemir însă (p. 29), întâlnim varianta cu *s-*: *Sacovăț*. Într-un alt act în cuvântul examinat, pentru *ș-/s-* avem *ț-*: *Țacovăț* [DRH, A., II, p. 236-237]. Primele două variante par a avea motivație etimologică mai limpede. Într-adevăr, dacă admitem că hidronimul analizat are o bază comparabilă cu date din domeniul baltic – anume cu lit. *šaka* „braț de râu”, „ramură”; let. *saka* „id.” [Невская, p. 87] –, planul expresiei, și în special oscilația *ș-s*, precum și cel semantic, în ceea ce privește termenul nostru, ar găsi o rezolvare. Deci, la originea sa *Șacovăț* însemna „ramificație”, „gârlă”.

Să vorbim acum despre varianta a treia *Țacovăț*. Se crede că *ț-* în forma examinată ar fi o greșeală. Cf. DRH (A., II, p. 237). Nu ne pronunțăm în problema aceasta. Notăm numai că în Bazinul Superior al Niprului există hidronimele *Шаколовский* și *Цоколовский*, pentru Toporov și Trubačiov (p. 213), etimologic neclare. Autorii menționați compară însă termenul întâi cu cel de al doilea. Sub raportul indicat, întrucât denumirea *Шаколовский* ar putea fi legată genetic de lit. *šaka*, ar urma că și hidronimul *Цоколовский* se include în seria cuvintelor onomastice cu bază baltică. Așadar, nu ar fi exclusă posibilitatea ca toate cele trei variante din arealul nostru să aibă corespondente fonetice în domeniul baltic. E necesar să subliniem și faptul că în slavă baza respectivă – cf. rus. *coxa*

„sprijin”, „crăcană” [Vasmer, III, p. 729] – diferă sensibil atât fonetic, cât și semantic de cuvintele rom.

Țuțora, vad pe Prut. În documentele vechi denumirea în discuție este atestată cu *-o-* în prima silabă. Cf. ...на цоцорин(ъ) врод(ъ) „la vadul de la Țuțora” [DRH, A., I, p. 394]. V. și DRH (A., II, p. 58, 244, 257). Pentru a ne apropia de etinomul căutat al termenului acesta e necesar să ținem seama de specificul africateri *ț* și al perechii sale *č*. Nu rareori consoanele în cauză derivă din același sunet simplu *k*. Totodată ele, cronologic, dar și spațial, se pot substitui una prin alta. De exemplu, *c* (*k*) lat., succedat de *e*, în româna comună devine *č*, iar apoi în arom. și megl. acest *č* trece în *ț*. Avem deci următorul paralelism: drom. *čeară*, *čeară*, *čer*, *čerb*, *čină* / arom. *țeară*, *țeară*, *țer*, *țerb*, *țină* < lat. *caepa*, *caera*, *caelum*, *cervus*, *cena*. O atare corespondență se constată și în domeniul baltic, iar într-un plan mai larg și în cel balto-slav etc. Cf. lit. *čiuka* „porc”: let. *cuka* „id.”, lit. *čičēris*: let. *ciēcere* [Топоров-Трубачев, p. 212]; rus. *чepь* „vierme”: let. *cirmis* „id.”, rus. *чepь* „secere”: let. *cirvis* „id.”. Pildele aduse aici demonstrează că în arealul baltic sunetul primordial *k* în poziție de palatalizare se reflectă atât ca *č*, cât și ca *c* (*ț*). Pentru etimologia studiată un interes aparte prezintă termenul onomastic let. *Ciēcere*, cu *c* (= *ț*), întrucât cuvântul dat, prin planul expresiei sale, ne conduce spre ideea că și hidronimul *Цецорка* din Bazinul Superior al Nistrului [Маштаков, p. 21] e de origine baltică și că termenii aceștia, împreună cu denumirea din spațiul nostru *Țuțora* / *Țoțora*, ar putea fi considerați ca o isoglosă traco-daco-baltică.

Deosebirile de vocalism ale celor trei termeni ar fi în relație cu împrejurarea că rad. primar al cuvintelor date pare a fi cvasionomatopeic, cu variantele **cecer-* / **cecor-*: **čečer-* / **čečor-*. După cum vedem, variantele cu *c* (*ț*) sunt ilustrate de termenii baltici *Ciēcere* (let.) și *Цецор(ка)*, precum și de rom. *Țuțora* / *Țoțora*. Variantele cu *č*, în special forma *Чечора*, apar ca hidronime în Bazinul Superior al Niprului, deci de asemenea într-un spațiu baltic, dar și în unele regiuni est-sl. [Vasmer, IV, p. 356; Топоров-Трубачев, p. 212]. Primordial, rad. în discuție trebuia să fi avut sens de „ceva cocârjat, curbat, strâmb, ciufulit”. De unde e de presupus că inițial *Țuțora* / *Țoțora* denumea un pârâu cotit, șerpuit, sinuos.

Ușița, afl. al Stavnicului [DRH, A., II, p. 274]. Segmentul *Uș-* al acestui hidronim e comparabil cu *Уша*, râu în Bazinul Dvinei apusene, și cu denumirea identică din Bazinul Superior al Niprului [Топоров-Трубачев, p. 212]. În zona Niprului sunt atestate și formele radicale, fără suf., dar cu *-s-/-ss-* intact – *Уса* / *Усса*. Pentru baza apelativă a termenilor ono-

mastici din spațiul baltic, vechi și nou, se fac trimiteri la lit. *úosis / ousis* „frasin”, let. *ōsis* „id.”. În domeniul sl., apelativele respective vădesc un fonetism sensibil diferit: rus. *ясень*, bg. *ясен / осен*, pol. *josén* etc. [Vasmer, IV, p. 564]. Consoana *-r-* în var. *Urșița* [DRH, A., II, p. 528] s-ar datora apropierii acestui hidronim de apelativul *urs* (pl. *urși*).

Vilia, afl. al Prutului [DRH, A., II, p. 285]. Var.: *Velia*, *Gelea*. Un hidron. parțial identic cu *Vilia* e *Vilna*, afl. al Bârladului [DRH, A., II, p. 274]. Var.: *Vinnea*. Pentru termenul din urmă Iordan (p. 349) citează și var. *Velna*, *Gelna*. Principalele denumiri ale seriei par a avea în arealul baltic corespondențe evidente. Forma *Vilia* din nordul Moldovei e comparabilă cu lit. *Vilija*, afl. al Nemanului. Pentru *-e-* din varianta *Velia* putem face referință la lit. *Vel(upis)* sau v. prus. *Vel(owe)*, termeni citați de Топоров-Трубачев (p. 179). Formele cu *-n-* au și ele perechi baltice. Cf. v. prus. *Wilén*, lit. *Velionis* (lac), *Veluona* [Топоров-Трубачев, *ibid.*]. În sfârșit, potriviri similare cu formele noastre vădesc și hidronimele de aceeași origine baltică din Bazinul Niprului: *Вилия* (două denumiri) [Топоров-Трубачев, p. 251]; *Велёйка*, *Веленка*, *Веленя*, *Вельня* [Топоров-Трубачев, p. 179]. Faptul coincidențelor formale ale cuvintelor acestea și semnificația lor comună, ca hidronime, ne permite să presupunem că în cazul acesta de asemenea ar fi vorba despre o izoglosă traco-daco-baltică. Care ar fi baza apelativă a termenilor în discuție? După cum notează Vasmer (I, p. 315), denumirea de râu *Vilija*, K. Buga o explică prin verb. lit. *vieloti* „a răsuca, a împleti”. E. Karski, detaliizând această idee, consideră că inițial *Вилия* însemna „râu șerpuit, cu cotituri” [Vasmer, *ibid.*]. Explicația relevantă pare a fi cea reală. Într-adevăr, de la rad. primordial **vi-*, probabil onomatopeic, se puteau crea denumiri de râuri cu cursuri sinuoase, furtunoase, precum și de diverse fenomene stihiiinice*. Deci rom. *Vilia / vilna*, lit. *Vilija / v.* prus. *Wilén* ar fi un alt exemplu de natură să illustreze conexiunile genetice traco-daco-baltice.

Recapitulând cele expuse, formulăm câteva concluzii de ordin intra-și extralingvistic. Cel puțin unele dintre exemple cercetate pot fi văzute

* Remarcăm aici că poate și substantivele românești *vicol* și *viscol* s-ar raporta la grupajul de termeni de o atare natură. Primul dintre cuvintele indicate e comparabil cu segmentul *Вихол-* al hidronimului de origine baltică din zona Niprului *Вихолка* [Топоров-Трубачев, p. 163], cel de-al doilea – cu toponimul *Вискули* [Visculi], denumire în Rezervația Belovejscaia Pușcea. Pentru suf. *-ol-* mai notăm oiconimul lit. *Medžiolai* și varianta sa etimologică, hidronimul niprean *Мядзиол* [Топоров-Трубачев, *ibid.*]. În ucr. există de asemenea un cuvânt de genul în cauză – *вихола* „furtună, vifor”, dar, judecând după segmentul *-ol-*, originea sa nu ar fi pur slavă.

ca relice din limba strămoșilor noștri preromani. O altă deducție e că pe baza materialului analizat am avea dreptul să conchidem că dacii nordici sau „liberi”, cum îi numea V. Pârvan, s-au menținut ca o etnie aparte o perioadă mai îndelungată față de frații lor din zona limbii latine care către finele epocii antice deveniseră un fragment al masivului etnic romano-fon. Supoziția dată poate fi argumentată prin dovezi de natură lingvistică. Astfel, unele hidronime de origine dacă analizate în prezentul studiu atestă trăsături fonetice ce diferă radical de aspectul fonic al cuvintelor moștenite din limba latină. Într-adevăr, în lexemele din idiomul italic consoanele intervocalice *-l-* și *-v-*, de pildă, se transformă complet: *-l-* devine *-r-*: *filum* > rom. *fir*, *mola* > *moară*, iar *-v-* dispare: *mutavi* > *mutai*, *novus* > *nou*. Atare schimbări fonetice sunt postlatine, ele nu pot fi anterioare secolului VI p. Chr. E necesar să mai subliniem că procesele de acest gen persistă o anumită perioadă de timp. În cazul discutat aici putem spune că legitățile fonetice date au limite cronologice stricte: ele se consumă în secolele VI-VIII, apoi încetează de a mai fi active. De aceea cuvintele de proveniență veche slavă cu *-l-* sau *-v-* în corpul lor fonetic, întrucât sunt împrumutate mai ales începând cu secolul IX, păstrează consoanele intervocalice respective neschimbate. Cf. *smoală* < v. sl. *смола*, *slavă* < v. sl. *слава*. Vom spune deci că, de vreme ce în hidronimele traco-dace *Miletin*, *Zeletin*; *Șacovăț* și *Moldova* sunetele intervocalice indicate se păstrează intacte, se impune concluzia că termenii respectivi pătrund nu în latina dunăreană, ci în descendenta ei deja individualizată – limba română – după ce procesele fonetice în cauză încetează de a mai fi active. Ceea ce înseamnă că dacii liberi din Moldova, Transilvania de nord, Bucovina și din zonele limitrofe își mențin graiul până la începutul evului mediu. Ei s-au integrat în masivul etnic al poporului nostru nu romanizându-se, ci românizându-se.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ivan Duridanov, *Thrakisch-dakische Studien // Linguistique balkanique*, XIII (1969), nr. 2.
2. Max Vasmer (M. Фасмер), *Этимологический словарь русского языка*, I-IV, Moscova, 1964-1973.
3. C. Poghirc, *Les rapports entre le thraco-dace et le balto-slave / X-ème Congrès International des Linguistes, Résumés des communications*, București, 1969.
4. I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967.
5. *Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964.

6. Maria Gimbutas, *Civilizație și cultură* // Traducere din limba engleză de Sorin Paliga, prefață și note de A. C. Florescu, București, 1989.
7. I. P. Mallory (Дж. П. Мэллори), *Индоевропейские прародины* // Вестник древней истории, 1997, nr. 1.
8. W. Porzig, *Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets*, Heidelberg, 1954.
9. A. Meillet, *Les dialects indo-européens*, Paris, 1922.
10. V. N. Toporov (В. Н. Топоров), *Несколько иллирийско-балтийских параллелей из области топониматики* // Проблемы индоевропейского языкознания, Moscova, 1964.
11. V. N. Toporov (В. Н. Топоров), *К фракийско-балтийским языковым параллелям (I)* // Балканское языкознание, Moscova, 1973.
12. V. N. Toporov (В. Н. Топоров), *К фракийско-балтийским языковым параллелям (II)* // Балканский лингвистический сборник, Moscova, 1977.
13. Cicerone Poghir, *Considérations sur les éléments autochtones de la langue roumaine* // Revue roumaine de linguistique, XII (1967), nr. 1.
14. ВЯ... *Вопросы языкознания*, Moscova, 1952.
15. V. N. Toporov, O. N. Trubačiov (В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев), *Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья*, Moscova, 1962.
16. DRH, A. – *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I, București, 1975; vol. II, București, 1976.
17. Jahresbericht... *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, Leipzig, 1894...
18. P. L. Mașakov (П. Л. Машаков), *Список рек Бассейнов Днестра и Буга (Южного)*, Petrograd, 1917.
19. DRH, D. – *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între țările române*, vol. I, București, 1977.
20. Iorgu Iordan, *Топонимия românească*, București, 1963.
21. O. N. Trubačiov, *Названия рек правобережной Украины*, Moscova, 1968.
22. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea* // Moldova în epoca feudalismului, vol. X, Chișinău, 2005.
23. СГУ – *Словник гідронімів України*, Kiev, 1979.
24. ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови*, I-III, Kiev, 1982-1980.
25. Ion Neculce, *O samă de cuvinte, Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1974.
26. L. G. Nevskaja (Л. Г. Невская), *Балтийская географическая терминология*, Moscova, 1977.
27. Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Istoria critică a Romanilor*, vol. I, București, 1875.
28. CL – *Cercetări de lingvistică*, Cluj, 1956.
29. V. V. Levičhi (В. В. Левицкий), *Сравнительно-этимологический словарь германских языков*, Сербăuți, 1994.
30. ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков* // Redactor: O. N. Trubačiov (О. Н. Трубачев), Moscova, 1974.
31. DI – *Dicționar invers*, București, 1957.
32. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1975.

Iustina BURCI

INTERFERENȚE ROMÂNNO-SLAVE ÎN ANTROPONIMIA VECHE DIN MOLDOVA

Pornind de la ideea că o cercetare complexă a sistemului onomastic actual nu exclude, ci, din contră, impune cu necesitate și studierea diferitelor etape din evoluția numelor proprii, analiza privitoare la antroponimia istorică din ținutul Moldovei s-a bazat pe materialul documentar cuprins în catagrafia întocmită pentru acest ținut între anii 1772 și 1774¹.

Studiul istoric al limbii demonstrează faptul că, de-a lungul evoluției sale, limba a adoptat și a adaptat numeroase elemente străine, fenomenul acesta de împrumut manifestându-se, din motive lingvistice sau extralingvistice, în mod permanent.

Vorbind despre împrumuturi, Lazăr Șăineanu aprecia că „acțiunile mutuale între limbile învecinate sunt o necesitate etnică și rezultatele lor sunt de cea mai mare importanță pentru istoricul progresului popoarelor”². De multe ori se împrumută, odată cu „vorba străină”, și noțiunea corespunzătoare și atunci „cerne-

rea și clasificarea acelor elemente exotice pot da indicațiuni prețioase relative la momentele culturale introduse din afară”³.

S-a menționat în repetate rânduri că moda a jucat în toate epocile un rol însemnat în acceptarea, în principal de către clasele dominante, a acestor împrumuturi. Problema este însă mai profundă, fiind vorba aici și de un anumit grad de compatibilitate, în special spirituală⁴, a popoarelor care vin în contact, compatibilitate care face ca elementele nou-venite în limbă să se perpetueze sau nu, să „prindă” numai în unele compartimente ale vocabularului spre deosebire de altele. Astfel, în timp ce turcismele se raportează, în afară de politică și arta militară, la universul casnic, îmbrăcăminte, alimentație, unelte, meserii, comerț, industrie etc., influențele limbii grecești, și în special cele ale limbii slave, s-au manifestat cu deosebire în viața religioasă și intelectuală.

Elementul slav în limba română este rezultatul unei stratificări de durată. „La vechiul strat slav pe care-l avem în comun cu bulgarii și sârbo-croații se adaugă un altul în epoca folosirii limbii slave în cancelarii și biserică... : unul de formă sud-slavă în Muntenia, altul datorat influenței ucrainene... aceasta în special în Moldova și Maramureș”⁵.

Ținutul Moldovei a fost su-

pus, în timp, contactului direct cu limbile rusă și ucraineană, iar rezultatele acestei puternice influențe se observă astăzi și în antroponimia românească. Intensitatea cu care s-a desfășurat acest fenomen a condus la faptul că, în unele cazuri, „elementele slave s-au împământenit la noi atât de mult, încât după ce unele nume au început să fie uitate de slavii înșiși, au fost reluate de dânsii de la români”⁶.

Catagrafia de la 1774 înregistrează – pe lângă altele – și populația de etnie slavă (în special rusă) din Moldova. Prezența slavilor în această regiune este atestată documentar, însă, mult mai devreme, unul dintre resorturile care au contribuit la dezvoltarea zonei (cu deosebire în centrele urbane) a fost și prezența timpurie a meșterilor și negustorilor străini. Domnia era interesată să atragă tot mai mulți negustori străini, acordându-le diferite privilegii, deoarece aceștia desfășurau o activitate comercială mult mai largă în comparație cu meșteșugarii interni (și în afara granițelor țării), contribuind la prosperitatea orașului⁷. Alături de armeni, sași, evrei, greci etc. rușii, și în număr mai mic polonezii, sârbii și bulgarii, sunt menționați frecvent și constant printre acești negustori și meșteșugari.

Începând cu ultimele decenii

ale secolului al XVI-lea, dar mai ales în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, coloniștii de origine slavă sunt deja parte componentă a populației Moldovei, mulți dintre ei așezându-se aici definitiv. Astfel, în documentele vremii ni se spune că, pe măsura accentuării dominației otomane, în Moldova „...va spori mereu numărul balcanicilor: bulgari, sârbi, turci, albanezi, greci, ruși”⁸.

În **Catagrafia sudiților din Moldova**⁹ figurau, în intervalul 1824-1825, un număr de 2282 de sudiți (capi de familie). Dintre aceștia 1005 se regăsesc în lași: evrei – 432, ruși – 115, moldoveni – 75, nemți – 54, armeni – 51, lehi – 50, greci – 49, pruși – 47, sârbi – 28, francezi – 25, unguri – 21, români – 14, lipoveni – 13, italieni – 10, bulgari – 4, saxoni – 4, elvețieni – 3, ardeleni – 3, bucovineni – 2, nemțo-francezi – 1, brașoveni – 1, danezi – 1, lehi-armeni – 1, greco-moldoveni – 1. Trebuie să facem mențiunea că unele dintre categorii se suprapun parțial sau total: românii desemnează, de obicei, brașovenii, deci, la rândul-le, ar putea fi adăugați ardelenilor. Saxonii și pruşii pot fi socotiți ca germani, însă catagrafia îi diferențiază de nemți după proveniență: germanii care nu vin din Saxonia sau Prusia aparțin nemților¹⁰.

Inventarul antroponimic al localităților cu populație mixtă este

complex și diversificat¹¹, el cuprinzând elemente eterogene, apărute în perioade diferite din evoluția comunității; geneza lor este condiționată, în primul rând, de factori extralingvistici. Din acest motiv, analiza unor asemenea elemente trebuie făcută într-un context istorico-social și economic concret.

Trăind alături de populația autohtonă, schimbul bidirecțional de elemente la nivel lingvistic – antroponimic cu deosebire, pentru că la acesta ne referim – s-a produs de la sine. Pe de o parte, un mare număr dintre acești străini – și îi avem în vedere aici pe slavi – au fost asimilați de către români, acest lucru având repercusiuni și asupra numelor pe care le purtau. De foarte multe ori, doar mențiunea *rus*, *sârb*, *bulgar* sau *leah*, atașată unui nume românesc, ne mai informează asupra etniei purtătorului său¹²: *Ioan Ionel*, *rusu*; *Ioan Crăciun*, *rusu*; *Toader Căpriță*, *rusu*; *Niță Anghel*, *rusu*; *Vasâle Negru*, *rus*; *Lordache Cibotaru*, *rus*; *Ion Chetragu*, *rus*; *Petre Buzdugan*, *rusu*; *Ioan Boțan*, *rusu*; *Petrache Chetragu*, *rus*; *Dămian Stoleru*, *rus*; *Grigori Surdul*, *rus*; *Ion Onofrei*, *rus*; *Petre Giurgiu*, *rus*; *Maftei Tudor*, *rus*; *Toader Bărdan*, *rus*; *Chirilă Cibotaru*, *rus*; *Iancu Țambalar*, *rus*; *Toader Dănilă*, *sârb*; *Pavăl Gheorghie*, *sârb*; *Ioan Șarban*, *sârbu*; *Costandin Antoniu*, *sârb*; *Sâmion Stan*, *sârbu*; *Costandin Enachi*,

sârbu; *Ilie Sopenaru*, *sârb*; *Ioniță Botezat*, *leah*; *Vasâle Botezatul*, *leah*; *Petre Rusul*, *bulgar*; *Ioan Ciorneiu*, *leah*. Dar și în acest caz, deși îi încadrează la sudiți, chiar oficialitățile vremii oscilează, în anumite condiții, în a-i considera străini, deoarece erau căsătoriți cu pământence, aveau deja gospodării întemeiate și, de multe ori, se botezau în religia creștină, schimbându-și numele: *Iann* devine *Nicolae*, *Mattheiu* – *Nicolae*, *Pricopi* – *Constantin*, *Voicic* – *Ioan*, *Bartuc* – *Nicolae*, *Iurca* – *Gheorghie*, *Tatiiana* – *Elena*, *Zosea* – *Sofia*, *Constantin* și *Petru* (Iipoveni¹³) – *Grigorie* și *Vasilie*¹⁴.

Căsătoriile mixte reprezintă unul dintre factorii care au dus, de la caz la caz, fie la adoptarea numelor locale, fie la păstrarea celor tradiționale ale coloniștilor.

De asemenea, multe dintre în-deletnicirile practicate de către slavi¹⁵ au devenit mai târziu nume de familie, pierzându-se adesea orice indiciu asupra provenienței etnice a purtătorilor.

Pe de altă parte, lista numelor românești de botez și de familie cuprinde un număr important de antroponime slave sau formate cu sufixe slave, multe dintre ele fiind active și în momentul de față. Mai mult chiar, formula analitică de denotație (aflată în uz până la începutul sec. al XX-lea) se realizează după model slav și

cu ajutorul unor elemente slave împrumutate, care exprimă gradul de rudenie – *sin, brat, zet, vnuc*: *Andrei sin Robusciuc, Arion sin Jalobă, Marcu sin Velciu, Maftciu sin Negru, Matei sin Fedco, Ion sin Băncilă, Ion sin Bagăsamă, Radu sin Baci, Chiriciuc sin Țurcanul, Mihai sin Vlaicu, Neculai sin Gavril Covrig, Vasile sin Simion Rizac, Vârlan sin Lateș, Lefter brat Gavril, Lupul brat Niculai, Ilie brat Spătaru, Pavăl brat Liciul, Gligore brat Neculai, Hrihor brat văcar, Roman brat Pătăranii, Apostol brat Mardarie Vasăli, Pricopi zet Gliga, Lupu zet Răuțu, Luchian zet Irimia, Ștefan zet Năsip, Ivan zet pânzariul, Vasilachi zet rus, Ștefan zet Cojoc, Simeon zet Stratu, Panaite zet Vicol, Andreeș zet Cucul, Iure zet Durhaci, Arhirii zet Gherghiului, Radul zet Măgdoi, Ivan vnuc Mitroi, Dinu vnuc Iureș etc. Primii trei termeni (*sin, brat, zet*) au rămas până astăzi în circulație ca nume de familie, având următoarele frecvențe: *Sin* – 1.171, *Brat* – 21.195, *Zet* – 569¹⁶. Prezența sistemului slav de denotație și a numelor slave de persoană în onomasticonul românesc presupune, în mod necesar, o cercetare a lor în diacronie. I. Pătruț aprecia, de altfel, în **Onomastica românească**¹⁷, că nu se poate face o departajare tranșantă în ceea ce privește calea prin care elementele slave au pătruns în limba română: fie ca urmare a*

relațiilor strânse dintre români și slavi, fie ca urmare a folosirii, timp de câteva secole, a limbii slavone în biserică, în administrația și diplomația țărilor românești.

Dar, dincolo de împrejurările în care au pătruns la noi aceste nume, cert este faptul că ele sunt frecvent menționate în catagrafiile de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Prezența elementelor slave în onomasticonul moldovenesc, la 1774, este înregistrată sub mai multe aspecte. Alături de antroponimele pur slave (*Fiodor Molodinski, Ivan Malenchi, Ivan Boroda, Hlihor Corotchi, Ivan Pianîța* etc.) apar o serie de nume provenite din porecle slave, adaptate sau nu sistemului fonetic românesc: *Vasile Juravle, Ioniță Popâtcă, Toader Cnigă, Dănilă Sotnicu, Vasăle Cireșne, Ion Vovidenie, Vasile Slivca, Vasile Crasni, Gheorghe Golodni, Vasile Verenie, Iordache Oteț, Pricopie Bogorodiță, Vasile Nescoro, Irimie Bogu, Lupul Zaeț, Toader Zaiță, Andrei Crujoc, Ion Volcul, Gheorghe Melnic, Andrei Perdun, Iachim Teplari, Ion Bogonos, Toader Volos, Ion Finichi, Ion Ladan, Ștefan Ocrain, Ștefan Stihi, Ioniță Momce, Sămion Zăvati, Andrieș Gorda, Petre Ceaica, Ion Colesnicu, Andrei Ribaca, Timofti Moroz, Aron Școlnicul, Toader Nauc, Ștefan Naucă* etc. Altele, puține la număr, au primit sufixe românești: *Petre Tverdic, Dumitru Pervișnic,*

Maxim Volcineț, Vasile Tihincu, Ion Borodacea, Vasile Dubeț, Vasile Ocrainețu etc. De asemenea, au fost înregistrate și câteva antroponime compuse, în care fie că ambii termeni sunt slavi: *Ion Scorohogia, Ion Verduhlib, Toader Tverdohlib, Petre Crivonosî, Vasili Dobrotvor, Toader Sorocopud, Toader Bezliubii, Toader Vodovez, Tudosi Strâjboroda*, fie că numele a fost format prin îmbinarea unor elemente mixte: *Bezcușcă, Beliboc, Sucnăneagră*¹⁸.

Un număr mare de antroponime (la baza cărora se află un etimon românesc) s-au format, în această perioadă, cu sufixe slave¹⁹:

-co: *Bucatco, Ciumașco, Malaico, Mălaico, Mutco, Ursanco, Vidrașco.*

-ciuc: *Babiciuc, Badiciuc, Baranciuc, Barbaciuc, Blidorciuc, Boiciuc, Bucătarciuc, Cafeciuc, Chisărciuc, Cobâlcuic, Comândăciuc, Cursuciuc, Cușmirciuc, Erbăciuc, Găinciuc, Jitarciuc, Lapciuc, Lopăciuc, Lupușciuc, Mamiciuc, Minciuc, Mintenciuc, Moșșiciuc, Năzărciuc, Negriciuc, Prisăcărciuc, Putreciuc, Sărăciuc, Sfiiuciuc, Șapciuc, Tătărciuc, Țiganciuc, Văcărciuc, Vorniciuc.*

-encu: *Ciubotarencu, Mațilencu, Vaculencu.*

-enco: *Diaconenco, Mutenco.*

-inco: *Gurinco, Bulibășinco, Bușinco, Frumușinco.*

-inschii: *Babinschii, Buzinschii, Cobâlschii, Odainschii, Rogozinschii, Rușâinschii, Trebuhinschii.*

-iuc(u): *Babiucu, Bordeniuc, Copiliuc, Cureliuc, Curiliuc, Floriuc, Grapeniuc, Haimaniuc, Mămuluc, Mititeliuc, Moscaliuc.*

-ovici: *Limbovici, Lupovici.*

-(ov)schi(e): *Jidovschie, Țigănuvschie.*

-schii: *Diaconschii, Dumanschii, Horișchii.*

-(ul)ea(u): *Aripeacu, Greculeac, Grosuleac, Lupuleac, Opăreac, Prescurneac, Ursuleac.*

După anul 1800, din cauza influenței rusești, peisajul antroponimic ieșean „se completează” cu un număr tot mai mare de nume alcătuite cu sufixe slave (-ov, -ev, -ovici, -evici, -ovschi etc.). Dintre acestea, -ovici este folosit cu preponderență. De obicei, numele la care se atașează sunt slave, dar productivitatea sufixului este probată și de formațiile cu teme românești: *Albovici, Barbulovici, Diaconovici, Iorgovici, Sandalovici, Ciupercovici, Tempovici, Ghimpovici, Lupovici, Achimovici, Ianculovici, Bunicovici, Cozmovici* etc. Fiind sufix patronimic prin excelență, evoluția acestui element formativ a fost favorizată, la data respectivă, pe lângă o serie de factori de natură extralingvistică, și de sensul lui identic cu cel al lui -escu, ambele exprimând relația de filiație²⁰.

Există și multe situații în care românii își adaugă, în mod voit, terminații la modă²¹. Nume cu formanți slavi apar în patronimele unor boieri moldoveni încă foarte devreme: *Costea Danovici* (1462), *Costea Orășevici* (1448), *Giurgiu Jumătatevici* (1411), *Simion Negrilovici* (1548)²² etc. Mai târziu, adăugarea acestor sufixe este și un mod de a ascunde urmele unei origini umile sau de a sugera astfel o ascendență străină. Arhondologia Moldovei²³ cuprinde o întregă serie de exemple de acest tip. „Ciupercovici – moldovan de loc... s-au așazat la Târgu-Frumos și rușinându-să de adevărata strămoșească poreclă de Ciupercă... au aninat de porecla moldovenească pe sârbescul -ovici, ca să amăgească pe cei ce nu-l știu, că-i vro nobilă familie slavonă...” etc.

Răspândirea teritorială a sufixelor slave este, în intervalul de timp la care ne referim, destul de largă, susținută fiind și de anumiți factori conjuncturali: poziția geografică a țării noastre și relațiile politice cu țările slave învecinate. Cu timpul însă utilizarea lor în formarea numelor românești nu a mai avut aceeași intensitate²⁴.

Cunoașterea componenței și a structurii onomasticonului românesc, în genere, este un act care presupune, în mod obligatoriu, o cercetare etimologică, stratificată a numelor; acest lucru însă nu

este întotdeauna ușor de realizat, momentul apariției precum și „descifrarea” provenienței anumitor antroponime pierzându-se în negura vremii. Toate influențele care s-au manifestat în antroponimie, indiferent dacă este vorba de cea turcă, greacă, slavă sau franțuzească, și-au lăsat amprenta asupra antroponimiei noastre, aceasta rămânând, în esență, una profund românească. Iorgu Iordan remarca, de altfel, acea „rară capacitate a românilor de a asimila prin limbă, prin cultură, pe străini...”²⁵.

NOTE

¹ *Moldova în epoca feudalismului, vol. VII, partea a II-a, Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, Chișinău, Editura Știința, 1975.

² Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, București, Editura Librăriei Socec, 1900, p. XXXVII.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. CCLXXVIII.

⁵ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei Române, 1963, p. XXI.

⁶ Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 36.

⁷ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *lașii vechilor zidiri*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 74.

⁸ *Ibidem*, p. 88.

⁹ *Catagrafia sudiților din Moldova* se găsește în: Ioan Caproșu, Mihai Răzvan Ungureanu, *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, vol. 1 și 2, Iași, 1997.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 2, p. 1.

¹¹ Mai ales în cazul interacțiunii și conviețuirii unor populații care au sisteme lingvistice neînrudite (de exemplu, român-slav).

¹² În cazul indivizilor care poartă aceste determinante: *rus(u)*, *sârb(u)*, *bulgar(u)*, *leah(u)* se cere și o anumită prudență în a afirma că ei sunt de origine slavă, poreclele fiind adesea rezultatul anumitor legături (fie și tangențiale) pe care persoanele le-au avut cu etniile respective.

¹³ Lipovenii trec de la ortodoxismul de rit vechi la cel de rit nou.

¹⁴ Exemplele au fost luate din *Condică pentru botezații carii din alte religii au venit la pravoslavnică credință*, care se găsește în: Ioan Caproșu, Mihai Răzvan Ungureanu, *op. cit.*

¹⁵ Majoritatea sârbilor erau precupeți și cârciumari. Rușii se aflau în număr mare printre meșterii pietrari, teslari, ciubotari, caretași, olari, cârciumari sau precupeți. Lipovenii practicau pescăria. Lehiu trăiau din pietrărie, ciubotărie, stolerie, lăcătușerie, zugrăvie, caretășie, dar erau și ceasornicari, crășmari, făcători de strune.

¹⁶ Baza de date din arhiva Laboratorului de onomastică de la Facultatea de Litere a Universității din Craiova, laborator fondat de prof. Gh. Bolocan.

¹⁷ I. Pătruț, *Onomastica româ-*

nească, Editura Științifică și Enciclopedică, București, p. 26.

¹⁸ Există multe cazuri în care antroponimul este format dintr-un prenume rusesc și o poreclă românească: *Ivan Chin*, *Fodor Cătun*, *Ivan Lunescul* etc.

¹⁹ Includem aici exemple de nume în care sufixele au fost atașate la porecle și supranume. Frecvența antroponimelor cu sufixe slave este însă mult mai mare dacă avem în vedere numiri ca: *Androniciuc*, *Lăzăruciuc*, *Dumitriuc*, *Năstăciuc*, *Nastasiuciuc*, *Onciuc*, *Petreciuc*, *Grigoriuc*, *Petriuc*, *Gavrilașco*, *Iosâpciuc*, *lordachinciuc*, *Manoilciuc*, *Martinovici* etc. în care formantul este adăugat la un nume propriu (prenume sau „nume de familie”).

²⁰ Documentele slavo-române abundă în exemple de acest tip: Isaia *Gârdovici* fiul lui Gârdea (1409), Giurgiu *Jumătatevici* fiul lui Oană Jumătate (1411), Cozma *Șandrovici* fiul lui Șandru (1414), Costea *Dragoșevici* fiul lui Dragoș (1436), Costea *Andronicovici* fiul lui Andronic (1437), Costea *Danovici* fiul lui Dan (1437), Petrică *Iachimovici* fiul lui Iachim (1453), Petrică *Hărmanovici* fiul lui Hărman pârcaș (1492), Petre *Cârcovici* fiul lui Cârc (1545), Grigore *Liciulovici* fiul lui Liciu (1558), Grigorcea *Crăciunovici* fiul lui Crăciun (1594), Ștefan *Ștefanovici* fiul lui Ștefan logofăt (1611).

²¹ De multe ori adoptarea unor nume ori a unor formanți a fost un act impus. Al. Bocănețu în *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei* (în *Codrul Cosminului*. Buletinul „Institutului de Istorie și Limbă”, VI, 1929-1930, Cernăuți,

Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1930, p. 137-238) arăta că „dacă la țară, cu toată favorizarea imigrațiunilor rutene în părțile nordice ale Bucovinei ... și a aducerii de coloniști nemți și unguri în părțile Sucevei și ale Rădăuților, totuși caracterul românesc al acestor regiuni n-a putut fi alterat de loc, la orașe opera de desrădăcinare... a românismului a dat roade”. Cu toate acestea, în *Tablou de numele proprietarilor din orașul Cernăuți, pe la anul 1787 alcătuit după protocolul și planul Pitzelli* (*lucr. cit.*, p. 208-238) se regăsesc, pe lângă nume care au la bază o meserie, și o serie de antroponime românești, provenite de la porecle și supranume: *George Ciuntuliac, Mariuța Ursuliasa, Ioniță Căpățină, Ion Zama, Constantin Lupu, Damian Holban, Dumitraș Crivuleț, Ștefan Bumbac, Costachi Porcilă, Ion Durduc, Teodor Burlă, Panaite Știrbul, Anița Burloaia, Ștefan Surdu, Ștefan Veriga, Vasile Soare, Sandul Nepoțel, Simion Cocoran, Teodor Verdiș, Manoli Chiselița, Teodor Mustiața, Teodor Prepelița, Costachi Potlog, Barbăneagră.*

²² N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971; vezi și exemplele de la nota 72.

²³ Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, Editura Minerva, 1973.

²⁴ Cauzele care au determinat sau au alimentat procesul demodării numelor slave sunt – după I. Pătruț (*op. cit.*, p. 28) – asimilarea slavilor, apoi introducerea limbii române în biserică și administrație și, de asemenea, legalizarea, din punct de vedere juridic, a formei corecte (întregi) a numelor, atât a prenumelor, cât și, în regimul numelui dublu, a numelui de familie. Demodarea a fost determinată și de o altă cauză: aproape toate sufixele componente ale acestor nume funcționau numai în antroponimie, nu și în lexicul comun.

²⁵ Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 15.

George RUSNAC

FALSE MOTIVĂRI ANTROPONIMICE

Identificarea etimonului cu un nume propriu de persoană este, de multe ori, eronată. Eroarea este provocată de facilitatea soluțiilor oferite de jocul coincidențelor. Vom examina câteva cazuri de acest gen, prin invocarea rețelei de relații pe care le contractează cuvântul în sistemul lexical al limbii.

O confuzie iritantă prin absurditatea ei și prin gradul de atrofiere a simțului critic al celor ce o acceptă e atribuirea sensului „tipul popular al prostului” (glosarea aparține lui Al. Ciorănescu [1], dar convingerea e generală) numelui propriu *Tănase* (< *Atanasie* < gr. *Atanasios* < *atanasia* „nemurire”) [N.A. Constantinescu – 2].

Întrucât cercetarea atomistă, dispartată a faptelor nu poate oferi o soluție acceptabilă, recurgem la metoda structurală de etimologizare. Aceasta reclamă stabilirea tipologiei denominației și depistarea relațiilor etemo-aloetice în vocabular.

Ideea de <stupid> e redată în limba română prin sinonimele expresive: *balamut*, *bleg*, *bleomb*, *bleot*, *bangăhău*, *bobletic*, *chiomb* [L. Seche – M. Seche – 3], *chiompaliu* [D. Bărbuț – 4], *cocă*, *flaimuc*, *fleț*, *găgăuță*, *gog(oman)*, *hoplea*, *hăbăuc*, *lud*, *mangosit*, *metearcă*, *metehău*, *meteleu*, *moacă*, *motântoc*, *motoflete*, *motolog*, *motroc*, *natrapală*, *năbârgeac*, *năhui*, *năprui*, *nătăbâz*, *nătăfleț* (*neteflete*), *nătălău*, *nătălog*, *nătărău*, *nătăng*, *nătănt(oc)*, *nătrui* (*nătruț*), *năuc*, *năvleg*, *nebleznic*, *neghiob*, *nerod*, *nete*, *netot*, *pătrășcan*, *pliurd*, *panc*, *ponc*, *pricăjit*, *prost*, *prui*, *puncău*, *șui(etic)*, *tanău*, *tancă*, *tălălău*, *tălășman*, *tălâmb*, *tărăntuc*, *tăul(tăun)*, *tont*, *tot*, *tut*, *tutuc*, *tutufan*, *tutuit*, *tutuluc*, *tutunac*, *tuturuz*, *trul*, *tul*, *tui(ac)*, *țicnit*, *zăbăuc* (*zăpăuc*), *zăpăcit* [DLR – 5] etc.

Examinat prin prisma relațiilor fonosemantice reciproce și prin cea a relațiilor cu alte elemente de vocabular, subansamblul respectiv pune în valoare multiplicarea sinonimică a etemului <lovit, pocit>, secondat de etemele contigui <greoi, încet, neîndemânic> și <dezorganizat, dezorientat>. De ex. *a obli* „a lovi, a plesni” [DLR – 5] – *bobletic*; *a bălălăi* „a se mișca greoi și fără putere într-o parte și într-alta, ca un obiect spânzurat în bătaia vântului” [DLR – 5: onom.], *a pălămăti* „a vorbi în

somn” [DLR – 5] – *balamut*; *blaznă* (*bleaznă*) „pocitanie”; „*prostălău*” [DLR – 5], a (se) *fleci* „a (se) zdrobi prin lovituri” [DLR – 5] – *bleg*, *năvleg*, *nebleznic*; *feletic* (*flentic*) „zdreanță, ruptură” [Udrescu – 6] – *peletic* „pensulă folosită în olărie”; *peletic* „sânge închegat bucăți, bucăți”, *pilindric* „mic, numai o țără” [DLR – 5] – *fleț*, *flaimuc*, *pliurd*; a *ciompi* „a ciunti, a ciumpăvi” [Udrescu – 6] – *chiomb*, *chiompaliu*, *neghiob*; *coc* „poc”, a *ciocni* „a pocni” [DLR – 5] – *cocă*, *găgăuță*, *gogoman*; a *ghibosî* „a strânge pe cineva de să-i pârâie oasele” [DLR – 5] – a *hăbuci* „a strica, a rupe, a sparge, a oborî, a călca în picioare, a prăbuși, a zdru-mica, a tăia” [DLR – 5] – a *zăpăi* „a lătra” [L. Șăineanu – 7]; „a tropăi” [Udrescu – 6] – *hăbăuc*, *haplea*, *zăbăuc* (*zăpăuc*), *zăpăcit*; *huc* „fărămă” a face ~ „a snopi în bățai” [DLR – 5] – *năuc*; a *lotoci* „a bate din gură, a vorbi fără nici un scop”; „a clăti rufe” [LR₁ – 8] – *lodbă* (*lodvă*, *lotvă*, *lozbă* etc.) „scândură”; „despicătură” [DLR – 5] – *lud*; a *smocăni* „a zgâl-țâi” [DLR – 5] – *moacă* (*moagă*, *moc*, *mog*, *moache* etc.); *rătan*, *rătan* „nebunatic” [DLR – 5] – *nerod* (*nărod*); *tancă* „lovitură dată cu palma” [DLR – 5]; *bang!* „interjecție care arată sunetul unui clopot mare tras mai rar” [Scriban – 9] – *tanău*, *tancă*, *tânt*, *tont*, *panc*, *ponc*, *bangăhău*, *mangosî*, *nătâng*, *nătântoc*; a *bârcăi* „a orbecăi” [Bărbuț – 4], a *tăbări* „a se năpusti”, a *năbări* „id.” [DLR – 5] – *năbârgeac*; a *tăbăci* „a snopi în bățai” [DLR – 5] – *nătăbâz*; *tărăgit* „lăsător, moale, leneș”; „încet, mocoșit”; „înnorat, mohorât” [DLR – 5] – *toropeală* „stare de moleșeală” [DLR – 5], *trosc* „cuvânt care redă zgomotul produs de o cădere, de o lovitură etc.” [DLR – 5] – *tărăntuc*, *nătărău*, *tărășnău*, *trul(ă)*, *natrapală*, *nătrui* (*nătruț*), *meteacă*, *motroc*, *pătrășcan*, *prui*, *prost*; a (se) *tâhobi* (*tăhubi*, *tăhovi*, *tăobi*, *tăubi*) „a slăbi, a se istovi, a se vlăgui”; „a se moleși”; „a fi foarte flămând”, a *tăuji* „a lovi” [DLR – 5] – *tehui* (*tăhui*), *metehău*, *nete*, *tăul* (*tăun*); *pircit* „chircit”; „(om) care este rău la suflet, închis, sucit sau zgârcit” [DLR – 5] – *pricăjit*; a *tălălăi* „a pălăvrăgi”; „a striga”; „a se bălăbăni”; „a hoinări” [DLR – 5] – *tălălău*, *tălășman*, *tălâmb*, *tălău*, *talán*, *tolan*, *nătălău*, *nătălog*, *motolog*; a *totoli* „a șifona, a mototoli” [DLR – 5] – a *tutui* „a suna din buciom”; „a alunga, a goni” [DLR – 5] – *tot*, *tuț*, *tutuc*, *tutufan*, *tutuit*, *tutuluc*, *tutunac*, *tuturuz*, *netot* (*nătot*); a (o) *tuli* „a fugi (repede și pe furiș)” [DLR – 5] – *tul*, *tui(ac)*, *șui(etic)*; a *țicni* „a ciocni” [DLR – 5] – *țicnit*.

În lumina acestor legături interne e evidentă necesitatea disocierii numelui propriu *Tănase* de apelativul *tănase* și a relației acestuia din urmă cu *tanău* (*tănău*), relație neclară pentru etimologi (cf. Ciorănescu – 1).

Pe aceeași cale descoperim și sorgintea expresivelor *găgăuță*,

gogoman, asociate eronat numelui propriu *Goga*. Firul oscilațiilor aloetice ne duce la *cocă* „prost” [DLR – 5] (<*coc* „*пос*”, *a cocni* „*а почни*”) [etem: <Țicnit>].

O pretinsă motivare antroponimică se preconizează pentru rus. *kondraška* „dambla” (în expr.) ~ *hvatil / stuknul* „l-a lovit damblaua”. Vasmer [10] o face, ce-i drept, cu anumită rezervă: „Probabil, nume-tabu derivat din numele propriu *Kondraška*”. Preobraženski [11] ridiculizează această soluție, fără a încerca să propună una mai bună. Un răspuns care să satisfacă atât expresia, cât și conținutul cuvântului în discuție îl poate da doar legea rotației segmentelor de expresie, ce identifică pendantul potrivit pentru *Kondraška*: *handra* „tângă”.

Uneori și formații verbale sunt raportate la nume proprii. Rus. (*pod*)*kuz'mit'* „a înșela” este extras din numele propriu *Kuz'ma* (*Koz'ma*): ziua Sfinților *Koz'ma* și *Demian* (17 octombrie) marca sfârșitul tranzacțiilor agricole. Vasmer [10] și Preobraženski [11] invocă în sprijinul acestei ipoteze analogia cu *ob'egorit'* „a înșela” < *Egor*: „Probabil raportat la ziua Sf. Gheorghe (*Egor*, *Iurij*), 23 aprilie și 26 noiembrie, când expira termenul prestației în munca agricolă” [Vasmer – 10]. Ultima supoziție însă e tot atât de hazardată ca și penultima.

Un spor de certitudine în căutări ne oferă stabilirea etemului dominant al subansamblului lexical din care fac parte *podkuz'mit'* și *ob'egorit'*. Glosând verbul *lapoșit'* „a înșela”, *Vi. Dal'* [12] încearcă, prin tatonare, să-i identifice etimonul, deși dicționarul său nu e etimologic: *lapa*, *lapit'?* *lapotat'* „boltat”?, explicând apoi: „*mošeničat'*, *plutovat'*, *obmanyvat'*, *osob. zagovoriv, zabrosav slovami i zaveriv v čiom*” (în traducere liberă: „a-l duce pe cineva cu vorba, amețindu-l cu cuvinte”). Lexicograful a intuit exact, fără a insista asupra faptului, nu numai semnificația primară a cuvântului vizat, ci și etemul de bază (<vorbă>) al câmpului noțional respectiv. În virtutea acestei precizări, rus. *podkuz'mit'* se cere a fi reorientat spre *kozni* „uneltiri, intrigi, mașinații, tertipuri”, iar *ob'egorit'* spre *jagat'* „a striga, a certa” [*Dal'* – 12], ambele exprimând la origine ideea de <vorbă>. E o soluție racordată la realitățile sistemului limbii, nu la fanteziile cercetătorului.

Sunt situații în care numele oficial al sărbătorii religioase se confundă cu nume comune laice. Comparând rom. *Filipi* (cred. pop.) „zilele de la 11-17 noiembrie, la mijlocul cărora (14) cade sărbătoarea Sf. Filip, când începe postul Crăciunului. Țăranii le serbează, ca să nu le facă vrun rău fiarele sălbatice... mai sunt și: Șapte Filipi (25 ianuarie – 2 februarie); (Filipi) Berbecari (26-29 septembrie)” [DLR – 5] cu *chilipi* „id.” [DLR – 5: „Rostire dialectală din *Filipi*, devenit mai întâi *h'ilik'*, apoi, cu

asimilarea ($h'-k' > k'-k'$) $k'ilik'$ "] – *cilipi* „id.” [DLR – 5] și examinând și alte zone de vocabular, ne convingem că *Filip* nu e punctul de pornire pentru *Filipi*, *chilipi*, *cilipi*, ci un element omofonic și paronimic cu ultimele 3 formații aloetice, înrudite cu *chiloman* „gălăgie mare, făcută de mai mulți laolaltă, cu râsete, chiote, țipete, ceartă și bătăi; zarvă, gâlceavă”; „beție la toartă” [DLR – 5], *ciligaie* „gălăgie” [DLR – 5], *a cilipchi* (*cilipi*) „a ciripi” [DLR – 5] etc.

Conținutul altui aloet ne ajută să înțelegem originile acestor înrudiri: *circov* „(cred. pop.) numele unor sărbători nerecunoscute de biserică și în care poporul crede că e păcat să lucrezi. *Circovii-de-iarnă*, în 16-18 ianuarie se țin ca să nu fie vifor; *Circivii-Marinei* se țin în cele două-trei zile înainte de mucenița Marina, în zilele dinaintea și în urma Sf. martire Marina și Sf. Ilie, în 16-18 iulie, sau două zile înainte și alte două zile în urma zilei de 17 iulie, după alții la 16, 18, 19 și 20 iunie; se mai numesc și *Circovii-Mariei* sau *Circovii-de-vară*; *Circovul-Mariei-ăl-dintâi*: în 16 iunie (în Oltenia se serbează de femei la 15 iulie), iar *Circovul-ăl-din-urmă* (care se serbează pentru foc), în 18 iulie; *Circovul-lui-Sf. Ilie-ăl-dintâi*, în 19 iulie, iar *Circovul-ăl-din-urmă*, în 29 iulie; în unele părți ale Moldovei, *Circoviii* se serbează în postul Crăciunului. Se mai numesc și *chilichi* – *Filipi*. Dacă se lucrează în zilele *circovilor*, poporul crede că lupii (sau urșii) vor mânca porcii sau vacile sau vitele pe câmp; în unele părți, aceste sărbători se țin numai de femei, pentru că sunt rele de lovit la boală; *Circovii-Marinei* se serbează pentru toate bolile femeiești, îngrecări etc., prăznuindu-se prin jocuri și petreceri” [DLR – 5: etimon necunoscut; Tiktin – 13: „Probabil, din bg. *čerkova*, *čerkva* „biserică”].

Raportul *circov* – *a circovi* ”a ciripi”, analog celui semnalat anterior: *cilipi* – *a cilipi*, confirmă indigenatul aloetelor relevate și pune în valoare semnificația lor primară: <vacarm>, similară înțelesului originar al termenului ecleziastic *bobotează* (<a boboti „a se agita, a se zbuciuma”>).

Presupusa legătură a apelativului *leana* (*leanca*) „jocul numit *învâr-tita / sârba*” [DLR – 5] cu numele de persoană *Leana* (= *leana*) e infirmată de rețeaua aloeto-etemică în care e prins radicalul primului cuvânt: *leancă* „alergătoare”; *a o lua leanca* (sau *la leancă*) „la fugă”; „a pleca haimana”; *a umbla leanca* „fără rost, haimana”; *leanca, băiete!* „tunde-o, pe aici ți-e drumul” [P. Skok, ap. DLR – 5: < sb. *lijenka* „prăjină de întins rufele”; DLR – 5: cf. sb. *lijenka*, Ciorănescu – 1: „Semantismul (etimonului – *n.n.*) nu este convingător”] (indigen, etem: <precipitare, agitație>, cf. cuvintele următoare), *a lengăna* (a legăna), a balansa [Cihac – 14, Scriban – 9]: < magh. *lengení* „a adia, a fâlfâi”; [Rössler, ap. DLR – 5]: < ngr. *lAgena* „strachină”; [Byhan, ap. DLR – 5]: < bg. *legalo* „club”; [Mi-

klosich, ap. DLR – 5]: < alb. *găkunt* „a legăna”; [Laurian și Massimu, ap. DLR – 5]: < gr. *liknon* „leagăn”; [Candrea – 15]: < *leagăn* < lat. vulg. **liginus* < gr. *liknon* „leagăn”; [Pușcariu, ap. DLR – 5, DLR – 5]: < lat. **ligino*, -are < *ligare* „a lega”; [I.-A. Candrea – Ov. Densusianu – 16]: < lat. **leviginare* < *levis* „ușor” + *aginare* „a se agita”; [Ciorănescu – 1]: < *leagăn* < lat. **lecanē*, **lecanis* < gr. *lekani* „copăiță”. Mai aproape de adevăr e ipoteza lui N. Drăganu [17, p. 512], care admite existența unui ipotetic radical indigen **leg-* (*lig-*), la care s-a atașat suf. iterativ *-ăna*, de origine latină. De fapt, ultima precizare e eronată, căci atât indigenatul radicalului, cât și cel al sufixului sunt certificate de formațiile expresive românești: *lic* „cuvânt care redă a scânteiere, o sclipire, un licăr”; „exprimă o mișcare sau o senzație scurtă”, *a licuri* „a se mișca iute”; „a i se năluci (ceva cuiva)”; „a-i veni (cuiva) o idee”, „a avea o senzație de durere trecătoare”, *ligare* „lăturoaie”; „teren de calitate inferioară”; „om de nimic” [Udrescu – 6], *a aligni* „a adia” [DLR – 5: et. nec.], *a alicni* „a șchiopăta” [Bărbuț – 4], *a se lihăi* „a se plictisi (de ceva sau de cineva)” [Udr. – 6] *trancană*, *trăncănă* „palavră”; (la pl.) „catrafuse”; „numele unui dans popular” [DLR – 5], *a tărăpăni* „a îmblăți”; „a ciomăgi” [DLR – 5], *a (se) dărăpăna* „a (se) ruina” [DLR – 5] etc.).

Din aceeași serie aloetică mai fac parte: *langră* (*leangră*) „larmă, zgomot”; „haimana, pierde-vară”; „flămând”; „javră” [DLR – 5] (eteme: <strident> – <iute, teleleu> – <slab> – <lărmuitor>), *landră* „plantă cățăărătoare (*Vicia striata*) cu flori purpurii și violete”; „șir, lanț”; „femeie desfrânată” [DLR – 5] (eteme: <târătoare>, <șiruitoare>, <târătură>), *loandră* „ceartă”; gură rea, bârfitoare” [DLR – 5] (eteme: <vorba>, <leoarbă>), *lan* „lanț”; „funia ce se leagă de oiștea unei trăsuri ca să țină crucea la care se pun caii înaintași”; „ogor întins” [Cihac – 14, Tiktin – 13, DLR – 5, Ciorănescu – 1: < slav. *lanŭ* (cu sensul neatestat „lanț”)]. Cu ultimul înțeles „e împrumutat din ucr. *lan*”id” [DLR – 5, SDE – 18]; [Ciorănescu – 1: derivat intern, „cf. *curea*, *funie*, *prăjină*, *lanț*”]; [Șăineanu – 7: < pol. *lan*]; [Scriban – 9: < v. germ. **lann*, *land*” țară, regiune rurală, de unde și ucr. *lan*, pol. *lan*, ceh. *lan*, pl. *lang* „câmpuri”] (indigen, cu toate sensurile, eteme: <șiruitoare>, <fășie>, cf. *șir*, *șirină*), *lanț* „un număr oarecare de verigi, zale, inele sau belciuge, prinse unele de altele, cu care se leagă (ferecă) ceva sau cineva”; „lanț”; „șir neîntrerupt, serie”; „sclavie, cătuși”; „veche măsură cu care se măsurau locurile”; „iugăr de pământ, pogon” [Miklosich – 19, p. 28, Cihac – 14, Tiktin – 13, Drăganu – 20, DR, VII, p. 136, DLR – 5, Ciorănescu – 1, SDE – 18: < sl. **lanici*, „poate prin mijlocire unguerească”]; Scriban – 9: < m. germ. *lanne* „lanț ornamental”] (indigen, derivat al lui *lan* „supra”), *linc* (repetat) „onomatopee care redă

sunetul lin, ușor al undelor sau al unui clopoțel” [Udrescu – 6], *a lincăi* (despre pânda bătută de vânt a unui vas plutitor) „a se umfla” [DLR – 5: < paleosl. *lĕnkti* „a întinde”] (indigen: < *linc*, supra), *lincote* „vorbe amăgitoare” [DLR – 5: „Presupune un derivat paleoslav cu suf. *-ota* (sau *-otu*) de la verbul *lĕkti* „a întinde”] (indigen: < *linc*, supra, etem: <vorbe>), *lâncotă*, sg. substantivului *lincote*, supra [Scrban – 9, Ciorănescu – 1: < v. sl. *lōkota* „undiță”] (indigen, v. pl.), *a lingăi* „a linguși” [DLR – 5: < *linge*] (de fapt, din *linc*, supra, etem: <*a vorbi*>), *lingav* „om căruia nu-i place orice fel de mâncare, ci alege” [Udrescu – 6] (indigen, cu ambele sensuri: < *linc*, supra) etc.

Aloetia de mai sus a tranșei radicale, conjugată cu schimbările sinestezice de sens, demonstrează indigenatul cuvintelor cercetate.

Șirul aloetic *lan-*, *lean-*, *lin-*, supra, e susceptibil de a fi completat cu radicalii *tan-*, *man-*, *pan-* din *tanda-manda* (*tandea-mandea*) „dezordine, talmeș-balmeș”; „la fel, același lucru” [DLR – 5], *pandalie* „criză nervoasă”; „năbădaie”; „toană, capriciu” [DLR – 5], *pandelaș* „numele unui dans popular”; „melodie după care se execută acest dans” [DLR – 5], trimise toate (nejustificat) la nume proprii, respectiv: *Tanda*, *Pantelimon* și *Pandele*. Acestor explicații etimologice antroponimice li se opune nu numai rotația segmentelor de expresie a tranșelor radicale, ci și convergența etemică a sensurilor fixate, cf. *a (se) tândăli* „a-și pierde vremea (cu nimicuri) umblând încoace și încolo fără nici un rost”; „a lucra încet și neîndemânic”; „a pălăvrăgi, a flecări”; „a se certa” [DLR – 5] (Cihac – 14: < magh. *tandi* „tont”; Pușcariu – 21, p. 238, Bogrea – 22, p. 851, DLR – 5: < germ. *tändeln* „a zburda, a se zbungui”; Pascu – 23, p. 238, Ciorănescu – 1: < *tândală* < *tânt*, *tont*, cu suf. expresiv *-ală*; SDE – 18: „Or. necl., prob. estslav”), *a tongăni* (toncăni) „a bate, a lovi un obiect pentru a-l face să sune”; „a (se) lua la bătaie, a (se) bate”; *a (se) sfătui* în taină, *a pune la cale* ceva discret; „a flecări” [DLR – 5: < *tong*, onom.], *tancă* „lovitură dată cu palma” [DLR – 5: etimon necunoscut], *a mândăi* „a sfărâma”; „a amesteca, a freca” [DLR – 5: etimon necunoscut], *panc* „nebun, trăsniț, aiurit, zăpăcit, țicnit”; *a umbla* ~ „a umbla fără rost, aiurea, a bate câmpii” [DLR – 5: etimon necunoscut] (indigen, etem: <trăsniț> – <*panc*, *bang*, interj., cf. *bangăhău* „nerod” [DLR – 5]).

În privința rom. *a solomoni* „a vrăji”, *solomonar* „vrăjitor”; „persoană care prevestește vremea și care face calendare” și *solomonie* „vrăjitorie”; „vicleșug” există tentația de a invoca numele regelui Solomon, „care trecea încă din vechime ca foarte versat în arta magiei” [Candrea – 15]. Etimologii, cu excepția lui Cihac – 14, n-au rezistat tentației și, începând

cu Șăineanu – 24, Semasiologia, p. 177, declină succesiv și simultan numele regelui antic. Cihac – 14 a propus altă soluție: < pol. *szalamanic* „a orbi”; „a încânta”. Ambelor interpretări li se opune încă sistemul lexical românesc: câmpul etemic {vrăjitor} și aloetia tranșei radicale *sol-*. Marca etemică a câmpului respectiv e ideea de <vorbă>, iar variația *sol-sal-* *-sol-* *-șal-* (*salmă* „glumă, păcăleală” [DLR – 5: cf. germ. *Schelm* „ștrengar”], *șaltău* „mlaștină” [DLR – 5: etimon necunoscut], *șoloman* „glumeț” [DLR – 5], *șolomar* „vrăjitor despre care se crede că ar stăpâni norii” [DLR – 5]) e o dovadă în plus care confirmă indigenatul cuvântului românesc în discuție.

O situație oarecum similară consemnăm pentru *a vaviloni* „a înjura” [DLR – 5: < n. pr. *Vavilon* = *Babilon*]. În cazul acesta lipsesc, s-ar părea, factorii ce se opun trimiterii la numele propriu antic, cf. *Babilonie* „vorbire sau scriere confuză, amestecată, încurcată” [DLR – 5: „Derivat din *Babilon* (învechit *Vavilon*), prin suf. abstract *-ie* (cu referire la cele spuse în Biblie despre amestecul limbilor la clădirea turnului din Babilon)”, *vavilonie* „id.” [DLR – 5], *vaviloane* „descânțece” [DLR – 5], *vavile* (cu sens neprecizat), probabil, *năluci* [DLR – 5: etimon necunoscut cf. scr. *vila* „zână”] (de fapt, sensul precis e „vrăjitoare”: < rad. *vav-* = *vau-*, etemem sonic, cf. *a bosconi* „a vrăji” – *bosconiță* „vrăjitoare” – *a boscorodi* „a descânta”; „a-i bate cuiva capul (cu văicăreli, cu flecării etc.)”; „a bombăni” etc. [DLR – 5: formație onomatopeică]), *vavilonesc* „babilonean” [DLR – 5] etc.

La o examinare mai atentă, observăm confuzia dintre elementul livresc (*babilonie*, *vavilonie*, *vavilonesc*), cu motivare antroponimică, și cel regional (*vavile*, *vaviloane*, *a vaviloni*), care se grupează, etimologic, cu formațiile indigene: *babîțe* „boală cu amețeli și urlete prin cap”; (are ~) „supărăcios” [DLR – 5: < bg. *babicy* „dureri gastrice” sau ucr. *Babicja* „o boală”], *papiță* (cu sens neprecizat), probabil, „mâncăcioasă” [DLR – 5] (de fapt, „ursuză, bosumflată”, formație aloetică a lui *babîțe*, supra), *babură* „flacără foarte mare” [DLR – 5: etimon necunoscut] (indigen, etemem sonic).

Din seria elementelor cu pretinsă motivare antroponimică face parte și *undrea* (*îndrea*, *andrea*) „numele popular al lunii decembrie” [Ciorănescu – 1]; „ac de împletit”; „claviculă”; (la pl.) „vinele gâtului”; „un fier lung care prinde fierul lat al plugului de grindei”; „lemne înlăuntrul morii care țin podul” [Candrea – 15]; [Scriban – 9: „După numele Sfântului Andrei, o sărbătoare la începutul iernii”; Ciorănescu – 1: „Or. nesigură. Pare a fi numele Sf. Andrei, dar, cu excepția primului sens, semantismul nu e clar.

După Tiktin, acest nume s-ar datora asemănării cu brațele crucii Sf. Andrei (Cf. Tagliavini, Arch. Rom., XII, 190), dar explicația nu pare convingătoare”].

Doar etimologia structurală e în măsură să spulbere iluzia motivării antroponimice și să ofere o soluție etimologică satisfăcătoare pentru toate sensurile acestui cuvânt: origine indigenă, eteme: <precipitație> – <împletitor> – <prinzător> (toate unite prin liantul cinetico-sonic, cf. *handră* „umbrelă” [DLR – 5: < magh. *handra* „zdreanță”], *handralău* „flăcău” [DLR – 5], *hunțuit* „ștregar” [LR₂ – 25], *a hondrăni* „a flecări, a dârdâi” [DLR – 5], *a (se) hondroni* „a (se) strica”; „a (se) hodorogi”; „a bodogăni” [Bărbuț – 4] etc. Dovadă: altă denumire populară a lui decembrie (și a lui septembrie) – *răpciune*, indigen, etem: <precipitație>, cf. *a răpăni* (despre ploaie) „a cădea în ropote” [Bărbuț – 4], *a răpi* „a fi lacom de muncă” [Bărbuț – 4], *răpi* adv. *a veni în* ~ „a veni în goană mare” [Bărbuț – 4], *a da în hrăpi* „a se grăbi” [LR₂ – 25].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cioranescu, Al., *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de la Laguna, 1958-1966.
2. Constantinescu, N.A., *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.
3. Seche, L., Seche, M., *Dicționarul de sinonime al limbii române*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982.
4. Bărbuț, D., *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, Mileniul III, 1990.
5. Academia Română. *Dicționarul limbii române*, serie veche (literele A-B, C, F-I, D-De, J, L-Lojniță), București, Socec et Comp. și C. Sfetea, 1913-1949; serie nouă (literele M, N, O, P, R, S, Ș, T, Ț, V-Veni), București, Editura Academiei, 1965.
6. Udrescu, D., *Glosar regional Argeș*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967.
7. Șăineanu, L., *Dicționar universal al limbii române*, Ediția a VI-a revăzută și adăugită, Craiova, Scrisul Românesc, 1929.
8. Societatea de Științe Istorice și Filologice. *Lexic regional – 1*. Redactor coordonator: Gh. Bulgăr, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.
9. Scriban, Aug., *Dicționarul limbii românești*, Iași, Presa Bună, 1939.
10. Vasmer, M., *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. I-IV, Moskva, Progress, 1986.
11. Preobraženskij, A.G. *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. I-II, Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i natsional'nyh slovarej, 1959.
12. Dal', Vi., *Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka*. – I-IV, Moskva, Russkij Jazyk, 1978.

13. Tiktin, H., *Rumänisch-deutsches Wörterbuch, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1985-1989.
14. Cihac, A. De., *Dictionnaire d'étymologie daco-romane, I. Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes; II. Éléments slaves, maguars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Francfort A/M – Berlin – Bucarest, 1870, 1879.
15. Candrea, I.-A. și Adamescu, Gh., *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, București, Cartea Românească, 1931.
16. Candrea, I.-A., Densusianu, Ov., *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și prefațată de Gh. Brâncuși, București, Paralela 45, 2003.
17. Drăganu, N., *Verbele derivate cu sufixul -inare (-inare, -anare) și post-verbalele lor // DR, III (1922-1923)*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1924, p. 509-514.
18. Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești. Institutul de Limbă și Literatură. *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*. Redactori: N. Raevschi, M.Gabinschi, Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1978.
19. Miklosich, Fr., *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1862.
20. Drăganu, N., *Etimologii // DR, VII*, București, Imprimeria Națională, 1934, p. 131-139.
21. Pușcariu, S., *Etimologii și notițe lexicografice // DR, I (1920-1921)*, Cluj, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1921, p. 224-244.
22. Bogrea, V., *Etimologii // DR, IV (1924-1926)*. Partea a II-a, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1927, p. 786-856.
23. Pascu, G., *Sufixe românești*, București, 1916.
24. Șăineanu, L., *Încercare asupra semasiologiei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*, București, 1887.
25. Societatea de Științe Istorice și Folclorice din Republica Socialistă România. *Lexic regional – 2*. Redactor coordonator: Lucreția Mareș, București, Editura Științifică, 1967.

Aliona DOSCA

COMPETENȚELE TRADUCĂTORULUI DE TERMINOLOGIE JURIDICĂ (abordări și concepții)

Noțiunea de „competență” este definită drept „capacitate a cuiva de a se pronunța asupra unui lucru, pe temeiul unei cunoașteri adânci a problemei în discuție...” [1, pag. 203]. Pentru a stabili sensul „competenței unui traducător” este necesară punctarea următorului aspect: traducătorul procesează texte. La fel ca orice participant la actul comunicării, el trebuie să poseze anumite cunoștințe și abilități proprii tuturor celor ce comunică, or – traducerea este o comunicare specială, care se realizează în cel puțin două limbi diferite.

Lista plauzibilă de abilități, sugerată de *Johnson* și *Whitelock*, este următoarea:

„...traducătorul profesionist (care traduce texte de specialitate) are nevoie de cunoștințe referitoare la:

- limba-țintă (LT),
- tipul de text,
- limba-sursă (LS),
- domeniul din care face

parte subiectul traducerii (cunoștințe din „lumea reală”),

– analiza contrastivă...”.

Este incontestabil faptul că un traducător profesionist trebuie să mai știe:

- a structura afirmațiile (noțiuni de semantică);
- a sintetiza și a analiza enunțurile pentru a transmite un mesaj (noțiuni de sintaxă);
- a realiza un text cu ajutorul propozițiilor (noțiuni de pragmatică).

Nerespectarea exigențelor menționate duce la incoerența textului tradus. Fără primele două traducătorul nu ar putea înțelege sensul cuvintelor, iar fără ultima cerință textul s-ar reduce la sensul semantic dat de enunțurile care, deși s-ar putea caracteriza prin coeziune formală, nu ar fi coerente din punct de vedere funcțional. În **Linguistics and natural language processing** V. Raskin afirma: „Având în vedere că traducerea lingvistică are drept scop obținerea unei competențe egale cu cea a vorbitorului nativ, o teorie a traducerii din perspectiva lingvisticii aplicate ar trebui să urmărească egalarea competenței traducătorului cu cea pe care o are vorbitorul bilingv nativ”.

Unii lingviști acceptă dihotomia competență-performanță, alții o resping.

Prezentăm în continuare „competențele traducătorului pro-

fesionist”, bazate pe patru componente, menționate și de Roger T. Bell [2, pag. 59-60]:

1. **Competența gramaticală**, care presupune cunoașterea codului lingvistic al regulilor de formare a cuvintelor, de pronunție / scriere și de structurare a propozițiilor;

2. **Competența sociolingvistică**, ce presupune abilitățile necesare și capacitatea de a utiliza și de a înțelege enunțurile în context, de a percepe sensul lor real, conferit de subiect, de context, de statutul participanților, de scopul interacțiunii etc.;

3. **Competența de discurs**, care presupune capacitatea de a combina forma și sensul pentru a obține texte scrise sau orale de diferite genuri, cu un caracter unitar. Unitatea sensului literal sau a sensului ce rezultă din contextul social trebuie să fie dată de coeziune și de coerență;

4. **Competența strategică**, care presupune cunoașterea și utilizarea strategiilor de comunicare, cu scopul eficientizării comunicării și pentru compensarea eşecurilor.

În afară de competențele lingvistice, este necesar ca traducătorul să posede și competențele de comunicare specifice fiecărei culturi, care constau în:

1. Cunoașterea codului și a convențiilor care guvernează și care restricționează comunicarea,

precum și capacitatea de a folosi convențiile respective;

2. Cunoașterea opțiunilor de exprimare, precum și capacitatea de utilizare a celor trei macrofuncții ale limbajului (ideatică, interpersonală și textuală).

Rolul primordial în acest caz îl are „competența strategică”, or, un traducător se distinge printr-o „competență strategică” specială.

Analizând din altă perspectivă această problemă, se poate deduce că unui traducător în devenire ar trebui să i se reducă domeniul în care urmează să se perfecționeze (domeniul, în acest caz, s-ar baza pe competența lui strategică) prin extinderea competenței în celelalte trei domenii.

Procesul de desfășurare a studiilor de traducător / interpret la Universitatea din Viena reprezintă un exemplu elocvent în ceea ce privește combinarea armonioasă a celor patru importante competențe.

DATE FACTOLOGICE

Universitatea din Viena pregătește traducători / translațiști care sunt ulterior autorizați la Centrul de Științe Translațiști (Zentrum für Translationswissenschaft – ZfT). Centrul are la baza activității sale șase directive:

1. Studiu de *Bacalaureat* (domeniu: traducerea scrisă / orală – **Übersetzen / Dolmetschen**),

2. Studiu de *Masterat* (domeniul: traducere specializată și terminologie – **Fachübersetzen und Terminologie**),

3. Studiu de *Masterat* (domeniul: traducere orală și traducere scrisă – **Gesprächsdolmetschen und Übersetzen** – cu puncte principale: „traducere în relații de afaceri / întreprinderi” – **Geschäftsdolmetschen / Unternehmens- / Verhandlungsdolmetschen**; „traducere la tribunal” – **Gerichtsdolmetschen**; „traducere în domeniul social-medical” – **Dolmetschen in medizinischen und sozialen Einrichtungen**; „traducerea actelor juridice” – **Übersetzen von Schriftstücken / Urkundenübersetzen**),

4. Studiu de *Masterat* (domeniul: traducere orală la conferințe – **Konferenzdolmetschen** – cu prioritățile: „traducerea simultană și consecutivă la conferințele specializate în politică, economie, drept, științe, medicină, tehnică” – **Konsekutiv – / Simultandolmetschen bei Fachkonferenzen aus Politik, Wirtschaft, Recht, Wissenschaften, Medizin, Technik**),

5. Studiu de *Masterat* (domeniul: traducere din mass-media și literară – **Medien- und Literaturübersetzen** – cu prioritățile: „traducerea prozei narrative” – **Übersetzen von Erzählprosa**; „traducerea textelor scenice” – **Übersetzen von Büh-**

nentexten; „traducerea textelor științifico-publicistice” – **Übersetzen von publizistischen Sachbüchern**; „traducerea textelor publicitare” – **Übersetzen von Werbetexten**; „traducerea textelor istorico-artistice” – **Übersetzen von kunsthistorischen Texten**; „subtitrarea și sincronizarea filmului” – **Film: Untertitelung und Synchronisierung**),

6. Studiu de *Doctorat* (planul de studiu este subordonat celui de doctorat în filozofie – **Doktoratsstudium der Philosophie**).

Acest Centru oferă, în cadrul studiilor de Bacalaureat, posibilitatea de a opta pentru una sau mai multe din cele 13 limbi de instruire (ca limbi de bază sau secundare): germana, engleza, franceza, italiana, japoneza, poloneza, portugheza, româna, rusa, sârbo-croata, spaniola, ceha, maghiara. Studiile de Bacalaureat asigură competența în domeniul traducerii orale / scrise și servesc drept introducere în științele traductologice și în domeniul terminologiei.

În aceste grupe se predau disciplinele necesare formării aptitudinilor generale pentru operarea cu terminologia din orice domeniu de referință – modulul **Grundausbildung** (economie, drept, tehnologii informaționale etc.).

Acest studiu constă din două secțiuni: prima include studiul de bază (**Grundstudium**), iar după acesta – în funcție de optarea

pentru o anumită „ramură de studiu” (**Studienzweig**) – urmează cea de-a doua, care presupune specializarea fie în „instruirea în traducerea orală” (**Dolmetschausbildung**), fie în „instruirea în traducerea scrisă” (**ÜbersetzerInnenausbildung**).

Se organizează activități didactice (**Lehrveranstaltungen**) în formă de prelegeri (**Vorlesungen**), colocvii (**Kolloquien**), seminare (**Seminare / Proseminare**), exerciții practice (**Übungen**) sau meditații și conversații (**Repetitorien / Konversatorien**) – în domeniul juridic și cel economic (cursurile fiind predate de juriști, avocați, experți în domeniu sau profesori specializați în general în terminologie, traducere și metodică translatorică): *Grundbegriffe des Rechts und der Wirtschaft, Internationale Organisationen, Desktop Publishing in der Translation, Behördendolmetschen und Urkundenübersetzen* etc. După susținerea examenelor de Bacalaureat, studenții devin experți, profesioniști (**Kulturexpert**), dar nu sunt considerați „traducători licențiați”.

Printre viitorii traducători /

* Pentru cititorul interesat: alte informații despre activitățile didactice de la Universitatea Viena puteți găsi pe pagina web a universității – www.univie.ac.at (Studium / Studienprogrammleitung Übersetzen und Dolmetschen, Vorlesungsverzeichnis)

interpreți, la acest Centru își fac studiile și așa-numiții **Forscher mit Interesse an Wissenschaft** (magiștri, doctoranzi, inițiatori de proiecte etc.), care, oficial, pot fi înmatriculați la o altă facultate, specialitate, dar care pot asista și la cursurile sau seminarele propuse de acest Centru. (**Die Wissenschaft und ihre Lehre ist frei”: Art. 17 Staatsgrundgesetz, 1867.**)

Iată lista activităților didactice propuse de Centrul de Științe Translatorice în grupele pentru vorbitorii de limba română („native speaker”) exclusiv cu scopul de a instrui traducători / interpreți:

1. Traducerea orală: română-germană (exercițiu practic).
2. Traducerea consecutivă: română-germană (exercițiu practic).
3. Limbajul specializat juridic și economic al României (prelegere, exercițiu practic).
4. Limbaje specializate ale limbii române (prelegere, exercițiu practic).
5. Competența textului: română (exercițiu practic).
6. Limbajul juridic al României (exercițiu practic).
7. Introducere în traducere: română-germană (prelegere, exercițiu practic).
8. Traducerea consecutiv-comunicativă: română-germană (exercițiu practic).
9. Traducerea simultană:

română-germană (exercițiu practic).

10. Culturologia României (exercițiu practic).

Doar prin valorificarea cunoștințelor acumulate, prin demonstrarea abilităților lingvistice și a rezultatelor de la examene sau diverse alte probe se asigură și viitorul specialistului.

Scopul instructiv al studiilor de Masterat (cu durata de 4 semestre) rezidă în obținerea competențelor profesionale pentru traducerea textelor de specialitate din domeniul economic, juridic, științific, tehnic ș.a. și pentru acumularea cunoștințelor profunde în domeniile: tehnologii translatorice, management terminologic, comunicare transculturală specializată, documentare tehnică, competențe științifico-analitice.

Structura studiului de Masterat presupune module obligatorii și module combinatorii opționale. De exemplu, programul de studii pentru Masterat în domeniul „traducere specializată și terminologie” constă din 6 module (modulele sunt divizate, la rândul lor, în prelegeri, seminare, exerciții practice) și se încheie cu o lucrare de magistru – 30 ECTS (**Magister-Arbeit**):

1. *Bazele științifice ale comunicării specializate interculturale* (16 ECTS) – **Wissenschaftliche Grundlagen der interkulturellen Fachkommunikation**;

2. *Managementul terminologic, științific și al conținuturilor / Tehnologii de traducere* (14 ECTS) – **Terminologie-, Wissens- und Contentmanagement / Übersetzungstechnologien**;

3. *Traducerea (specializată) în drept și în economie* (12 ECTS) – **Fachübersetzen in Recht und Wirtschaft**;

4. *Traducerea (specializată) în tehnică și în științe* (12 ECTS) – **Fachübersetzen in Technik und Wissenschaften**;

5. *Limba specializată* (12 ECTS) – **Fachsprachen**;

6. *Cursuri opționale din alte programe de Masterat* (12 ECTS) – **Freie Wahlfächer**.

După încă doi ani studenților li se decernează titlul de magistru în filozofie (respectiv – în specializarea sau ramura de studiu aleasă – **Erlangung des Magistergrades der Philosophie aus der Studienrichtung Übersetzen- / Dolmetschausbildung, Studienzweig Übersetzungsausbildung oder Dolmetschausbildung**) și devin, astfel, traducători autorizați.

Aici se impune următoarea întrebare: Oare acești traducători sunt cu adevărat specializați în domeniul sau branșa în care vor efectua traduceri în viitor? Teoretic – da. Cunoștințele generale și specializate au fost asimilate, numărul de credite a fost acumulat. Practic însă – nu. Doar experiența

În cadrul unei uniuni a traducătorilor, asociații, birouri sau alte societăți i-ar putea specializa *in grosso modo* și le-ar oferi posibilitatea să-și demonstreze abilitățile și competențele. Traducătorii care urmează și studiile de doctorat au posibilitatea de a cerceta științific o temă cu o anumită directivă (de ex. traducerea actelor juridice sau traducerea în cadrul dezbaterilor juridice la Curtea Supremă etc.), de a confrunța, în mod independent, diverse dezbateri științifice și de a valorifica rezultatele științifice printr-o contribuție proprie superioară (**Dissertation**)

ACTIVITATEA PROFESIONALĂ A TRADUCĂTORULUI / INTERPRETULUI

Odată cu implementarea Legii Federale cu privire la expertii și traducătorii autorizați și licențiați juridic, în Austria (**Bundesgesetz über die allgemein beeideten und gerichtlich zertifizierten Sachverständigen und Dolmetscher – SDG**) au fost modificate și condițiile de înscriere a candidaților la concursul de traducător / interpret pe lângă Curtea de Judecată. Uniunea Austriacă a Interpretilor de pe lângă Tribunal (**Österreichischer Verband der Gerichtsdolmetscher – ÖVGD**), care are nevoie de absolvenți cu experiență de muncă în calitate de „interpreți / traducători”. Pen-

tru absolvenții cu specialitatea „Instruire în domeniul traductologiei” – **Übersetzer- und Dolmetscherausbildung** – este necesară prezentarea unui act care ar certifica doi ani de experiență profesională în domeniu, iar pentru candidații la alte specialități – cinci ani de experiență în domeniu.

Deoarece cererea este mare pe piața muncii din Viena, sunt atrași mulți vorbitori de limba română (inclusiv un număr redus de cetățeni ai Republicii Moldova, în schimb – foarte mulți români din România, Serbia, Ungaria). Iar pentru a se stabili pe teritoriul Austriei, acești cetățeni sunt obligați să semneze acordul de integrare (**Integrationsvereinbarung**), prin care acceptă studierea limbii germane.

Activitatea de traducere, pentru un viitor expert în traducere juridică, este exersată la următoarele Curți de Judecată din Viena: **Jugendgerichtshof, Oberlandesgericht, Oberster Gerichtshof, Verwaltungsgerichtshof, Verfassungsgerichtshof, Handelsgericht**.

Comisariatele de poliție de sector și instituțiile administrației publice din Viena (**Bezirkspolizeikommissariate, Magistratsabteilungen-MA, Kundenservicezentren**) angajează noi traducători (**Kommunal- / Asyl- / Behördendolmetschen**) de limbile rusă, română,

turcă, arabă, sârbo-croată etc. (faptul este motivat de imigrația de cetățeni de proveniență străină care nu cunosc limba germană).

Pentru exercitarea profesiei de traducător / interpret pe lângă un Tribunal din Viena nu este suficientă cunoașterea limbii germane și a unei limbi străine, fiind necesară și cunoașterea sistemului de drept și de judecată austriac, precum și a țării, în a cărei limbă se efectuează traducerea. În ceea ce privește exprimarea în scris a traducătorului, cunoașterea limbii germane și a limbii străine la nivel de gramatică, sintaxă și ortografie este o exigență primordială. Atenția, exactitatea și corectitudinea traducerii sunt de o importanță majoră, deoarece interpretul de pe lângă Tribunal devine, automat, o persoană în putere să emită acte și documente cu sigiliu de valoare oficială.

Importante pentru exercitarea activității de interpret pe lângă Curte sunt flexibilitatea și mobilitatea (în special pentru traducerile orale).

În cadrul actului de traducere nu sunt neglijate noțiunile complicate. Se permite, în cazul traducerii juridice, substituirea noțiunilor complicate prin cuvinte univoce sau explicarea acestora (traducere explicativă). De nenumărate ori acuzatul sau victima

sunt persoane care provin din structuri sociale vulnerabile, unde limba este vorbită și percepută la nivel de expresii cotidiene sau argouri. De aceea e necesar ca traducătorul / interpretul să cunoască aceste expresii pentru ca în aceste situații comunicarea și înțelegerea dintre părți să se realizeze cu succes.

De aceea se și pun în discuție aceste „competențe” ale traducătorului. Traducătorul de acte juridice, interpretul pe lângă Curte este persoana care trebuie să înțeleagă exact sensurile și nuanțele acestora și să le medieze receptorilor (judecătorului, procurorului, autorităților de poliție, avocatului, martorului etc.). Mesajul trebuie să păstreze informația din limba-sursă, să ajungă la destinatar fără modificări, să fie corect și exact din punct de vedere lingvistic, și, în cele din urmă, prin respectarea acestor cerințe, să producă efect pozitiv prin inteligibilitate.

În concluzie, competențele gramaticală, sociolingvistică și de discurs pentru pregătirea unui viitor traducător sunt asimilate universitar în cadrul studiilor de Bacalaureat (3 ani) și a celor de Masterat (2 ani). Competența strategică e acumulată în mod individual în urma diverselor activități de traducere (experiență profesională).

SURSE BIBLIOGRAFICE

1. DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București, Ediția a II-a, Univers Enciclopedic, 1998.

2. Roger T. Bell, *Teoria și practica traducerii*, București, Editura POLIROM, 2000.

3. *Probleme actuale de traducere și terminologie*, Centrul Național de Terminologie, Chișinău, 2002.

4. Kadric Mira, *Dolmetschen bei Gericht: Erwartungen, Anforderungen, Kompetenzen*, Wien, WUV-Univ.-Verlag, 2001.

5. Mary Snell-Hornby, Hans G. Hömig, Kussmaul, Peter Schmitt, *Handbuch Translation*. II. verbesserte Auflage, Tübingen, Stauffenburg Verlag, 1999.

6. Hale Sandra B., *The discourse of court interpreting. Discourse practices of law, the witness and the interpreter*, Amsterdam, Benjamins, 2004.

7. Browker Lynne, Pearson Jennifer, *Working with Specialized Language. A practical guide to using corpora*, Routledge, 2002.

8. Sandrini Peter, *Übersetzen*

von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache, Tübingen, Narr.-Forum für Fachsprachen-Forschung, 1999.

9. Pöchhacker Franz, *Dolmetschen. Konzeptuelle Grundlagen und deskriptive Untersuchungen*, Tübingen, Stauffenburg, 2000.

10. Schnitt Peter, *Cross-cultural communication. Geschäftsverhandlungen mit fremden Kulturen*, Wien, Wirtschaftskammer Österreich, 1999.

SUPPORT INFORMAȚIONAL

1. Projektzentrum Lehrentwicklung: www.univie.ac.at/lehrentwicklung

2. Virtuelles eLearningCenter: www.elearningcenter.univie.ac.at

3. Zentraler Informatikdienst: www.univie.ac.at/ZID/elearning/

4. Universität Wien: www.univie.ac.at

5. www.juridicum.at

6. Österreichischer Verband der Gerichtsdolmetscher – ÖVGD: www.gerichtsdolmetscher.at

Viena, 10.04.2006

Ludmila CLICHICI

EXPRIMAREA TAUTOLOGICĂ: REFERENȚIALITATE ȘI SENS

Subiectul gramatical al unei propoziții tautologice este, de regulă, un item lexical (*Legea-i lege*) sau o sintagmă (*Une perle rare est une perle rare*) care are un referent în realitatea extralingvistică, a cărui existență este fie percepută, fie negată sau imaginată de către vorbitor. În construcția tautologică *Un sou est un sou*, „*sou*” din prima poziție nu este un obiect concret desemnat pentru a afirma că anume acest obiect este un *sou*, dar *sou* indică acest referent concret reprezentat în realitatea extralingvistică prin clasa de obiecte *sou*. Or, ideea transmisă este aceea că tuturor reprezentanților acestei clase le sunt caracteristice anumite proprietăți care sunt concretizate de sintagma predicat. Subiectul acestei construcții desemnează o anumită clasă, iar acest *x* la singular are sensul de *orice x*, *un x oarecare*.

În fraza *Je ne suis pas un sensiblard, dit-il, un gibier est un gibier et je ne vois pas pour quelle*

raison je m'intéresserais à une volaille ou à un quadrupède fait pour être mangé (P. Vialar, *Les invités de la chasse*, p. 126) vocabulele *une volaille*, *un quadrupède*, care sunt hiponime față de hiperonimul *gibier*, vin să confirme că, indiferent de numele pe care îl poartă, vietățile reunite în clasa *gibier* au niște caracteristici comune, una dintre care este *de a exista pentru a fi mâncat*.

Într-o construcție tautologică se atestă mai multe tipuri de referențialitate, în funcție de formula în baza căreia este construită tautologia: *x este x* sau *x este y*. Considerăm că în construcțiile de tipul *L'enfant est l'enfant* numai *enfant* în calitate de subiect este referențial și este vorba despre un individ *enfant* care face referință la o clasă de indivizi în mod distributiv „*pour attribuer une propriété donnée à chacun de ses membres*” (5, p. 146). *L'enfant est l'enfant* poate fi considerată o propoziție generică, adică o propoziție care spune ceva nu doar despre acest copil, ci despre întreaga clasă de indivizi. I. Cârâc consideră că principiul identității cu referire la realitate valorează nu numai pentru tot ce există în prezent, ci și pentru tot ce a existat și va exista, deci pentru o mulțime infinită de obiecte, infinitul reprezentând un concept controversat și putând fi considerat un construct, un obiect

conceptual (1, p 75). Constatăm că în propozițiile tautologice de tipul celor menționate, relația de referință leagă semnul lingvistic *enfant* cu obiectul conceptual *enfant*. Formula sintactică fundamentală a unei tautologii este *subiect + verb copulativ + nume predicativ*. Cel mai frecvent, în calitate de verb copulativ este atestat verbul *être* (a fi), deci vom avea formula: S+ÊTRE + NUME PREDICATIV.

Pentru propozițiile tautologice cu formula *x est y* se conturează două categorii distincte: prima, mai puțin numeroasă, în care în relația de identitate intră două sinonime, ambele fiind rediate prin termeni simpli: *Un oftalmologiste est un oculiste*; în a doua categorie, în stânga semnului identității se conține un termen simplu, iar în dreapta – o parafrază explicativă: *Un oftalmologiste est un médecin des yeux*. O astfel de relație de identitate constituie o predicție tautologică prin care se afirmă explicația. Pentru cel care nu cunoaște termenul din stânga verbului *être oftalmologiste* are un sens vid și numai recunoașterea celui de-al doilea termen *oculiste* sau parafraza din dreapta completează vidul ce se conține în subiect. Considerăm că, în construcțiile de acest tip, atât ocurența subiect, cât și ocurența predicat sunt referențiale, având drept referent o persoana

titulară a unei diplome de studii universitare medicale cu calificativul respectiv.

Amintim că verbul *être* are proprietatea de a stabili diferite raporturi între constituenții pe care îi leagă. Deosebim propoziții în care se exprimă echivalența referențială între cei doi constituenți ai propoziției tautologice: *Paris est la capitale de la France*, cu formula X+este Y. În enunțul citat, verbul *être*, prin capacitatea lui de a stabili identitatea unor entități, ne anunță faptul că sintagmele *Paris* și *La capitale de la France*, având funcții sintactice diferite (subiect și predicat), sunt identice datorită identității referentului lor, adică fac trimitere la același segment al realității extralingvistice. În propoziția copulativă *Paris est une ville*, partea nominală servește pentru a atribui o proprietate subiectului, anume cea de a fi oraș. Pentru a demonstra că statutul celor două sintagme (*la capitale de la France* și *une ville*) din dreapta verbului *être* este diferit, vom exploata una din proprietățile relației de identitate și anume – substituția. „*La copule équative est donc le correspondant linguistique de l'opérateur d'identité des mathématiciens ou des logiciens*” (4, p. 106). Într-o formulă matematică cum ar fi $3^2 = 9$, dacă schimbăm termenii cu locul, expresia rămâne valabilă. Aplicând aceeași logică, încercăm să supunem unui test similar

exemplele de mai sus verificând permutabilitatea lor: (1) *La capitale de la France est Paris*; (2) *Une ville est Paris*. Propoziția (1) își păstrează sensul rămânând inteligibilă și interpretabilă, însă propoziția (2) devine inacceptabilă, testul de identitate este ratat, permutarea fiind imposibilă. Deși, atât în primul caz, cât și în al doilea, ocurențele sunt constituite din substantive, ele nu au aceeași funcție. În propoziția (1) ambele sintagme au funcție referențială, pe când în (2) sintagma predicat are funcție atributivă.

Este interesant de observat că această distincție între funcția atributivă și cea referențială poate fi atestată chiar în cadrul aceleiași propoziții. Propunând pentru demonstrare fraza *Giscard d'Estaing est président de la République Française*, J. Lyons consideră că ea poate fi interpretată în mai multe feluri. Comparată cu alte propoziții care ne informează că Giscard d'Estaing este originar din Auvergne, că îi place să joace tenis etc., sintagma *le président de la République Française* nu are funcția de a face referință la un individ, ea este utilizată cu funcție predicativă, pentru a spune ceva despre individul desemnat cu ajutorul sintagmei-subiect *Giscard d'Estaing*, și anume se enunță calitatea de președinte al Franței.

Există și o alta interpretare posibilă „Si *Giscard d'Estaing*” et

„*Le président de la République Française*” fonctionnent simultanément comme des expressions référentielles: la copule établit alors un rapport d'identité entre les deux référents. C'est un trait du français, mais pas de toutes les langues, que la copule équative (ou d'identité) et la copule prédicative sont identiques (5, 151-152). Verbul *être* se utilizează în ambele cazuri și, dacă vom considera propoziția drept una în care se exprimă identitatea, ambele sintagme devin substituibile exact ca într-o ecuație matematică și articolul hotărât *le* este un component obligatoriu al sintagmei *le président de la République Française*. De exemplu: „*Giscard d'Estaing est le président de la République Française*” sau „*Le président de la République Française est Giscard d'Estaing*”. Dacă propoziția este considerată predicativă, sintagmele nominale nu pot fi schimbate cu locul și utilizarea articolului în limba franceză este facultativă în sintagma nominală predicativă. În acest caz vom utiliza propoziția *Giscard d'Estaing est président de la République Française*.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm construcțiile caracterizate prin relația de identitate, adică frazele care afirmă că două expresii desemnează același individ sau același obiect. Este vorba de frazele în care se stabilește o identitate referențială.

Fie enunțul (3) *Primarul satului este domnul Ciobanu*. Se știe că în enunțurile copulative de identitate partea nominală a predicatului este permutabilă cu subiectul fără a altera sensul frazei inițiale, deoarece ea exprimă o identitate referențială. Astfel, în enunțul (4) *Domnul Ciobanu este primarul satului* vom avea aproximativ același sens. În fraze de acest tip este dificil de precizat dacă secvența *domnul Ciobanu* din (3) constituie numele predicativ sau este un subiect logic permutat. Soluționarea acestei probleme ține de identificarea subiectului logic al acestor fraze. G. Kleibert propune definierea subiectului logic cu ajutorul unei scări de referențialitate a sintagmelor nominale, în funcție de gradul de forță identificatoare sau referențială. Utilizând această scară, poate fi identificat subiectul logic, deoarece forța lui referențială este întotdeauna mai mare decât cea a sintagmei nominale în funcția sa de nume predicativ. În acest scop G. Kleibert aplică două modalități de verificare propuse de Moreau, și anume (1970), întrebarea *quel est...?* și mai ales construcția *c'est ...qui*.

Aplicând construcția *c'est... qui* la frazele citate, vom avea pentru (3) *Anume domnul Ciobanu este primarul satului* și pentru (4) *Anume domnul Ciobanu este primarul satului*. Observăm

că enunțurile coincid, punând în evidență secvența *Domnul Ciobanu* cu funcție de subiect logic și *primarul satului* – în calitate de nume predicativ. Este important de observat că dacă numele propriu este subiect logic, funcția lui rămâne referențială, în pofida poziției sale de nume predicativ. Dacă din punct de vedere logic numele propriu este un nume predicativ, funcția lui este predicativă, dar și identificatoare, cum ar fi în propoziția *Vasile este un Hercule*, în care numele propriu *Hercule* îi atribuie persoanei numite *Vasile* niște calități proprii semizeului roman, și anume putere supraomenească și probitate morală deosebită.

Necesitatea de a separa sensul de referință devine evidentă atunci când sunt analizate expresiile care nu sunt sinonime, dar care indică același referent din lumea obiectivă. Sintagmele nominale *Le vainqueur d'Austerlitz*, *Le vaincu de Waterloo*, *Napoleon I*, *le prisonnier de Sainte-Hélène* au drept referent una și aceeași persoană – pe Napoleon Bonaparte. Utilizând aceste sintagme, se pot construi mai multe propoziții tautologice: *Napoleon est le vainqueur d'Austerlitz*; *Le vainqueur d'Austerlitz est Napoleon*; *Le prisonnier de Sainte-Hélène est le vaincu de Waterloo* etc. Aceste permutări nu duc la schimbări în ceea ce

privește referențialitatea, deoarece sintagmele nominale menționate au același referent în realitatea extralingvistică. În pofida referentului comun, în conținutul semantic al sintagmelor se atestă diferențe. Atunci când spunem *Napoleon*, sememele actualizate vor fi *măreție, strălucire, putere*, iar când spunem *prizonierul de pe insula Sainte-Hélène*, reprezentarea mintală ne va trimite la conceptul de *persoană obișnuită, destin nefavorabil, sfârșit tragic*. Anume contextul valorifică deosebirile conținutului semantic. Să considerăm un context mic: *Le vainqueur d'Austerlitz rentra victorieux à Paris*, și să încercăm să substituim expresiile pentru a urmări dacă propoziția își păstrează sensul: *Le prisonnier de Sainte-Hélène rentra victorieux à Paris*. Este evident că am obținut un nonsens. Deși se referă la același subiect din realitate, propozițiile nu au același sens. Implicațiile simetrice pot fi realizate la nivel de referențialitate, dar în ceea ce privește această substituție în context, în care este implicat sensul, ea nu poate fi întotdeauna valabilă. Se creează sentimentul unei anomalii semantice, deoarece, printr-o convenție preexistentă, sintagmele respective actualizează în reprezentarea noastră trăsături diferite ale aceluiași referent. Sensul precedă actul de referire. Aceste

două sintagme descriptive se pot referi la aceeași persoană, pentru că au avut loc bătăliile de la Waterloo și de la Austerlitz – în una Napoleon a fi fost învins, iar în alta a învins el, – evenimente după care s-au constituit niște convenții comune pentru sintagmele susmenționate. Respectiv, numai în acest context ar putea fi folosite sintagmele *Le vaincu de Waterloo si Le vainqueur d'Austerlitz*, pentru a face referință la Napoleon. *Accepter que les expressions linguistiques réfèrent à quelque chose, qu' elle ont un référent, revient à accepter l'existence de ce référent. Je ne puis renvoyer à quelque chose avec une expression linguistique que s'il y a quelque chose à quoi référer et donc que ce quelque chose existe. La référence repose crucialement sur une axiome d'existence* (3, p. 10).

Abordând construcțiile în care ambele poziții sunt ocupate de nume proprii, remarcăm că ele sunt mult mai puține la număr. Să ne imaginăm următoarea situație: un elev întreabă cine este Nică din **Amintiri din copilărie**. Un posibil răspuns ar putea fi: Nică din **Amintiri din copilărie** este chiar autorul, Ion Creangă. Dacă reducem propoziția la subiect și predicat, vom avea: *Nică este Ion Creangă* sau *Ion Creangă este Nică*. În limbajul comun, o astfel de identitate referențială

este exprimată mai curând prin enunțuri de tipul *Ion Creangă și Nică sunt una și aceeași persoană* sau *Nică nu este altcineva decât Ion Creangă*. Constatăm că asemenea enunțuri descriu cazuri de identitate dublă. Este vorba de niște personaje pe care dedublarea le-a făcut să apară ca doi indivizi diferiți, dar care în realitate sunt una și aceeași persoană, doar că identitatea lor „varie ici sur l'axe temporel” (Kerstin Jonason, p. 76). Acest tip de raporturi poate fi încadrat în structura sintactică N. propriu + est + N. propriu.

În enunțurile de tipul *Mastroiani est Casanova*, raportul ilustrat este cel al unui actor în rolul unui personaj dintr-un film sau o piesă de teatru. Aplicând la această propoziție testul *c'est... qui*, obținem *C'est Mastroiani qui est Casanova* (2, p. 78). Astfel, ajungem la concluzia că numele propriu al actorului este subiectul logic al propoziției, pe când în numele propriu al rolului din film se actualizează funcția de nume predicativ. Acest rezultat pare natural, deoarece anume numele proprii ale actorilor sunt asociate cu niște identități reale, la niște valori din lumea reală. Numele proprii de cinema, chiar

dacă prezintă personaje istorice, ca de exemplu *Casanova*, nu desemnează decât niște construcții fictive, roluri susceptibile de a fi interpretate de diferiți actori.

Cele două ocurențe distincte scot în evidență dubla funcționare a numelui propriu: în poziție de subiect el desemnează o entitate identificată printr-un act de botez; în poziție de nume predicativ, datorită actului predicatției, numele propriu utilizat atribuie niște caracteristici care îi sunt proprii și care sunt general acceptate prin convenții sociale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cârâc, Ioan S., *Introducere în semantica propoziției*, București, Editura Științifică, 1991.
2. Jonasson, K., *Le nom propre. Constructions et interprétations*, Duculot s.a., 1994.
3. Kleibert, G., *Sens, référence et existence: que faire de l'extralinguistique? // Langages*, septembre, 1997, (p. 9-37), Larousse, Bordas, Paris.
4. Lyons, J., *Sémantique linguistique*, Paris, Librairie Larousse, 1980.
5. Lyons, J., *Éléments de sémantique*, Paris, Librairie Larousse, 1978.

Angela GRĂDINARU

VALORI SEMANTICO-STILISTICE ALE PARONIMIEI

Redimensionarea paronimiei din această perspectivă e motivată de existența *paronomazei*, figură de stil ce are la origine asocierea într-un context a două paronime pentru a obține un anumit efect stilistic. Spre deosebire de lingviștii, care au studiat paronimele din punctul de vedere al Imaginarului Lingvistic (atracția paronimică neintenționată), alții au studiat atracția paronimică intenționată. În aceste cercetări este pusă în evidență importanța *atracției paronimice* pentru stilistică și îndeosebi pentru crearea jocurilor de cuvinte, discursului paremiologic, discursului repetat și discursului aforistic.

Diversitatea modalităților de tratare a *paronomazei* denotă faptul că studiul *paronomazei* nu poate evita existența unor controverse. Majoritatea cercetătorilor consideră *paronomaza* o figură de stil (P. Dupré, O. Ducrot, J. Marouzeau, J. Dubois, J. Colin, N. Corlăteanu, I. Manole, V. Marin). Unii savanți pun accentul pe distincția

semantică a cuvintelor ce constituie *paronomaza* (P. Dupré, O. Ducrot), alții pe asemănarea formală. Nu e lipsit de relevanță, în acest context, să amintim că unii lexicologi consideră că prin întrebuițarea paronimelor în scopuri expresive, adică prin asocierea lor intenționată într-o frază, autorii obțin figura de stil cu numele de *paronomază*, iar pentru alți cercetători este vorba despre orice apropiere fonetică, fie ea și întâmplătoare: apropierea cuvintelor *chat* și *rat* în proverbul *A bon chat bon rat* constituie ceea ce retorica veche numește *paronomază*, a nu se confunda cu paronimele [1, p. 424].

Valorificând stilistic paronimele, autorul de mesaje, preocupat atât de ceea ce comunică, cât și de felul în care comunică, asociază intenționat într-un context două paronime, sporind astfel potențialul expresiv al comunicării: *amantes sunt amentes; dum spiro spero; on nous inflige des désirs qui nous affligent*. **Paronomaza** este un procedeu eficient de producere a unui mesaj (text) special, trecut prin prisma subiectivității emițătorului a cărei intenție reală este de a accentua mai puternic individualitatea mesajului, a potența originalitatea gândurilor ce îl alimentează, a spori încărcătura lor sentimentală. Pornind de la un fenomen lingvistic concret, neutru

din punct de vedere stilistic, emi-
tentul exploatează paronimele
pentru a comunica, prin interme-
diul asocierii lor, idei, sentimente,
efecte comico-satirice. Pusă în
rolul de captare a atenției destina-
tarului, scopul paronomazei este
să impresioneze.

Pentru intensificarea valen-
țelor stilistice ale comunicării, vir-
tualul paronimic poate fi actuali-
zat în discursul aforistic: „Quand
madame et demoiselle Grandet
étaient bien endormies, venait
le vieux tonnelier choyer, cares-
ser, **couver, cuver**, celer son or”
(H. de Balzac, **Eugénie Grandet**,
p. 59). Proza apelează la paroni-
me datorită sensurilor speciale
care pot fi actualizate de receptor.
În funcție de contextul utilizării lor,
gama efectelor produse este largă
(umor, comic, sarcasm).

Datorită trăsăturilor sale
pertinente (valoarea emfatică,
ritmul sonorității, repetarea sila-
belor identice, caracterul lapidar,
funcția mnemonică), *paronomaza*
este deseori utilizată în epigra-
me, comedii, poezii, povești etc.
Deseori paronimele sunt utilizate
din nevoia unei coincidențe foni-
ce la sfârșitul unei unități ritmice.
Pentru a argumenta acest punct
de vedere, cităm următoarele
exemple:

„Zici că ai lăsat *fumatul*,
Dar se miră întreg satul

Că deși l-ai lepădat
Vii la lucru *afumat*”

(Gr. Drăgan,
Între patru ochi, p. 14).

„Cât de strâmb vrei să *șezi*,
dar vorba dulce s-o *așezi*”

(E. Tarlapan,
Buturuga mică, p. 41).

„Judecata e *oloagă* când lip-
sește în cap o *doagă*”

(E. Tarlapan,
Buturuga mică, p. 45).

„Eva e fără ripostă

Coasta care ne cam *costă*”

(E. Tarlapan,
Buturuga mică, p. 129).

Din exemplele citate rezultă
că majoritatea autorilor dau prio-
ritate enunțurilor laconice. Forma
laconică a paronomazelor – care
includ modele de fraze cu trăsături
structurale și semantice specifi-
ce – devine instrument de creare
a *discursului repetat*. *Discursul
repetat* cuprinde tot ceea ce în
vorbirea unei comunități se repetă
într-o formă mai mult sau mai pu-
țin identică, discurs deja construit
sau combinare mai mult sau mai
puțin fixă, ca fragment, lung sau
scurt a „ceea ce s-a spus deja”
[2, p. 258].

De exemplu, o ironie ustu-
rătoare a fost realizată de Camil
Petrescu atunci când s-a referit la

criticii care considerau că romanul **Patul lui Procust** ar fi avut inițial titlul de **Patul lui Proust** – după numele scriitorului francez din care s-ar fi inspirat, și la care autorul ar fi adăugat un „c”, inițiala prenumelui său. Romancierul răspunde acestor critici folosind o glumă: „Cine lansează această negliobie este un **Proust** fără un «u»”. [3, p. 348].

Un alt exemplu de ironie, bazat pe jocul paronimic, ni-l oferă George Enescu. Aflându-se în anul 1936 în orașul Buzău pentru un concert și observând că publicul își pierduse răbdarea, celebrul violonist a intervenit astfel: „Rog publicul să nu-și piardă răbdarea, căci **verba volant, scripca manet**”, făcând aluzie la dictonul latin „**verba volant, scripta manent**” (cele rostite zboară, cele scrise rămân). George Enescu a vrut să sugereze ideea că vorbele trec, n-au valoare, în timp ce scripca lui și muzica de calitate rămân și pentru posteritate.

Discursul repetat poate fi un citat: repetarea unor fragmente de texte – literare sau altele, al căror context original este recunoscut ca atare. Astfel, dacă spunem *Et Dior créa la femme* (publicitate pentru o linie de produse cosmetice) ne referim la un citat din biblie *Et Dieu créa la femme; Tout est bain qui finit bien* (publicitate)

ne referim la proverbul *Tout est bien qui finit bien*, iar citatul *Les petits visseaux font les grandes lumières* se referă la proverbul *Les petits ruisseaux font les grandes rivières*. Toate aceste exemple reprezintă un discurs prefabricat bazat pe jocul paronimic. Aceste citate (discurs repetat) fac aluzie la un anumit text și acest text concret poate fi parțial variat.

E cazul să menționăm că paronimele sunt foarte productive în crearea enunțurilor paremiologice (proverbe, zicători, aforisme). Enunțurile paremiologice în care sunt utilizate paronimele pentru a crea figura de stil „paronomaza” sunt structuri propoziționale care comportă un mesaj complet. Autonomia semanticii proverbului este direct legată de structura sa lingvistică: enunțul paremiologic este un sistem sintactic, semantic și pragmatic, prin urmare fără raport deictic cu enunțiatorul sau cu circumstanțele enunțării. În proză, după cum am văzut din exemplele anterioare, poate fi identificat un număr mare de combinații stilistice posibile, o gamă destul de vastă de timpuri verbale susceptibile să exprime omnitemporalitatea și o mare libertate de alegere a figurilor retorice și a mijloacelor argumentative.

După cum s-a menționat, concizia este prima trăsătură

distinctivă a paronomazelor în enunțul paremiologic. Caracterul lor lapidar constituie cel mai important mijloc mnemotehnic care le caracterizează. Ritmul, rima și forma laconică a enunțurilor paremiologice (care conțin paronomaza) facilitează procesul de memorizare. Paronimele utilizate în proză sunt mai puțin concise decât în proverbe.

Trăsătura structurală și stilistică cea mai importantă a proverbului (ce conține paronomaza) este organizarea sa binară. Forma binară poate rezulta din juxtapunerea a două propoziții principale:

a) două propoziții complete:

- *L'homme propose et Dieu*

dispose → N1V1, N2V2

b) două propoziții eliptice:

N1, N2.

- *Femme boniche femme potiche.*

- *Le signe et le singe.*

- *A tout seigneur tout honneur.*

Din exemplele citate rezultă că structura paronomazelor poate fi eliptică (cu o sintaxă incompletă, dar cu un mesaj complet). La prima vedere frazele eliptice par să necesite adăugarea altor cuvinte pentru a completa sensul lor. Dar cuvintele adăugate nu vor putea completa niciodată „sensul” unui enunț, dacă prin „sens” se subînțelege obiec-

tul-semnificat. Obiectul-semnificat este mereu în afara cuvintelor, și nu în interiorul cuvintelor. Acest obiect-semnificat este în situația enunțării, și nu în enunț. Structurile eliptice caracterizează mai degrabă paronomazele utilizate în proverbe, jocuri de cuvinte, decât cele utilizate în proză. Paronomaza, grație caracterului său lapidar și sonorității sale cvasiidentice, se găsește într-un raport asimetric cu conținutul promovat.

c) propoziție relativă fără antecedent în funcție de subiect:

- *Qui se ressemble s'assemble.*

- *Qui s'excuse s'accuse.*

- *Qui peu endure peu dure.*

d) Majoritatea proverbelor (ce conțin paronomaza) nu exclud existența modelelor lingvistice fixe: N1–V–N2.

- *Nourriture passe nature.*

- *Patience passe science.*

Trăsăturile formale sunt la fel de importante ca și cele stilistice. Majoritatea enunțurilor paremiologice sunt enunțuri metaforice. Aceste enunțuri conțin diverse valori ilocutorii, cea mai frecventă valoare fiind cea de avertisment.

În ceea ce privește funcționarea semantică a paronomazelor, unii autori susțin că proverbul are în general un sens diferit de cel al propoziției care îl vehiculea-

ză. Se distinge astfel: 1) un sens „propozițional” (interpretarea literală a propoziției care constituie proverbul), 2) un sens „referențial” (sensul metaforic care denumește o clasă de situații); 3) un sens „funcțional” (valorile pragmatice).

Unii lingviști optează pentru teoria „Sensului care nu depinde de structura compozițională”. De exemplu: „Les oiseaux de même *plumage* s'assemblent sur le même *rivage*” (cei de o pană se aseamănă). Semnificația acestui proverb nu se deduce din semnificațiile elementelor sale, ci din combinarea lor gramaticală. Aceste lexeme nu sunt utilizate cu sensul lor propriu. Raportul dintre sensul literal și sensul metaforic al proverbului este interpretat ca o legătură etimologică, deseori nemotivată sau totalmente pierdută. Într-adevăr, în „Les oiseaux de même *plumage* s'assemblent sur le même *rivage*” nu e vorba nici de „*plumage*” și nici de „*rivage*”, ci de relația dintre imagine și sens (perfect comprehensibilă). În sincronie, enunțul paremiologic are fără îndoială un sens global convențional. Acest sens este deseori transparent, precis, pentru că el deviază direct de la sensul literal, care este compozițional și, prin urmare, inteligibil.

Respectiv, proverbul denu-

mește o situație arhetipică și nu cere să fie interpretat de fiecare dată când este utilizat în discurs. Locutorii sunt capabili să utilizeze corect paronomazele, ceea ce înseamnă că sensul funcțional al acestor enunțuri este clar, chiar dacă referentul este greu de formulat. Se consideră că structura semnificantului indică structura semnificatului.

Cvasiidentitatea formală dintre cuvinte constituie baza unui alt procedeu discursiv, cel al jocurilor de cuvinte. *Dicționarul Robert* definește jocul de cuvinte ca „o aluzie amuzantă fondată pe echivocul cuvintelor care au o asemănare fonetică, dar sensuri diferite”.

Fertilitatea paronimiei se reliefează în crearea jocurilor de cuvinte bazate pe:

1. Înălțuirea prin paronimie:

- L'eau *coule*, mais d'ici rien ne *découle* pas.
- C'est un quartier *populeux*, mais il n'est pas *populaire*.
- Avec son cœur *vide* il est l'homme le plus *avide*.
- La pierre *angulaire* ne doit pas être *anguleuse*.

2. Jocurile de cuvinte prin substituție.

Aceste jocuri sunt cele mai productive în limba franceză. Ele constituie principiul calamburilor. *Calamburul* este un enunț

conținând unul sau mai multe elemente a căror plurivocitate a fost intenționat exploatată de emițătorul său [4, p. 25].

Calambururile paronimice sunt cele care exploatează pronunțarea aproape identică a mai multor termeni: „Avoir son *dit* et son *dédit*”; „Mieux vaut moineau en *cage* que poule d'eau qui *nage*”. Există calambururi a căror plurivocitate poate fi exploatată implicit și explicit. În primul caz e vorba despre calambururi *in absentia*: „Entre deux mots il faut choisir le moindre” – în care cuvântul „les mots” presupune un alt cuvânt „les maux”. În al doilea caz, este vorba de calambururi *in praesentia*: „Traduttore, traditore” – termenii paronimi cu care se joacă sunt concurenți.

Există câteva funcții datorită cărora jocurile de cuvinte își actualizează valoarea în literatură sau în presă:

1) funcția metalingvistică

Jocurile de cuvinte au o funcție metalingvistică, pentru că ele constituie o utilizare intensivă a limbajului (ele exploatează intenționat polisemia, omonimia, paronimia). Expresia „farce pas très cathodique” evocă imediat adjectivul paronim „catholique”.

2) funcția poetică

Jocurile de cuvinte constituie un mijloc de comunicare. Dacă

mesajul vehiculat de jocul de cuvinte are scopul de a amuza, de a șoca locutorul, atunci intervine funcția numită de R. Jakobson poetică.

Aceste efecte le regăsim în titluri, publicitate:

- „Le crépuscule des *cieux*”, titlul unui articol (calambur paronimic *in absentia* „Le crépuscule des dieux”).

- „*De Nevers à l'aube*” numele unui festival al filmelor de scurtmetraj de la Nevers (calambur paronimic *in absentia* Nevers / neuf heures).

3) funcția ludică

Jocul de cuvinte manipulează forma scrisă sau orală a cuvintelor (semnificația lor), pe care le deformează, mai mult sau mai puțin explicit, în raport cu norma.

Exemplele anterioare demonstrează că una din proprietățile jocului de cuvinte este de a fi concis, de a evita o explicație. Majoritatea jocurilor de cuvinte (la baza cărora se află atracția paronimică) sunt fondate pe referința implicită la un proverb, un eveniment etc. (ele conțin o aluzie, un sens ascuns): „*Le mail* est mort, vive le *mè!*” / „Le roi est mort, vive le roi”.

În exemplele care urmează, selectate din Academia Cațavencu, termenii nu sunt paronimi de-

cât formal. În absența criteriului funcțional ei nu pot fi considerați cu adevărat paronime, deoarece nici un vorbitor nu stabilește vreo legătură. Ca atare, confuzia dintre ei este exclusă și tocmai de aceea folosirea unuia în locul celuilalt este neașteptată, de unde elementul surpriză – generator de umor: *Un popă cu nasul roșu. Cloana Chirița. Taxi pe valoare adăugată. Paragini aurii. Codrul bunelor maniere.*

În exemplele citate, paronimul înlocuit este deductibil din contextul lexical, care, de cele mai multe ori, este o expresie ce trimite la un cu totul alt sens și care, prin contrast cu termenul folosit, generează umorul: un popă cu nasul roșu; coana Chirița; taxă pe valoarea adăugată; pagini aurii; codul bunelor maniere.

Prin urmare, importanța necesității de a studia paronomaza, mai ales pentru cei preocupați

de explicarea raportului dintre expresie și gândire, este incontestabilă.

La finele acestor considerații privind valorile stilistice ale paronimiei, ne exprimăm convingerea că paronomaza devine o sursă sigură de îmbogățire a mijloacelor de exprimare a unui conținut de gândire și pune în relief funcția de ordin expresiv a paronimiei.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Le Robert, *Dictionnaire des difficultés du français*, Paris, 1918.
2. Coșeriu, Eugen, *Lección de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga; Editura ARC, Chișinău, 2000. 300 p.
3. Apud. Felecan, Nicolae, *Dicționar de paronime*, Editura Coresi, București, 1996. 359 p.
4. Henry, Jacqueline, *La traduction des jeux de mots*. Editura Presses Sorbonne Nouvelle, Paris, 2003. 297 p.

Cristinel MUNTEANU

TEHNICA UTILIZĂRII FRAZEOLOGISMELOR EXPRESIVE

În acest studiu ne propunem să demonstrăm importanța unor concepte și distincții ale lingvisticii coșeriene pentru cercetarea frazeologismelor expresive din operele scriitorilor români¹.

Mai întâi, amintim că „limbajul este o activitate umană *universală* care se realizează *în mod individual*, dar totdeauna conform unor tehnici *istoric* determinate («limbi») [subl. lui E.C.]”². Se deosebesc astfel trei niveluri: unul *universal*, altul *istoric* și altul *individual*. Fiecărui nivel îi corespunde un tip de *competență* (o *tehnică* sau o *dynamis* [concept aristotelic] ori un *saber*, un „știtut”), pe baza căreia se realizează *activitatea* (*enérgeia* [concept aristotelic]) lingvistică. În consecință, la nivel universal există o *competență elocuțională* („a ști să vorbești în general”), la nivel istoric, o *competență idiomătică* („limba în calitate de cunoaștere tradițională a unei comunități”), iar la nivel individual, o *competență expresivă* („cunoaștere cu privire la elaborarea «discursuri-

lor»)”³. Insistăm mai mult asupra competenței expresive, despre care E. Coșeriu afirmă că reprezintă acea cunoaștere ce se referă la „a vorbi în situații determinate și cu privire la anumite lucruri, cu anumiți interlocutori”⁴. Adică, într-un fel se vorbește cu un copil, și altfel ne adresăm unei femei sau unei persoane în vârstă. De asemenea, există diverse practici textuale (despre cum se scrie un sonet, un *haiku*, o scrisoare de condoleanțe etc.) care țin tot de *saber expresivo*⁵.

În ce ceea privește frazeologia, E. Coșeriu o identifică cu discursul repetat⁶. Prin *discurs repetat* se înțelege „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»”. Asta face ca „textul” rezultat (discursul) să se constituie adesea prin înglobarea discursului repetat în tehnica liberă a discursului, la fel ca un „colaj”⁷. Ca „specii” ale discursului repetat, E. Coșeriu include citatele („ca repetare a unor fragmente de texte – literare sau altele – cunoscute ca atare”), proverbele, locuțiunile fixe, formulele de comparație și diferite alte expresii⁸. Totuși, după Coșeriu, numai o parte din ele se referă la competența idiomătică, citatele, proverbele și wellerismele

făcând obiectul lingvisticii textului (ele sunt „tradiții literare inserate în tradiția lingvistică”). Pe aceea din urmă noi nu le includem în frazeologie.

Observații asupra frazeologismelor expresive se pot face începând de la scrierile cronicarilor. De pildă, remarcăm că inventarul de expresii și locuțiuni verbale, descoperit în textele lui Miron Costin, este foarte bogat și mai expresiv decât cel din scrierile lui Ion Neculce⁹. Iată o serie de expresii și locuțiuni expresive: *a-și călca pe inimă*, *a face fărâme*, *a se face foc*, *a face mici bucăți*, *a-și frânge mâinile*, *a lua inimă*, *a mânca capul* (cuiva), *a pierde sărita*, *a scoate ochii* (cuiva), *a sta la cum-pănă*, *a striga în gura mare*, *a trage inima* (pe cineva), *a ține ca în palmă*, *a umbla cu zilele în mână* etc., la care se pot adăuga și unele formule eufemistice pentru „a muri”. Numai la el întâlnim frazeologismul *a nu încăpea îndoială*, despre care E. Coșeriu afirmă că ar proveni dintr-un latinesc **non capit dubium*, reconstituit pe baza sintagmei românești și a celei din spaniolă, *no cabe duda*¹⁰.

Aspectele evidențiate până aici țin de o *compétence idiomatique*, inclusă în conceptul de *compétence langagière*¹¹, pe care orice cronicar (ca vorbitor) ar fi trebuit să o aibă într-o măsură mai mare sau mai mică. Nu putem folosi însă termenul *compe-*

tență idiomată în sensul de mai sus, deoarece creează confuzii pe planul lingvisticii coșeriene, unde desemnează cunoașterea unei limbi (*idioma*, în spaniolă) la nivel istoric, deși locuțiunile și expresiile reprezintă, și după Coșeriu, un compartiment autonom al acestei competențe idiomatice¹². Fiind vorba despre un tip de cunoaștere lingvistică fără justificare (*téchne*), a fost denumită „tehnica discursului repetat”¹³.

Problema utilizării frazeologismelor expresive în operele literare este mai complicată decât s-ar crede. Ea se pune într-un mod mai simplu la cronicarii analizați, întrucât scrierile lor nu constituie texte literare propriu-zise¹⁴. Se poate ajunge ușor la inventarul frazeologic pe care îl dețineau, de vreme ce, practic, în aceste texte nu există distincție între autor și narator. Cam în aceiași termeni se poate discuta și despre basmele lui Petre Ispirescu, care sunt tot atât de bogate în frazeologisme expresive ca și poveștile lui I. Creangă. La scriitorul humuleștean se observă deja o delimitare între planul narativ și planul dialogat. Creangă, după cum demonstrează G. I. Tohăneanu, este mai expresiv¹⁵, dar distincția cunoscutului stilistician, deși utilă în principiu, este totuși insuficientă în cazul marilor creatori de proză, a căror operă este plină de viață, de personaje vii, verosimile, în-

zestrare cu diverse calități, printre care și însușirea de a fi mai mult sau mai puțin expresive. Acest aspect este valabil și pentru exprimarea discursului: există vorbitori care apelează, în comunicare, la mijloace speciale, pentru a impresiona receptorul, pentru sporirea expresivității, după cum există vorbitori care nu au apetență pentru resursele expresive ale limbii, acestea neconstituind o componentă a idiostilului lor. În acest sens, sunt deosebit de interesante rezultatele la care ajunge Stelian Dumistrăcel în analiza¹⁶ în care combate prejudecățile unor cercetători precum Ovidiu Bârlea (în **Poveștile lui Creangă**, București, 1967, p. 138) sau Cezar Tabarcea (**Poetica proverbului**, București, 1982, p. 52), potrivit cărora enunțurile paremiologice apar la povestitorii populari în mod „incidental” (Ov. Bârlea), iar în vorbirea uzuală „cu totul sporadic” (C. Tabarcea). În realitate, după cum dovedește Stelian Dumistrăcel, volumul examinat de C. Tabarcea conține preponderent texte dialectale cu caracter *nuanțat tehnic*, și mai puțin narativ (texte libere), cum s-ar fi cerut. De aceea, pe baza unei bogate experiențe de anchetator, Stelian Dumistrăcel clasifică *vorbitorii* înregistrați în două categorii esențiale: „cei cărora componenta paremiologică a limbii le este mai mult sau mai puțin străină (și aceștia sunt mai

numeroși) și cei care recurg la zicători și proverbe ca mijloace de plasticizare a expresiei. Din ultima categorie se selectează însă și adevărații «virtuozi» ai formulei proverbiale¹⁷. Concluzia cercetătorului ieșean (valabilă și pentru componenta idiomătică)¹⁸ este că, în limbajul popular, „prezența elementelor stilului proverbial trebuie raportată la idiosstiluri ca idiolecte dezvoltate, dominate de conotații”¹⁹.

Pentru a dovedi complexitatea problemei la care ne referim, am comparat două inventare de frazeologisme expresive stabilite pe baza cercetării a două cărți de dimensiuni aproximativ egale (cca 400 de pagini, cu același format), fiecare aparținând unui prozator cunoscut. Cei doi scriitori focalizați au activat în aceeași perioadă: respectiv – din scrierile lui Liviu Rebreanu (1885-1944) – am ales romanul **Ion** [= Ion]; iar din opera lui Mihail Sadoveanu (1880-1961) – ne-am oprit la un volum conținând două romane, **Venea o moară pe Siret** [= VMS] (235 pag.) și **Cazul Eugeniței Costea** [= CEC] (150 pag.)²⁰. Rezultatul a fost unul surprinzător. Precizăm că am selectat în special expresiile și locuțiunile expresive.

L. Rebreanu: *a schimba fețe-fețe* (**Ion**, p. 33) sau *a face ~* (*ibid.*, p. 321), *a sta cu mâinile în sân* (39, 202²¹), *sărac iască* (48), *a pune umărul* (49), *a se duce pe apa sâmbetei* (49), *a-și da sufle-*

tul (56, 298), *a-și bate joc* (59, 81, 136), *a spune verzi și uscate* (67) sau *a torăi* ~ (294), *a-și lua nasul la purtare* (69, 268), *a-și da arama pe față* (70), *a face cu ou și cu oțet* (70), *a-și lua inima-n dinți* (71, 213, 315), *a tăia din nas* (71), *a ajunge la cuțite* (71), *a pune vârf* (la toate) (73), *a bate măr* (74), *a plăti o ceapă degerată* (75, 134), *a nu fi de nasul* (cuiva) (75), *porc de câine* (77), *a ține piept* (81), *a umbla după cai verzi pe pereți* (82, 244) sau *a alerga* ~ (193), *a-i lipsi o doagă* (cuiva) (90), *între patru ochi* (93, 96), *a nu-i fi* (cuiva) *toți boii acasă* (98, 119), *a da cu oiștea-n gard*, *a lăsa pasărea din mână pe cea din gard* (103), *a căuta cearta cu lumânarea* (104), *a (se) da pe brazdă* (105, 109, 181, 203 etc.), *a lăsa* (pe cineva) *în plata Domnului* (106, 136), *a sta ca pe spini* (109) sau *~ pe ghimpi* (125, 326), *a aduce pe tapet „a expune”* (116, 356), *a înghiți în sec* (124, 321), *a fi mână spartă* (126), *cu inima cât un purice* (130), *a trage* (cuiva) *o săpuneală* (136), *a-și lua lumea-n cap* (155, 331), *a snopi în bătaie* (155), *a fi cu ochii în patru* (159, 170, 336), *a aduce apa la moara* (cuiva) (161, 203), *a mânca rușinea cu lingura* (165), *a se face luntre și punte* (167), (a răspunde) *în doi peri* (169), *a înghiți rușinea cu pumnii* (173), *peste nouă mări și nouă țări* (173), *a vedea în ce ape se scaldă* (cineva) (173), *a scoate din țâțâni* (175), *a scoate din să-*

rite (193), *a ajunge de răsul lumii* (200) și *a face* ~ (324), *a rămâne ca degetul de gol* (202), *a rupe gheața* (203) sau *a sparge* ~ (266, 363), *a se lua de păr* (203), *a întinde coarda prea tare* (204), *a-și aprinde paie-n cap* (210), dar și *a aprinde paie-n cap* (cuiva) (249), *a da piept* (212), *goală pușcă* (238), *a se vâri ca musca-n bălegar* (245), *a o lua la sănătoasa* (246), *a nu face un ban găurit* (252), *a trage pe sfoară* (252, 271), *a readeuce la matcă* (269), *a rămâne în sapă de lemn* (282), *nici cât negru sub unghie* (284), *a-i fugi* (cuiva) *pământul de sub picioare* (286), *a ajunge pe drumuri* (289) sau *a lăsa* ~ (302), *a lăsa* (pe cineva) *cu buzele umflate* (292), *a lăsa baltă* (300), *a lua peste picior* (311), *a fi la aman* (315), *săracă lipită pământului și sărac lipit pământului* (323), *a pune lacăt gurii* (328), *a bate în strună* (329), *a țipa ca din gură de șarpe* (337), *a trece ca și cățelul prin apă* (347), (ca) *scăpat din pușcă* (351), *a i se scurge ochii* (după cineva) (369), *calic ca șoarecele din biserică* (373), *a lua cu japca* (378), *a tremura ca varga* (411).

M. Sadoveanu: *a se stinge de pe fața pământului* (VMS, p. 8), *a turna cu găleata* (ibid., p. 9), *a-i ajunge* (cuiva) *funia la par* (16), *a descurca ițele* (19), *a lua* (pe cineva) *în unghii* (20), *a i se împetrița inima* (ca șarpele) (25), *a măcina altă făină* (51), *a-și lua lumea în*

cap (65), *a i se îneca* (cuiva) *co-răbiile* (74), *a nu avea nici în clin, nici în mânec[ă]* (cu cineva) (104), *a trage* (cuiva) *un ibrișin pe la nas* (144), *a-i fi* (cuiva) *inima cât un purice* (145), *a rămâne* (ceva) *în picioare* (166), *a se bate cu capul de pereți* (192), *a-și pune mâinile în cap* (207), *a i se lua* (cuiva) *o piatră de pe suflet* (CEC, p. 260), *a-și lua lumea-n cap* (*ibid.*, p. 306), *săracă lipită pământului* (309), *a-și pune capăt zilelor* (318), *a sta în cumpănă* (345), *lacrimi de crocodil* (377), *a zice aleluia* „a muri” (382), *a înșira verzi și uscate* (382), *a pune mâna în foc* (pentru cineva) (390).

Primele impresii contrazic așteptările. Adică ne-am fi așteptat ca un povestitor ca Sadoveanu (care are predilecție pentru oralitate), să utilizeze o cantitate mai mare de frazeologisme expresive în comparație cu Rebreanu (căruia i s-a reproșat că nu are simțul limbii vorbite). Și atunci cum se explică raportul neașteptat, inversat, dintre cei doi? Căutând un răspuns, trebuie să avem în vedere următoarele:

[1] Scriitorii sunt și ei oameni, deci vorbitori²².

[2] Ca orice vorbitor, scriitorul cunoaște mai mult decât o limbă funcțională, adică știința lui idiomatică trece dincolo de propriul său dialect și dincolo de propriul său nivel de limbă²³. În cazul unui prozator de talia lui Sadoveanu,

care cunoștea profund toate graiurile românești, aspectul este cu atât mai evident.

[3] Asemenea oricărui vorbitor, competența sa idiomatică cuprinde un *patrimoniu activ* („ceea ce vorbitorii știu și folosesc în mod obișnuit”), un *patrimoniu disponibil* („ceea ce folosesc [vorbitorii] în mod ocazional”) și un *patrimoniu pasiv* („ceea ce cunosc [vorbitorii], chiar dacă nu ar folosi niciodată”)²⁴.

[4] În teoria literaturii se face distincție între *autor* (ce aparține nivelului ontologic real) și *narator* (ce ține de nivelul textual). *Personajele* (ca și naratorul-personaj, intradiegetic) fac parte din nivelul ficțional.

[5] Un bun scriitor își organizează discursul pornind de la cele două niveluri, textual și ficțional, respectând *norma adecvării* (aristotelicul *tò prépon*), ce ține de *competența expresivă*. Aceasta înseamnă că el își asumă niște *roluri*: acela de narator, care (deși autorul este, de exemplu, un bărbat în vârstă) poate fi o femeie, un copil și care se adresează unui anume public (copiilor, persoanelor de cultură medie, specialiștilor – dacă e un metaroman – etc.); acela al personajelor, care își construiesc propriul discurs, propria povestire. Lucrurile se complică într-un roman ca **Război și pace**, unde Tolstoi „jonglează” cu vreo 500 de personaje. În spatele

acestor roluri stă mereu scriitorul / autorul, care vorbește prin vocea naratorului sau prin intermediul personajelor. Dată fiind anvergura romanului realist și multitudinea personajelor, patrimoniul pasiv al unui scriitor de o asemenea literatură tinde în permanență să se transforme în patrimoniu disponibil.

Cum se explică numărul mare de frazeologisme expresive din romanul **Ion**? Prin aceea că majoritatea acestora se găsesc în discursul naratorului, care ocupă, evident, cel mai mult spațiu în economia textelor aparținând genului epic. Tot surprinzător este că – cu foarte puține excepții – vorbirea țărănilor lui Rebreanu este lipsită de expresii și locuțiuni expresive, în timp ce exprimarea intelectualilor din sat (familia Herdelea, preotul Belciug) conține totuși o serie (nu prea numeroasă) de astfel de îmbinări stabile de cuvinte.

În schimb, Sadoveanu procedează *adecvat*, în acord cu o tradiție a textului, care cere ca discursul naratorului să fie mai sobru, mai puțin expresiv decât stratul dialogat (după cum constatase Gh. Tohăneanu). Astfel, în cele două romane sadoveniene analizate aici, frazeologisme lipsesc aproape cu desăvârșire în stratul narativ. Ele apar mai ales în replicile personajelor neinstruite²⁵, după cum ne așteptam, întrucât expresiile și locuțiunile de

acest fel caracterizează vorbirea populară.

Concluzia care se desprinde în urma acestor considerații este că, deși Rebreanu pare a nu folosi întotdeauna adecvat resursele expresive ale limbii, în cazul său ne putem face mai ușor o imagine asupra inventarului de frazeologisme deținut²⁶.

Am precizat deja că, după cum vorbitorii se împart, în viața reală, în unii care utilizează expresiile idiomatice (ca, de altfel, și enunțurile paremiologice) și alții care le evită, și personajele (din operele marilor creatori, ce surprind esența realității) se împart în unele care au o exprimare din care nu lipsesc frazeologisme și altele care sunt străine de astfel de îmbinări expresive. Considerațiile acestea sunt valabile și pentru Fănuș Neagu, care, deși în părțile narrative nu face abuz de expresii idiomatice, folosindu-le judicios, moderat, le întrebunțează totuși în vorbirea colorată a unora dintre eroii săi. Ele se găsesc în număr mare, de pildă, în rostirea unui personaj precum Papa Leon din scurta povestire **Om rău**²⁷, unde, în aproape 5 pagini de text, pot fi localizate cel puțin 25 de frazeologisme: *a face cu ou și cu oțet*, *a face de râsul lumii*, *a umbla cu fofârlica*, *a-i da cu fleanca*, *a-l ustura la ficat*, *a turna la minciuni*, *a o lua razna*, *a pune (cuiva) cruce*, *a suci mințile*, *a vedea stele verzi*,

a lua la refec, a pune de mămăligă, a spăla putina, a lega clanța, a face nazuri, a lua la rost, a băga în cofă, a-și bate joc, a lua (pe cineva) în unghii, a urla ca-n gură de șarpe, a bate câmpii, a ține morțiș, a ajunge de râpă, a scoate din pepeni, a se face dracul gol²⁸. Iată cum arată o frază-„colaj” din discursul acestui personaj: „Chiar Dumnezeu, cât era el de tare și de mare și de Dumnezeu, când l-a luat la refec, n-a pus-o de mămăligă și-a spălat putina?”²⁹. La expresiile deja amintite se pot adăuga unele modificate sau chiar concepute de autor și respectiv mai puțin fixate ca unități frazeologice: a face (pe cineva) coleașă, a se ține pacoste de capul (cuiva), a-l apuca (pe cineva) șapte mii de draci, a-i umbla limba în gură ca o cățea la ouă, a fi plin de năduf ca o capră de râie, a rămâne sărac până-n pământ [în loc de sărac lipit pământului], a căuta cai bălțați [în loc de a umbla după cai verzi], a călca (pe cineva) pe călcâie „a împiedica” etc. În context, sintagme precum *bun ca pâinea caldă*, *bun de pus la rană*, *a umbla ca după iarba de leac* se transformă după cum urmează: „Sunt eu un om blând, miez de *pâine caldă*, să mă pui cocoloș pe rană, ca pe *buruiana de leac*, dar dacă nu-mi place cum muncești, te duc târâș la președinte, mor cu tine de gât”³⁰. Dacă s-ar lua în calcul și o cantitate semnificativă de cuvinte

cu valoare stilistică, am putea să identificăm specificul discursului lui Papa Leon.

Dacă ar fi să abordăm implicarea *competenței elocutionale* în utilizarea frazeologismelor expresive în textele beletristice, ar trebui să spunem că această problemă se pune atunci când, din cauza cunoașterii unei limbi străine, scriitorul întrebuițează, în traducere (calc), anumite expresii idiomatice care, prin imaginile exprimate, sunt perfect inteligibile pentru cititori, întrucât există posibilități universale ale vorbirii, date de regulile generale ale gândirii și ale cunoașterii lucrurilor (așa se explică și cazurile de poligeneză). După cum susținea E. Coșeriu, trebuie, în fiecare situație, să delimităm faptul elocutional de faptul idiomatice și de cel expresiv.

NOTE

¹ Sintagma *frazeologism expresiv* ar putea părea un pleonasm pentru cei care împărtășesc opinia lui Gh. Colțun, potrivit căreia doar îmbinările stabile de cuvinte cu caracter figurat (expresiile) ar constitui obiectul frazeologiei (vezi Gheorghe Colțun, *Frazeologia limbii române*, Editura Arc, Chișinău, 2000, p. 13-29). Noi considerăm frazeologism și locuțiunile (de acord cu Th. Hristea), însă aici ne vom ocupa în special de expresii și locuțiuni expresive.

² Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000, p. 233.

³ *Ibidem*, p. 236.

⁴ Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994, p. 36.

⁵ *Ibidem*, p. 36-37.

⁶ Vezi Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală* (interview cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu), Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 36.

⁷ Coșeriu, *Leccióni*, p. 259.

⁸ *Ibidem*, p. 259-262.

⁹ În schimb, în ansamblu, Neculce este mai expresiv decât Costin prin totalitatea resurselor cu efect stilistic de care dispune.

¹⁰ Cf. Stelian Dumitrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești* (ediția a II-a revăzută și augmentată), Editura Institutul European, 2001, p. 103-104.

¹¹ Gertrud Greciano, *Signification et denotation en allemand. La sémantique des expressions idiomatiques*, Université de Metz, Paris, 1983, p. 15.

¹² Cf. Coșeriu, *Leccióni*, p. 262.

¹³ *Ibidem*, p. 258.

¹⁴ Deși ne place să credem că literatura română aici își are punctul de plecare. E adevărat că se întâlnesc în aceste texte și elemente ale artei literare: portrete și descrieri plastice, unele figuri de stil, implicarea afectivă etc., dar, în general, cronicarilor le lipsește o conștiință scriitoricească. Ei au vrut să facă istoriografie, alunecând uneori (în funcție de înzestrări) și spre literatură.

¹⁵ Vezi G. I. Tohăneanu, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Editura Științifică, București, 1969, p. 130.

¹⁶ Vezi Stelian Dumitrăcel, *Cercetarea dialectologică și analiza stilistică în procesul de învățământ*, în *Limba și literatură*, vol. II, București, 1988, p. 282-295.

¹⁷ *Ibidem*, p. 291.

¹⁸ Legătura proverbelor cu frazeologismele se impune (am și văzut că frazeologismele și proverbele și zicalele fac parte din tehnica discursului repetat), dar nu ne propunem să dovedim acest lucru aici. Menționăm doar că, adeseori, nici vorbitorii nu fac deosebire între ele, considerându-le pe toate, în bloc, *vorbe* de un anumit specific. Unele expresii provin chiar din enunțuri paremiologice bimembre. *A strica orzul pe găște* e prima parte dintr-un proverb: *Nu strica orzul pe găște când îi iarba la genunchi* (cf. Dumitrăcel, *Expresii*, p. 285-286, vezi și *cât ai zice pește* sau *a o pune de mămăligă*). Mai mult decât atât, și expresiile, și proverbele pot fi metafore.

¹⁹ Dumitrăcel, *Cercetarea*, p. 291.

²⁰ Edițiile consultate sunt: Liviu Rebreanu, *Ion*, Editura Facla, Timișoara, 1988 și Mihail Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret. Cazul Eugeniței Costea*, Editura Eminescu, București, 1990. Am urmărit ca în operele selectate pentru cei doi scriitori să existe unele asemănări de conținut. În ce privește timpul, în *Ion* acțiunea se desfășoară în primii ani ai sec. XX, în VMS, cu câțiva ani înainte de 1900, iar în CEC, în jurul primului război mondial. În *Ion* se prezintă două planuri ale acțiunii: cel al țărănimii și cel al intelectualității ardelenene, cu aceeași pondere în economia romanului, cu intersecțiile de rigoare. Aceeași deosebire socială apare și în VMS (între țărani și boierii moldoveni școliți) și, deși mai puțin, chiar și în CEC.

²¹ Cifrele reprezintă doar paginile.

²² Prin termenul *vorbitor* înțelegem un om care produce enunțuri într-o limbă istorică. Nu e vorba aici de opoziția dintre *oral* și *scris*.

²³ Eugen Coșeriu, *Obiectul și pro-*

blemele dialectologiei, în Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii* (cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel), Editura Știința, Chișinău, 1994, p. 111.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ În același mod dozează frazeologismele expresive și Duiliu Zamfirescu în *Viața la țară* și în *Tănase Scatiu* (la un loc având cam 250 de pagini), cu mențiunea că aici întâlnim mai multe exemple decât în cele două romane sadoveniene examinate, întrucât și partea de dialog este foarte extinsă, dând uneori impresia de dramaturgie.

²⁶ O cauză ar putea să reiasă și din următoarea mărturisire, lăsată într-un jurnal: „Românește știam, dar atât de puțin, încât mi-a fost rușine când o familie de români din Vechiul Regat mi-a ieșit înaintea cu voioșie să-mi

vorbească, pe puntea unui vapor, pe Dunăre, în Ungaria, aflând ca sunt român. Mi-am dat seama că nu voi putea scrie niciodată românește fără o adâncire a limbii noastre, fără o revenire la izvoarele ei cele mai curate. Și am luat pe Creangă. Am înțeles foarte puțin. Am vrut să citesc pe Caragiale, dar n-am putut înțelege nimic. Am reînvățat limba românească așa cum înveți orice altă limbă, vorbind și scriind în caiete cu teme și extra-se” (*apud* Suzana Miron, Elisabeta Roșca, *Prozatori români din perioada interbelică*, Editura All, București, 2000, p. 95).

²⁷ Personajul Papa Leon nu apare numai în această povestire.

²⁸ Ordinea prezentării este cea a apariției lor în text.

²⁹ Fănuș Neagu, *În văpaia lunii*, Editura Minerva, București, 1971, p. 114.

³⁰ *Ibidem*.

**PILAR GARCÍA
MOUTON:
„SPANIOLA ȘI
ROMÂNĂ AU MULTE
LUCRURI ÎN COMUN”**

Pilar García Mouton este doctor în filologie romanică al Universității Complutense din Madrid, unde a și fost profesor titular de dialectologie și geografie lingvistică. În prezent este directorul Institutului Limbii Spaniole din Madrid, institut ce face parte din cadrul Consiliului Superior al Cercetării Științifice (CSIC). Este secretar la *Revista de Filología Española*, codirector la *Atlas lingüístico (y etnográfico) de Castilla y La Mancha* și colaborator la *Atlas lingüístico de Hispanoamérica*, fiind, de asemenea, responsabil al Comitetului spaniol și membru al Consiliului de redacție la *Atlas Linguistique Roman* și la *Atlas Linguarum Europae*. În plus, a editat *Geolingüística. Trabajos europeos* (Madrid, CSIC, 1994), *El Español de América 1992* (Madrid, CSIC, 2003) și, în colaborare cu Manuel Alvar, *Textos andaluces en transcripción fonética* (Madrid, Gredos, 1995). Este autoarea lucrării *Lenguas y dialectos de España* (Madrid, Arco / Libros, 1994, prima ediție; 1996, ediția a II-a), publicând, în același timp, numeroase articole în reviste de specialitate asupra dialectologiei și culturii populare spaniole.

– Stimată doamnă dr. Pilar García Mouton, vă rog ca, în calitatea Dumneavoastră de director al Institutului Limbii Spaniole din Madrid, să ne prezentați configurația organizatorică a acestei prestigioase instituții spaniole.

– Institutul Limbii Spaniole a luat ființă recent, în 1999, fiind creat în urma separării celor trei departamente: Antropologia socială a Spaniei și Americii, Limba spaniolă și Literatura spaniolă, care anterior făceau parte din cadrul Institutului de Filologie. În anul 1985, acesta a integrat în structurile sale vechiul Institut „Miguel Cervantes”, care, de asemenea, se ocupa cu investigarea aceluiași domenii de cercetare.

– Care sunt principalele proiecte cuprinse în programul de cercetare al Institutului?

– Fac mai întâi o legătură cu acele care actualmente sunt în curs de desfășurare [și care pot fi consultate la adresa http://www.ile.csic.es/botones/index_proy.htm, n.n. – V.O.]. Pe lângă acestea, cercetătorii desfășoară și alte activități de cercetare, care nu beneficiază de o finanțare oficială sau care sunt susținute financiar prin intermediul unor acorduri sau colaborări speciale, cum ar fi: Olmo Pintado, Margarita del, *Inter: A Practical Guide to Implement Intercultural Education*; Nieto Jiménez, Lidio, *Nuevo tesoro lexicográfico del español* (s. XIV – 1726); García Mouton, Pilar, *Colaboración española*

al *Atlas Linguistique Roman y al Atlas Linguarum Europae (a doua etapă)*; Torrens Álvarez, Ma Jesús, *Catalogo y edición de la documentación municipal medieval de la Comunidad de Madrid*; Fernández Rodríguez, Purificación, *El Corpus literario del pensamiento heterodoxo en la Restauración (1883-1898): naturalistas radicales, librepensadores, masons y republicanos*; Fernández Rodríguez, Purificación, *Unión Iberoamericana en conformación del estatuto del escritor español en el Siglo XIX*.

– Cu ce instituții din străinătate întrețineți legături și care sunt modalitățile în care acestea se concretizează?

– Relațiile Institutului Limbii Spaniole sunt gestionate de Subdirecția Generală de Relații Internaționale din cadrul Consiliului Superior al Cercetării Științifice, organism de care aparținem; însă avem stabilite contacte apropiate și foarte valoroase cu universitățile din Uniunea Europeană și din alte regiuni ale lumii prin intermediul proiectelor de cercetare desfășurate.

– În condițiile în care pragmatismul a atins astăzi până și sensibilul domeniu al finanțării cercetării științifice, cum se realizează susținerea financiară a cercetării academice spaniole în prezent?

– O cotă importantă din finanțare provine de la bugetele generale ale Statului, care alocă o parte din resurse pentru susține-

rea Consiliului Superior al Cercetării Științifice. În ceea ce privește finanțarea proiectelor individuale care se derulează în cadrul Institutului nostru, cercetătorii obțin cea mai mare parte a finanțării prin intermediul concursurilor publice organizate de diferite instituții naționale și internaționale, în conformitate cu standardele în vigoare. De asemenea, se obține finanțare pentru activitățile de cercetare cu caracter aplicativ prin intermediul acordurilor de colaborare cu instituții publice și private.

– Specializarea Dumneavoastră este cea de dialectolog. Cum se prezintă cercetarea dialectologică din Peninsula Iberică și care sunt prioritățile acesteia în momentul de față?

– Dialectologia spaniolă trăiește la ora actuală o perioadă interesantă de adaptare și de transformare din punct de vedere metodologic, participând, în același timp, la o activitate intensă de promovare a interesului comunităților autonome pentru studierea și popularizarea cunoștințelor privind propriile graiuri. În cadrul cercetărilor de care mă ocup, menționez coordonarea lucrărilor la *Atlas Linguistique Roman* și *Atlas Linguarum Europae*, cele două mari atlase lingvistice europene în curs de desfășurare; de asemenea, realizăm cercetări de teren în comunitatea din jurul Madridului (aflându-se într-un perimetru apropiat de noi) pentru realizarea unui alt atlas lingvistic.

– La ora actuală, cercetările din domeniul dialectologiei încearcă să cuprindă, pe lângă probleme legate de variația diatopică, din ce în ce mai numeroase aspecte ce țin de variația diastratică și chiar de cea diafazică (ca să folosim terminologia coșeriană). În discuțiile avute cu Dumneavoastră mi-ați spus că și atlasul la care lucrați în prezent (*Atlas Lingüístico (y etnográfico) de Castilla y La Mancha*) urmărește și dimensiunea sociolingvistică a graiurilor studiate. Din acest punct de vedere, cum vedeți dezvoltarea în viitor a dialectologiei (și mă gândesc aici atât la constituirea corpusurilor de texte, cât și la atlasele propriu-zise), în condițiile în care deja au apărut unele atlase lingvistice cu o vădită orientare spre sociolingvistică?

– De fapt, împreună cu Francisco Moreno Fernandez, conduc lucrările la *Atlas Lingüístico (y etnográfico) de Castilla y La Mancha* (ALeCMan), atlas ce ține de marea zonă central-peninsulară și în care am combinat metodologia tradițională (ce ne permite să comparăm datele culese de noi cu cele prezente în atlasele anterioare) cu mostre sociolingvistice înregistrate în orașe, unde s-au făcut anchete cu un chestionar lexical redus și o serie de interviuri detaliate cu persoane de diferite vârste, de diferite grade de instruire, de diferite sexe și din diferite car-

tiere periferice. În toate punctele am anchetat în mod sistematic, pentru prima dată în lucrările de geolingvistică spaniolă, o femeie și un bărbat.

– Tot legat de viitorul dialectologiei, la ora actuală se acordă un credit din ce în ce mai mare informatizării acestei metode de cercetare, metodă adoptată și în cadrul institutului Dumneavoastră. Care credeți că vor fi consecințele folosirii tehnologiei informației în domeniul lingvistic?

– Din punctul meu de vedere, viitorul dialectologiei va fi marcat de posibilitatea informatizării rezultatelor sale: bazele de date relaționale oferă oportunitatea de a cartografia automat datele în diferite moduri. De asemenea, trebuie evidențiat faptul că în prezent pot fi redate sunetele – *atlase orale* – sau pot fi întocmite hărți dialectometrice. Va fi important însă ca cercetarea să nu se limiteze la prezentarea mai mult sau mai puțin artificială a datelor lingvistice, fără ca informatica să poată facilita munca științifică ulterioară.

– Aș dori acum să precizați: în ce măsură sunt cunoscute realizările dialectologiei românești în Spania?

– Pentru noi dialectologia românească a fost întotdeauna foarte prestigioasă, în mod special prin intermediul lucrărilor maestrilor în geografia lingvistică, al atlaselor lor naționale și regionale, câteva fiind în curs de editare și în curs de elaborare.

– Care sunt legăturile cercetătorilor spanioli cu cei din România și cu ce centre academice românești aveți contacte?

– Cadrul relațiilor noastre directe cu colegii români se realizează prin intermediul proiectelor europene la care colaborăm de mulți ani (*Atlas Linguistique Roman* și *Atlas Linguarum Europae*) și datorită cărora menținem relațiile cu cercetătorii de la Academia Română și de la diferite universități din țară (Cluj-Napoca, Iași, București, Timișoara).

– Ca limbi aparținând „ariilor laterale” ale României, cum apreciați importanța limbilor spaniolă și română în cadrul cercetărilor de lingvistică romanică?

– Ambele țări au prezentat un interes special pentru studiul lingvisticii romanice, cum ați afirmat Dumneavoastră, pornind de la convingerea că spaniola și româna au multe lucruri în comun, ca arii laterale ale României. În țara noastră am urmărit îndeaproape studiile de românică, mai ales cele din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

– Care este nivelul cooperării actuale în cadrul romanisticii și pe ce teme de cercetare s-ar putea consolida în viitor relațiile între specialiștii acestui domeniu?

– În cazul nostru, cooperarea se centrează pe lucrări de geolingvistică romanică, unde ambele arii – cea iberică și cea mai orien-

tală – se dovedesc foarte importante. De asemenea, există un alt domeniu de cercetare important, cel iudeo-spaniol din localitățile românești. Ar fi interesant de analizat posibilitatea dezvoltării unor colaborări între echipele de cercetare din cadrul institutelor românești și cele spaniole; institutul meu de cercetare ar fi dispus să facă acest lucru.

– Hispanistica românească este ilustrată de nume cu rezonanță în spațiul romanic (Iorgu Iordan, Marius Sala etc.). Sunt aceste cercetări cunoscute în țara Dumneavoastră și, în plus, în ce măsură se poate vorbi de o românică hispanică?

– Pentru romaniștii generației mele, Iorgu Iordan reprezintă de mult timp unul dintre cele mai importante nume dintre maeștrii străini, iar cărțile sale, traduse în limba spaniolă, le-am studiat la Universitate. Fără nici o îndoială, cunoaștem, de asemenea, și alți lingviști, precum Marius Sala. Din păcate, nu cred că există romaniști spanioli a căror operă să fi avut o repercusiune similară în România.

– În final, țin să vă mulțumesc, stimată doamnă Pilar García Mouton, pentru amabilitatea de a ne fi acordat acest interviu!

– Plăcerea a fost de partea mea.

Interviu și traducere
de **Veronica OLARIU**

Ion CIOCANU

SEÍSMELE

Într-un *Matinal ecologic* pus pe post la radioul național la 12 august (2006), redactorul-prezentator a rostit de câteva ori pluralul „séismuri” și singularul „séism”, după care și invitatul emisiunii, un savant notoriu în domeniu, a pronunțat „séism” și „séisme”.

Difuzată în orele de dimineață (8⁰⁰ – 8⁴⁵), emisiunea în cauză are șanse de a fi audiată de multă lume, și posibilitatea impactului negativ al „séismului” – „séismurilor” asupra vorbitorilor limbii noastre nu este de neglijat.

Drept că invitatul emisiunii nu l-a urmat orbește pe dl redactor-prezentator în „séismurile” lui, dar cu „séism” și „séisme” ne-a „delectat” și domnia sa de ajuns și de rămas. Nu-l absolvim pe invitatul emisiunii de răspunderea cuvenită pentru cunoașterea și întrebuițarea corectă a terminologiei de specialitate, dar în primul rând redactorului-prezentator îi revine obligațiunea de a supraveghea, cu tactul și bunăvoința necesare, corectitudinea celor difuzate pe calea undelor, indiferent de

prestigiul sau de funcția invitatului / invitaților. În caz contrar, lucrurile pot lua aspecte nu doar îngrijorătoare, ci chiar – nu vă fie cu bănat! – catastrofale. Nu e o taină că în republică avem și oameni care parcă s-ar sfi de substantive ca *frână* și *rulmenți*, încercând să convingă conlocutorii că, de când se știu pe lume, au zis „tormoz” și „podșipnik” și că – slavă Domnului! – n-au pățimit din cauza aceasta. Cu toată stima pentru meritele lor de oameni truditari sub aspect fizic și material, suntem de-a dreptul obligați să le sugerăm, în mod cât se poate de decent, denumirile corecte ale vocabulelor în cauză, fie înainte de înregistrarea emisiunii pe bandă magnetică, fie în chiar timpul dialogului, dacă emisiunea e improvizată în direct, dintr-un laborator științific ori dintr-o vie dată în pâng.

Alfel zis, anume redactorii-prezentatori trebuie să cunoască și să popularizeze în emisiunile lor formele literare (corecte) ale substantivului care a făcut un deserviciu în emisiunea din 12 august (2006): séism, pl. séisme, ca și a atâtor altele care e indisputabil obligator să fie întrebuițate corect nu numai în instituțiile de cultură specializate, dar și în una – tot de cultură, vezi Doamne! – cum este / ar trebui să fie Compania Publică „Tele-Radio Moldova”.

SCORUȘATA

În nici un dicționar dintre toate cele care ne stau la îndemână n-am găsit acest substantiv.

Ba nu l-am auzit de la nimeni niciodată, până într-o seară în care ne-am pomenit oaspeți în familia Palii. Doamna Eliza Palii a pus masa, domnul Alexei Palii, cunoscutul și prestigiosul lingvist practician, a scos un vin bun și cina începu cu un toast simplu, pornit de la inimă, ca între prieteni.

După câteva rânduri de pahare, ce-i dă în minte amfitrionului? – să ne pună la încercare gusturile alcoolice și cele... lingvistice:

– Cine ghicește ce băutură pun acum în pahare, câștigă o sticlă de...

– De... ce?

– De ceea ce o să ghicească corect primul dintre dumneavoastră.

Ne rămânea să gustăm, să savurăm, să intuim numele adevărat al băuturii care deja ne îndemna tacit din păhăruțe.

A câștigat Palii însuși, de vreme ce unul a lăudat lichiorul, dar n-a cutezat să precizeze din ce materie primă fusese acesta preparat, altul i-a zis în pripă vișinată, cel de-al treilea l-a corectat tot atunci, precizând că deliciul băuturii vine de la altceva decât banalele vișine...

– Sunt foarte bucuros că v-a plăcut această... Alexei Palii a făcut o pauză psihologică, poate și lingvistică, oferindu-ne o ultimă șansă de a numi corect băutura, această... – a urmat o altă pauză intenționată – scorușată.

– Scorușată? am întrebat câțiva în cor.

– Nu vă mirați, însă dacă vișinata e o băutură preparată din vișine fermentate cu zahăr, peste care se toarnă alcool, *scorușata* este un substantiv absolut firesc în cazul în care faceți rost de o căldărușă coala de... scorușe.

– Dar nu discutăm denumirea băuturii, ne mirăm de plăcerea cu care se lasă ea savurată!

– În acest caz, eu pun la bătaie pariul câștigat! și ospitaliera gazdă mai drese un rând de păhăruțe.

Le-am savurat și pe acestea, chiar dacă, după cum aveam să ne convingem curând, denumirea băuturii, deosebit de plăcute la gust, lipsa din dicționare și lipsește până acum, cu toate că e în absolută conformitate cu normele de formare a cuvintelor în limba noastră cea română: vișină → vișinată, scorușă → scorușată, coarnă → iată aici nu mai avem cuvinte, dar – mai știi? – poate apare, cu timpul, și o denumire pentru băutura închipuită din coarne și zahăr, peste care, după fermentarea convenită, am răsturna un litru coala de alcool.

BOBII, BOABELE, BOBURILE

Formele inițiale, de singular, ale substantivelor scoase în titlul microeseului de față sunt două: *bob* și *boabă*. Nu e o problemă să conștientizăm acest lucru: *bob* este, în primul rând, planta leguminoasă cu flori albe sau trandafirii, cu păstăi mari și cu semințe ovale, turtite și – bineînțeles – sămânța plantei respective. Acest *bob* este substantiv masculin și are numai numărul singular.

Bobul și forma de plural *bobii* sunt absolut firești în cazul expresiei *a da* (sau *a ghici*) *în bobi*, adică a căuta tainele viitorului după cum se așază bobii aruncați de femeia care își asumă sarcina de a ghici evoluția unor acțiuni, stări de lucruri, fenomene etc.

Bob este și sămânța de cereale sau de legume care fac fructe păstăi; grăunte, boabă. Un bob de porumb, de exemplu, este chiar grăuntele crescut pe știuletele acestei plante. Că și la singular dicționarul recomandă întrebuințarea formei de feminin *boabă*, nu e de mirare, cu atât mai mult cu cât la plural acest bob (de porumb, de grâu etc.) are forma *boabe*. Cu cât *boabele* de grâu sau de porumb sunt mai mășcate, cu atât mai greu trage la cântar spicul ori știuletele.

Prin extensiune *boabe* sunt și obiectele mici și rotunde cu semnificația metaforică de *fir* sau *grăunte*, ca lacrimile ce se întâmplă să alunece „în boabe mari de pe obraz pe piept” sau ca stelele strălucind pe cer „ca boabe nenumărate de aur”.

La drept vorbind, și până aici avem a manifesta atenție și sprinteneală a minții, de vreme ce *bobul*-plantă este „defectiv de plural” (Mioara Avram), iar *bobii* și *boabele* sunt plurale nu întotdeauna întrebuințate corect, conform semnificațiilor lor propriu-zise în contextele concrete ale comunicării noastre.

Dar problema se complică în mod considerabil în cazul în care substantivul *bob* semnifică și „sania cu un rând suplimentar de tălpici în față, care, dirijate (cu ajutorul unui volan sau în alt mod), servesc la „cotit”, și „sportul practicat cu acest fel de sanie”, altfel zis – *bobsleiu*, și o instalație specială „pentru ridicarea materialelor de construcție”, cu toate aceste trei sensuri având pluralul *boburi* (**Dicționarul explicativ al limbii române**, pag. 104).

Bineînțeles, putem cădea de acord cu cititorii care o fi zicând că ultimele semnificații consemnate aici ale *bobului*, și mai ales forma de plural *boburi*, se întâlnesc rar în vorbirea și în scrierea noastră. Dar ce ar zice domniile lor în cazurile în care le-ar găsi în comunicarea

cotidiană ori – de ce nu? – în presa ahtiată de o exprimare proaspătă ori chiar epatantă și n-ar fi pregătiți psihologic și intelectual pentru percepția lor adecvată?

Nu s-ar convinge ei, cel târziu la o eventuală lectură a unor texte cu forma de plural *boburi*, că tableta de față este una binevenită, necesară, utilă?

E adevărat că tustrele formele de plural ale substantivului *bob* sunt consemnate și în **Dictionarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** – „bob (plantă) s.m.; bob (sămânță pentru ghicit) s.m., pl. *bobii*; bob (sămânță) s.n., pl. *boabe*; bob (sanie, instalație de ridicat) s.n., pl. *boburi*” (pag. 92), ca și forma de plural *boabe* a substantivului *boabă*, – dar faptul acesta nu ne privează de dreptul, poate chiar și de obligația de a relua subiectul. Prin reluarea acestuia nu ne

arogăm vreun merit extraordinar, cu atât mai mult cu cât distinsa cercetătoare Mioara Avram a găsit oportună explicarea pluralelor scoase în titlul eseului de față în cartea sa din 2001 **Cuvintele limbii române între corect și incorect**, lămurind succint și clar: „*Bob* «tip de sanie» și «sportul de iarnă cu sania respectivă» este s.n.; în primul sens are pl. *boburi* (spre deosebire de omonimele s.n. «sămânță», cu pl. *boabe*, și s.m. «sămânță de ghicit», cu pl. *bobii*)” (pag. 191). Dar să nu atenționăm încă o dată lumea cititoare, mai cu seamă cea de la est de Prut, asupra acestor trei forme net diferite una de alta, ca sens, ale pluralului substantivului *bob*, iată că n-am putut. Și nu vedem de ce am regreta. Și, în final, de ce ați regreta dumneavoastră, beneficiarii tabletei noastre?

Ștefan VIȘOVAN**CONSACRAT
CERCETĂTOR
AL LIMBII ROMÂNE**

Profesorul universitar Nicolae Felecan, doctor în științe filologice, s-a născut la 24 august 1941 în localitatea Caila, județul Bistrița-Năsăud. Parcurge ciclul primar la școala din satul natal, pe cel gimnazial la școala din comuna Șieu-Odorhei, iar cursurile liceale în cadrul cunoscutului liceu bistrițean „Liviu Rebreanu”. În anul 1959 se înscrie la Facultatea de Limbi Romanice, Clasice și Orientale a Universității din București, specializarea limba și literatura latină – limba și literatura elină, pe care o absolvă în anul 1964, fiind un student eminent, cu reale posibilități și înclinații atât pentru munca de cercetare filologică, cât și pentru cea didactică.

Din toamna anului 1964, tânărul absolvent al universității bucureștene își începe prodigioasa activitate didactică și de cercetare, care, iată, însumează azi patruzeci și doi de ani de eforturi nobile de educare și formare a multor generații de elevi și studenți, de perfecționare pro-

prie și a altora, de căutări și realizări remarcabile în domeniul didacticii, al filologiei, al lingvisticii generale și comparate, al limbii române contemporane, al limbilor clasice, al lingvisticii române etc. La acestea se adaugă eforturi și preocupări manageriale de mare competență și la nivel înalt atât în cadrul învățământului preuniversitar, cât și în cadrul celui superior.

La absolvirea universității este repartizat la Institutul Pedagogic de 3 Ani din Baia Mare și, începând cu această dată, activitatea științifică, didactică, administrativă, organizatorică, civică etc. a Domniei sale se circumscrie, în principal, Maramureșului, al cărui fiu, prin adopție, este. În cadrul instituției de învățământ superior băimărene parcurge primele trep-

te ale carierei universitare, fiind, pe rând, preparator, asistent și lector, iar în paralel desfășurând o intensă activitate de cercetare, concretizată în studii și articole publicate în buletinul științific al institutului, precum și în volume colective sau în reviste de specialitate din diferite centre universitare din țară.

Se înscrie la doctorat în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară al Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, elaborând o prețioasă disertație, intitulată *Sistemul lexico-semantic al termenilor ce denumesc părțile corpului uman în limba română*, pe care o susține *magna cum laudae* în anul 1976, avându-l ca referent științific, printre alții, pe renumitul academician Alexandru Graur. În paralel cu activitatea didactică, participă la numeroase sesiuni de referate și comunicări științifice, simpozioane și dezbateri organizate într-o serie de centre universitare și publică articole și studii pe teme lingvistice în reviste de profil și în paginile culturale ale mai multor cotidiane. Elaborează totodată antologii și cursuri universitare (**Sintaxa frazei limbii latine**, Baia Mare, 1968; **Limba latină. Sintaxa propoziției limbii latine**, Baia Mare, 1976; **Antologie de texte latine**, Baia Mare, 1980; **Curs practic de limba latină**, Baia Mare, 1984 etc.) utilizate nu doar de studenții proprii, ci și

de către mulți dintre cei care urmau specializarea limba latină la alte universități din țară.

După încetarea activității Institutului Pedagogic din Baia Mare, domnul Nicolae Felecan trece în învățământul preuniversitar, funcționând o vreme ca profesor de limba latină la Liceul Industrial nr. 9 din Baia Mare, unitate de învățământ pe care a și condus-o, în calitate de director, o bună perioadă. „Stagiul” din învățământul preuniversitar i-a permis profesorului Nicolae Felecan să etaleze o deosebită capacitate de a se adapta la situații noi, de a diagnostica stări de fapt și de a prognoza direcții de dezvoltare în consens cu noua realitate social-economică și politică a țării. A elaborat în scurt timp un util îndrumător în predarea limbii latine (**Limba latină. Ghid practic pentru clasa a VIII-a**, Baia Mare, 1986), a inițiat organizarea olimpiadei naționale de limba latină, pregătind în vederea acestui important concurs numeroși elevi care au adus județului Maramureș 14 premii și mențiuni. A avut, de asemenea, elevi participanți și premianți la concursul internațional *Ciceronianum*, desfășurat în anul 1987 la Arpino în Italia, unde a fost, de altfel, prezent și Domnia sa în calitate de conducător al delegației noastre.

În anul 1990 a propus transformarea profilului liceului pe care

Îl conducea din industrial în filologic, ceea ce s-a și petrecut. Astăzi această unitate școlară este o instituție de elită a învățământului românesc, poartă numele de Colegiul Național „Mihai Eminescu” și este declarată școală de talie europeană. Profesorul Nicolae Felecan a fondat și a coordonat revista liceului (*Crisalide*), al cărei prim număr a apărut în anul 1992.

Ulterior, profesorul Nicolae Felecan revine în rândurile corpului didactic al învățământului superior în cadrul Universității de Nord din Baia Mare, unde își desfășoară activitatea pe postul de conferențiar, apoi ca profesor. În această perioadă a ocupat funcții importante: șef de catedră, în anul 1993; decan, între anii 1996 și 2004; prorector, în perioada 1993-1996 și, începând cu anul 2004 până în prezent, contribuie substanțial la extinderea universității băimărene, la diversificarea profilurilor și specializărilor, la asigurarea unei baze didactico-materiale la standarde actuale, la majorarea cifrei de școlarizare, la creșterea numerică și calitativă a corpului profesoral etc. A urmărit cu consecvență ridicarea calității actului instructiv și eficientizarea continuă a prestației didactice și științifice a întregului colectiv de preparatori, asistenți, lectori, șefi de lucrări, conferențieri și profesori, accelerând astfel procesul de reintegrare a Universității de Nord

Baia Mare în circuitul academic românesc și realizând numeroase contacte cu institute de învățământ superior și de cercetare din țară și din străinătate.

Perioada 1993-2006 este pentru profesorul Nicolae Felecan una deosebit de bogată în realizări pe plan științific. În acest interval își publică majoritatea cărților și studiilor fundamentale și participă la mai multe manifestări lingvistice internaționale. A fost prezent cu referate și comunicări științifice la cel de-al XXI-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, desfășurat la Palermo, Italia, în anul 1995, la cel de-al XXII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, ținut la Bruxelles, Belgia, în anul 1998, la cel de-al XXIII-lea Congres de Lingvistică Romanică de la Salamanca, Spania, din anul 2001, la cel de-al XXII-lea Congres Internațional de Științe Onomastice, găzduit de orașul Upsala din Suedia în anul 2002. Numele Domniei sale apare în programele multor conferințe cu caracter internațional care au loc în mari centre universitare și de cultură din Europa, dintre care amintim: *Universitatea Aarhus* din Danemarca (1994), *Universitatea „Eotvos Lorand”* din Budapesta (1995 și 1998), *Lions Club Monregalesc*, Mondovi, Italia (1996), *International Seminar „New Perspectives of Ethnological Re-*

search in Carpathia”, Krakow, Polonia, 2001, *Convegno la cultura romana tra l'occidente e l'oriente: gli umanesimi greco-bizantino, latino e slavo*, Chișinău, Moldova, 2005 etc. În țară participă, de asemenea, cu referate și comunicări științifice, la zeci de sesiuni, la simpozioane, mese rotunde și dezbateri pe diverse teme de lingvistică, didactică, manageriat universitar, cultură generală etc., găzduite de cele mai importante centre universitare și institute de cercetare științifică. În această perioadă profesorul Nicolae Felecan elaborează și publică nu mai puțin de nouă cărți: opt ca autor unic și una în colaborare cu profesorul universitar Gheorghe Bulgăr de la Universitatea din București, însumând aproape 2500 de pagini. La acestea se adaugă mai bine de cincizeci de studii și articole apărute în reviste de specialitate sau culturale, în diferite volume colective și în presa cotidiană.

Profesorul Nicolae Felecan este membru al mai multor societăți și asociații științifice naționale și internaționale, dintre care amintim: Societatea de Științe Filologice din România; Societatea de Studii Clasice; Societatea Științifică a Județelor Szabolcs-Szatmar-Bereg; Société de Linguistique Romaine; Societatea Română de Dialectologie (al cărei membru fondator și vicepreședinte este); AGRU (al

cărei președinte este începând cu anul 1994).

Domeniile în care profesorul Nicolae Felecan s-a impus cu o autoritate de necontestat sunt: lingvistica generală, limbile clasice, vocabularul limbii române și sintaxa. De altfel, această tematică a fost acoperită, în principal, și de cursurile și seminarele pe care Domnia sa le-a ținut la Universitatea de Nord din Baia Mare. Lucrările profesorului Nicolae Felecan au fost percepute atât de către studenți, cât și de către specialiști ca niște instrumente utile și deosebit de valoroase pentru însușirea corectă și aprofundarea studiului limbii române.

Dicționarele de paronime și omonime ale Domniei sale, deși au fost printre primele de acest gen în literatura română de specialitate, s-au bucurat de o reală apreciere atât din partea beneficiarilor – elevi, studenți, profesori, cât și a lexicologilor și a lexicografilor români. În ceea ce privește sintaxa limbii române, profesorul Nicolae Felecan se impune printr-o abordare realistă, nonexclusivistă, dovedindu-se un adept al „toleranței cognitive”, principiu modern de cercetare științifică și de interpretare, care, alături de respectarea opiniei altora, presupune luarea întotdeauna în considerare a coerenței și a logicii interne a fiecărei discipline. Studiile Domniei sale dedicate

sintaxei (cu deosebire cartea **Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002) pledează pentru intransigență științifică, pentru dezbateri academice, excluzând polemice inutile și promovând cu consecvență logica argumentației bazată pe legătura dintre teoria gramaticală actuală și dinamica dezvoltării limbii române literare, imprimând astfel cercetării o evidentă perspectivă funcțională.

În domeniul lexicului limbii române, profesorul Nicolae Felecan, dincolo de o serie de articole interesante, s-a impus prin două lucrări fundamentale: **Vocabularul limbii române**, Editura Mega. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004 și **Terminologia corpului uman în limba română**, apărută sub egida editurilor Mega și Argonaut din Cluj-Napoca în anul 2005. Prima reprezintă o adevărată sinteză a conceptelor și noțiunilor de bază referitoare la vocabularul limbii române și se caracterizează prin consistență, sistematizare și acribie. Bazându-se pe statistici și puncte de vedere acreditate în lingvistica românească de specialiști de renume cum sunt A. de Cihac, Sextil Pușcariu, Dimitrie Macrea sau Mircea Seche, lexicologul băimărean accentuează caracterul preponderent latin al vocabularului limbii române, evaluând corect și obiectiv contribuția

elementului slav, grecesc, turcesc, maghiar, albanez, german etc. la constituirea fondului lexical general românesc. Cartea evidențiază aspecte ale organizării diatopice și diastratice a vocabularului limbii române și insistă în mod deosebit asupra structurii semantice și asupra mijloacelor de îmbogățire a acestuia. Cealaltă lucrare care vizează vocabularul limbii române ni-l prezintă pe profesorul Nicolae Felecan operând lejer cu elemente și criterii de analiză onomasiologică a lexicului românesc, demers complex și dificil, dar derulat cu competență și punând în evidență priceperea autorului de a îmbina planul sincron cu cel diacronic și de a corobora informațiile specifice științei limbii cu cele ce țin de etnografie, folclor, istorie etc., valorificând și aplicând totodată la contextul dat cunoștințe din spațiul dialectologiei, etimologiei sau al semanticii. Termenii care denumesc părțile corpului omenesc sunt supuși pe parcursul cercetării unei analize complexe: sunt abordați din perspectivă romanică, sunt etimologizați cu precizie (la aceasta contribuind buna orientare a autorului în indo-europenistică și stăpânirea mai multor limbi străine: franceza, elina, rusa etc.), la marea lor majoritate li se delimitează aria de răspândire, li se evidențiază, pe bază de exemple, diapazonul semantic, posibilitățile combinatorii și capacitatea deriva-

tivă etc. Cărțile elaborate de profesorul Nicolae Felecan, singur sau în colaborare, s-au bucurat de o înaltă apreciere în rândul specialiștilor, multe dintre ele fiind premiate la diferite niveluri. Amintim în acest sens premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române, acordat monografiei **Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar**, Baia Mare, 1983, premiul Asociației Scriitorilor Maramureșeni, obținut de cărțile **Probleme de vocabular și exprimare corectă**, Editura Vox, București, 1999 și **Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002. Se impune a se sublinia în acest context că alte două lucrări lexicografice importante – **Dicționar de paronime**, Editura Vox, București, 1997 și **Dicționar de omonime**, Editura Lucman, București, 1998 – au fost incluse în topul național de carte pe anul 2000. Cărțile profesorului Nicolae Felecan au beneficiat de zeci de recenzii și prezentări în reviste de specialitate, anuare, cotidiene, despre prestația științifică, didactică și civică a Domniei sale putându-se găsi nenumărate referințe și aprecieri elogioase atât în mass-media, cât și în publicații cu caracter lingvistic și filologic.

Profesorul Nicolae Felecan a împărtășit cu generozitate și altora din vastele cunoștințe ale Domniei sale. A îndrumat sute de teze de licență, a coordonat numeroase lu-

crări elaborate de cadre didactice din învățământul preuniversitar în vederea obținerii gradului didactic I, a fost membru în nenumărate comisii de inspecție, a fost numit profesor examinator sau referent științific în comisii de doctorat, lăsându-și peste tot amprenta stăpânirii temeinice a multor domenii lingvistice și contribuind la crearea unei atmosfere de dezbateri academice de înaltă ținută.

Prin profunzimea cercetărilor întreprinse, prin acuratețea și obiectivitatea interpretărilor pe care le-a dat diferitor fenomene de limbă, prin rigurozitatea exemplară a textului scris, prin deschiderea la dialog și prin importanța tematicii abordate în lucrările Domniei sale, profesorul Nicolae Felecan este, fără îndoială, un reprezentant de seamă al lingvisticii românești, în slujba căreia și-a pus priceperea și capacitatea de a crea și pe care a reprezentat-o cu cinste pe plan internațional ori de câte ori a avut ocazia.

Acum, când profesorul universitar dr. Nicolae Felecan împlinește 65 de ani, ne este deosebit de plăcut să-l felicităm cu căldură pentru tot ceea ce a realizat în plan științific și didactic, să-i urăm sănătate și putere de muncă pentru a-și putea pune în practică proiectele importante pe care și le-a făcut în domeniile ilustrate cu competență vreme de peste patru decenii.

**„FIINȚA NOASTRĂ
S-A MANIFESTAT ȘI A
REZISTAT ÎN ACEEAȘI
INDESTRUCTIBILĂ
TRINITATE,
A LATINITĂȚII PRIN
ORIGINE, A UNITĂȚII
LINGVISTICE ȘI
A SPIRITUALITĂȚII
CREȘTINE”**

Dialog: *Alexandru BANTOȘ* –
Nicolae FELECAN

– Stimate domnule profesor, în lucrarea *Dumneavoastră Terminologia corpului uman în limba română* menționați că „termenii care denumesc părțile corpului uman se caracterizează prin apartenența la fondul cel mai stabil de cuvinte al unei limbi”. În ce mod această categorie de cuvinte exprimă și unitatea limbii?

– Este bine cunoscut faptul că termenii care denumesc părțile corpului uman fac parte din vocabularul fundamental, care este caracterizat prin mare vechime, mare stabilitate, mare frecvență, mare productivitate și un semanticism bogat. Acest fapt contribuie, evident, și la menținerea unității limbii, aspect subliniat în repeta-te rânduri de numeroși specialiști.

Menționez în context afirmația italianului Giuliano Bonfante care considera că „o lege prin care să recunoști originea limbii – din punctul de vedere al vocabularului – este apelul la două serii de cuvinte: rudenția și corpul omenesc. Or, la români, întregul corp, de la părul de pe cap și până la degetele de la picioare, totul este de origine latină...”. Și Sextil Pușcariu a controlat latinitatea limbii române prin termenii privitori la corpul omenesc și a constatat că „dintr-o listă de 100 de cuvinte, în care a inclus și verbe, și adjective privitoare la corp, 92 sunt de origine latină, două autohtone (*ceafă, grumaz*), trei slave (*trup, gât, gleznă*), unul slavo-grec (*a mirosi*) și unul obscur (*burtă*)”. A confruntat apoi această listă cu situația din italiană, franceză și engleză și a găsit „în italiană 92 elemente latine, 1 celto-latin (*camminare*), 1 galoroman (*gota*), 2 germane (*biondo, bianco*), 1 francez (*mangiare*), 1 oriental (*azzuro*) și 2 obscure (*brizzolato, fiutare*); în franceză 89 latine, 1 galoroman (*gone*), 1 italian (*moustache*), 6 germane (*touffu, gris, bleu, blond, marcher, blanc*) și 3 obscure (*borgne, morve, hoquet*); în engleză 86 germane, 13 romane (*round, rare, tress, temple, face, blue, taste, jaw, palm, bowles, loins, muscles, vein*), 1 germano-roman (*armpit*)” (*LR*, I, p. 183).

În lucrarea noastră, **Termi-**

nologia corpului uman în limba română, am inserat un capitol în care am privit comparativ situația acestor termeni în română și în principalele limbi romanice: italiană, franceză, spaniolă, portugheză și am ajuns la următoarele constatări: (1) majoritatea o constituie, în toate limbile, termenii latinești; (2) creațiile noi, împrumuturile din alte limbi și dezvoltările semantice particulare privesc, în mare parte, aceleași noțiuni; (3) prezența acestor termeni în vocabularele reprezentative ale fiecărei limbi în parte este, aproximativ, aceeași.

Sunt fapte care ne îndreptățesc să afirmăm că acest micro-sistem contribuie din plin atât la unitatea limbii române, cât și la păstrarea similitudinilor existente între limbile neolatine sau, în termenii lui Sextil Pușcariu, „limba română nu e mai romanică, nici mai puțin romanică decât limbile italiană, franceză sau oricare alta din limbile neolatine, ci pur și simplu romanică, fără comparativ, căci noțiunea „romanic” e absolută și nu suferă gradație” (*op. cit.*, p. 184).

– Cuvintele „pot constitui o istorie *sui generis* a unui popor”, afirmați în cartea *Vocabularul limbii române*. Care sunt exemplele relevante în acest sens?

– Afirmația la care vă referiți își găsește motivarea la fiecare pas făcut în descifrarea istoriei

cuvintelor. De aceea studiul vocabularului unei limbi este atractiv și cuceritor. Este atractiv pentru că îți descoperă lucruri și fapte nebănuite din istoria societății și cuceritor fiindcă, odată prins în descifrarea înțeleșurilor ascunse, cu greu te poți desprinde de ele.

Arhaismele, de exemplu, sunt, în mare parte, consecința dispariției unor realități sociale, politice și culturale și, prin urmare, devin martori credibili în încercarea de reconstituire a unor perioade istorice apuse. Regionalismele reflectă atât „lupta” dintre cuvintele sinonime, cât mai ales contactul locuitorilor cu alte etnii cu care au conviețuit sau conviețuiesc. De aceea se spune, cu îndreptățit temei, că dialectele și graiurile sunt „arhive vii ale limbii unui popor, depozitare ale unor fapte lingvistice pe care varianta literară le-a pierdut sau nu le-a cunoscut niciodată”. De multe ori, înainte de a dispărea complet din limbă, unele cuvinte se izolează pe anumite arii, se „pripășesc” în vreo expresie sau se retrag discret în producții literare populare. Pe de altă parte, neologismele confirmă nu numai necesitatea denumirii noilor fapte și realități, ci și dispoziția limbii spre nou ori nevoia de exprimare plastică. Și limba română este cât se poate de deschisă împrumuturilor. Îmi permiteți să citez dintr-un articol al eminentului romanist, îndrăgos-

tit de limba română, suedezul Alf Lombard, care afirma: „Numărul cuvintelor întrebuițate de români nu încetează să crească. Limba lor a devenit o limbă mai mult decât bogată. Importul aproape nelimitat de cuvinte noi, cadrul uimitor de extensibil al vocabularului, felul în care cuvintele trăiesc împreună în interiorul acestui cadru, concurența dintre cuvintele care aparțin straturilor diferite, diferențierea semantică sau geografică a sinonimelor – toate aceste probleme lexicologice constituie un întreg pe care nici o altă limbă nu-l oferă mai bine studiului” (în *Tribuna României*, nr. 5/1973).

Dar, în ciuda multipleror influențe ce s-au manifestat asupra limbii române, mai vizibil în lexic, aceasta și-a păstrat caracterul latin. În acest sens, considerăm că sunt încă actuale observațiile lui Ovid Densusianu care preciza că „limba română, așa cum se prezintă astăzi, ne arată în chip neîndoios că romanizarea teritoriilor pe care s-a născut trebuie să fi fost foarte intensă. Tot ce are ea mai caracteristic poartă o pecete pur latină. Dar oricât de numeroase ar fi elementele străine care au pătruns mai ales în lexicul său, limba română n-a suferit schimbări prea multe în fondul ei primitiv, ea și-a păstrat caracterul de idiom romanic, cu toate împrejurările uneori puțin favorabile în care s-a dezvoltat”.

– Domnule profesor, vorbind despre calitatea cuvintelor de a reconstitui istoria, Vă rog să Vă referiți la Maramureș. Cum poate fi probată în baza vocabularului continuitatea romanică din această parte de neam?

– Maramureșul dispune de numeroase elemente, majoritatea lexicale (de fapt, toate se concretizează în lexic), care atestă continuitatea romanică. Voi încerca, pe scurt, să nominalizez câteva:

1. Particularități fonetice

1.1. Păstrarea fonemului *r* (etimologic) în unele cuvinte ca: *curună* „cunună” (lat. *corona*), *fărină* „făină” (lat. *farina*), *mirune* „minune” (lat. *mirio*, -onis), *sărin*, -ă „senin, -ă” (lat. *serenus*).

1.2. Păstrarea lui *î* etimologic, fie dezvoltat dintr-un *a* aflat în poziție nazală: *îmbla* (lat. *ambulare*), fie provenit dintr-un *i* inițial urmat de o nazală: *îmfla* (lat. *inflare*), *împlea* (lat. *implere*). Acest fenomen cu *î* în loc de *u*, considerat astăzi „învechit și popular” (DEX, s.v. *umbla*, *umfla*, *umple*), era singurul atestat, după afirmația lui O. Densusianu.

1.3. Lipsa anticipării elementului palatal în cuvinte precum: *câne* (lat. *canis*), *mâne* (lat. *mane*), *pâne* (lat. *panis*).

1.4. Păstrarea lui *e* etimologic după labiale și în poziție „moale”: *beșică* (lat. *bessica* = *vessica*).

2. Particularități morfologice

2.1. Cele mai frapante sunt legate de verbele auxiliare *a fi* și *a avea*. Alături de formele generalizate astăzi, se păstrează unele răspândite în secolul al XVI-lea pe teritorii întinse, din Banat până în Moldova, dar restrânse acum la puncte izolate din Banat, Oaș, Maramureș: (noi) *săm* (lat. *simus*), (ei, ele) *sim*, *simt* (lat. *sintunt*, cu desinența *-unt*, prin analogie cu *dicunt*, *tacunt*), (el) *avă* (lat. *habet*), *să auvă* (*aubă*) (lat. *habeat*, *habeant*).

2.2. Imperfectul păstrează la persoana I forme fără *m*, ceea ce produce omonimia cu persoana a III-a singular (și, uneori, cu a III-a plural): „mi-o dat de mâncare, că eu le *tăia* lemne și *făcea* laptele brânză și le *făcea* foc”.

2.3. Forma cu afereză *blăm* (*blem*) pentru *îmbлям* (lat. *ambulemus*).

2.4. Vocativul *fie* „fiică”, formă etimologică, din lat. *filia*. Astăzi, această variantă apare numai urmată de adjectivul posesiv, singular *mea*: *fie-mea*.

2.5. Forma verbală *placă* din lat. *placet*, folosită ca interjecție: „poftim!”

3. Particularități sintactice

3.1. Cele mai numeroase sunt construcțiile infinitivale arhaice, dispărute din dacoromâna vorbită, dar prezente încă într-o arie restrânsă ce include nordul Crișanei, Oașul, Maramureșul, zona Năsăudului și chiar o mică parte din nordul Basarabiei.

Verbele după care apare infinitivul sunt diverse și nu numai așa-numitele semiauxiliare de mod și de aspect: „nu te *poți* duce; nu s-o *putut* băga; a *început* a umbla la școală; a *început* a face plăcintă; *mă știu* descurca; *prinde* a țapa floare; *obișnuiau* a-l face; *le punem* a hierbe; *nu să mai vede* a lucra; *le slobozâm* a paște; *nu mi-i rușâne* a merge; *mâni tre* a fa nuntă; *tre* a da la marhă; *ș-a fa* de mâncare; cât *dau* a se coace (prunele), cât *tăte* fain mănâncă (ursul); *să-i învățăm* a altoi pomi; câinii s-o *temut* a s-apropia; *nu m-am îndurat* a da la tren banii aceia; laptele *se pune* a prinde; s-o *dus* a ara; *să duc* oile a paște; el o *init* a peți; tata *mere* a da la marhă” etc.

Din exemplele prezentate reiese că infinitivul se folosește cu prepoziția *a* după majoritatea verbelor, exceptându-l pe *a putea*; după *a ști* și, în parte, după *a vrea*; ambele formulări, cu și fără prepoziția *a*, sunt posibile.

3.2. Complementul indirect exprimat prin *la* + *acuzativ* sau, după „verba dicendi”, cu *cătă* (*cătă*) + *acuzativ*: „i dă banii *la păcurar*; să-mi dai *la mine*; îi place *la el*; a zis el *cătă mine*; n-o zis nimic *cătă mine*”.

Construcția cu *la*, folosită în româna contemporană îndeosebi în limba vorbită și familiară, era curentă în latina vorbită. La Cicerone, spre exemplu, în *Scrisori*, și

nu numai, se întâlnește aproape exclusiv: „*Ad te, quid scribam, nescio*” (Nu știu ce să-ți scriu = Nu știu ce să scriu la tine). Prin urmare, ea trebuie considerată ca un arhaism frecvent încă în limba populară, și mai ales în graiurile nordice.

3.3. Raport de coordonare între adverb și substantiv sau adjectiv: „noi am fost și deodată și verișoare” (adică „noi am fost și de aceeași vârstă și verișoare”), întocmai ca și în latină = „*Terentia tibi et saepe et maximas gratias agit*” (Cicero) („*Terentia îți aduce și mereu și cele mai mari mulțumiri*”).

3.4. Condiționala introdusă prin *să*, din lat. *si*, dispărută din vorbirea actuală, dar frecventă, după afirmația lui O. Densusianu, în toate textele religioase și nere-religioase din secolul al XVI-lea (14 II, 185): „...să nu stau deloc, po să câștig până la două mii”.

3.5. Folosirea adverbului *nici* (*ni*) cu verb la forma afirmativă, ca în latină: „*nici* văd bine cu ochii / mai ales dacă-nsărează”. „*Nihil habebam quod scriberem*” („N-aveam nimic să-ți scriu”).

4. Lexic

Condițiile istorice, ocupațiile străvechi practicate fără întrerupere în Maramureș explică structura lexicului impregnat cu numeroase arhaisme, întâlnite adesea și în dialectele suddunărene, dar și în alte graiuri dacoromâne:

a, prep. „la”, lat. *ad*;
acicea, adv. „aici”, lat. *ecce-hicce*;
adinte, adv. „de curând, amu, acum”, lat. *ad + ante*;
ai, s. „usturoi”, lat. *allium*;
ajuna, vb. „a nu mânca nimic într-o zi, dar mai ales în zi de post”, lat. *ajunare*, din *jejunare*;
arete, s. „berbec”, lat. *aries*, *arietis*;
arină, s. „nisip”, lat. *arena*;
arm, s. „coapsă”, lat. *armus*;
balț, s. „văl de mireasă”, lat. *balteus*;
carte, s. „scrisoare”, lat. *charta*;
cătilin, adv. „încet”, lat. *cautelinus*;
căuta, vb. „a păzi oile”, lat. *cavitate*, din *cavatum*, part. lui *cavere*, „a se păzi”;
cânta, vb. „a se plânge”, lat. *cantare*;
ceteră, s. „vioară”, lat. *cithera*;
corn, s. „colț, unghi (la casă)”, lat. *cornu*;
cruci, s. pl. „crucea șalelor”, lat. *crux*, -*ucis*;
cure, vb. „a curge”, lat. *currere*;
cute, s. „gresie”, lat. *cotem*;
duroare, s. „durere”, lat. *dolorum*;
fatie (*faclie*), s. „făclie alcătuită dintr-un mănunchi de bețe de lemn, unse cu un material inflamabil”, lat. *fac(u)la*;
fur, s. „hoț”, lat. *fur*;

ghindură, s. „nod”, lat. glandula;

gută, s. „apoplexie”, lat. guta;

a (se) înturna, vb. „a (se)întoarce”, lat. tornare;

învita, (înzita), vb. „a provoca, a îndemna (la rele)”, lat. invitare;

învești, vb. „a îmbrăca”, lat. investio,-ire „a îmbrăca, a acoperi”;

juca, vb. „a bate”, lat. jocare: „inima joacă”, „inima bate”;

la, vb. „a (se) spăla”, lat. lavare;

lege, s. „judecată”, lat. lex, legis;

lemn, s. „copac, arbore”, lat. lignum;

lin, adj. „încetșor”, „blând”, lat. lenus din lenis;

mas, s. „loc de dormit”, „locul unde dorm vitele”, lat. mansum;

mătușă, s. „mamă vitregă”, lat. amita;

mur, s. „zid, temelie”, lat. murus;

nap, s. „sfeclă furajeră”, lat. napus;

nime, pron. „nimeni”, lat. nemo, neminis;

pasăre, s. „vrabie”, lat. passer, -is;

păcuină, s. „oaie”, lat. pecuina;

păcurar, s. „cioban”, lat. pecorarius;

păioară, s. „voal”, lat. palliola;

pănură, s. „stofă din lână făcută în casă la războiul de țesut”, lat. paenula;

pedestru, adj. „sărac”, lat. pedester;

presupune, vb. „a presupune”, lat. praeponere;

tăciune, s. „rugină”, lat. titio, -onis;

tuna, vb. „a trânti”, lat. tonare;

unchi, s. „tată vitreg”, lat. avunculus;

varză, s. „legume, verdețuri”, lat. vir(i)dia, „verdețuri”;

vintre, s. „pântece”, lat. venter, -is. Exemplele, evident, ar putea continua.

– Rămânând în aceeași zonă geografică, să examinăm în ce măsură contactul cu reprezentanții altor etnii a influențat vocabularul neoaș din Maramureș. Există diferențe în limba uzuală a maramureșenilor de pe cele două maluri ale Tisei?

– Fiind o zonă în care există și populație maghiară, graiul maramureșean resimte o anumită influență manifestată îndeosebi în lexic. E un fapt îndeobște cunoscut că, în urma contactului dintre două limbi, influențele sunt reciproce și se manifestă cu deosebire în lexic, fiindcă acest compartiment al limbii este cel mai sensibil față de inovații și cel mai receptiv la împrumuturi.

Cuvintele de origine maghia-

ră și ucraineană din graiul maramureșean sunt în cea mai mare parte regionalisme: *baie* „salină”, „mină” (mg. *bánya*), *ciledi* „copii” (mg. *cselede*), *gubă* „haină de postav” (mg. *guba*), *marhă*, s.f. „animale” (mg. *marha*), *minten*, adv. „imediat” (mg. *menten*), *șohan*, adv. „niciodată” (mg. *șoha n[em]*); *covali* „fierar” (ucr. *koval’*), *cujelcă*, s.f. „furcă de tors” (ucr. *kujelka*), *cușăi*, vb. IV „a gusta” (ucr. *kusaty*), *loză*, s.f. „răchită” (ucr. *loza*), *luști*, vb. IV „a desfăca”, *moclină*, s.f. „loc mociros” etc. În general nu există diferențe în limba uzuală a maramureșenilor de pe cele două maluri ale Tisei.

– Ați vizitat în mai multe rânduri Basarabia. Ce părere aveți, ca specialist în domeniu, despre limba română (uzuală, actuală) din Basarabia?

– Am vizitat Basarabia, respectiv Chișinăul, în trei rânduri și pot spune că am surprins, în privința folosirii limbii, trei situații. În 1991, la prima mea vizită, am observat că exista încă o teamă de a vorbi deschis și liber în românește. De multe ori, pe stradă, în magazine ori în mijloacele de transport în comun, se trecea repede de la conversația în română la cea în rusă. În 1999 situația era schimbată, româna se vorbea curent și nu mai exista frica de vorba românească. În 2006 starea de lucruri este iarăși alta. Se vorbește atât românește, cât

și rusește, deși a dispărut teama de a vorbi românește.

Astfel, româna vorbită în Basarabia nu diferă cu nimic față de cea folosită în dreapta Prutului. Doar în lexic sunt mai puține neologisme față de celelalte graiuri. Identitatea idiomurilor românești din această zonă cu cele dacoromâne a fost analizată în urmă cu vreo zece ani de E. Coșeriu, din care citez: „Limba populară vorbită între Prut și Nistru și dincolo de Nistru ține de dialectul dacoromân și ține nu de un singur grai, ci de două graiuri din dialectul dacoromân, anume partea de nord și centru ține de așa-zisul grai moldovenesc, care, după cum știm, ajunge până în Ardeal și până în Maramureș și partea de sud (la sud de Cahul, adică județele Ismail și Cetatea Albă), care ține de graiul muntean și, din punct de vedere lexical, cu tot ce este cracteristic pentru graiul muntean și pentru graiul – tot muntean – din sudul Moldovei dintre Prut și Carpați. (...) Toate izoglosele sunt izoglose orizontale, taie Prutul de-a curmezișul, aproape nu există – în afară de foarte puține elemente izolate în vocabular – fenomene care să nu ajungă numai până la Prut și să fie caracteristice numai pentru graiurile de dincolo de Prut”.

– Graiul, etnografia și folclorul rezrepintă domenii care Vă pasionează. Cum explicați legătura dintre cele trei aspec-

te ale culturii populare și ce se întâmplă când una dintre aceste verigi ale civilizației cedază? Cunoașteți corelația dintre grai, etnografie și folclor în Basarabia?

– Cred că orice cercetător al uneia din cele trei discipline menționate de Dumneavoastră – grai, etnografie, folclor – este tentat să cunoască fapte din celelalte două. Etnografia este știința care „studiază compoziția, originea și răspândirea popoarelor, urmărind evoluția culturii lor materiale și spirituale, moravurile și particularitățile felului lor de viață, legăturile cultural-istorice reciproce”. Folclorul este „știința care se ocupă de creațiile artistice, obiceiurile și tradițiile populare”, iar graiul nu este altceva decât limba vehiculată între membrii comunității și folosită pentru conservarea culturii materiale și spirituale a acesteia. Prin urmare, între grai, etnografie și folclor există o strânsă și intimă legătură ce statornicește trăsăturile și ființa oricărui popor. De aceea, estomparea uneia dintre ele aduce grave prejudicii națiunii înseși, pentru că este vorba de conștiința de neam și limbă.

Poporul român, în decursul istoriei sale, a avut parte de numeroase momente în care ființa sa a fost periclitată. Dar, în pofida tuturor intemperțiilor, „a oribililor tirani”, după expresia scriitorului Ion Hadârcă, a dezbinării și a uitării,

ființa noastră s-a manifestat și a rezistat în aceeași indestructibilă trinitate, a latinității prin origine, a unității lingvistice și a spiritualității noastre creștine.

În privința Basarabiei, la ora actuală cred că există iarăși două probleme: una vizează limba, care, în opinia unora, nu mai este română, ci moldovenească, iar alta privește istoria. Recent s-a decis scoaterea din învățământ a Istoriei Românilor și înlocuirea acesteia cu o așa-zisă istorie integrată. Este, iarăși, un mod perfid de a lovi în unitatea de limbă și neam a românilor.

Fiindcă întrebarea Dumneavoastră viza trei elemente, îmi îngădui să citez din nou din cartea *Era barbară* (Chișinău, 2005) a lui Ion Hadârcă: „Sfânta Treime sintetizează sacral paternitatea, continuitatea și relația spirituală dintre divin și uman, iar în cazul nostru originea istorică, perenitatea ascendentă prin fiii sacriificați și unitatea națională prin spirit! În acest mod, eminent simbolic, se poate dezlega enigma supraviețuirii neamului nostru, care și-a însușit organic principiul vitalității funcționale după același principiu al Sfintei Treimi, potrivit căruia orice parte, oricât de esențială ar fi, nu poate exista fără oricare din celelalte trei componente esențiale ale unității noastre naționale – treimea Moldovei, cu Basarabia și Bucovina, circumscrisă într-o re-

ciprocitate congenerică Munteniei și Transilvaniei, toate la rândul lor revărsate în Tricolor”.

– **Apropo de noile cuvinte intrate în limbă. Româna actuală cunoaște un proces de „internaționalizare” fără precedent, care, desigur, exercită „presiuni” asupra fondului lexical. Adaptarea masivă și fără discernământ a unor cuvinte, expresii din alte limbi aduce prejudicii vocabularului limbii române în ansamblu?**

– Spuneam și mai înainte că împrumuturile de cuvinte sunt urmarea unui fenomen social, firesc și duc la îmbogățirea vocabularului. Primul semn de bogăție al unei limbi este complexitatea vo-

cabularului. Cu cât sunt mai multe cuvinte, cu atât este mai ușor să exprimi nuanța precisă pe care o ai în minte. Cui îi strică faptul că avem pentru aceeași noțiune mai multe sinonime? „Ce limbă are norocul, arăta B. P. Hasdeu în **Etymologicum Magnum Romaniae**, de a dispune de patru cuvinte pentru o însușire care trebuie să fie mândria fiecărui popor: *voinicie, vitejie, bravură, eroism?*”.

Trebuie să amintesc că timp de aproape două milenii latina, absorbind o mulțime de termeni grecești, a fost limba științelor și a culturii. Drept urmare, multe elemente de vocabular latin au trecut, prin împrumut, în numeroase limbi romanice și neoromanice, astfel

La Casa Limbii Române. Alexandru Bantoș, Nicolae Felecan, Grigore Canțâru

Încât astăzi, în foarte multe țări, se folosește un vocabular în mare parte latin. Putem crede că lexicul latin, trecut prin filtrul numeroaselor limbi actuale, constituie nucleul în jurul căruia se va forma limba unică a omenirii. În ceea ce privește româna, am încercat în cartea pe care o aminteați să prezint astfel consecințele prezenței neologismelor în vocabular:

- Probează că „orientarea societății românești, începând cu secolul XVIII, spre Europa occidentală a dus la un proces rapid de reintegrare a României în romanitate, de eliminare sau împingere la periferia vocabularului a unei părți a cuvintelor slave, neogrecești, turcești, concomitent cu reromanizarea lexicului cu elemente romanice (mai ales franceze și italiene) și latine culte, împrumutate direct sau prin intermediul limbilor romanice occidentale”.

- Dovedesc afinitatea structurală a limbii române cu celelalte limbi romanice, în special cu franceza, care a fost timp îndelungat o sursă vie și continuă de împrumuturi lexicale, o fereastră larg deschisă pentru noțiunile civilizației și culturii moderne în permanentă dezvoltare.

- Demonstrează că elementele romanice se află în fruntea tuturor celorlalte influențe, ceea ce a dus la „reromanizarea” („relatinizarea”) vocabularului românesc.

- Au contribuit la îmbogățirea,

modernizarea și internaționalizarea vocabularului românesc.

- Au transformat româna într-o limbă modernă, reîncastrând-o în spiritualitatea romanică și îndepărtând-o de comunitatea balcanică, în care o înglobase mai ales cultura ce ne venea din Bizanț.

- Au sporit capacitatea de derivare și compunere a lexicului românesc, în special cu elemente grecești și latine pe baza modelelor neologice.

- Prin elementele latine culte, prin împrumuturile romanice, dar și prin împrumuturi din alte idiomuri, vocabularul românesc participă la bogatul tezaur lexical internațional specific lumii moderne.

- Confirmă vitalitatea și suplețea vocabularului românesc, posibilitățile neobișnuite ale limbii române de a folosi nuanțat „*vechiul*” și „*noul*” în lexic, operând distincții din cele mai subtile.

– Recent, Academia Română a redactat o nouă gramatică, bazată pe limba vorbită în fiecare zi, nu pe cea folosită în cărțile de literatură. Ce schimbări va aduce respectiva gramatică, inclusiv în domeniul terminologiei? Care va fi impactul acestei lucrări asupra calității posedării limbii române vorbite și scrise?

– Anul 2005 a fost bogat în apariția unor lucrări importante pentru toți vorbitorii limbii româ-

ne. E vorba de **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic**, ediția a II-a (DOOM²) și **Gramatica limbii române** (GALR), în două volume (vol. I **Cuvântul** și vol. II. **Enunțul**). Fiecare dintre ele constituie o aducere la zi și o argumentare a altor lucrări similare mai vechi, **DOOM**¹ apărut în 1982 și **Gramatica limbii române** (GA), ediția a II-a, 1963, tiraj nou, 1966.

Din prefața GALR aflăm că „inventarul de fapte supus cercetării se extinde prin interesul sporit acordat fazei celei mai recente a românei contemporane..., dar și prin tendința de reaşezare a normelor (și, implicit, a limitelor) variantei literare, tendință care, în uzul actual, se manifestă mai ales în favoarea oralului...”. De asemenea, „înglobarea într-o descriere de ansamblu (unitară) a rezultatelor convergente, dar obținute în cercetări de orientare diversă...” a dus și la folosirea unei terminologii noi, moderne, ce pare uneori „rebarbativă”.

Impactul lucrării asupra publicului larg, dar mai ales asupra elevilor și studenților, se va vedea abia începând cu anul școlar 2006/2007, când noile norme vor fi obligatorii în învățământ. Vor exista, cu siguranță, multe semne de întrebare, dintre care m-aș re-

feri la o problemă de morfologie: clasificarea verbelor românești în 11 conjugări (și patru, după prefixul infinitivului, produceau adesea confuzii) și la câteva de sintaxă: (a) tratarea unităților sintactice trecându-se peste clasificarea cunoscută, sintaxa propoziției și sintaxa frazei; (b) mărirea numărului de complemente necircumstanțiale; (c) interpretarea diferită a unor funcții (vezi complementul comparativ altul decât circumstanțial, complementul predicativ al obiectului separat de predicativul suplimentar); (d) apariția noțiunilor de predicat semantic, predicat sintactic și predicat al enunțării, alături de cele de predicat simplu și predicat complex etc.

Drept urmare, în faza actuală în care se află învățământul românesc, de toate gradele, îmi exprim scepticismul în legătură cu impactul benefic pe care-l poate avea GALR în rândul elevilor, studenților și al tuturor celor deprinși cu consultarea unor astfel de lucrări. *Habent sua fata libelli!* (Cărțile își au destinul lor!)

– **Stimate domnule profesor, mulțumim pentru bunăvoia de a răspunde la întrebările noastre. Sănătate, ani buni și plini de rod, inclusiv pe ogorul limbii române.**

Nicolae FELECAN

DIN NOU DESPRE DOOM²

În Cuvânt-înainte la DOOM², acad. Eugen Simion, pe atunci Președintele Academiei Române, afirma: „DOOM-ul nostru apare, este limpede, într-un moment în care este mare nevoie de el. Nu trebuie să fii lingvist ca să-ți dai seama că limba română s-a urâtît sau, mai bine zis, este urâtîtă, simplificată, traumatizată de unii vorbitori fără carte și fără bun simț. Nici limba scrisă nu dă totdeauna semne de inteligență și corectitudine. Ce-i mai grav este faptul că nici limba oamenilor așa-zis culți nu este totdeauna armonioasă, corectă, frumoasă („frumoasă” ca atribut al exactității și al capacității de a nuanța)...”.

Dar „urâtîrea, simplificarea și traumatizarea” limbii române nu este urmarea lipsei unui dicționar, fie el chiar DOOM², ci se datorează faptului că „românii – potrivit expresiei aceluiași autor – sunt mai refractari. Unii nu acceptă, de exemplu, pe *ă* și *sunt* recomandați de Academia Română...” Este, se pare, un fel de a fi al românului: să nu respecte legea. În primul

rând, el n-o cunoaște bine și nici nu vrea s-o cunoască, s-o înțeleagă și să-i afle noima, mulțumindu-se cu „perceperea” anumitor aspecte aflate din diverse surse, care sunt (sau pot fi) incomplete, contradictorii sau răuvoitoare. De aici și afirmația multora cum că „legea e făcută să nu fie respectată”. Situația este valabilă și în privința limbii, iar „ortografia este o convenție și, dacă instituția abilitată prin lege stabilește această convenție, normal ar fi ca ea să fie acceptată” (p. X).

Nu respectăm convențiile pentru că n-am fost obișnuiți de mici să le respectăm, iar școala a devenit din ce în ce mai tolerantă și ne-a făcut să nu mai avem simțul măsurii, al realității și al capacităților noastre reale. Voi ilustra afirmația printr-un citat din Al. Graur, făcut cu mai bine de 70 de ani în urmă: „Este știut lucru că elevii de astăzi se surmenează teribil cu învățătura, din cauză că programele sunt prea încărcate. Cel puțin acesta este strigătul pe care-l scot la intervale dese părinții și pedagogii moderni. Or fi programele încărcate, dar elevii nu se prea sinchisesc de ele, pentru că trec prin școală fără să rețină nimic din ceea ce ar trebui să învețe. Un exemplu caracteristic îl oferă ortografia. Majoritatea elevilor cunosc regulile de scriere ale limbii materne cam tot atât cât știm noi despre politica din China...

Cum se face oare că elevii din Franța sau din Anglia pot învăța ortografia limbii lor, infinit mai complicată decât a noastră, iar elevii din România scriu atât de mizerabil? Și cum se face că generațiile mai vechi din România au izbutit să învețe să scrie, cu toate că, cel puțin la unele materii, programele și profesorii erau mult mai pretențioși decât astăzi?

Nu poate fi decât o singură explicație: nu se dă destulă atenție scrierii. Programele sunt prea vagi în această privință, iar profesorii de limba română [și nu numai] se socotesc, în general, prea mari savanți ca să se ocupe de amănunte atât de meschine: ei discută filozofie, formează suflete etc., iar elevii lor scriu *v-a veni, *mam dus, *părinți mei etc.

Dar dacă cunoștințele de critică literară și de filozofie sunt utile pentru formarea sufletelor, în schimb lipsa de cunoștințe ortografice sare în ochi de la prima vedere: citiți o petiție scrisă de un bacalaureat și nu vă veți mai interesa de formația lui sufletească...” (în *Adevărul*, 13 II, 1934).

Într-o situație de vizibilă „degradare” a limbii, apariția unei lucrări precum DOOM² este binevenită, dar ea nu va putea, fără alte eforturi susținute, să elimine toate greșelile făcute tocmai de cei care ar trebui să fie un etalon de corectitudine în exprimare: ziariști, moderatori ai posturilor de

televiziune, crainici la posturile de radio, analiști, comentatori, parlamentari, înalți demnitari etc. Acum, la un an de la apariția lucrării, constatăm că lucrurile nu s-au schimbat, dimpotrivă, au apărut greșeli noi, în principal legate de scrierea împreună a pronumelui și a adjectivului pronominal negativ. Norma actuală prevede „scrierea într-un cuvânt a tuturor formelor pronumelui negativ *niciunul* și ale adjectivului pronominal corespunzător *niciun*, (*niciuna*, *nicio*) – la fel ca a lui *vreunul*, *vreun* –, prin aplicarea consecventă a principiului conform căruia compusele trebuie distinse și grafic de îmbinările libere asemănătoare” (p. LXIX).

Cei grăbiți a se conforma normei scapă din vedere faptul că există alte patru situații, menționate în DOOM², în care aceleași elemente trimit la structuri unde fiecare are statut propriu, precum:

(a) *nici* (adverb), *un*, *o* (numeral). „*La Grădina Zoologică nu mai e nici un animal (un se opune lui 2, 3, ... mulți);*

(b) *nici* (adverb), *un*, *o* (articol): „*nu e prost și nu e nici un om incult, încât să nu înțeleagă situația*”;

(c) *nici* (conjuncție), *un*, *o* (numeral): „*Și nici una, nici două, haț! pe ied de gât, îi retează capul pe loc, și-l mânâncă*” (Creangă), (*una se opune lui două*):

(d) *nici* (conjunctie), *unul, una* (pronume demonstrativ): „*nici unul, nici altul n-au participat la întrunire*”; „*Fiul cel mic ... se pomeni cu zâna că vine, și nici una, nici alta, țop! se prinse lângă dânsul în horă*” (Ispirescu) (*unul, una* este în corelație cu *altul, alta*).

Delimitarea acestor cazuri este îngreunată de faptul că nu toți stăpânim finețea analizei gramaticale și, obsedați de dorința de a scrie corect, mereu vom greși. La ora actuală este cvasigeneralizată scrierea împreună indiferent de situațiile (vezi majoritatea textelor de pe canalele TV, dar și din presă). Soluția ar fi renunțarea la această normă, ceea ce n-ar încălca nici principiul consecvenței, din moment ce însuși DOOM² admite grafia separată a pronomelor relative compuse: *cel ce, ceea ce* și s-ar ocoli astfel analiza contextuală, care nu e deloc ușoară. Chiar DOOM² oferă același citat: „Mă confundați, eu nu am *nici un frate, nici mai mulți*” pentru situația *adverb + numeral*, de la p. LXIX, dar și pentru *conjunctie + numeral* la p. 534. Apoi, chiar în chenarul în care este formulată norma, adjectivul pronominal feminin apare scris separat: *nici o* (p. LXIX).

Existența altor greșeli ortografice și ortoepice la mulți vorbitori este probată și prin preluarea din lucrări anterioare, în special din DOOM¹, a unor fapte ignorate mereu.

1. Coniunctivul prezent, persoana a III-a, a verbului *a avea* are forma corectă *să aibă* (p. XCVII), fiindcă face parte din conjugarea a II-a, care, ca și conjugările a III-a și a IV-a, are coniunctivul prezent terminat în *-ă*: *să vadă, să bată, să doarmă* etc. Numai verbele de conjugarea I au coniunctivul prezent terminat în *-e*: *să cânte, să laude* etc. În ciuda normei, apare frecvent, inclusiv în exprimarea unor înalți demnitari, forma regională, specifică Munteniei, *să aibe* (*să aivă*).

2. Imperativul negativ al verbelor *a duce, a face, a fi, a zice* este: *nu duce, nu face, nu fi, nu zice* (p. XCVII), deoarece acesta se formează de la infinitiv, și nu de la imperativul pozitiv. Deci, formele *nu du, nu fă, nu fii, nu zi* sunt greșite.

3. Formele verbelor *a voi* și *a vrea* sunt considerate corecte, nu însă și cele rezultate din contaminarea lor (p. XCVIII). Aceste două verbe, cu flexiune proprie, se concurează adesea, dar înlocuirea formelor nu constituie o greșală, ci a devenit curentă în limba română. Greșite sunt însă formele hibride, rezultate din contaminarea lor: (eu) *vroi*, (eu) *vroiesc* (la prezent), (eu) *vroiam* (la imperfect)¹, *am vroit* (la perfect compus).

Alte precizări comportă, credem, nuanțări și, eventual, reformulări.

1. Verbul *a continua* are, conform normei actuale, la indicativ și conjunctiv prezent, persoana I singular, forma (eu) (să) *continui* (nu continuu) (p. XCVII). Norma ni se pare discutabilă, pentru că, după aprecierea GA I, p. 254, pe care ne-o însușim, „la toate conjugările forma de persoana I sg. a indicativului prezent este identică cu tema verbului (...). Verbele cu rădăcina în semivocală de tipul *apropia*, *continua* (în transcriere fonetică *apropiia*, *continuuja*) fac excepție numai aparent, datorită grafiei, de la regula identității dintre persoana I sg. a indicativului prezent și tema verbului. Astfel, aceste verbe adaugă în scris la rădăcina verbului un *-i* (*-u*), care în vorbire există și la infinitiv, după cum s-a văzut, dar nu este marcat în scris”. Așadar, credem că forma propusă de DOOM² nu se justifică și va determina producerea unor confuzii cu forma verbului pentru persoana a II-a indicativ prezent, a cărei desinență, la toate conjugările, este *-i*: (tu) *cânți*, *lucrezi*, *taci*, *faci*, *dormi*, *cobori*, *povestești*, *hotărăști* etc.

2. „Unele adjective vechi și mai ales neologice se folosesc numai pentru substantive de un singur gen; în cazul celor referitoare la substantive neutre, aceasta nu înseamnă că și adjectivele în cauză ar fi „neutre”, chiar dacă au la singular formă de masculin, iar la plural, dacă au, formă de feminin:

(metal) *alcalino-pământos*, (barometru) *aneroid*, (foc) bengal, (substantiv) *epicen*” (p. XC).

Precizarea aceasta e vagă și fără finalitate, iar dacă vrem s-o deducem, ar însemna că în română nu există adjective neutre sau că nu mai e în vigoare regula acordului în gen, număr și caz a adjectivului cu substantivul pe care îl determină. Considerăm, așadar, că prevederile anterioare din DOOM¹ și fără marcarea genului în DEX erau suficiente și nu împietau cu nimic nici înțelegerea lor și nici analiza gramaticală.

3. „La substantivele feminine neologice nume de ocupații terminate în *-ogă* norma nu a admis (și) formele în *-oagă*: *filologă* (nu și *filoloagă* – evitată, probabil, și din cauza coincidenței finalei cu adjectivul *oloagă*), *pedagogă*...” (p. XCIV).

„La unele adjective neologice, norma actuală, reflectând uzul persoanelor cultivate, admite la feminin forme *cu* și *fără* alternanța *-o-* (accentuat) *-oa-*: *analogă* / *analoagă*, *omologă* / *omoloagă*. În timp ce la altele nu admite forma cu *-oa-* (*barocă*, *echivocă*) (p. XC).

Având în vedere că asemenea substantive feminine „sunt însă rar folosite”, iar pentru adjective se admite atât forma cu alternanță (*o – oa*), cât și cea fără alternanță (*o*), norma ar trebui simplificată: „*substantivele femi-*

nine neologice terminate în **-ogă**, precum și adjectivele terminate la masculin în **-og**, urmează la feminin doar grafia în **-ogă**”.

Mulțimea problemelor analizate, dar și existența unui colectiv redacțional, și nu a unui singur autor, au condus la prea multe concesii, puțin motivate, care, pe termen lung, vor îngreuna unificarea normelor ortografice. Între acestea amintesc:

1. Acceptarea cu prea mare ușurință a „variantelor literare libere” sau a altor forme, în situații precum:

1.1. Forme duble de plural la cuvinte ce denumesc fructe: *căpșuni / căpșune, cireși / cireșe* etc. La mai multe nume feminine de fructe care au pluralul corect în **-e** se manifestă – preciza Mioara Avram – în momentul actual tendința, de origine regională (muntenescă), de înlocuire a acestei desinențe cu **-i** (pronunțat șoptit), ceea ce anulează distincția față de numele de plante. Îmbinări ca *compot de vișini**, *gem de cireși** sau *sirop de măceși** – frecvente pe etichetele produselor din comerț – sunt greșite și absurde (întrucât compotul, gemul, siropul nu se prepară din pomi sau arbuști, ci din fructele acestora!²). În limba română numele de plante și pomi fructiferi sunt de genul masculin: *cais, căpșun, cireș, fag, măr, nuc, piersic etc.*, cu pluralul în **-i**: *caiși, căpșuni, cireși, fragi, nuci, piersici*,

iar denumirile fructelor de genul feminin: *caisă, căpșună, cireașă, nucă, piersică* (sau de genul neutru: *măr / mere*), cu pluralul în **-e**: *caise, căpșune, cireșe* (sau în **-i**: *fragi, nuci*). Utilizarea formelor duble de plural la denumirea fructelor va deregla sistemul și va genera confuzii.

1.2. Variante accentuale: „La unele cuvinte mai vechi sau mai noi se admit variante accentuale literare libere, cu unele deosebiri față de DOOM¹: *acatîst / acătist, anóst / ánost, ántic / antic, gîngaș / gîngăș* etc. (p. L, LI).

În ciuda deosebirilor, precizările de față nu aduc nimic nou față de DOOM¹ și alte lucrări lexicografice; din contră, există riscul de a se perpetua și extinde haosul legat de accentuarea corectă.

1.3. „Rostirea și scrierea *diseară* sunt preferate lui *deseară*, deoarece nu se mai percepe, în general, proveniența din *de + seară*” (p. LXVI)

„Neperceperea” provenienței (*de + seară*) nu este un argument în sprijinul rostirii și scrierii *diseară*, formă regională.

1.4. Revenirea la scrierea din limba de origine a unor cuvinte deja „românizate” și consemnate ca atare în lucrările lexicografice: (brec) break, (penalti) penalty, (picamăr) pickhammer, (picup) pick-up etc.

1.5. Inserarea prea multor neologisme recente, unele la pri-

ma atestare lexicografică. Ele se află într-o perioadă de „tatonare”, circulând cu mai multe forme, iar DOOM-ul, ca lucrare normativă, trebuie să stabilească reguli.

Câteva observații, nedorite pentru cei ce prețuiesc această apariție editorială, se cuvin a fi făcute, cu atât mai mult cu cât e vorba de o lucrare normativă, „de interes național” și „unica sursă pentru aplicarea corectă a normelor academice”. Ne referim la „recomandarea grafiei Menalaos” și la sensul „dublu” pentru *alter ego* loc. s. m. (p. LXXVI).

Numele vestitului rege și războinic troian este consemnat pretutindeni, în greacă și în limbile moderne, în grafia *Menelaos* (în românește și în varianta *Menelau*).

Cât privește sensul „dublu” pentru loc. lat. *alter ego* este o greșeală, deoarece *dublu* este un adjectiv cu semnificația „care este de două ori mai mare; îndoit” și însoțește nume inanimate: *cuvânt*

(vorbă, afirmație etc.) cu dublu sens (sau înțeles); cf. și compusele *dublu-decalitru*, *dublu-decimetru*, *dublu-casetofon*, *dublu-ster*. Termenul apare și substantivat, m., în construcția *dublu băieți* (sau fete, dublu mixt) și eliptic cu sensul „partidă de tenis (de câmp sau de masă) la care participă câte doi jucători de fiecare parte”, uneori și adverbial: a vedea dublu. Prin urmare, sensul „dublu” dat locuțiunii *alter ego* nu este îndreptățit. *Alter ego* înseamnă de fapt „al doilea eu” sau „persoană care se aseamănă întru totul cu alta, încât i se poate substitui; om de încredere, prieten nedespărțit”.

NOTE

¹ GA I, p. 287 afirmă că este admisă de limba literară.

² Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Editura Cartier, Chișinău, 2001, p. 63.

Nicolae FELECAN

AL XII-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE DIALECTOLOGIE

În zilele de 5-7 mai 2006 Universitatea de Nord din Baia Mare a găzduit cel de-al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie. La această manifestare științifică au participat circa 40 de cadre didactice universitare și cercetători științifici din majoritatea centrelor universitare și de la Institutele de lingvistică din țară. Ne-au onorat cu prezența și colegi de la Chișinău (de la Universitatea de Stat și de la Institutul de Filologie al A.Ș.M.), de la Institutul de lingvistică al Academiei Maghiare de Științe din Budapesta și din Serbia.

Tematica abordată a fost variată și a urmărit probleme legate de graiurile dacoromâne, graiurile sud-dunărene, diversitatea românei vorbite în comunitățile românilor din afara granițelor, etimologie și dialectologie, dialectologie și științe onomastice, dialectologie și limbă literară. Numărul mare al comunicărilor susținute, discuțiile amănunțite și pertinente au constituit un minunat prilej de informare și un schimb util de idei între participanți, consemnând totodată sta-

diul actual al cercetărilor de dialectologie. În încheierea lucrărilor a avut loc și o ședință a membrilor Societății Române de Dialectologie, cu care prilej s-a consemnat rolul benefic al acestei asociații științifice care, la ora actuală, prin reuniunile organizate, este cea mai longevivă, și au avut loc primiri de noi membri. S-a subliniat și faptul că de Baia Mare se leagă două momente însemnate: la cel de-al IX-lea Simpozion Național din 1996 s-au pus bazele Societății Române de Dialectologie, iar acum, la cel de-al XII-lea Simpozion, s-au reunit două generații de specialiști, una foarte tânără și o alta matură, cu o bogată experiență, dar apropiată de vârsta unei binemeritate „retrageri” din viața normată.

Ziua a treia, 7 mai, a fost dedicată unei excursii tematice în județul Maramureș, pe ruta Baia Mare – Baia-Sprie – Șișești – Șurdești – Cavnic – Budești – Sârbi – Bârșana – Sighetu-Marmației – Săpânța – Bixad – Negrești-Oaș – Seini – Baia Mare, însumând aproximativ 200 km. Obiectivele vizitate au fost felurite și încărcate de semnificații autentice. Șișeștiul găzduiește Complexul memorial Vasile Lucaciu (1835-1919), constituit din Biserica greco-catolică construită după planul Catedralei Sf. Petru de la Roma, pe al cărei frontispiciu se află dăltuite cuvintele „PRO UNIONE OMNIUM

ROMANORUM”, casa memorială Vasile Lucaciu și Școala, construită în anul 1905. În fața casei în care a locuit din anul 1885, când a fost numit paroh al Bisericii din Șișești, se află bustul marelui luptător pentru Unirea Transilvaniei cu România, operă a sculptorului G. Abrihan.

În Șurdești am vizitat impresionanta biserică din lemn, considerată cea mai înaltă construcție de lemn din Europa (54 m), ridicată la sfârșitul secolului al XVII-lea. În Cavnic, oraș situat la poalele Masivului Gutâi (1443 m) și Mogoșa (1246 m), participanții au putut contempla obeliscul din blocuri de granit, numit „Piatra Tătarilor” cu inscripția „Anno 1717 usque hic fuerunt tartaris”, amintind de ultima năvălire a tătarilor în aceste teritorii. La Budești, localitate atestată documentar din anul 1361, deși un Petru de Budești, spadasin al regelui Ladislau, e amintit în anul 1275, am văzut biserica veche, una din cele mai mari biserici din lemn din Maramureș, construită, potrivit inscripției de pe ușă, în anul 1628, astăzi monument istoric, care adăpostește cămașa de zale a eroului Pinteza Viteazul, cumpărată de la Budapesta de comunitatea locală din Budești, după anul 1860, cu impresionanta sumă de 1.000 de florini. În acest lăcaș de cult se păstrează icoane pictate pe lemn și pe sticlă, între care o icoană a Sf. Ioan Botezătorul,

datată înainte de secolul al XV-lea. În Sârbi, localitate atestată din anul 1402, pe lângă cele două biserici din lemn de stejar (cea din Susani, construită probabil în anul 1667 (sau chiar în 1532 ori 1660), iar cea din Josani din anul 1665), am vizitat un adevărat „muzeu” în aer liber compus din moară, piuă, vâltoare, batoză, toate aflându-se sub același acoperiș și funcționând prin forța apei. Nu ne-a scăpat nici atelierul unui „pălărier”, unde am văzut modul de confecționare a pălăriei mici de paie (sau din fâșii de lemn), model “importat” din Țara Oașului.

În continuare, străbătând satele Călinești și Văleni, am ajuns la Bârsana, localitate atestată din anul 1326, unde, la ieșire înspre Săliște și Vișeu, se înalță construcția noii mănăstiri, cu chilia și biserică de lemn, cu hramul „Soborul Sfinților Apostoli” având o înălțime de 57 de metri, depășind astfel cu 3 metri pe cea a bisericii din Șurdești. Traseul ne duce spre Sighetu Marmăției, atestat din anul 1326, în centrul căruia se află câteva edificii importante precum: Muzeul Maramureșean (fosta clădire a „Prefecturii”), Memorialul Sighet (fosta închisoare, devenită după 1950 „închisoarea elitelor” sau „a miniștrilor”). Memorialul constituie un loc de reculegere, dar și un omagiu adus numeroaselor personalități politice, istorice, culturale și ecleziastice,

deținute aici, unele martirizate. Tot în Sighet se află Casa memorială Hollosy Simon, fondatorul Școlii de pictură de la Baia Mare, Casa memorială „Dr. Ioan Mihalyi de Apșa”, primul academician maramureșan al Academiei Române, și Casa memorială Elie Wiesel, primul sighetean laureat al Premiului Nobel. La ieșirea din municipiu, înspre Săpânța, se află, în partea stângă a șoselei, locul Cearda cu „Cimitirul săracilor”, unde, în gropi comune și anonime, au fost aruncate cadavrele celor care „părăseau” această lume, după „golgota sigheteană”.

În sfârșit, după-amiaza ne găsește la Săpânța, atestată din anul 1372, localitate devenită cunoscută prin numeroasele micro-expoziții de cergi, covoare, străiți etc., dar mai ales prin așa-numitul „cimitir vesel”, cu crucile de lemn vopsit, predominant în albastru, pe care sunt incrustate scene ca-

racteristice din viața defunctului și scurte versuri „pilduitoare”, operă a meșterului popular Stan Ioan Pătraș.

Ultimul popas maramureșean al traseului l-a constituit Pasul Huta (cota 586 metri) care este și linia de demarcație dintre Munții Oașului și cei ai Gutâiului. Aici, începând cu anul 1967, s-a desfășurat festivalul folcloric „Sâmbra Oilor”, denumire ce a înlocuit, temporar, numele trecătorii.

Drumul rămas de parcurs a străbătut Țara Oașului și, trecând prin Seini, ne-a readus la Baia Mare.

Așadar, după impresiile unui asemenea itinerar, participanții la Simpozionul Național de Dialectologie și la Excursia tematică au rămas cu nostalgia clipei trecute și cu speranța reîntâlnirii, peste doi ani, într-un alt loc, la fel de pitoresc și de primitor.

Leo BUTNARU

ULTIMA CĂLĂTORIE A LUI ULYSSE*

*Nu există minciuni, nici îndelungi rătăcirii,
ci un Ulysse printre bunurile sale. Se va ridica,
va intra în casă, o va îmbrățișa pe Penelopa, apoi se
va îndrepta ca de obicei spre tăvile cu carne friptă.*

Jean Giono,
Naissance de l'Odyssee

Din pelerinajul său la Muntele Parnas Ulysse se întorsese puțin spus dezamăgit. Eroul invincibilei stăpâniri de sine care covârșise ne-număratele piedici de pe pământ și ape își dorise o călătorie solemnă, ritualică, purificatoare și inițiativă, însă în urma celor văzute acolo, sus, avea să se simtă inutil, umilit, asemeni insului despre care s-ar putea spune că pe zei îi doare în cot de el.

Dorise să înțeleagă cum, prin ce metamorfoză divină grelele încercări ale destinului său, de blestemul zeilor impuse anume, în urma nesperatei mărinimii a aceluiași idoli, se preschimbaseră în bine, în baf-tă, s-ar putea spune, abătându-se ca un miraculos suflu sacramental asupra lui Homer, făcându-l pe acesta un neîntrecut aed întru proslă-virea sa, a lui Ulysse, fiul lui Laertes, ajuns personaj nemuritor într-o în veci inegalabilă epopee. Ba mai mult: după ce eroii învingători ai Troei căzură, răpuși, unul după altul, el, Ulysse, grație proniei parnasiene, rămase în viață, pentru a se împotrivi tuturor celor care încălcau legile drepte ale lumii, pedepsindu-i.

Așadar, pentru a înțelege nelămuritele mistere ce-l priveau și pen-tru a le aduce daruri zeilor, Ulysse pornise în acel pelerinaj canonic spre Sfântul Munte Parnas. Însă avea să revină din nou în Ithaca, puțin spus dezamăgit. Acolo sus, pe calcaroasele înălțimi ale Muntelui Sfânt, fu-sese de-a dreptul stupefiat și așa se simțea în continuare, scrâșnind din dinți și înjurând amarnic, precum Heracles când curăța puturoasele grajduri ale lui Augias, săvârșind a cincea din cele douăsprezece enorme prostii ale sale. (În atare apreciere se făcea simțit probabil orgoliul și

* Din volumul cu același titlu, în curs de apariție la Editura Muzeul Literaturii Române, București.

egoismul lui Ulysse, care, chiar și în infinita și haotica lume a miturilor, nu era dispus să tolereze o rivalitate de glorie.)

Oricum, acolo, la pragul Marelui și Unicului Templu al zeităților parnasiene, toate i se păruseră intrate într-o ireversibilă criză a decadenței și pierderii de importanță.

La Delfi, Pythia oraculară nu-i răspunse. Zadarnic îl tot invocă Ulysse, de nenumărate și stăruitoare ori, pe marele zeu, rugându-l să-i sugereze ceva important referitor la viața sa de viitor sau să-l binecuvânteze pentru pelerinajul ce avea a-l întreprinde spre culmile divine ale Parnasului – zeul, barem printr-un suflu abia-abia murmurat, susurat, nu-l învrednicise nici de cel mai elementarisim semn de atenție, ca să nu mai vorbim de o eventuală considerație...

Însă chiar dacă la Delfi fusese tratat cu o cinică muțenie, Ulysse nu renunță totuși să ia pieptiș calcarosul munte blagoslovit drept sălaș al zeilor.

– Și ce nu ți-a plăcut, mă rog, acolo, pe Parnas? îl întrebase Penelopa, văzându-l atât de deprimat, cu fața adumbrită de expresia unei stupefacții imposibil de tăinuit sau atenuat.

Ulysse nu-i răspunse. Minteia muierii, fie aceasta chiar și Penelopa, n-ar fi fost în stare să-i înțeleagă perplexitatea, deoarece cauzele nu stăteau la suprafață, ca dresurile, ci trebuiau descoperite și cumpănite într-un mod anume. Iar cel ce reușea să facă acest lucru avea să ajungă inevitabil la adâncile și tristele concluzii care îl și dezolaseră până la stupeoare pe inegalabilul erou al uriașei epopei homerice.

Însă celor dornici să înțeleagă totuși câte ceva din această neprotocolară și descurajantă întâmplare Ulysse le putea oferi doar niște date foarte vagi ale problemei, constând într-o sumară descriere a priveliștilor dezolante pe care îi fusese dat să le vadă acolo, pe Muntele Zeilor.

Pe versantele Parnasului, o vestală deșănțată de bătrână (de fapt, atât de mult nu trăiește nimeni...), pentru a întreține Focul Sacru în Marele Templu, strângea, de tizic, bălegarul uscat rămas de pe urmele aripatului trăpaș al cerurilor Pegas, care, din vreme în vreme, cobora la pășunile alpine. Nobil din fire, nu numai din spiță, în pofida dezgustului pe care-l simțea în acele clipe, Ulysse se oferă să o ajute pe bizara vestală (el, cel ce cunoscuse farmecele cu care vroiau să-l cucerească Circe, Calypso sau Nausicaa!), ducându-i coșul cu bălegar până în pragul Templului, în interiorul căruia – ținea minte – muritorii de rând nu au dreptul să intre. (Iată și problema: el, Ulysse, era... de rând, sau – în afara rândului, sub incidența excepției?)

În pragul sfântului lăcaș o *gallus bankiwa*, adică o găină oarecare, plebee a orătăniilor, scurma cu o râvnă încrâncenată în cenușa Păsării Phoenix. (Amănuntul referitor la proveniența scrumului i-l oferi însăși vestala. Dar nu e exclus ca deșănțata aia să fi mințit cu bună știință și rea intenție, pentru ca Ulysse să nu creadă cumva că cenușa ar proveni de la arderea în vatra Templului Sacru a ceea ce strânsese dânsa în coș de pe urma aripatului Pegas.)

Orătania ordinară, plebee, de-a dreptul nepoetică și neepopeică, scurma cu un zel nervos, astfel încât cenușa se ducea pe vânt și în vecii vecilor nu s-ar fi găsit cineva în stare s-o adune, pentru a pune la cale o nouă renaștere a Păsării Phoenix.

Și ce naiba căuta cobaia aia de *gallus bankiwa* în scrumul ăla? Pe dracu' căuta!... Căuta motiv pentru propriul său cotcodăcit nemernic...

Până ajunse Ulysse cu ofrandele sale la zei, până se întoarse, trecu vreme berechet. Nu ani și ani, ca în legendara-i călătorie de odinioară, însă câteva luni tot trecură ele, pentru că din Ithaca până la Parnas se întinde destulă cale și pe mare și pe uscat, și pe uscat și pe mare. Astfel că Penelopa fusese supusă unei noi și grele așteptări și, chiar de nu mai arăta tânără și plină de nuri ca altădată, ea nu renunța la vechile tabieturi de-a avea grijă de propria-i persoană. Pentru a nu se îngrișa prea mult, din când în când Penelopa proba câte o cămașă de forță. (Talia i-o păstra centura de castitate, dar nu și de... siguranță...) Din necurmată grijă pentru suplețea siluetei, doamna se siluia, supunându-se și unor șocuri electrice pe care le izvodea prin mângâierea concomitentă a două sau mai multe pisici. (O, zeilor, ce scânteieri și furnicări misterioase! Ce icnete dulci de matroană însingurată!...)

Și la această nouă reîntoarcere a sa, iarăși slab, dom'le, slab se arătă bietul ăsta erou Ulysse, încât nu aveai motiv plauzibil să crezi că anume el este vestitul marinăr. N-ai fi crezut, în ruptul capului n-ai fi crezut, dacă grijulia-i soție nu i-ar fi spus duios-dojenitor:

– Dragă, pe coloana vertebrală, pe osatura șirei spinării pielea ți se învolbură ca o pânză pe catarg. Hai, mami, să mergem la masă.

Și, ajuns printre bunurile sale, Ulysse se îndreptă ca de obicei spre tăvile cu carne friptă.

Prin perdeaua de rafie, în bucătăria bântuită de mirozne delicioase din curte răzbătu strigătul sacadat al unui curcan; strigătul gâlgâit ca o tâmpă admirație care-l făcu pe Ulysse să se crispeze cu dezgust: eroul își amintise de împănata orătanie plebee care scurma cu râvnă înverșunată în cenușa Păsării Phoenix.

– Bankiwa mamei măsii, gata, nu mai plec nicăieri! Iar când o fi să fie, să-mi dați cenușa pe vânt! exclamă Ulysse în timp ce înșfăcă o halcă de friptură.

REVENIREA DIN RĂZBOIUL DE O SUTĂ DE ANI

...Cavalerul Alphonse de Troyes-Bellay se întoarce din războiul de o sută de ani sau, mai precis, din mardeala aia de 107 ani, pentru că – ehe! – o ținut, monșer, o durat, hăt din 1337 până la capitularea din 1453 (tii! răbdare de încrâncenare!). Dar chiar de se întoarce din seculara aia încrâncenare, asta nu înseamnă că distinsul cavaler e numaidacă bătrân de neluat în seamă – probabil, Alphonse de Troyes-Bellay s-o fi dus la celebra aia chelfăneală, la târăgănata, plictisitoare aia nenorocire pe când ea deja ar fi durat vreo șaptezeci-optzeci-nouăzeci de ani, făcându-și și el datoria de arțăgos împlătoșat, o dată în săptămână fluturând din spadă, o dată în lună trăsbind din archebuză (asta, începând abia cu primul sfert al secolului XV, când fusese inventată trăsnaia și trăsni-toarea aia), o dată în an având concediu de câteva zile, ca să descuie lacătul cam ruginit de la centura de castitate aplicată soției sale (plătea și el tribut unei mode mai vechi, dar, sigur, puțin eficiente); lacătul de la centura de castitate a matroanei sale durdului, doamna Capitoline de Troyes-Bellay care, de la o vreme, cam prinse a se îngrășa, puhavele-i șolduri începând a da peste îndungările centurii. Ce mai! cam intra în carne de cucoană asprimea centurii de castitate (ah! închingată ardoare a tinerei matroane ce-și are bărbatul dus la războiul de – *Văleu!* se vaietă valetul – o sută de ani!).

În cronică de familie a Troyes-Bellay-lor este fixat faptul unui concediu memorabil – cel din 1492 –, acordat cavalerului Alphonse etc. după victoria de la Orlean. I l-a acceptat însăși bărbata fecioară-amazoană Ioana d'Arc care, de altfel, nicicând n-a purtat centură de castitate, ci doar centron port-spadă.

În fine, belicosul nostru cavaler de Troyes-Bellay o dată în săptămână flutura din floretă, o dată în lună trăsnea din archebuză, o dată în trimestru făcea așa-numitul *petite guerre*, simulând manevre care să deruteze inamicul. O dată în jumătate de an se porăia cu cingătoarea de castitate a soției, cam în aceeași perioadă făcând și exerciții cu su-lița, coiful și scutul (bineînțeleș, dacă nu care cumva, Doamne ferește! se întâmpla să fie coala rănit).

Mă rog, *a là guerre de Cent Ans* se și pomenea din nou după scurtele-i concedii belicosul nostru cavaler care, iată, în sfârșit se întoarce

din războiul ăla de 107 ani, încheiat cu capitularea de la Bordeaux a englezilor și cu pocalul de vin ce poartă numele localității respective, pocal închinat de franțujii învingători, printre care a fost și belicosul, adică războinicul cavaler Alphonse etc., care, iată, ziceam, revine din muștrului-ala-mardeala aia de un secol la care a participat și el, colea, vreo 20-15-10 anișori, răstimp în care au trecut destule glorii mari, în locul lor rămânând gorila egoismului feudal și a desperărilor ciudoase despre care s-au ticluit până și proverbe (spre exemplu, spuneam: *a là guerre comme a là guerre*), unele din ele regăsindu-se în legi (numai nu și cel citat aici).

În fine, nu-i arde a politică medievală cavalerului Alphonse Troyes-Bel-lay care se întoarce mintenaș (plecă însă, iavaș-iavaș...) din tâmpenia aia de o sută și ceva de ani, pentru ca să descuie o centură de castitate și să sfarme pofciosul și blândul, dar greoiul Boa al podoabelor ce oropsesc grațiosul gât al matroanei sale Capitoline căreia – să vezi! – în ardoarea pasiunii numaidecât va uita să-i descuie lacătul de la centura de securitate (pardon! – castitate).

NASUL CLEOPATR(II)EI SAU – MINUS UN EVENIMENT

Cândva, demult, mă îndrăgostisem de această – pe atunci – signiorită chișinăuiană. Însă ea îmi cam ocolea privirile, prefăcându-se că nu înțelege mare lucru din strădania-mi de a-i transmite, discret, sentimentele mele neordinare; sentimente de zile și nopți mari! Astfel, devenisem ca și cum victima unei dragoste inutile, uneori, dacă nu mă înșel, venindu-mi să strig cât m-ar fi ținut bojocii: „Dragi părinți, iubiți pedagogi, atenție la desperata nerăbdare erotică a adolescentului ce sunt care își mușcă doar partea lui de sărut, doar propriile buze și le mușcă, nădăduind furibund să afle cealaltă parte de sărut – partea ei!”. Îmi venea să strig, chiar și în franceza mea de tranzit între școală și universitate, cu un vers de Guillevic: „*Beaucoup de rire et tant de sang*”, pe gura pe care mi-o mușcam în spasme (diverse), privindu-mi oarecum bleg-resemnat zâmbetul vânăt-purpuriu în vălurarea lui mărunț-tremurătoare, ca și cum tinerețea mea deja și-ar fi pierdut sângele roșu-întunecat, și tare...

De mare necaz, îmi ziceam că dânsa nu are o altă șansă decât să ajungă un fel de madonă încărcată de plase, sacoșe, pungi mai totdeauna goale, dar, alteori, toate astea – foarte grele, foarte „hapsâne”. Îmi ziceam că va ajunge o Venus din Milo cu brațele smulse din umeri

de cruzimea fără de milă a trecerii la economia de piață și de vârstă, și – perplex, derutat – nu mai pricepeam dacă ar fi sau ba cazul să-i dedic vreun post-scriptum nupțial ca o bizară cântare de cocoș ce ar fi alungat strigoii tribunelor (foarte activ pe atunci), spre a ne reduce / readuce la normal distanța dintre minte și sminteală, în vreme ce s-ar fi destrămat dulcea metaforă a neprihănirii sale.

Ah, acel post-scriptum nupțial, după prima noastră noapte de dragoste, de sub subțioara ei s-ar fi ivit abia-abia un sfârc de pană alb-îngerie (sau: dalb-anghelească) și eu m-aș fi întrebat în sinea mea satisfăcut(ă) de victorie dacă acel sfârc de pană alb-îngerească n-ar fi fost decât o anexă neglijentă, rămasă din așternutul ei pufos sau, poate, cu adevărat alesei mele prinseră a-i crește aripi...

Dar imaginația, precum se știe, o dă în variante, eu închipuindu-mi și un altfel de deznodământ post-nupțial: o vedeam pe ea, oarecum intimidată de privirile mele admirativ pânditoare, cum își încheie fermuarul ce mi s-ar fi părut o gură care-i înghite sânii deja alunecători sub rochie precum conturul a doi fazani sub pielea vreunui hulpav șarpe Boa. (Ah! peste ani, despre toate astea am scris și un poem în care mă minunam, zicând: „Ce obraji frumoși aveau sânii ei roz-bombon!... Ce trist ar fi fost ca eu, Doamne, să fi suferit de daltonism!”)

Într-adevăr, în imaginația mea, ce obraji frumoși aveau sânii ei și ce obraji triști avea ea, iubita mea cu chipu-i noptos învăluit de uluiala aventurilor minate de regretele viitoare. Mă temeam că, de atâta tristețe, în clipa următoare aș putea-o vedea zvâcnind prin ușa izbită spre o tentativă de sinucidere! Pentru că, în genere, adolescentele își transpun foarte prost actoricește în acte comportamentale conflictele psihice. Însă acolo, în imaginația mea, ea proceda oarecum contrar presupunerilor: pur și simplu, tăcea. Tăceam și eu. Și tăcerea noastră recrea *de p ă r t a r e* ...

Revenind la realitate, trebuie să spun că pe atunci, demult, ea scria și versuri, însă Marele Cenzor, câine intertextualist ce era el, comitea sălbătice necuviințe prin textele debutanților, în special prin cele ale firavelor debutante care, peste ani, n-au ajuns decât niște erate elegiace a tot ce era, demult, promisiune divină.

Ea – da, da, anume ea – avusese un vers extraordinar despre tristele zile de sărbătoare ale lui Bacovia. Dintre multele debutante resemnate întru poezie sau doar măritate întru proza vieții de toate zilele, anume ea continua să creadă că încă nu-i fusese asasinat harul scrisului și nu-și pierdea totuși speranța (care moare ultima sau nu moare deloc) că va mai scrie. Sigur, îmi spuneam și eu, va mai scrie, poate, vreun vers memorabil care va fi pentru bibliografia ei cel puțin ce este nasul

Cleopat(r)ei pentru cei dispuși a-i acorda oarecare importanță. Sigur, ar fi putut să scrie, pentru că – din câte pricepeam eu (de data aceasta vorbesc destul de serios, nu leologist-ironic); deci, din câte pricepusem, ea fusese, în fond, o însă – pardon! – accelerată de-a binelea, căreia foarte, foarte puțin i-a durat perioada dintre refluxul de sfioasă retragere în instinctul copilandrei de cândva și nerespectarea de adolescența care devenise a distanței necesare întru delimitarea adevărului de eroare, de aici trecând aproape expres de la îndoielnicele desfătări ale melancoliei la mocnirea colerică a sentimentelor contradictorii, emanatoare de incorigibilă tristețe, cunoscută doar geniului care, încă de la primordiul său, așteaptă curmarea perfidei mizerii și a plictisului de moarte...

Însă, iat-o, astăzi, iat-o la bucătărie... Îi sunt oaspete... Negru, sub unghii, zațul de cafea, pentru că dânsa se tot ține de grija ibricului – umplându-l, golindu-l, spălându-l... Ibricul – îmi spune – este elementul privilegiat al văsăriei. Anume ibricului îi acordă cea mai mare atenție. În special, când este foarte tristă în fața mormanului de veselă ce așteaptă în chiuveta de faianță împăienjenită de zgârieturi.

Oricum, chiar și în prezența mea, acum, aici și astfel, o cuprinde – presupun – visarea cu vegetația și fauna ei psihică animate de sticletele cu aripi boțite, pe care ea îl contemplă îndelung. Când acesta pirotește în minusculul său coteț, în minuscula poiată stilizată a coliviei ce stă pe frigiderul care – răblăgitul! – brusc! prinde a se scutura trăncănitor, spulberându-i doamnei neîmplinita visare, și e de constatat, cu regret, că lumea și dragostea ei s-au ales cu un mare eveniment în minus...

HOLLYWOOD-UL ÎNGERILOR

Da, vorba e de îngerul care, din ființă divină pozitivă (ca emoție, ca stare de spirit optimistă...), poate ajunge – și o să vedeți de ce și cum –, poate ajunge Îngerul Minus Unu (notat chiar matematiceste: *Îngerul -1*), deja deosebit de toți ceilalți îngeri purtători de semn plus (+), ceea ce nu înseamnă însă că, în valorizarea și situarea sa, *Îngerul -1* ar ajunge în tabăra opusă – cea a inamicilor anghelilor și bieților oameni.

Astfel, el nici alb nu e, ca tot ce se știe a fi întrupare și suflare serafică, nici de vreo altă culoare, ci străveziu e în firea și plăsmuirea sa, invizibilitatea-i nicidecum carență fiindu-i, ci din contră – fiindu-i atu, pentru că, atunci când ești nevăzut, ți-e mai ușor să fii înger de pază, stând în post – ocrotit tu și cel pe care-l ocrotești, dând ripostă oricărui rău, fără însă a te divulga ca posibilă ființă.

Toate astea însă, la modul ideal... Pentru că, în viață și în relațiile îngerului cu omul, lucrurile pot sta oarecum altfel. Precum în situația care i se întâmplă îngerului ajuns a fi Minus Unu...

...Mai demult, el, ca o dizolvare de substanță miraculoasă, trecu din afară spre interior prin sticla geamului, apoi se refăcu în deplina sa albeață și-mi călcă pervazul ferestrei, pentru ca peste câteva clipe să devină – brusc – negru-cărbune și, nitam-nisam, să-mi strige agresiv precum corbul lui Poe:

– Bagă-ți asta în cap: se va găsi vreun Hamlet și pentru craniul tău pe care să-l ia între palme și să-i spună ceva desperat!

– De ce? întrebai.

Însă îngerul părea să nu aibă un răspuns. Anghelul tăcea, nu mai continua *edgarpoeticul* său joc de nenoroc.

După geam, în urbea aceasta plină de ciori, se auzeau cimpoaiele gușilor de corbi golindu-se de parșivele lor croncănituri nevo-vermorce.

– De ce? repetai întrebarea.

Îngerul tăcea în continuare.

După geam, se trezea vacarmul orașului, parțial localizat în duba hingherilor, în duba zecilor de game de lătrat desperat. (Îmi amintii că basarabeanul Paul Mihnea scrisese poemul *Hingher și demiurg*.)

– Cine ești tu? schimbai eu întrebarea, dar nu vorba, și, în sfârșit, întriripatul îmi spuse că este îngerul păzitor al vecinei noastre și eu îndată îl mai întrebai:

– De ce ți-ai părăsit postul?

El dădu a lehamite dintr-un braț (dreptul) și dintr-o aripă (stânga), oftând necăjit. Și eu m-am gândit că la mijloc ar fi fost vreo chestiune de morală, de decență, știind că vecina cam oploșește în patu-i musafiri de-o noapte. Gândiți-vă și domniile voastre, cum să păzească el, îngerul fără sex (ce este santinelă sau sfânt-inelă), o ființă dedată desfrâului?

– Dar ce au toate astea cu craniul meu și cu Hamlet? am întreat din nou, timid, oarecum derutat.

Îngerul însă mai dădu o dată a lehamite din celălalt braț (stângul) și cealaltă aripă (dreapta), oftă și, iarăși ca o substanță miraculoasă, de data aceasta se dizolvă în sticla oglinzii obosite ca ochii ceasornicarilor din schimbul trei. Dispăru, în vreme ce eu avui impresia că pe urmele dizolvării sale din oglindă se desprinseseră niște fantome energetice difuze sau poate niște lilieci – mamifere care pot fi și stol, și haită.

Bineînțeles, întâmplarea m-a afectat foarte mult și de asemenea foarte mult am meditat la aceste confuzii relaționare om-înger... Și consi-

der că, drept o iluminare, anume *Îngerul -1* îmi făcu posibilă înțelegerea că, nu o dată, din plictisul timpului de cart, în Hollywood-ul lor celest ei, îngerii de pază, ticluiesc scenariile onirice ale nopților și zilelor noastre de neliniște, istorii în care sunt prevăzute umilința păcătosului însetat de împăcare și smerenia mereu înfricoșată a vagabondului, ispășirea culpabilei grabe a mirilor și mistica ce-și mistifică aiurelile în mintea unei domnișoare bătrâne, precum e vecina mea, superstiția celui ce crede că tot ce balmăjește nebunul și politicianul are un fel de valoare profetică și ambigua predispoziție spre tristețe a bețivanului pe care abstenenții o au doar când ascultă predici sau discursuri solemne – pe scurt, în scenariile ticluite de îngerii relativ insensibili la teroarea și febra coșmarescă a prevestirilor sunt inserate aparențe(le) dezamăgitoare ale subconștientului mister lăuntric mereu învins de năucitoarea prezență a forțelor care ne depășesc copleșitor și de care anume ne ocrotesc blânzii angheli de pază care, uneori, prind a se cam plictisi în durata timpului de cart și cad în poezie, precum în unicul păcat permis deopotrivă adamului și arhanghelului. Iar dacă sunt extrem de sensibili și pudici, ajung a fi Îngerul Minus Unu. Adică, cineva dintre pământeni rămâne fără pază...

BALERINA CHEALĂ

Balerina cheală pleacă din nou la Paris unde, zice, pe la ore lasci-ve dinspre zori, cântă fermecător cocoșul galic și confratele său *pigal-lec*, întrerupând magia ironică a vreunui amant mefistofelic care și-ar fi tot făcut de cap până să ajungă el însuși un cap de pod al obrăzniciei suburbane. *Hors d'ici canaille!*

Artisticește machiată, de o adolescență râncedă, balerina cheală va evolua în spectacolul „Pepi Cioraplung” exact pe scenele pe care s-a produs și celebra cântăreață cheală care și-a tot amânat cântatul până în clipa în care vitriolul din fiolă o violă definitiv. Dar să lăsăm asta...

Prin urmare, balerina noastră cu gura marmeladie de la tic-tac, ruj sau altceva, ceea ce te făcea să i te adresezi cu: „Ah, madam! sau orice alta vei fi de gen feminin cu buzele de culoarea vișinei putrede etcetera”, balerina sub fardul căreia frumusețea este discutabilă ca Premiul Nobel pleacă din nou la Paris, cuprinsă de netrecătoarea-efuziune de iubire cu flancurile largi, bazată pe teoria relativității amorului a lui Don Einstein (la timpul său amant cam încrunțat, cu chip oarecum ermetic) cu formulele căruia îi pune la punct pe anumiți mușchetari (mai mișcă!)

bătrâiori – virtuoși ai tinereților prelungite în vicii lejere despre care – de ce să ascundem? – sporovăiește în jargon elegant lumea bună care o tratează cu o părere foarte mișto pe balerina noastră –, despre ea păreri proaste are doar câte vreun conațional ce exclamă indiscret la spectacol, după spectacol și după altceva: „Ah, pipița ei de ibovnică șuie ce îți joacă feste, fese și fuste!”. Iar un coetnic de-al nostru, mai săltat în „cultoliteratură”, îi trimisese un bilețel cu un distih cam jignitor: „Folle coquette qui te fies/ Aux charmes que tu vérifies”, ca și cum ea n-ar fi cunoscut franceza – bătăran, insidiosul! –, alăturându-i și traducerea românească: „Șuie cochetă ce te încrezi / În farmece dacă le vezi”, mai punând între paranteze, extrapoetic, remarca: „La paștele cailor!”. Dobitoc, ce mai!

Oricum, în ciuda necazurilor de orice fel, balerina pleacă din nou la Paris, noutate ce are importanță continentală: înseamnă că etnia noastră alimentează în continuare arta, astfel că, maestre Ionesco, vă puteți odihni în pace pe veci, fiind sigur că, drept componente ale absurdului, teatrul No, arca lui Noe, avionul lui Para-Noe, parțial biografia lui Poe, eucaliptul, eucalipsa, apocalipsa, Calipso și Europa pot conta pe noi (!).

ÎNTRE PARANTEZE DE SPETEZE

Într-o adaptare neobligatorie după una din celebrele piese ale lui Eugen Ionesco, Sisif cu Sisifa tăbârcesc și tot tăbârcesc la scaune, pentru ca cineva dintre noi să ajungă a se dumeri că atingerea absolutului și absurdului nu se poate întâmpla decât grație unui șir de minuni ori, în aceeași măsură, – unor antiminuni.

Și iată-l pe cel dumerit, dezamăgit de cer și de pământ, precum în antichitate vreun plebeu de Socrate neîncrezător, deopotrivă în oameni și în zei. Nici de dorul sufletului, nici de cel al trupului chemat, dumeritul contemplă cum, cu conștiința și memoria neavide de obârșii, Sisif și soață-sa Sisifa tăbârcesc la scaune fără să priceapă că, de cele mai multe ori, Axul lumii nu coincide cu bludnicul ax al sensului vieții aflate în clandestină înțelegere cu zădărnicia care tâlhărește, tot tâlhărește din puținătatea ființării.

Iar Sisif și Sisifa tăbârcesc, dom'le, tot tăbârcesc la scaune, însă nu le mai vine pe ospețe Godot cu Beckett cu tot, să ocupe vreunele din cele patrupeze de lemn. De pustie așteptare, prima obosește Sisifa și se așază să se odihnească, însă și această provizorie nimicfacere

plictisitoare o duce la înlăcrimare, pentru că Sisifa e născută, pare-se, în zodia Capri-Cornului abundenței de absurde tristeți, palid licăritoare în ochii de sare ai neogoiților suferinzi care nu-și pot da nicidecum seama că au pierdut atâta amar de viață cu o dragoste logică, asemănătoare celei pe care ea, Sisifa, și-a inventat-o pentru uz personal și casnic.

Și iată-i pe tăbărcitorii de scaune ajunși la iremediabila bătrânețe, când zilele trec câte două de-odată, când săptămâna – comasată – are doar trei zile și jumătate și un sfert de duminică ce cade numai și numai în vreme de noapte – ah! noapte prin care orbesc orbetii nefericirii și în care nu mai vine Godot, prietenul lor elegant care i-ar aduce ei, doamnei matroane Sisifa, un trandafir dolofan și cam bosumflat, iar semenului său Sisif i-ar face niște complimente bune pentru spulberatul galbenei pulberi a absurdei uitări. Cu Godot ar fi vesel și salvator! Ce cirac, dom'le! Ce fantezie *bar-ocă* (noțiunea nu vine de la înălțimile arhitecturii sofisticate, ci de la sordidele bar-uri din demisoluri unde, uneori, precum circarii, Godot stă agățat cu capul în jos, ca să-i vină mintea la cap, spre a nu uita că este! că este! că este așteptat!... Odată, privind în afară prin geamul unui asemenea local, trandafirul dolofan și cam bosumflat pe care i-l dăruise Godot îndrăzni și se îndrăgosti de roză ce i se arată ca o infanță a grădinii, începând a-i striga niște lucruri foarte lirice și destul de frumos-absurde: „Roză, tu, infanță a grădinii! – doar acest nume graseiat venind din țara lui García Lorca mi se pare că te prinde în toată splendoarea-ți, infanță a Soarelui și Lunii, zămislită în rozul zorilor, când aste două himere luminoase se despart pe căile cerești, floare născută din flori – mai striga liric Trandafirul către Trandafiră, alias Roză – infanță a dragostei, roză dolofană ca obrazii copilului ce cântă dintr-un flaut ce nu e decât propria ta tulpină!” strigă acel trandafir, după care căzu în leșin, veștezinându-se...).

Dar, vede-se, nevăzutul Godot este un fel de Ahile pe care l-a întrecut broasca țestoasă. Sisifa chiar așa și zice:

– Sisife, ai remarcat că, în egală măsură, Ahile e, concomitent, nume masculin și nume feminin, motiv din care nu mai știu dacă el se potrivește renumitului atlet atenian sau broaștei țestoase, sau lui Godot, sau neabsurdei mele semene Isolda care i-a oferit cu atâta generozitate lui Tristan solda de sentimentalisme. Adică, Ahile e un nume șovăitor ca toate numele ambigene și anume din această cauză broasca țestoasă l-a întrecut pe Godot care nu mai vine, nu mai vine...

– Absurd, îi răspunde Sisif. Nu vine nici țestoasa care, de obicei, îmi trezește o foarte neplăcută uimire ce mă lovește, brusc, în plin creier.

– Da, am observat că nu mai ești în apele tale care, pare-se, cu

Înrevărsarea lor ți-au luat și ți-au dus aiurea și scaunul de la cap, îi răs-punde doamna Sisifa, după care, mută, mai mută două scaune exact în locul altor două scaune.

În mijlocul patruipedelor de lemn, Sisifa pare un fel de Giselle înconjurată de mortuara horă de năluci, când umblă lent-aiurită și spune elegii despre maci: „În lanul de grâu, în umbra stâncilor sau peste curgerea apei – oriunde vă este dat a vă scutura, roșii petale de maci, totuna și inima mea, amfora ei fierbinte voi rânduri-rânduri o umpleți...”. Tristă făptură nefericita Giselle, dar și mai nefericită – trista Sisifa... De atâta tristețe ar putea deveni sfântă...

Dar, parcă inoportun și acut absurd, Sisif îi atrage precaut atenția:

– Fii cu băgare de seamă; răspândește cuvinte, însă fără a ventila zvonuri. Ca în teatrul absurdului... Pentru că piesa poate fi intitulată cu egal efect „Scaunele” sau „Cuvintele”...

– Să răspândesc numai cuvinte? Întreabă doamna.

– Numai. Cuvinte pure, neutre. Pentru că simțământul e un lacăt, iar gândul pare a-i fi o cheie falsă și asta se întâmplă numai și numai din cauza cuvintelor ce vor să aibă sens, pretinzând a ventila zvonuri de sentimente și cugetări. Fii precaută...

– Dacă nu vine cât de curând Godot, mă tem că n-o să rezist și o să-mi slăbească foarte grav atenția.

– Ia-te și tu cu ceva, zice Sisif, în timp ce se apropie de geamul întunecat prin care se vede feeria nopții, mai bine zis – nefericita feerie a nopții în care se vedește clar asemănarea dintre luna sângerie și butucul măcelarului.

– Cu ce altceva să mă iau? Întreabă derutată Sisifa.

– Să zicem, pentru a-ți abate atenția de la neprielnicele emoții ale momentului, imaginează-ți o felie de lămâie aurind ca semiluna pe cerul gurii tale, spune moș Sisif, privind fix la luna ce seamănă cu butucul măcelarului.

– Dacă nu vine cât de curând Godot, n-o să rezist, suspină Sisifa, îndreptându-se și ea spre geamul întunecat, după care luna seamănă cu...

– Godot nu e decât un măcelar! Un măcelar! strigă moș Sisif, privind spre luna sângerie.

– Așa mă gândeam și eu, însă mă temeam să o spun: Godot e un măcelar! zice Sisifa-bătrâna, izbucnind într-un plâns sfâșietor, însă abia abia auzit, ca un final de recviem tremurat tot mai stins pe struna subțire, până redevine tăcere, liniște, silențiu, pst, mutism, ș-ș-ș-ș.a.m.d.

Între spetezele scaunelor, ca între paranteze, stau Sisif și Sisifa. Resemnați, încovoiați din spate. Parantezele coloanelor vertebrale...

O ECUAȚIE

De undeva din inima celor 1,5 milioane de kilometri pătrați ai Mongoliei, Miky îmi expediase o carte poștală. Din câte pot încăpea, scrise, pe reversul unei ilustrate, eram informat că peste o zi-două ilustrul meu amic îmi va trimite o scrisoare în care o să-mi expună anumite lucruri importante.

Într-adevăr, peste o săptămână citeam respectivul răvaș. Miky, compozitor prin vocație dublată de o irezistibilă pasiune pentru călătorii, mi se confesa că acolo, în depărtatele tărâmurii ale stepelor nesfârșite, îi venise obsedantul gând să compună un marș oarecum hazliu despre „pretutindeni răspândita infanterie a turiștilor (Lumii!)”, propunându-mi să încerc a încropi un text pentru viitoarea operă de drumeție. Mi se păruse demnă de atenție remarca pe care o făcuse Miky, conform căreia turiștii n-ar fi decât niște infanteriști ai ruinelor rămase în urma adevăraților pedestrași ai diverselor epoci războinice. Mi se mai sugera și următorul detaliu: „În text ar fi bine să pomenești și despre infanteria turistică ce trece prin țara mării cavalerii ajungând până la marginea-margine a Pustiului Gobi”.

Peste alte câteva zile, Miky îmi scria că el deja pusese talpa „pe haturile nisipoase ale Marelui Pustiu, unde prind a se înșirui contururi de dune precum o mulțime de cadavre de cămile cocoșate”.

Zău! avea pană! Și gând! Chiar idei filozofice, aș zice, dacă e să ne referim fie doar la această concluzie la care ajunsese amicul: „Însă problema e următoarea: cum să compunem noi un marș care să se încheie cu pierzania șirurilor de caravane dacă, în fond, moartea nu este decât o soluție care nu răspunde și nu corespunde nici unei probleme?”.

Abia mai târziu aveam să-mi dau seama că sumbra idee despre moartea care nu reprezintă soluția vreunei probleme îi veni lui Miky ca o presimțire a tragicului deznodământ al propriei sale vieți. Pentru că la scurt timp după aceea prietenul meu se prăpădise undeva în necuprinsele tărâmurii extrem-asiatice. Rătăcindu-se de grupul turistic din care făcea parte, Miky se pomeni ostatecul cine știe cărui trib de nomazi, ca să nu le zicem semisălbatici.

Eu presupun că mai curând în chip de jertfă decât din intenție de asasinat păgân avu Miky acel crunt deznodământ al existenței sale. Mai marele aceluia trib îl condamnă la moarte (sau jertfă?) prin sfârșirea trupului de către patru cămile.

...Însă nomazii se pomeniseră că au, de tot, doar trei cămile.

...Un braț al lui Miky fu legat de o motocicletă *Toyota* destul de ră-

blăjtită, detaliu care, probabil, n-ar trebui să conteze când este vorba de o crimă săvârșită cu atâta bestialitate. Apoi cămilarii dădură bici cămilelor, motociclistul demară brusc și, în momentul următor, forțele celor trei cămile de culoarea pustiului și ale motocicletei de culoarea Japoniei îl decimară pe bunul și talentatul meu prieten Miky Theodoriu.

Astfel, în acea clipă fatală se uniră înde ele, implicit și complice, era de până la Christos cu Epoca de după Marele Suferind, inclusiv cu era noastră postmodernă, respectiva complicitate alcătuind ecuația care se transcrie precum urmează: P. Chr. + d. Chr. + XX = www.microsoft.mail.com.etc.....?.....?.....?.....?...

O MIE DE CUVINTE SAU VIAȚA LUI FLU

...Și ținând seama că o parte considerabilă din marea lor experiență o aduseseră cu ei din ou, știau multe.

Italo Svevo,
Mama

Împinse ușor cu piciorușele-i în minusculul aerostat al crisalidei și, o clipă mai târziu, ieși din tunelul ei, însă, instinctiv, îndată vru să se retragă iar în cartușul pupei, deoarece o rază fierbinte de soare era cât pe ce să-i găurească plăpândeale-i aripioare: sub jarul luminii, câteva firicele de polen de pe ele chiar se scrumuiseră. Noroc că Flu se orientă expres, ajungând sub cea mai apropiată frunză, umbra căreia avea să-l protejeze. Felul în care reacționează la primejdie îl făcu să-și spună că, precum se vede, cu experiența sa dobândită deja în gogoasă, poate să pornească în lumea mare: se descurcă el! La urma urmelor, cu ce este mai prejos un falnic fluture față de pricăjitul boboc de rață abia ieșit din găoace, însă care se aruncă temerar în apă și înoată ca de când hăul?

– He, a zbura în libertățile lumii e cu mult mai ceva, decât a te ține pe apele băltoacelor! conchise Flu, astfel adresându-și dintâia lăudăroșenie din viața lui.

Se zgâi de sub streășina frunzei sub care se dosi și văzu imensitățile spațiului. Mari, ce mai! dar n-ai zice că s-a mirat prea de tot, însă totuși manifestă curiozitate, întrebându-se cu glas ta-a-re(!):

– Da' ce-o fi oare dincolo de dunga ce unește pământul cu cerul?

După alte câteva clipe de nedumerire și ignoranță, își mai zise:

– la să mă dumeresc ce și cum! astfel manifestând o colosală,

dacă nu chiar fantastică râvnă în dorințe (zicem *colosală, fantastică*, raportând excesul de râvnă la infima ființă a eroului nostru).

Numai că pe dată atenția lui Flu fu atrasă de flacăra solidificată a unui mac ce roșea undeva jos, la marginea umbrei arborelui din vârful căruia privea, cerceta, se informa... Concentrându-și atenția asupra macului, Flu uită imediat de nemaipomenita dorință de a se duce să vadă ce-o fi să fie oare dincolo de orizont. Era firesc să uite, că doar câtă memorie poate încăpea într-un căpșor de mărimea firuțului de mac? Și așa se face că, de cum gândesc la altceva, fluturii uită imediat ceea ce știuseră o clipă mai înainte, conștiința lor fiind asemenea cu sclipirea unei scânteii care, trecându-se, cedează locul altei scânteii; și tot așa, din bliț în bliț, își întreține ea, conștiința de fluture, segmentata-i percepție.

– Să se mai potolească puțin jarul soarelui și cobor să vad ce comedie-pramatie o mai fi și boțul ăla de roșeață, își zise Flu, zgâit la macul de jos, însă și această intenție îi zbură instantaneu din firuțul de căpșor, deoarece, peste o clipă, pe o creangă lăturalnică văzu o stăncuță ce stătea pe marginea cuibului ei.

– Cine ești? îi strigă amenințător Flu.

Fără să-i răspundă, stăncuța continuă să privească în căușul cuibului. Privea cu multă dragoste și înduioșare, cu un fel de uitare de sine privea. Flu renunță să mai repete întrebarea. Dacă ar fi repetat-o, ar fi însemnat să-și dubleze un gând, să-l facă adică de două ori mai voluminos, pe când, real vorbind, în căpșorul unui fluture nu poate încăpea decât un singur gând într-un singur exemplar – nici o așchie mai mult!

– Proasto! îi strigă Flu stăncuței, atins în orgoliul că aceasta nu-i acordă nici un strop de atenție.

Pasărea continua să facă ceea ce făcuse: privea atent în cuib.

– Bovino! mai strigă Flu, îngroșând gluma, gândind că de data aceasta a jignit pasărea de-a binelea.

Însă stăncuței nu-i tresări barem o pană-peniță.

Și dat fiind că prima jignire – „Proasto!” – fu ștearsă din memoria insectei-lepidoptere de cea de-a doua – „Bovino!”, peste aceasta din urmă Flu suprapuse o exclamație și mai și.

– Măgărițo! îi mai strigă stăncuței, insistând în aroganța și obrăznicia ce-l cuprinsese ca din senin. Să fi ținut și ele de experiența acumulată încă în crisalidă?...

Din fericire, însuflețirea lui Flu într-o rostă nesăbuită i-o curmă un gând plin de curiozitate și ceva tandrețe.

– De ce se uită ea totuși atât de atentă în cuib? se întrebă el și, bătând din aripioare, străbătu labirintul frunzișului, ajungând la cuibul stăncuței.

Pasărea însă zbură aiurea.

– Se teme de mine! conchise triumfător Flu, așezându-se exact pe locul unde o clipă înainte stătuse pasărea. Ba mai mult: Flu trăi cu certitudine senzația că totul și toate de pe lume trebuie să i se supună anume lui. Numai că pe dată napoleonismul acestui gând i-l spulberară câteva ciocănituri ușoare ce veneau de la cele două găoace din cuibul stăncuței. Și, până a se dumeri Flu ce și cum, una din găoace plesni și din ea se risipiră câteva așchii (că n-o să le spui cioburi, nu?) de coajă albicioasă. Intrigat de curioasa întâmplare, Flu sări pe găoacea încă neplesnită. Se auziră din nou câteva ciocănituri. Coaja găoacei tresări, se cutremură ușor-ușor, însă zgâlțâindu-l destul de neplăcut pe delicatul și preacuriosul nostru erou. Firește – poate ajunge și la mintea-mintiuța unui fluture! – iată-iată, din găoace apărea-vor la lumina zilei puișorii de pasăre. Însă nu putem fi siguri și de faptul dacă Flu pricepu că stăncuța nu se zburătăci din motivul că s-ar fi speriat de el, ci se grăbea după hrană pentru odraslele care aveau să apară din găoace.

Curând, din micul aerostat al oului care plesnise întâiul se ivi puișorul.

– Noroc! îi strigă Flu, privind cu ambii săi ochișori microscopici într-un singur ochi al puișorului.

Stăncuțul însă, în virtutea experienței acumulate încă în găoace, căscă pliscul și, nitam-nisam, ciuguli, înghițindu-l pe neastâmpăratul, pe flușturisticul Flu! Abia când aluneca pe gătița puișorului-stăncuț, lui Flu i se redeșteptă simțul memoriei și el își aminti că intenționa să zboare spre a vedea ce o fi oare acolo, departe, după orizont! Ah, care altă dorință poate fi mai colosală decât cea de a vedea ce e după orizont, după orizont, după orizont?!...

Dacă s-ar fi întâmplat prin preajmă vreun om care, așa, dintr-o curiozitate în amestec cu naivitatea, ar fi fost să fixeze clipita ieșirii lui Flu din minusculul tunel al crisalidei și, impus de aceeași curiozitate și naivitate, l-ar fi urmărit câteva clipe pe protagonistul nostru, fixând și clipa în care sărmănelul Flu fu înghițit de puișorul stăncuței, omul ar fi constatat că între cele două evenimente nu trecuseră mai mult de zece minute; minute bătuite de vrere și orgoliu, de ambiție și neputință, de puțină cunoaștere și multă ignoranță. Zău așa: trecuseră nu mai mult de zece minute, cam tot atâtea câte i-ar fi necesare cuiva pentru a citi această nuveletă compusă cam din o mie de cuvinte. *O mie de cuvinte...* Concretizez cifra, deoarece, în comparație cu cele zece minute, o mie de cuvinte par a însemna mult mai mult, ba chiar foarte mult: cifrele au osebitul dar de a amplifica iluziile. Da, da, Flu viețuise răstimp egal cu cel în care se citește această mie de cuvinte. Mult? Puțin? Viață totuși...

Constantin ȘCHIOPU

ETAPELE VALORIFICĂRII TEXTULUI LITERAR ÎN CADRUL ORELOR DE LITERATURĂ: OBIECTIVE ȘI PROCEDEE DE LUCRU

Interpretarea textului artistic în cadrul orelor de literatură este un demers complex. Întrebarea fundamentală pe care și-o pune (ori ar trebui să și-o pună) profesorul în procesul predării operei artistice este cum să-i ajute pe elevi să dezvăluie mai ușor semnificațiile ei, să înțeleagă mecanismul prin care un instrument de comunicare comun, limba, devine temei al artei literare. Valorificarea operei literare pe parcursul câtorva etape distincte (introdactivă, propriu-zisă și de încheiere) reprezintă o condiție de bază în procesul de predare. Or, trecerea imediată de la verificarea lucrului de acasă la predarea temei noi, indiferent dacă aceasta din urmă începe cu lectura cognitivă a textului sau cu interpretarea lui propriu-zisă, generează dificultăți în înțelegerea mesajului, întrucât, în acest caz, este neglijată etapa de pregătire a elevilor pentru receptarea și interpretarea textului. Același lucru este valabil și atunci când nu sunt respectate toate cerințele etapei interpretării propriu-zise ori se renunță la formularea concluziilor, la generalizarea ideilor enunțate pe parcursul analizei (etapa de încheiere). Prin urmare, nerespectarea etapelor de valorificare a textului literar duce la incoerență (sarcinile propuse nu mai reies logic una din cealaltă).

Cercetările în domeniu au stabilit că „pentru a realiza procesul de receptare a textului literar și pentru ca elevii să-și însușească instrumentariul necesar studiului literaturii se impune ca înainte contactului cu textul prin lectură să fie cunoscute unele date, să fie „reactualizate” unele stări emotive, care să permită receptarea textului” (Vistian Goia, Ion Drăgotoiu). Privită din această perspectivă, etapa introdactivă ar include următoarele obiective:

a) stimularea curiozității elevilor (profesorul va urmări ca elevii, pe parcursul acestei etape, fiind antrenați în mai multe activități, să-și pună întrebări de tipul: „Ce voi afla nou studiind acest text?”, „Prin ce se deosebește opera ce urmează a fi studiată de cea studiată deja?”);

b) trezirea interesului pentru lectura fragmentului / operei („Cum se

rezolvă conflictul?”, „Care este destinul personajului?”, „Care-i atitudinea autorului față de problema abordată?” etc.);

c) crearea în clasă a unui climat necesar receptării, adecvat atmosferei degajate de operă;

d) elucidarea unor probleme ce țin de caracteristicile social-istorice, economice, culturale, politice ale epocii în care a trăit scriitorul sau care este descrisă, prezentată în operă (studierea, de exemplu, a romanului **Frații Jderi** de Mihail Sadoveanu necesită cunoașterea de către elevi a unor informații despre personalitatea istorică a lui Ștefan cel Mare, politica dusă de domnitor, războiul de la Vaslui, rolul maselor în lupta de eliberare națională etc. Astfel, elevii vor putea ulterior să examineze raportul dintre realitate și ficțiune în romanul istoric);

e) explicarea unor termeni-cheie, a unor concepte filozofice (estetice, morale, religioase etc.) prezente în operă (de exemplu, explicarea conceptelor „cunoaștere luciferică” și „cunoaștere paradisiacă” cu care operează Lucian Blaga abordând problema cunoașterii tainelor lumii în tratatul său filozofic **Trilogia cunoașterii**, concepte ce stau la baza poeziei *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*);

f) reconstituirea genezei operei, contextualizarea, identificarea izvoarelor și a influențelor străine etc.;

g) discutarea unor aspecte din biografia scriitorului semnificative în contextul interpretării operei (relația Mihai Eminescu – Veronica Micle, de exemplu, sau condamnarea la moarte pentru dezertare a lui Emil Rebreanu, fratele lui Liviu Rebreanu).

Obiectivele etapei introductive enumerate pot fi realizate utilizându-se diverse tehnici active și interactive de lucru. Considerăm greșită tendința profesorilor de a-și asuma statutul de informator. Ca moderatori, ei vor avea grijă să-i includă pe elevi în activități de cercetare, să le ofere posibilitatea să-și dezvolte creativitatea. Astfel, înainte de studierea romanului **Zodia cancerului sau vremea Ducăi-Vodă**, de M. Sadoveanu (în clasa a X-a), elevilor, împărțiți în câteva grupuri, li se va solicita să adune informații (și ulterior să le prezinte) despre: a) situația politică a Țării Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (1679); b) situația social-economică a țării din aceeași perioadă; c) situația ei culturală; d) domnitorul Duca-Vodă. Mai târziu ei vor selecta din roman detaliile ce contribuie la crearea imaginii Moldovei și a locuitorilor ei din perioada lui Duca-Vodă, le vor compara cu informația culeasă din manualele de istorie ori din alte surse, constatând ce a „încăput” în opera literară din realitatea concretă și ce „a rămas” dincolo de atenția scriitorului. Discuția poate continua având ca subiect de dezbatere următoarele întrebări:

„De ce Sadoveanu a preferat să acorde credit anume acestor aspecte ale realității secolului al XVII-lea?, „Prin ce se fac ele memorabile?”, „Ce credeți că-i place ori nu-i place scriitorului din realitatea la care face referință în operă?”, „Pronunțați-vă asupra modului de transfigurare în operă a realităților secolului al XVII-lea”. În informațiile culese anterior elevii pot găsi argumente pentru susținerea ori combaterea unor afirmații lansate de istorici, de profesor ori de criticii literari, cum ar fi: „Moldova în vremea Ducăi-Vodă pare o țară fără identitate, supusă turcilor până la umilință” (Savin Bratu), „Țara, divizată de eternele rivalități pentru putere, devine o vamă a Orientului” (Savin Bratu) etc. E recomandabil ca elevii să-și formuleze răspunsurile în baza algoritmului propus de profesor (metoda PRES):

P – Exprimați-vă **punctul de vedere**;

R – Formulați un **raționament** referitor la acest punct de vedere;

E – Identificați un **exemplu** pentru clarificarea raționamentului;

S – Faceți un **sumar** al punctului de vedere.

Propunându-și ca obiectiv al etapei introductive identificarea și relevarea surselor de inspirație ale aceluiași roman, **Zodia cancerului sau vremea Ducăi-Vodă**, profesorul poate recurge la exercițiul de comparare. În acest scop el va selecta mai multe fragmente din **Letopisețul Țării Moldovei** de Ion Neculce și din romanul sadovenian (faptul că romanul se va studia ulterior sarcinii respective nu constituie o problemă), cerându-le elevilor să le relaționeze și să-și exprime opinia cu privire la fidelitatea / distanțarea operei față de cronică. Fișa de lucru va arăta astfel:

1. Relaționați următoarele citate:

a) *Iară în al doilea anu a tăiat Duca-Vodă pe trii boieri, anumi pe Vasălie Gheuca vel-visternic și pe Gheorghie Bogdan vel-jicnicer și pe Lupul silgeriul, carei au fost făcut cărți hiclani, cu iscăliturile lui Dumitrașco-Vodă, la orheeni și la lăpușneni, să să rădice cu oaste, să margă să prindă pe Duca-Vodă* (**Letopisețul Țării Moldovei** de Ion Neculce).

b) *Buga își lepădă tunică și rămase cu brațele goale. Cu mișcări iuți se dădu în dosul și-n lătura lui Bogdan jitnicerul, cumpănindu-și fierul. /.../ Ca și cum ar fi fulgerat un disc, paloșul căzu descăpătând pe osândit. /.../ Gâdea șterse repede fierul cu postav cârmâz și-i cercetă de aproape ascuțișul. Trecu la visternicul Gheuca pe care-l desfăcu, într-același chip și îndată, de capu-i palid și mâhnit. Sări fără a mai cerceta paloșul și la Lupul, care se zbătea și plângea în legături* (**Zodia Cancerului sau vremea Ducăi-Vodă** de M. Sadoveanu).

– Comentați izvoarele de inspirație ale romanului.

– Motivați fidelitatea / distanțarea romanului față de cronică.

În ceea ce privește alte obiective ale acestei etape, cum ar fi stimularea curiozității și a interesului pentru lectură, ele pot fi realizate recurgându-se la **situația de opțiune morală** ca procedeu de lucru (despre natura și modul de aplicare a procedurii respectiv a se vedea articolul subsemnatului *Procedee de valorificare a textului literar: situația de opțiune morală / Limba Română*, nr. 1-3, 2004, p. 153-156), la exercițiul de reconstituire ori la tehnica „în căutarea autorului”. Înainte de a studia, de exemplu, *Scrisoarea XXXVIII* din **Scrisori persane** de Montesquieu (clasa a XI-a), elevii vor completa afirmațiile următoare, extrase din operă:

- a) *Puțina cochetărie a unei fete / femeii este*
- b) *O pasiune puternică a unei femei te face*
- c) *Forțele bărbatului și ale femeii ar fi egale, dacă*
- d) *Puterea femeii asupra bărbatului este*

După o trecere în revistă a variantelor propuse de elevi, enunțurile vor fi comparate cu cele originale. Menționăm că în acest caz lectura elevilor este motivată (pentru a constata dacă opinia lor a coincis măcar parțial cu cea a scriitorului), iar interesul pentru subiect este sporit. Profesorul nu va rata ocazia de a le adresa câteva întrebări: „În ce context pot fi lansate astfel de afirmații?”, „În ce măsură ele îi interesează?”, „Ce alte opere literare cunosc în care mai sunt abordate aceste teme?” etc.

Elevii manifestă un interes deosebit pentru lectura textului și atunci când este utilizată tehnica „în căutarea autorului”. Procedura de aplicare a acesteia este următoarea:

a) Se prezintă câteva portrete ale unor personalități (compozitori, pictori, savanți) mai puțin ori deloc cunoscute elevilor, printre acestea fiind și cel al autorului operei ce urmează a fi studiată. Se adresează câteva întrebări: „Care dintre portrete este al unui scriitor? Motivați.” „În ce secol a trăit el?” „De ce credeți așa?” „Scriitorul respectiv este precursor, contemporan ori urmaș al scriitorului (se dă un nume)? Motivați”.

b) Fiecărui elev ori grup (depinde de forma de activitate pentru care optează profesorul) i se repartizează câte o fișă pe care sunt scrise 3-4 fragmente (câteva versuri sau două-trei enunțuri semnificative, dacă este vorba de o creație epică) din diferite opere studiate și un fragment din opera ce urmează a fi predată, fără a se indica titlurile și numele autorilor (în alte cazuri, titlurile și numele autorilor vor fi prezentate în mod intenționat eronat și ele vor trebui restabilite). Elevii trebuie să identifice (de regulă prin excludere) fragmentul al cărui autor este cel de pe portret și să-și motiveze opțiunea;

c) Elevii își expun părerea cu privire la fragment: dacă este deosebit ori nu de celelalte, provoacă ori nu curiozitatea cititorului etc.

d) Profesorul comunică numele autorului, dacă elevii nu l-au recunoscut. Elevii relatează ce știu despre scriitor.

e) Profesorul evocă mai multe titluri de opere ale aceluiași scriitor, printre acestea fiind și titlul textului din care a fost extras fragmentul și care urmează a fi studiat. Elevii încearcă să identifice titlul operei din care a fost extras fragmentul.

f) Profesorul anunță titlul operei și tema lecției.

Pentru crearea climatului necesar receptării și adecvat atmosferei degajate de operă, profesorul le poate solicita elevilor să rezolve diverse sarcini și / sau situații-problemă cu mai multe variante de soluții. Amintim dintre acestea câteva, care ar putea fi aplicate, de pildă, înainte de studierea unei poezii / proze de dragoste:

1. Ilustrați cu titluri de opere (studiate ori cunoscute) și cu un vers semnificativ ideile de mai jos.

Care dintre variantele propuse corespunde cel mai mult părerii voastre? Argumentați:

	<i>energie acaparatoare;</i>
	<i>suferință;</i>
<i>iubirea este</i>	<i>un prilej pentru durere;</i>
	<i>un sentiment efemer;</i>
	<i>un curcubeu;</i>
	<i>argumentul că existăm, că suntem.</i>

2. Descrieți imaginea unui om îndrăgostit.

3. Ce credeți că e mai important într-o relație de dragoste:

- fidelitatea;
- sinceritatea;
- starea materială;
- altceva.

4. Împărțiți-vă în două grupuri și discutați următoarele teze-idei:

a) *O prietenie dintre un băiat și o fată nu se poate transforma în iubire (grupul I);*

b) *O prietenie dintre un băiat și o fată, fără îndoială, totdeauna se transformă în iubire (grupul II).*

Menționăm că în procesul dezbaterilor elevii nu-și vor exprima doar propriul punct de vedere asupra problemei. Ei îl vor compara cu cel al colegilor, iar pe parcurs, cu siguranță, vor dori să afle și părerea unui scriitor exprimată într-o operă necunoscută lor. Profesorului nu-i

rămâne decât să anunțe numele scriitorului și titlul operei ce urmează a fi studiată.

Un procedeu de lucru nu numai captivant, dar și util în vederea stimulării interesului elevilor pentru noua operă, a creării climatului necesar receptării este refacerea textului (în cazul operei lirice și în special al poeziilor cu formă fixă), ținându-se cont de trăsăturile de bază definitorii pentru specia respectivă. Astfel, studierea poeziei *Rondel de toamnă* de B. Fundoianu (ori a oricărui alt rondel, sonet, gazel) poate fi anticipată, recurgându-se la procedeu sus-numit, de rezolvarea în grup / în perechi a următoarei sarcini:

Refaceți poezia, având ca suport informația de sub textul ei:

*În odăița ta albastră
În cripta sfintelor iubiri
și-ți moare leneș la fereastră.
privești bolnavii trandafiri.
frumoasă pasăre sihastră.
Și te-ofilești precum în glastră
Îți plânge toamna în priviri
Tu stai pe gânduri și te miri,
Îți plânge toamna în priviri
se sting bolnavii trandafiri
te poartă în iubirea noastră,
și-ți moare leneș la fereastră.
Îți plânge toamna în priviri...*

(*Rondel de toamnă* de B. Fundoianu).

- a) Poezia este alcătuită din trei catrene și un vers izolat (ultimul);
- b) Versul 1 se repetă în versul 7, iar versul 2 – în versul 8;
- c) Versul 13 este identic cu versul 1;
- d) Rima în catrene este: abba, abab, abba;
- e) Versul 2 începe cu literă mică.

După această activitate, când elevii vor manifesta dorința de a afla varianta scriitorului, pentru a verifica dacă au refăcut corect textul, profesorul va anunța tema lecției și va trece la următoarea etapă de lucru, lectura cognitivă a poeziei.

În ceea ce privește reconstituirea genezei operei, tot ca obiectiv al etapei de pregătire (acest obiectiv poate fi realizat și pe parcursul interpretării propriu-zise a textului), profesorul ar putea recurge la exercițiul de comparare, propunându-le elevilor mai multe variante de titluri ale operei (de exemplu: **Proces verbal de dragoste și război**, **Romanul căpitanului Andreescu**, **Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război** de

Camil Petrescu), de versuri („un ghiocel de fată”, „o drăgălașă fată”, „un bujorel de fată”, „o prea frumoasă fată” – *Luceafărul* de M. Eminescu), de structuri ale operei (poezia *Singurătate* de M. Eminescu – cele două versiuni) etc. Este important de reținut în cazul utilizării acestui exercițiu faptul că elevilor nu li se va comunica varianta originală și că discuția se va axa pe răspunsurile la următoarele întrebări: „Care dintre variante este mai sugestivă?”, „Care vă place mai mult?”, „Pe care ați fi ales-o voi?”, „Care variantă credeți că a ales-o scriitorul?”. Astfel, în urma acestei activități elevii sunt motivați să citească opera și să o interpreteze.

Dacă activitățile desfășurate pe parcursul etapei introductive au menirea să pregătească elevii pentru receptarea textului, studiul intrinsec urmărește înțelegerea și receptarea complexă a acestuia. Or, pentru a realiza procesul de interpretare / receptare a operei literare se impune și în cazul acestei etape respectarea unor condiții / subetape de lucru și anume: a) lectura cognitivă; b) explicarea cuvintelor necunoscute; c) alcătuirea planului de text (mai ales în clasele gimnaziale), d) expunerea / reproducerea; e) comentariul textului; f) lectura expresivă.

Lectura cognitivă marchează primul contact al elevilor cu textul, motiv pentru care va fi realizată exclusiv de profesor. Este recomandabil ca operele lirice să fie declamate, profesorul captivându-i astfel pe elevi nu numai cu vocea, ci și cu gesturile, cu mimica. În cazul textelor epice de proporții mici, ele vor fi citite integral o dată de profesor și ulterior (o dată ori de două ori) de elevi. Atunci când subiectul lecției îl constituie operele epice de proporții mari, ca povestirea, romanul, al căror volum nu permite ca acestea să fie citite integral la lecție, profesorul va selecta fragmentele cele mai sugestive, mai captivante, necesare demersului analitic și le va citi, chiar dacă textul a fost lecturat anterior de elevi. Prin această lectură va fi creată o atmosferă favorabilă activităților din cadrul lecției și vor fi actualizate impresiile elevilor. Considerăm important ca această etapă, lectura cognitivă a textului, să se încheie cu o activitate care are drept scop relevarea impresiilor elevilor. În afară de tradiționala întrebare „Ce emoții / impresii v-a provocat textul?”, profesorul poate recurge la o serie de alte întrebări, sarcini de lucru cu caracter de problemă ori la diverse alte tehnici. Propunem câteva dintre ele:

1. Completați spațiile libere cu variante de opinii:

„Citind textul, unii vor susține că

„Citind textul, eu consider că

2. „Trebuie să alegeți o poezie de dragoste pentru concursul declamatorilor. În ce măsură veți opta pentru poezia respectivă?

a) aș alege-o fără vreo rezervă;

- b) aș căuta și alte poezii, făcând alegerea potrivită;
 c) în nici un caz n-aș alege-o;
 d) aș alege-o în cazul în care n-aș găsi alta mai bună.
3. Pronunțați-vă asupra întâmplării povestite în operă. Cum vi se pare aceasta?
 – obișnuită; – grandioasă;
 – emoționantă; – plictisitoare.
4. Ce v-a impresionat mai mult la lectura operei?
 a) imaginile artistice;
 b) întâmplarea propriu-zisă;
 c) stările sufletești ale eului liric / personajului;
 d) schimbul de accente / de situații imprevizibile;
 e) altceva.
5. Recitiți individual textul și notați în timpul lecturii pe marginea lui următoarele semne:
 (+) – un enunț nou pentru tine;
 (–) – un enunț cu care nu ești de acord;
 (!) – un enunț care îți place în mod deosebit;
 (?) – neclarități, întrebări.
6. Completați spațiile libere:
 a) Lectura textului:
 – mi-a plăcut, deoarece
 – nu mi-a plăcut, deoarece
 – m-a lăsat indiferent, deoarece
 – m-a impresionat, deoarece
 – m-a convins de talentul scriitorului, deoarece
 – altă opinie.
- b) Citind textul, cel mai mult mi-a plăcut / nu mi-a plăcut

Explicarea cuvintelor necunoscute pentru elevi, ca subetapă de lucru în procesul de valorificare a operei literare, se face atunci când consideră profesorul că această activitate este oportună, în funcție de natura și proporțiile textului. Înainte, în timpul ori după lectura cognitivă se vor explica cuvintele necunoscute dintr-un text epic ori dramatic. Nu se recomandă explicarea cuvintelor noi în timpul lecturii / recitării unei creații lirice. Dacă profesorul, până la anunțarea temei și lectura operei epice ori dramatice, a reușit să capteze atenția elevilor, să creeze un climat necesar receptării, atunci el va acorda timp explicării cuvintelor după ce textul a fost citit, în caz contrar atmosfera creată se va risipi. Procedeele de explicare a cuvintelor sunt cele tradiționale: lucrul cu dicționarul, găsirea unor sinonime /

antonime ale cuvintelor noi, alegerea dintr-un șir de variante a sensului adecvat.

Alcătuirea planului de text și reproducerea / expunerea istoriei / diegezei trebuie înțelese ca modalitate de relevare a ideilor fundamentale ale operei, ca o „cale de pătrundere în structura ei compozițională intimă, ca o exersare a capacității elevilor de a citi cu atenție, de a delimita unitățile contextuale, de a concentra conținutul fiecărei unități de context într-o formulare adecvată” (Vistian Goia, Ion Drăgoțoiu, **Metodica predării limbii și literaturii române**, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1995, p. 61). Cine și cum alcătuiește planul? Evident, în clasele a V-a și a VI-a planul se întocmește prin eforturile comune ale elevilor și profesorului, iar în celelalte clase – de către elevii care au formate deja deprinderile de întocmire a planului. Henri Benac, în lucrarea **L'écrit et l'oral de Français au baccalauréat**, susține că stabilirea planului unui text trebuie să vizeze două aspecte: a) dispunerea părților mari (adică ordonarea și echilibrarea lor) și b) dispunerea părților subordonate (de asemenea, ordonarea, echilibrarea și organizarea lor în paragrafe). Astfel, mai întâi se va recurge la alcătuirea planului simplu de idei (include ideile principale, înlănțuite în ordinea apariției lor în text), ulterior la cel dezvoltat (cuprinde ideile principale și ideile secundare corespunzătoare acestora, în ordinea apariției în text). Pentru a-i obișnui pe elevi să alcătuiască planul unui text literar, e bine ca profesorul să le ofere câteva repere, și anume:

a) într-un text, mai multe enunțuri se pot grupa în jurul unei idei principale;

b) enunțurile care se referă la aceeași idee apar, de obicei, în același paragraf / alineat;

c) uneori, ideea principală dintr-un text este formulată explicit;

d) ideea principală poate fi formulată diferit, dar conținutul ei trebuie să fie același;

e) ideile secundare constituie o dezvoltare a ideilor principale și oferă detalii, descrieri ale acțiunilor personajelor, ale locului și timpului desfășurării acțiunii, ale împrejurărilor în care se petrec faptele. Procedura de alcătuire a planului este simplă: textul se împarte în unități de conținut, iar după lectura fiecărui fragment profesorul le adresează elevilor câteva întrebări care facilitează formularea ideii principale și a ideilor secundare (în cazul unui plan dezvoltat).

Utilizând lectura ghidată a operei ca tehnică de lucru, profesorul poate realiza simultan lectura cognitivă și alcătuirea planului de idei, ca etape de lucru. Procedura ar fi următoarea:

a) profesorul citește primul fragment al textului, apoi le adresează elevilor câteva întrebări în legătură cu impresiile produse de lectura textului și despre reperele tematice („Ce impresii v-a produs lectura acestui text?”, „Ce enunț exprimă exact ideea principală a fragmentului?”, „Care sunt elementele ce se subordonează ideii principale?”, „Ce credeți că se va întâmpla în fragmentul următor?”);

b) la încheierea discuției și după notarea în caiete a ideilor formulate, se anunță lectura pasajului următor. Profesorul reia discuția prin câteva întrebări specifice, îndemnându-i pe elevi și de data aceasta să identifice ideile principale și cele secundare ale fragmentului, să le noteze și să facă presupuneri despre ce se va întâmpla ulterior (la nivelul diegezei);

c) procedura se va repeta până ce se vor citi toate fragmentele. Seria de întrebări poate fi de fiecare dată alta, însă, având în vedere faptul că un obiectiv al lecturii este alcătuirea planului, nu vor lipsi întrebările care să-i ajute pe elevi să formuleze ideile principale și cele secundare ale fragmentelor;

d) după lectura textului în întregime, se va relua discuția privind detaliile relevante și planul de text.

În procesul de predare a operei literare, așa cum afirmam anterior, un loc important îl ocupă **reproducerea**, care presupune redarea în scris ori oral a fabulei operei literare. Cercetările în domeniu propun următoarele tipuri de expunere / reproducere: cu redarea fabulei aproape de text, concise sau rezumative, selective, creatoare, pe bază de citate și prin memorare.

Care sunt caracteristicile fiecărui tip de reproducere? În practica școlară cele mai frecvente (mai ales în clasele a V-a și a VI-a) sunt *expunerile apropiate de text*. O reproducere apropiată de text trebuie să satisfacă următoarele cerințe:

- conținutul textului reprodus trebuie să corespundă, în esență, conținutului textului original;

- reproducerea trebuie să urmărească logica și succesiunea evenimentelor descrise;

- elevul trebuie să folosească cât mai multe cuvinte, expresii din textul literar, astfel integrând în vocabularul lui elemente ale limbajului plastic, figurat;

- să fie folosite forme cât mai variate ale reproducerii și anume: înlocuirea persoanei I prin persoana a III-a și invers, transformarea dialogului în vorbire indirectă, păstrarea vorbirii directe ș. a.

Reproducerea / expunerea concisă sau rezumativă este mult mai

complicată decât cea apropiată de text, deoarece e necesară capacitatea de a reda esența celor citite. Or, aceasta presupune analiza și abstractizarea (deosebirea principalului de secundar), expunerea laconică și succintă, redarea prin alte cuvinte (din vocabularul propriu) a conținutului textului artistic. Respectiv conținuturile reproduse vor fi expuse din punctul de vedere al elevului. În cazul acestui tip de reproducere se vor exclude amănunțele, evidențiindu-se ideile (faptele, acțiunile, evenimentele) de bază, se va generaliza și se vor comprima idei (acțiuni, fapte), care, de obicei, sunt expuse prin repetare, păstrându-se viziunea autorului.

Reproducerea selectivă presupune expunerea unui fragment din text. Acest fel de expunere poate fi folosit cu succes în alternanță cu lectura operei.

Reproducerea creatoare presupune includerea în text a unor elemente noi, create de elevi. Astfel, elevilor li se solicită să-și expună părerea personală despre evenimentele narate în operă, să continue povestirea, imaginând evoluția personajelor în funcție de comportamentul manifestat, să schimbe finalul operei, să utilizeze descrieri ale locului, timpului, inexistente în textul original, să plăsmuiască un prolog / epilog al întâmplării relatate în operă etc.

Reproducerea pe bază de citate îi obișnuiește pe elevi cu arta citării. Înainte de a reproduce textul, elevii selectează din operă și scriu pe fișe aparte mai multe citate, pe care ulterior le vor folosi în reproducerea lor. Profesorului îi revine sarcina de a-i ajuta să aleagă fragmentele cele mai încărcate de sens, mai elocvente și mai plastice ca modalitate de exprimare, să intercaleze citatul la momentul oportun, păstrând coerența expunerii. Reproducând, de exemplu, nuvela **Toiagul păstoriei** de Ion Druță, elevii pot folosi, la momentul oportun, mai multe citate, printre care și următoarele:

a) „Măsurat la umblet, măsurat la cătătură, măsurat în toate poftele și pornirile sale și nu se lăsa furat de nici una din patimile, de nici unul din viciile acestei lumi. Crescut pe lângă stână, sub cupola albastră a cerului, de dimineață până sara, de cu primăvară până toamna târziu, an cu an, o fi ajuns singur cu mintea lui la acel mare adevăr că nimic nu e veșnic pe lume – toate sunt trecătoare”;

b) „Se mai zicea: are noroc, i-a pus părintele mâna pe cap, însemnându-l din mijlocul celor mulți și amărâți, drept care pe la chindii, când începeau a se întoarce care de la câmp, care de la pădure, sătenii făceau ce făceau și căutau să intre în sat pe lângă cocioaba din vârful dealului. Era dovada bunului simț, pecetea unei zile împlinite întoarcerea sara în sat pe lângă casa ciobanului”.

Reproducerea textelor, fragmentelor după ce acestea au fost anterior memorizate nu este doar un bun exercițiu de antrenare a memoriei elevilor, ci și o modalitate de a pătrunde în particularitățile stilistice ale operei. Astfel, prin memorare, elevii pot reproduce replica unui personaj, transfigurându-se în rolul acestuia în momentul rostirii, o descriere de natură, de localitate, o meditație / reflecție a personajului ori a autorului etc. Memorarea unor texte lirice trebuie să devină pentru elevi o obișnuință, desigur, evitându-se suprasolicitarea. Reproducerea textelor trebuie să-și găsească locul cuvenit în cadrul lecției ori în procesul de interpretare a operei literare. Aceasta poate fi realizată fie sub formă de concurs al declamatorilor (Cine recită cel mai bine?), fie ca modalitate de ilustrare a unor idei în procesul comentariului literar, fie ca procedeu de lucru utilizat la etapa de organizare a clasei etc.

Menționăm că, pentru a reproduce un text literar e nevoie de o bună pregătire anterioară a elevilor, una dintre metodele cele mai eficiente pentru atingerea acestui scop fiind analiza limbajului operei. Or, analiza procedeelor de exprimare, a structurii îmbinărilor de cuvinte, a propozițiilor și frazelor îi va ajuta pe elevi să înțeleagă particularitățile stilistice ale operei literare. Așadar, nu vor fi neglijate întrebările profesorului puse cu scopul de a evidenția mijloacele de limbă: lexicale (sinonime, antonime), gramaticale (structura și forma cuvintelor, construcțiile sintactice etc.), fonetice (intonația, accentul, pauzele, ritmul). Totodată vor fi aplicate strategiile pentru dezvoltarea atenției, spiritului de observație, a gândirii și modului de exprimare al elevilor.

Din perspectiva procesului de comunicare opera de artă reprezintă un mesaj enunțat într-un context sociocultural și transmis printr-un canal. Modalitatea principală a activității în cadrul receptării operei literare o constituie interpretarea acesteia. Înțeles ca o operație de evaluare a operei sub toate aspectele ei esențiale, ca etapă de valorificare a acesteia, **comentariul literar** școlar, după cum subliniază Paul Magheru în lucrarea sa „Noțiuni de stil și compoziție”, nu urmărește, în primul rând, interpretarea sau formularea unor judecăți de valoare, ci dezvăluirea specificului operei, cunoașterea și înțelegerea literaturii. El se îndreaptă spre acele elemente a căror analiză este obligatorie pentru înțelegerea semnificațiilor generale ale operei. Care sunt etapele unui comentariu literar? Pornind de la ideea că o operă literară se constituie din trei mari părți – substructură, structură și suprastructură –, specialiștii în materie subliniază că un comentariu literar ar include cercetarea *substructurii* (a. explicarea și interpretarea circumstanțelor istorice și cauzale care au dus la apariția operei;

b. explicarea izvoarelor și a influențelor; c. relevarea genezei operei; d. localizarea textului în contextul creației scriitorului, în cel al speciei și curentului literar), a *structurii* (părți, capitole, tablouri, strofe, acte, scene etc.) și *suprastructurii*. În ceea ce privește punerea în lumină a suprastructurii operei artistice, aceasta depinde, în primul rând, de particularitățile specifice genului literar căruia îi aparține textul (pentru unele repere teoretico-literare și metodice a se vedea în articolele subsemnatului: *Predarea liricii în școală: dificultăți și repere / Limba Română*, 1999, nr. 1, p. 92-96; *Studierea operelor epice în școală: neajunsuri și repere / Limba Română*, 1999, nr. 12, p. 40-43; *Repere teoretico-literare și metodice ale studierii / receptării operelor dramatice / Limba Română*, 2004, nr. 1-3, p. 153-156).

Lectura expresivă este o etapă de valorificare a operei literare, superioară lecturii cognitive, reproducerii textului și chiar comentariului literar, motiv pentru care poate fi realizată doar după descifrarea semnificațiilor operei. (În cazul în care lecturii expresive i se atribuie statutul de tehnică de lucru, ea va fi aplicată în procesul de analiză a textului.) Însușirea unei lecturi expresive a operei literare necesită o muncă migăloasă, aceasta presupunând rezolvarea mai multor sarcini privind precizarea:

- intonației: interogativă, exclamativă, enunțiativă, imperativă;
- a melodiei versului / frazei: ascendentă, descendentă, rectilinie, săltăreață, monotonă etc.;
- a tonului fundamental: narativ (în cazul poemului, basmului), meditativ-filozofic (caracteristic meditațiilor), solemn-patetic (când e vorba de odă sau imn) și conversațional (aplicat la lectura secvențelor dialogate prezente într-o operă artistică);
- accentelor logice (unități lexicale ce au în vers / enunț o încărcătură afectivă și de sens deosebită);
- a pauzelor de durată: de scurtă durată (marcate de virgule sau de cezura din interiorul versului), duble (scoase în evidență de semnele exclamării, interogării ori de punctul de la sfârșitul enunțului), triple (necesare la sfârșitul textului ori în cazul punctelor de suspensie);
- a pauzelor psihologice: de reflecție, de tensiune, de reamintire etc.

Dacă precizarea tonului, intonației, a pauzelor de durată constituie exerciții accesibile elevilor, determinarea accentelor logice provoacă anumite dificultăți, deoarece opera literară este receptată / trăită în mod diferit de cititori. Cum pot fi elevii învățați să stabilească accentele logice într-un fragment / operă / literar(ă)? Cercetările în domeniu

propun câteva reguli ale accentului logic: cea a noțiunii (ex.: „Tu – **o frunză**, / Eu – **o frunză**. / Două **frunze** / Împreună / Când se-adună, / Știi ce fac? / – **Un copac**”); a comparației, când se accentuează termenul cu care se compară („Limba noastră-i **o comoară**”); a opoziției, când se evidențiază cuvintele aflate în antiteză („Voiam **să pleci**, voiam și **să rămâi**”); a enumerației, în care se evidențiază toți termenii ei, dar în special ultimul (ex.: „căci eu iubesc și **flori**, și **ochi**, și **buze**, și **morminte**”); a inversiei („Alungă patimile mele, / **Pe veci** strigarea lor o frânge”). Având la îndemână aceste reguli, elevii vor putea mai ușor să identifice cuvintele care trebuie accentuate. Desigur, în unele cazuri pot fi accentuați alți termeni din operă, în special cuvintele-cheie, care poartă o încărcătură semantică și afectivă mult mai mare, de aceea regulile menționate reprezintă doar niște repere orientative.

Lectura expresivă încheie procesul de valorificare a operei literare și precedă **etapa de încheiere**, în cadrul căreia se formulează concluzii. În situația în care înainte de studierea operei artistice au fost anunțate obiectivele operaționale ale lecției / lecțiilor, concluziile vor fi formulate în corespundere cu acestea. La ce mijloace poate recurge profesorul ca, pe parcursul acestei etape, elevii să-și expună părerea vizavi de textul studiat, să-și manifeste capacitatea de a sintetiza? Sunt recomandabile:

a) raportarea operei studiate la o afirmație a unui critic literar ori a unei personalități marcante (ex.: 1. Raportați poezia studiată *Dorul* la afirmația lui Nicolae Dabija: „Doina izvorăște în singurătate din singurătate. E dorul dorului”.

2. Susțineți ori combateți cu argumente afirmația lui G. Călinescu: „Poezia *Trecut-au anii* evocă o vreme fabuloasă, pierdută dincolo de pragul timpului mișcător”);

b) revenirea la o situație-problemă discutată fie la începutul, fie pe parcursul interpretării operei, elevii sintetizându-și punctul de vedere cu privire la natura problemei, la viziunea scriitorului, la soluțiile posibile;

c) reprezentarea grafică (ex.: comentați următoarea reprezentare grafică:

– datoria de cetățean

Apostol Bologa – conflict psihologic = dramă existențială

– apartenența la etnia românească;

e) raportarea operei în cauză la alte creații studiate anterior (ex.: „Comparați poezia *De dragul tău* de A. Suceveanu cu următoarele versuri și formulați concluziile de rigoare:

*Ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iară,
Cu o zale argintie se îmbracă mândra țară*

(V. Alecsandri).

*Te uită cum ninge decembre,
Spre geamuri, iubito, privește –
Mai spune s-aducă jăratie
Și focul s-aud cum trosnește.*

(G. Bacovia);

g) reintitularea operei (ex.: Găsiți, ținând cont de mesajul descifrat pe parcurs, alte două variante de titlu și justificați-vă opțiunile).

În concluzie subliniem că, respectând cele trei etape de valorificare a textului literar menționate pe parcurs, profesorul nu va realiza numai obiectivele de referință ori operaționale stabilite, ci le va oferi elevilor și posibilitatea de a recepta adecvat opera artistică, de a înțelege specificul ei ca artă.

Alexei ACSAN

VREAU SĂ VORBESC ROMÂNEȘTE

UNITATEA A IV-A

AUDIEM

1. Rostim împreună.

un caiet – două caiete, un creion – două creioane, un manual – două manuale, un dicționar – două dicționare, un pix – două pixuri, un bec – două becuri, un dulap – două dulapuri	aici ≠ acolo aproape ≠ departe bine ≠ rău înainte ≠ înapoi
---	---

2. Memorizăm propozițiile.

a. Aici este un caiet.	e. Aici este un pix.
b. Acolo sunt niște creioane.	f. Acolo sunt niște becuri.
c. Caietul este aici.	g. Pixul e mai aproape.
d. Creioanele sunt acolo.	h. Becurile sunt mai departe.

3. Pronunțați corect.

ianuarie	mai	septembrie
februarie	iunie	octombrie
martie	iulie	noiembrie
aprilie	august	decembrie

4. Memorizați.

a. – Ce doriți?
– Un manual, vă rog. | f. – Pofțiți 50 de lei.
– Iată restul: 6 lei. |
|---|--|

b. – Mai doriți ceva?
– Vă rog și două caiete.	g. – Mulțumesc.
– Cu plăcere.
c. – Cât costă manualul?
– Manualul costă 40 de lei.	h. – Unde sunt pixurile?
– Pixurile sunt aici.
d. – Cât costă caietele?
– Caietele costă 4 lei.	i. – Cum te simți?
– Mulțumesc, bine.
e. – Cât plătesc?
– În total, 44 de lei.	j. – Cum vă simțiți?
– Nu rău, mulțumesc.

5. Audiați textul. Memorizați-l.

Prima zi din săptămână

Azi e luni. E ora 9:00. Fausto e în oraș. Acum merge la magazinul *GEMENII*.

Magazinul *GEMENII* este în centrul orașului, pe bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt.

Iată magazinul. Fausto intră în magazin. Dumnealui discută cu vânzătoarea.

6. Ascultați dialogurile. Memorizați structurile.

I. Ce doriți?

- Fausto:* – Bună dimineața!
Vânzătoarea: – Bună dimineața! Ce doriți?
Fausto: – Aveți **caiete**?
Vânzătoarea: – Da. **Caietele** sunt aici.

II. Cât costă?!

- Fausto:* – **Un caiet**, vă rog. Cât costă?
Vânzătoarea: – **Caietul** costă doi lei. Mai doriți ceva?
Fausto: – Aveți **creioane**?
Vânzătoarea: – Da. **Creioanele** sunt acolo.
Fausto: – **Un creion**, vă rog. Cât costă?
Vânzătoarea: – **Creionul** costă un leu.

III. Cât plătesc?

- Fausto:* – Dar **pixuri** aveți?
Vânzătoarea: – Da, iată **pixurile**.
Fausto: – **Un pix**, vă rog. Cât plătesc?
Vânzătoarea: – O clipă... **Caietul** costă doi lei, **creionul** – un leu, **pixul** – cinci lei. În total, opt lei.
Fausto: – Pofțiți zece lei.
Vânzătoarea: – Iată restul: doi lei.
Fausto: – Mulțumesc.
Vânzătoarea: – Cu plăcere.

IV. Cum vă simțiți?

Apoi Fausto merge la restaurant. Aici este Olga, administratorul restaurantului **VENEȚIA**.

- Fausto:* – Bună dimineața, Olga!
Olga: – Bună dimineața, Fausto!
Fausto: – Olga, cum te simți?
Olga: – Mulțumesc, foarte bine. Și dvs. cum vă simțiți?
Fausto: – Nu rău, mulțumesc.

V. Succes la cursuri!

Fausto și Olga discută în continuare.

- Fausto:* – Olga, azi la ora 11:00 am cursuri de română.
Olga: – Unde aveți cursuri?
Fausto: – Am cursuri la Casa Limbii Române.
Olga: – Unde e Casa Limbii Române?
Fausto: – Casa Limbii Române e pe strada Kogălniceanu, 90.
Olga: – Succes la cursuri!
Fausto: – Mulțumesc, Olga.
Olga: – Cu plăcere!

VI. Bună ziua, dragii mei!

La ora 11:00 începe lecția de română.

- Profesorul:* – Bună ziua, dragii mei!
Elevii: – Bună ziua, domnule profesor.
Profesorul: – Ce zi e azi?
Elevul 1: – Azi e luni.
Profesorul: – Ce dată e azi?
Elevul 2: – Azi e 4 iunie.
Profesorul: – Acum e primăvară?
Elevul 3: – Nu. Acum e vară.

VII. Ce e acesta? Ce sunt acestea?

Profesorul întreabă în continuare. Elevii răspund.

- Profesorul:* – Ce e acesta?
Elevul 4: – Acesta este **un caiet**.
Profesorul: – Unde e **caietul** ?
Elevul 5: – **Caietul** e pe masă.
Profesorul: – Ce sunt acestea?
Elevul 6: – Acestea sunt **(niște) caiete**.
Profesorul: – Unde sunt **caietele**?
Elevul 7: – **Caietele** sunt pe masă.
Profesorul: – Câte **caiete** sunt pe masă?
Elevul 1: – Pe masă sunt 8 **caiete**.

VIII. Unde e pixul? Unde sunt pixurile?

Profesorul arată un pix.

- Profesorul:* – Ce este acesta?
Elevul 2: – Acesta este **un pix**.
Profesorul: – Unde e **pixul**?
Elevul 3: – **Pixul** e pe masă.
Profesorul: – Ce sunt acestea?
Elevul 4: – Acestea sunt **(niște) pixuri**.
Profesorul: – Unde sunt **pixurile**?
Elevul 5: – **Pixurile** sunt pe masă.
Profesorul: – Câte **pixuri** sunt pe masă?
Elevul 6: – Pe masă sunt 19 **pixuri**.

- Profesorul:* – Sunt 19 sau 20 de **pixuri** ?
Elevul 7: – O clipă... Scuzați, vă rog, sunt 20 de **pixuri**.
Profesorul: – Nu face nimic.

Lecția continuă până la ora 13:15. Apoi Fausto revine la restaurant.

7. Traduceți.

Ce doriți?	Un dicționar, vă rog.
.....
Mai doriți ceva?	Zece caiete, vă rog.
.....
Cât costă?	Cât plătesc?
.....
În total, opt lei.	Poftiți zece lei.
.....
Iată restul: doi lei.	Cu plăcere.
.....
Cum te simți?	Cum vă simțiți?
.....
Noroc, dragul meu!	Salut, draga mea!
.....
Bună ziua, dragii mei!	Bună seara, dragile mele!
.....
Scuzați, vă rog!	Nu face nimic!
.....

VORBIM

1. Alegeți varianta potrivită.

- a. La ora 9:00 Fausto..... a. e în oraș.
 b. e la bar.
 c. e la cursuri.
- b. Acum Fausto merge..... a. la bar.
 b. la magazin.
 c. la poștă.

- c. Fausto merge.....a. la magazinul *UNIC*.
b. la magazinul *FIDESCO*.
c. la magazinul *GEMENII*.
- d. Fausto cere.....a. un caiet.
b. douăsprezece caiete.
c. douăzeci de caiete.
- e. Caietul costă.....a. doi lei.
b. doisprezece lei.
c. douăzeci de lei.
- f. Apoi Fausto cere.....a. un creion.
b. douăsprezece creioane.
c. douăzeci de creioane.
- g. Creionul costă.....a. un leu.
b. doisprezece lei.
c. douăzeci de lei.
- h. Fausto mai cere.....a. un pix.
b. douăsprezece pixuri.
c. douăzeci de pixuri.
- i. Pixul costă.....a. cinci lei.
b. doisprezece lei.
c. douăzeci de lei.
- j. Apoi Fausto merge.....a. la bar.
b. la magazin.
c. la restaurant.
- k. La ora 11:00 Fausto este.....a. la Pro Didactica
b. la Centrul Lingvistic.
c. la Casa Limbii Române.
- l. Lecția de română începe.....a. la ora 11:00.
b. la ora 12:30.
c. la ora 13:15.

2. Dialogați cu colegul (lucram în perechi).

1. Unde e Fausto la ora 9:00?	5. Cât costă creionul?
2. Unde intră Fausto?	6. Cât costă pixul?
3. Ce cere Fausto?	7. La ce oră Fausto are cursuri?
4. Cât costă caietul?	8. Până la ce oră Fausto are cursuri?

3. Răspundeți ca în model.

a.	– Ce este acesta? (manual)	– Acesta este un manual.
	– Ce este acesta? (caiet)	–
	– Ce este acesta? (creion)	–
	– Ce este acesta? (dicționar)	–
b.	– Ce este acesta? (pix)	– Acesta este un pix.
	– Ce este acesta? (plic)	–
	– Ce este acesta? (bec)	–
	– Ce este acesta? (pat)	–
c.	– Este un manual aici?	– Nu, manualul e acolo.
	– Este un caiet aici?	–
	– Este un creion aici?	–
	– Este un dicționar aici?	–
d.	– Este un pix aici?	– Nu, pixul e acolo.
	– Este un plic aici?	–
	– Este un bec aici?	–
	– Este un pat aici?	–
e.	– Ce sunt acestea? (manuale)	– Acestea sunt (niște) manuale.
	– Ce sunt acestea? (caiete)	–
	– Ce sunt acestea? (creioane)	–
	– Ce sunt acestea? (dicționare)	–
f.	– Ce sunt acestea? (pixuri)	– Acestea sunt (niște) pixuri.
	– Ce sunt acestea? (plicuri)	–
	– Ce sunt acestea? (becuri)	–
	– Ce sunt acestea? (paturi)	–
g.	– Sunt (niște) manuale aici?	– Nu, manualele sunt acolo.
	– Sunt (niște) caiete aici?	–
	– Sunt (niște) creioane aici?	–
	– Sunt (niște) dicționare aici?	–

- h. – Sunt (niște) pixuri aici? – Nu, pixurile sunt acolo.
 – Sunt (niște) plicuri aici? –.....
 – Sunt (niște) becuri aici? –.....
 – Sunt (niște) paturi aici? –.....
- i. – Cât costă un manual? (50 de lei) – Manualul costă 50 de lei.
 – Cât costă un caiet? (2 lei) –.....
 – Cât costă un creion? (1 leu) –.....
 – Cât costă un dicționar? (30 de lei) –.....
- j. – Cât costă un pix? (5 lei) – Pixul costă 5 lei.
 – Cât costă un plic? (3 lei) –.....
 – Cât costă un bec? (4 lei) –.....
 – Cât costă un pat? (1000 de lei) –.....
- k. – Cât costă două manuale? (100 de lei) – Manualele
 costă 100 de lei.
 – Cât costă două caiete? (4 lei) –.....
 – Cât costă două creioane? (2 lei) –.....
 – Cât costă două dicționare? (60 de lei) –.....
- l. – Cât costă două pixuri? (10 lei) – Pixurile costă 10 lei.
 – Cât costă două plicuri? (6 lei) –.....
 – Cât costă două becuri? (8 lei) –.....
 – Cât costă două paturi? (2000 de lei) –.....

4. Discutați cu colegii (lucram în grup).

(Folosiți întrebările: **ce este? ce sunt? cât costă? unde este? unde sunt? cum? la ce oră? până la ce oră?** și structurile învățate.)

5. Arătați diferite obiecte și spuneți cât costă ele.

6. Întrebați și răspundeți.

- a. – Magazinul *GEMENII* – E aproape. Mergeți înainte.
 este departe? Apoi la dreapta.
 – Barul *O CLIPĂ* –.....
 este departe?

– Cinematograful <i>PATRIA</i>	–.....
este departe?	
– Teatrul <i>EMINESCU</i>	–.....
este departe?	
b. – Poșta <i>centrală</i>	– E aproape. Mergeți înainte.
este departe?	Apoi la stânga.
– Pizzeria <i>VENEȚIA</i>	–.....
este departe?	
– Librăria <i>EMINESCU</i>	–.....
este departe?	
– Cafeneaua <i>TINEREȚE</i>	–.....
este departe?	

7. Transformați după model.

a. – Dan merge la poștă. (centrală)	– Dan merge la poșta <i>centrală</i> .
– Dan merge la pizzerie. (<i>VENEȚIA</i>)	–.....
– Dan merge la librărie. (<i>EMINESCU</i>)	–.....
– Dan merge la cafenea. (<i>TINEREȚE</i>)	–.....
b. – Laura merge la magazin. (<i>GEMENII</i>)	– Laura merge la magazinul <i>GEMENII</i> .
– Laura merge la bar. (<i>O CLIPĂ</i>)	–.....
– Laura merge la cinematograful. (<i>PATRIA</i>)	–.....
– Laura merge la teatru. (<i>EMINESCU</i>)	–.....
c. – Dan este elev.	– Dan este un elev bun.
– Leo este inginer.	–.....
– Mihai este sportiv.	–.....
– Oleg este contabil.	–.....
d. – Laura este elevă.	– Laura este o elevă bună.
– Mia este ingineră.	–.....
– Mihaela este sportivă.	–.....
– Olga este contabilă.	–.....

- e. – Dan și Vlad sunt elevi. – Dan și Vlad sunt (niște) elevi buni.
 – Leo și Andrei sunt ingineri. –.....
 – Mihai și Dumitru sunt sportivi. –.....
 – Oleg și Sergiu sunt contabili. –.....
- f. – Laura și Cătălina sunt eleve. – Laura și Cătălina sunt (niște) eleve bune.
 – Mia și Luminița sunt inginere. –.....
 – Mihaela și Andreea sunt sportive. –.....
 – Olga și Elena sunt contabile. –.....

CITIM

1. Citiți textul.*Prima zi din săptămână*

Azi e luni. E ora 9:00. Fausto e în oraș. Acum merge la magazinul *GEMENII*.

Magazinul *GEMENII* este în centru, pe bulevardul Ștefan cel Mare.

Iată magazinul. Fausto intră în magazin. Dumnealui discută cu vânzătoarea.

Fausto cere un caiet, un creion și un pix.

Apoi Fausto merge la restaurant. Aici este Olga, administratorul restaurantului *VENEȚIA*.

La ora 11:00 Fausto este la Casa Limbii Române. Începe lecția de română.

Lecția continuă până la ora 13:15. Apoi Fausto revine la restaurant.

2. Găsiți continuarea propozițiilor.

1. Astăzi este	a. în oraș.
2. Fausto e	b. luni.
3. Acum dumnealui merge	c. are cursuri.
4. El cere	d. restaurant.

5. Apoi Fausto merge la e. la magazinul *GEMENII*.
 6. La ora 11:00 Fausto f. un caiet, un creion și un pix.
 7. Acestea sunt niște caiete și g. pe masă.
 8. Caietele și pixurile sunt h. niște pixuri.

1	2	3	4	5	6	7	8
b							

3. Combinați întrebarea cu răspunsul.

1. – Un caiet, vă rog. Cât costă? a. – Nu rău. Mulțumesc.
 2. – Aveți creioane? b. – Caietul costă doi lei. Pofțiți.
 3. – Olga, cum te simți? c. – Am cursuri la Casa Limbii Române.
 4. – Dvs. cum vă simțiți? d. – Da. Creioanele sunt acolo.
 5. – Unde aveți cursuri? e. – Mulțumesc, bine.
 6. – Ce zi e azi? f. – Nu. Acum e vară.
 7. – Ce dată e azi? g. – Azi e luni.
 8. – Acum e primăvară? h. – Azi e 4 iunie.

1	2	3	4	5	6	7	8
b							

4. Citiți reperele, apoi reproduceți conținutul textului *Prima zi din săptămână*.

1. La magazin 2. La restaurant 3. La Casa Limbii Române

Magazinul <i>GEMENII</i> . Vânzătoarea. Un caiet, un creion, un pix. Cât plătesc? Iată restul. Mulțumesc.	Olga, administratorul. Cum te simți? Cum vă simțiți? Azi am cursuri. Unde? Succese la cursuri! Mulțumesc.	Ora 11:00. Casa Limbii Române. Profesorul întreabă. Elevii răspund. Ce este? Unde? Câte?
---	---	---

5. Memorizați întrebările și răspunsurile.

1. – Câte anotimpuri sunt?	– Sunt patru anotimpuri.
2. – Care sunt anotimpurile?	– Anotimpurile sunt: iarna, primăvara, vara și toamna.
3. – Ce anotimp e acum?	– Acum e vară. /toamnă. /iarnă. / primăvară./
4. – Ce anotimp vine după vară?	– După vară vine toamna.
5. – Ce anotimp vine după toamnă?	– După toamnă vine iarna.
6. – Ce anotimp vine după iarnă?	– După iarnă vine primăvara.
7. – Ce anotimp vine după primăvară?	– După primăvară vine vara.
8. – Câte luni sunt într-un an?	– Într-un an sunt douăsprezece luni.
9. – Care sunt lunile anului?	– Lunile anului sunt: ianuarie, februarie, martie, aprilie, mai, iunie, iulie, august, septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie.
10. – Care sunt lunile de iarnă?	– Lunile de iarnă sunt: decembrie, ianuarie și februarie.
11. – Care sunt lunile de primăvară?	– Lunile de primăvară sunt: martie, aprilie și mai.
12. – Care sunt lunile de vară?	– Lunile de vară sunt: iunie, iulie și august.
13. – Care sunt lunile de toamnă?	– Lunile de toamnă sunt: septembrie, octombrie și noiembrie.
14. – Când ești născut (-ă)?	– Eu sunt născut (-ă) la 1 decembrie 1961.
15. – În ce zi ești născut (-ă)?	– Eu sunt născut (-ă) vineri.
16. – Câte zile sunt într-o săptămână?	– Într-o săptămână sunt șapte zile.
18. – Care sunt zilele săptămânii?	– Zilele săptămânii sunt: luni, marți, miercuri, joi, vineri, sâmbătă și duminică.

SCRIEM

1. Continuați modelul.

1. Pe masă este un manual.	Pe masă sunt două manuale.
2. Pe masă este un pix.	Pe masă sunt două pixuri.
3. Pe masă este un caiet.	
4. Pe masă este un plic.	
5. Pe masă este un creion.	
6. Pe masă este un bec.	

2. Un sau o? Doi sau două? Completați.

1. Aici este domn. Acolo sunt domni.
2. Aici este doamnă. Acolo sunt doamne.
3. Vă rog caiet. Vă rog caiete.
4. Vă rog pix. Vă rog pixuri.
5. Creionul costă leu. Creioanele costă lei.

3. Completați (cu prepoziții).

1. La ora 9:00 Fausto e oraș.
2. El merge magazin.
3. Magazinul este bulevardul Ștefan cel Mare.
4. Fausto intră magazin.
5. El discută vânzătoarea.

4. Scrieți forma corespunzătoare.

1. Dan merge la magazin. Magazin..... e aproape.
2. Alexei merge la bar. Bar..... e departe.
3. Violeta merge la poștă. Poșt..... e la dreapta.
4. Laura merge la librărie. Librări..... e la stânga.
5. Leo merge la cafenea. Cafenea..... e aici.

5. Alcătuiți întrebări (la cuvintele evidențiate).

1. Sunt **patru** anotimpuri. Câte anotimpuri sunt? (**Patru.**)

2. După vară vine **toamna**.
3. După toamnă vine **iarna**.
4. După iarnă vine **primăvara**.
5. După primăvară vine **vara**.
6. Într-un an sunt
douăsprezece luni.
7. Lunile de primăvară sunt:
martie, aprilie și mai.
8. Lunile de vară sunt: **iunie**,
iulie și august.
9. Lunile de toamnă sunt:
septembrie, octombrie și noiembrie.
10. Lunile de iarnă sunt:
decembrie, ianuarie și februarie.

6. Cunoașteți acest cuvinte? Traduceți-le în limba maternă.

aprilie -	iarnă -	octombrie -
aproape -	iulie -	pat -
an -	înainte -	plic -
anotimp -	înapoi -	poștă -
august -	joi -	primăvară -
bine -	librărie -	rău -
dată -	lună -	rest -
decembrie -	mai -	sâmbătă -
departe -	manual -	septembrie -
dicționar -	martie -	sportiv -
dulap -	marți -	toamnă -
duminică -	masă -	vară -
februarie -	miercuri -	vânzătoare -
ianuarie -	noiembrie -	vineri -

Elemente de gramatică funcțională

1. Substantive neutre
2. Substantive precedate de prepoziții
3. Prepoziția **cu** urmată de substantiv
4. Prepoziția **de** precedată de numeral și urmată de substantiv

1. Substantive neutre (masculine la singular și feminine la plural)

<p>Am un manual. Manualul meu este aici.</p> <p>Am un caiet. Caietul meu este aici.</p> <p>Am un creion. Creionul meu este aici.</p> <p>Pe masă este un pașaport. Pașaportul este aici.</p> <p>Am un pix. Pixul meu este aici.</p> <p>Pe masă este un plic. Plicul este aici.</p> <p>În cameră este un pat. Patul este acolo.</p> <p>În cameră este un dulap. Dulapul este acolo.</p>	<p>Am două manuale. Manualele mele sunt aici.</p> <p>Am două caiete. Caietele mele sunt aici.</p> <p>Am două creioane. Creioanele mele sunt aici.</p> <p>Pe masă sunt două pașapoarte. Pașapoartele sunt aici.</p> <p>Am două pixuri. Pixurile mele sunt aici.</p> <p>Pe masă sunt două plicuri. Plicurile sunt aici.</p> <p>În cameră sunt două paturi. Paturile sunt acolo.</p> <p>În cameră sunt două dulapuri. Dulapurile sunt acolo.</p>
---	---

2. Substantive precedate de prepoziții

- Prepoziție + substantiv fără articol
- Prepoziție + substantiv cu articol hotărât + cuvânt determinativ
- Prepoziție + substantiv cu articol nehotărât

a. Prepoziție + substantiv fără articol	b. Prepoziție + substantiv cu articol hotărât + cuvânt determinativ	c. Prepoziție + substantiv cu articol nehotărât
Fausto merge la magazin. Alexei este în sală.	Fausto merge la magazinul <i>GEMENII</i> . Alexei este în sala 34.	Fausto merge la un magazin în centru. Alexei este într-o sală de curs.
Dan merge la restaurant.	Dan merge la restaurantul <i>CHIȘINĂU</i> .	Dan merge la un restaurant în centru.
Laura este la pizzerie.	Laura este la pizzeria <i>VENEȚIA</i> .	Laura este la o pizzerie în centru.

3. Prepoziția **cu** urmată de substantiv

Prepoziția **cu** + substantiv cu articol hotărât
(sau nehotărât)

Fausto discută **cu** vânzătoarea.

Alexei este **cu** fiul, cu fiica și cu soția.

Olga este **cu un** domn.

4. Prepoziția **de** precedată de numeral și urmată de substantiv

1 – 19 101 – 119	fără prepoziția de	20 – 100 120 – 200	cu prepoziția de
Un manual, nouăsprezece manuale, o sută cincisprezece lei, două sute optsprezece dolari, cinci sute zece euro ...		Douăzeci de manuale, o sută cincizeci de lei, două sute optzeci de dolari, cinci sute treizeci de euro ...	

Recapitulăm.

Ce cunoaștem de la Unitatea a IV-a?

Știm	• a cere ceva	– Un caiet, vă rog! – Un pix, vă rog!	– Două caiete, vă rog! – Două pixuri, vă rog!
	• a da obiectul cerut	– Pofțiți caietul! – Pofțiți pixul!	– Pofțiți caietele! – Pofțiți pixurile!
	• a întreba și a răspunde cât costă ceva	– Cât costă un caiet? / caietul? – Cât costă un pix? / pixul? – Cât costă un creion? / creionul?	– Cât costă caietele? – Caietele costă 10 lei. – Cât costă pixurile? – Pixurile costă 15 lei. – Cât costă creioanele? – Creioanele costă 8 lei.
	• a indica numărul de obiecte	– Câte caiete sunt? – Câți lei sunt? – Câte zile sunt într-o săptămână?	– Aici sunt 20 de caiete. – Acolo sunt 119 lei. – Într-o săptămână sunt 7 zile.
	• a cere scuze	– Scuzați, vă rog! – Nu face nimic.	– Scuză, te rog! – Pentru ce?

Știm	<ul style="list-style-type: none"> • a indica depărtarea și direcția unde este o instituție 	<ul style="list-style-type: none"> – Magazinul <i>GEMENII</i> este departe? – E aproape. Mergeți înainte. Apoi la dreapta. 	<ul style="list-style-type: none"> – Poșta <i>centrală</i> este departe? – E aproape. Mergeți înapoi. Apoi la stânga.
	<ul style="list-style-type: none"> • a spune la ce oră și până la ce oră se desfășoară o acțiune 	<ul style="list-style-type: none"> – La ce oră Fausto e în oraș? – La ora 9:00. 	<ul style="list-style-type: none"> – Până la ce oră Fausto e la Casa Limbii Române? – Până la 13:15.
	<ul style="list-style-type: none"> • lunile anului 	<p>Într-un an sunt douăsprezece luni.</p> <p>Lunile de primăvară sunt: martie, aprilie, mai.</p> <p>Lunile de vară sunt: iunie, iulie și august.</p>	<p>Lunile de toamnă sunt: septembrie, octombrie și noiembrie.</p> <p>Lunile de iarnă sunt: decembrie, ianuarie și februarie.</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • anotimpurile 	<p>Sunt patru anotimpuri.</p> <p>Anotimpurile sunt: primăvara, vara, toamna și iarna.</p>	<p>După primăvară vine vara.</p> <p>După vară vine toamna.</p> <p>După toamnă vine iarna.</p> <p>După iarnă vine primăvara.</p>

**Zoe DUMITRESCU-
BUȘULENGA**

ILUZIA LIBERTĂȚII

De ce tinerii refuză să vorbească despre Dumnezeu și biserică? Întrebarea – care mi s-a adresat adeseori – mi se pare prea generală. Eu nu cred sau nu vreau să cred că toți tinerii refuză să vorbească despre Dumnezeu și despre biserică. Să ne gândim că acești tineri au trăit o parte din viața lor sub un regim ateist. În comunism, filozofia care se impunea era materialismul dialectic și istoric, marxismul care făcea abstracție de Dumnezeu. Materia se năștea prin ea însăși. Nimic nu se lega de nimic. Biserica a fost, într-un fel, îndepărtată prin amenințările față de părinți, dacă aceștia aveau o funcție politică. Se temeau să fie văzuți că se duc la biserică sau să afirme că-L cunosc pe Dumnezeu sau că doresc să-L cunoască pe Dumnezeu. Atunci, desigur, copilul nu comunica, în acest sens, cu părinții. Chiar dacă erau credincioși, părinții se abțineau să vorbească în fața copiilor despre Dumnezeu.

Pentru că, se știe, copilul este cel mai sincer. Și dacă se ducea la școală și spunea: „Tata s-a dus la biserică. Mama mi-a făcut

cruce sau și-a făcut rugăciunea”, atunci, imediat, părinții erau sancționați și, de aceea, se fereau să vorbească despre Dumnezeu în fața copiilor. Copilul este cel mai ușor tras de limbă. Când germanii au invadat o parte din Franța și din Belgia, în '41, și voiau să afle unde sunt ascunși cei din maquis, rezistenții, întrebau pe copii, și copiii, neștiutori, spuneau: „Tata e în cutare loc...”. Copiii n-au avut o educație religioasă din pricina temerii părinților de sancțiunile pe care le putea impune regimul asupra lor.

Pe de altă parte, astăzi, este o modă venită din Occident. Suntem un stat secularizat. Biserica e despărțită de stat. Statul nu este interesat de biserică. Biserica n-are decât să se descurce singură. Franța e demult secularizată. Oricum, totuși romano-catolicii au fost mai duri decât noi și mai represivi, într-un anumit fel. Știți foarte bine că noi n-am avut ruguri în țara noastră. Ortodoxia n-a cunoscut nici rugurile, nici inchiziția. În Occident, represaliile erau mai serioase pentru cei care se abăteau de la credință.

La noi libertatea a fost foarte mare, întotdeauna. Moda libertății absolute a trecut acum și la noi, în niște feluri cam triste, după părerea mea. Tinerii cred că sunt liberi, absolut liberi, liberi să umble în pielea goală. Iertați-mă! Eu sunt, cum să vă spun, bolnavă de treaba asta. Trupul omenesc, care

este cortul lui Dumnezeu, cum zicea Apostolul Pavel, a început să nu mai fie socotit al lui Dumnezeu. Atâta expunere, Doamne, iartă-mă!

Ați auzit, probabil, că la Salzburg, când a fost întâlnirea miniștrilor, s-a dat *Răpirea din Serai* de Mozart. Și se deschide cortina și apar doi cântăreți în pielea goală: o doamnă și un domn. Eu aș fi plecat din sală (n-aș fi plecat, încălcai protocolul, mă rog!), dar, oricum, mi-aș fi pus mâna la ochi, în semn de protest.

Aceasta este un fel de manifestare a libertății, a libertății la droguri. Am văzut în ziare statistici care m-au îngrozit: tineretul nostru se droghează. Tineretul nostru e preocupat de sex. Tineri, între 15 și 17 ani, au declarat că ei sunt mai interesați de problemele sexului decât de învățătură. Și acesta este, probabil, un efect al libertății absolute, așa cum o cred ei.

Mântuitorul și Apostolii au zis: Libertatea o veți avea doar când veți cunoaște adevărul. Adevărul vă va face liberi. Și adevărul, care este? Dumnezeu! De-abia când vom fi în Dumnezeu, când îl vom fi cunoscut pe Dumnezeu, vom fi într-adevăr liberi. Toată sminteala asta a tineretului este o iluzie a libertății. Iertați-mă că vorbesc așa, dar nu fiindcă sunt un om bătrân. Nu! Nu! Așa aș fi vorbit și în tinerețe. (...)

Trăim într-un moment în care presa, televiziunea, tot ceea ce

se cheamă mass-media, spune fiecare ce vrea. Manualele sunt așa cum sunt. Sunt și nu sunt. Am auzit de un manual de istorie în care, despre Ștefan cel Mare, erau vreo două pagini, despre Mihai Viteazul, vreo cinci, iar despre dna Esca nu mai știu câte pagini. Ce istorie e asta? Unde sunt acei factori care trezesc în noi viața anterioară a neamului? Unde sunt? De tezaurele noastre se spunea ceva? Nu se spunea nimic. Ba se pare că și acum se distrug șantiere întregi de arheologie care fuseseră făcute între cele două războaie. Am văzut că s-au descoperit niște monede străvechi, admirabile. Orice țară ar fi făcut dintr-un tezaur ca acesta o treabă nemaipomenită, fiindcă asta întărește rădăcinile. Noi nu știm ce facem. Ne acoperim rădăcinile. Noi, românii, să ne prostim chiar în halul ăsta, încât să ne tăiem creanga de sub picioare? M-aș mira!

Neamul nostru nu este nici prost, nici nevolnic, nici leneș. Când nu mai are ce face, ori își pune ștreangul de gât, ori, ca pe vremuri, pleacă în munți. Suntem un popor cu valențe foarte bune și foarte solide. Esențial este să ne redescoperim, fiindcă cei 50 de ani de comunism nu ne-au acoperit chiar de tot. Ar fi fost culmea! Acum toate sunt o brambureală nemaipomenită.

Au murit mii de oameni în pușcărie și aceasta e o chestie îngrozitoare, dar atunci eram mai

solidari, nu ne uram între noi, nu ne învrăjbeam chiar atâta. Nu pierise noțiunea de semenul nostru. Astăzi, am sentimentul că nu mai știm ce e mila și nu mai știm ce e aproapele nostru. Te uiți în ochii lui, mai vezi pe chipul lui chipul Mântuitorului? Te interesează doar câți bani are, câți bani îi poți fura. Te interesează, știu eu, ce afaceri poți să faci cu el. Suntem într-un moment foarte periculos. Neamul nostru este amenințat să-și piardă ființa aceea pe care a păstrat-o prin veacuri, din pricina închinării la cei doi idoli: vițelul de aur (banul) și puterea.

Banul și puterea au devenit acum țintele fiecărei vieți. Ce vrea fiecare? Bani! Ce vrea fiecare? Putere! Poporul meu este un popor în care am mare încredere și eu cred că-L va regăsi pe Dumnezeu: pentru că ceea ce nu este cu putință la oameni este cu putință la Dumnezeu și eu nădăjduiesc în Dumnezeu.

Ori Domnul a eliberat pe cel necurat, pe vrăjmaș, și i-a dat drumul în lume și atunci înseamnă că se apropie a doua venire. În Scripturi se spune că înainte de a doua venire a Mântuitorului nostru, Iisus Hristos, înainte de luminata zi a Judecării de Apoi, i se va da drumul vrăjmașului, adică Prințului Întunericului, cum îi spune Biblia, și acesta merge ca un leu prin lume, răcnind și căutând pe cine să înghită.

Ei bine, ori suntem în epo-

ca aceasta și atunci așteptăm a doua venire, ori, dacă nu, poporul nostru își revine și se reface. Eu sper din toată inima să-și reîntre în posesia realelor sale calități morale și, mai cu seamă, spirituale, pentru că de cele spirituale, adică de credință, depind cele morale. Un om credincios nu umblă după bani. Un om credincios nu dorește puterea cu orice preț.

Am fost foarte tulburată, citind într-un ziar că la New York s-a deschis primul liceu pentru adolescenții homosexuali, ca să nu mai aibă alte necazuri în mijlocul celor care sunt normali și care-și băteau joc de ei. Am rămas absolut trăsniță. Sodoma și Gomora era o nimica toată pe lângă aceasta.

Cum L-am acceptat pe Dumnezeu? Mai degrabă, cum mă acceptă Dumnezeu pe mine!

Copiii refuză să vorbească despre Dumnezeu și despre biserică, pentru că aceasta ar însemna să le pună frâu poftelor lor, instinctelor lor de copii neînfrânați. Ei nu știu ce înseamnă să pui frâu, mental sau chiar faptic, unor astfel de porniri. Se poate ca fiecare dintre noi să fi avut pornirile acestea. În adolescență simțurile se aprind foarte repede. Dar dacă intră conștiința cuvântului în noi, dacă biserica ni se arată așa cum se cuvine, atunci lucrul acela și lucrurile acelea nu se mai pot întâmpla. Copilul începe să simtă altfel lucrurile.

Credința în Dumnezeu este sprijinul vieții, este axa vieții. De ce? Ale cui făpturi suntem noi? Eu așa aș începe lecțiile mele de religie: Copii, orice obiect pe lumea aceasta are un făcător, un lucrător care a produs lucrul acela. Ei bine, creația aceasta nu are un lucrător care s-o fi produs? Oamenii aceștia, cine-i produce pe oamenii aceștia? Cine?

À propos, altă năzdrăvănie: clonarea. Tehnica aceasta merge spre pieire, aceasta nu mai e știință. Știința este o descoperire care-ți permite să dăruiești oamenilor o nouă posibilitate de a merge mai departe. Acum știința a devenit tehnologie, adică merge pe acele mecanisme sau modalități care să imite creația. Treaba aceasta este, după părerea mea, luciferică, demonică. Și ce au început să facă? Concepție in vitro să facă, așa, copii în eprubetă. Clonează? Asta este îngrozitor. Știți ce monstruoziitate-i clonatul? Clonatul este a face o făptură fără suflet, fiindcă sufletul este Cuvântul, este Dumnezeu, este chipul Mântuitorului nostru. Noi îl purtăm în noi, dar nu-l știm, pentru că noi suntem om din afară și om lăuntric. Și noi nu ne descoperim omul lăuntric decât foarte târziu, dacă-l descoperim! Îl bănuim. Și-l căutăm pe Mântuitorul și-l rugăm să vină spre noi, dar nu-l rugăm suficient de insistent, căci el ar veni. El a zis: „Bateți! Și vi se va deschide! Căutați! Și veți găsi!”.

Așadar, clonarea e un lucru monstruos. Mi-a fost dat să văd în „Adevărul” niște figuri virtuale, ființe virtuale. Ce-o fi asta? Nu știam ce-i aia ființă virtuală. Am citit cu atenție articolele. Erau patru portrete de femei, făcute la computer. Și noi vrem cu timpul să găsim niște modalități de a le aranja, de a le pune prin niște mecanisme în mișcare. Vrem să facem din ele niște ființe vii, din aceste ființe virtuale. Erau niște figuri feminine, numai că a patra mi-a atras atenția. Era cam ciudată, avea coarne. Am rămas absolut siderată. Adică, una dintre cele patru figuri era demonică.

Vasăzică, clonăm. Facem ființe fără suflet, fiindcă nu avem de unde da suflet. Sufletul îl dă numai Cel de Sus. Am ajuns departe. Pe cine provocăm? Cui aruncăm mânușa? Domnului? Tatălui? Sf. Duh? Cui, din Sf. Treime?

Sfidăm pe Dumnezeu. Și e mai marea rușinea pentru noi, ca oameni. Eu sunt profund îndurerată de lucrurile care se petrec. Credința în Dumnezeu trebuie să ne fie congeneră: să ne naștem cu ea și ne naștem cu ea.

Când eram mici, viața noastră era supusă rânduiei. Noi creșteam în rânduie. Bunicul meu după mamă a fost preot, timp de 50 de ani, la Mărășești. Era îngrozitor de credincios și a murit ca un sfânt. Când eram de 2 ani, mă așeza la el pe birou și mă spovedea. Mă întreba dacă am fost

cuminte: ai ascultat pe mama, ai ascultat pe tata și mă împărtășea. Începusem să mă emoționez, vibra, așa, în mine, o fricuță, de ce s-ar putea întâmpla dacă nu aș fi fost cuminte și dacă nu aș asculta pe tata și pe mama.

Viața a început, pentru mine, cu spovedania și cu împărtășania, de mic copil. De ce, după botez, se duce copilul și se împărtășește? Pentru că așa e rânduiala.

După aceea, am intrat în custodia, ca să zic așa, a surorii bunicii, care a trăit ca o sfântă. Văduvă la 49 de ani, nu și-a scos doliul de pe ea până la sfârșitul vieții. Nu știa decât de biserică și de casă. Avea un paraclis frumos în dormitorul ei și mă ducea de mână la biserică: înțelegeam, nu-nțelegeam, mie-mi făcea plăcere. Dumnezeu mi-a fost descoperit de foarte devreme, din fericire.

În adolescență au început dubiile. Toți tinerii între 15 și 17 ani au dubii: există Dumnezeu, nu există Dumnezeu, vorbind așa. Continuam să mă spovedesc și să mă împărtășesc, adică păstram rânduielele. Profesorul nostru de religie, părintele Marian Popescu, de la Școala Centrală, era derutat de întrebările grozave pe care i le puneam noi, toate aduse de prin Voltaire.

Între timp, am fost bolnavă de plămâni. A trebuit să-mi abandonez cariera muzicală pe care o începusem. Am fost disperată atunci. Nu am avut un moment

de îndoială, ci de durere, în care n-am mai contat pe Dumnezeu, fiindcă mi se părea că mi-a schimbat cursul vieții și mi-a răvășit toată existența. Eu am învățat la maicile catolice. Acolo, altă rânduială. Clasele primare, între 7 și 11 ani, le-am făcut la Pitar Moși, în nemțește și în franțuzește. Ne făceam rugăciunea la Maica Domnului, spuneam Tatăl nostru în franceză, în germană și, firește, în română.

Se păstra, deci, rânduiala, indiferent că mintea uneori o lua razna. Pe de altă parte, familia mea avea o casă la Mănăstirea Țigănești. Acolo, am învățat Psalmul 50, pe vechi, cum ziceau măicuțele, adică scris cu litere chirilice. Eram spre studenție. Mă împăcam cu soarta, pentru că terminasem cu muzica și intrasem la Drept și la Filologie.

După ce-am păstrat rânduielele, a început căutarea. Dincolo de dubiile tale sau de momentele de revoltă sau de mai știu eu ce, Duhul nu te lasă niciodată. Mântuitorul e în noi, iar Duhul nu te lasă niciodată. Tatăl ceresc și Sf. Duh, Pronia sunt perpetuu cu noi. Viața noastră este marcată de Pronie, este hotărâtă de Pronie. Și, la momentul oportun, dacă cel care caută este plin de dorința de a afla, începe să găsească. Treptat, începe să găsească.

Am avut duhovnici admirabili, care mi-au arătat calea și m-au ajutat foarte mult. De la ei am în-

vățat ce înseamnă rugăciunea inimii. De la ei am început să știu ce înseamnă să duci imaginea în minte și după aceea să treci imaginea în inimă: Părintele Chiriac, doctor la Strasbourg, era de o venerație extraordinară. Părințele Ghiuj era un mare duhovnic. Am avut norocul acesta. Și, de atunci, setea mea de cunoaștere a lui Dumnezeu nu a făcut decât să crească. În timpul comunismului, Dumnezeu m-a ajutat și m-a apărat. Am cunoscut 17 perechi și am botezat 11 copii, fără să mă jenez, ducându-mă la biserică, și parcă nu mă vedeau. Dumnezeu zice că, dacă vrea, poate să facă pe cineva să vadă și să nu vadă. Sau, să audă și să nu audă.

La facultate a început misiunea mea de om credincios. Făceam literatură universală și le-am pus la Bibliografie **Biblia**. A venit secretarul organizației de bază, pe Universitate, la mine: „Doamnă Zoe, ce-ați făcut, mă nenorociți?!”. Și i-am zis: „Mă băietate, când vine cineva și te întreabă ce cauți **Biblia** acolo, îi spui așa: **Biblia** este cartea cea mai mare a lumii și cine n-o cunoaște înseamnă că este un om totalmente lipsit de orice învățătură autentică”. Au tăcut din gură și au acceptat, spre stupoarea mea și spre stupoarea tuturor. Am fost încântată.

Aveam asistent pe Ioan Alexandru. Amândoi făceam Eminescu, eu cursuri, el – seminare. Încercam amândoi să introducem

elementul de educație religioasă și spirituală. Și cum credeți că făceam?

Recurgeam la niște strategii speciale. Începeam literatura de la Antichitate. Cosmogonia la indieni, egipteni, asiro-caldeenii, la evrei și, dintr-o dată, îi duceam la *Geneză*. Nu putea să spună nimeni nimic. Și zic, mai e una, mai târzie, este la Ioan din Patmos. Nu i-am zis Apostolul, căci mă descopeream: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul”. Se uitau la mine, apoi plecau acasă și se întrebau și căutau.

Era o comunicare perfectă între mine și studenții mei. Veneau la cursuri și studenți de la alte facultăți, chiar de la teologie. Se pare că profesorii lor erau mai reci, mai docti, mai savanți și nu se apropiau de ei. Între timp, am publicat, cu Ioan Alexandru, *Cântarea Cântărilor*, el traducerea, iar eu, prefața. Pe urmă, am prezentat **Biblia** lui Șerban, în 1988. Vă dați seama, ce târziu! Cu un an înainte de terminarea din decembrie '89. Am fost prima femeie care a vorbit în Sinod. Și dădurăm drumul și **Bibliei** lui Șerban.

Iată deci cum l-am descoperit și cum am încercat să-l transmit pe Dumnezeu. Acum, la bătrânețe, probabil că mă voi dărui Lui cu totul, înțelegând că aceasta este singura cale, adevărată, a vieții. Mântuitorul spune: „Eu sunt calea, adevărul și viața”. Și, pentru că în

lume e mult mai greu, în cele din urmă, m-am retras aici, la Văratec, pentru un timp. Dar va veni vremea când voi rămâne definitiv la Văratec, pentru că, într-adevăr, am găsit calea cea adevărată.

Să vedem cum am să fiu de vrednică. Să vedem ce vrednicie o să am ca să pot să ajung să-L privesc pe Domnul față la față. Se vorbește despre post și rugăciune. Postul este foarte important. Unii spun că este o dietă. Te abții de la niște lucruri care îți fac rău. Postul este modalitatea de a-ți slăbi patimile, instinctele acestea, așa de violente. Ele nu se pot supune decât printr-o pază a minții, adică să nu te mai gândești la tot felul de năzdrăvănii, să-ți ții mintea în frâu, nevorbind lucruri necuviincioase, mâncând puțin, ca să nu hrănim patimile noastre. Esențial în viață nu este plăcerea trupului, esențialul este plăcerea spiritului, pe care o obții prin rugăciune, iar rugăciunea trebuie să fie permanentă. Pentru tineri, măcar dimineața și seara. Pe stradă, când mergem să spunem: „Doamne, lisuse Hristoase, Fiule al lui Dumnezeu, miluiește-mă!”. Sau: „Maica Domnului, fii cu mine, Măicuța Domnului, ajută-mă, Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu, miluiește-mă!”. Spuneți, din când în când, aceste lucruri, treptat, au să ajungă să se unească toate aceste lucruri pe care le spuneți. În ele vă veți găsi ușurința. Consolarea. Vă veți

găsi cumva și împlinirea. După ce te rogi, ai o senzație de ușurare extraordinară.

A fost o vreme, când mă rugam pe stradă, la modul foarte subiectiv. Ani de zile, când mă duceam la facultate, pe jos, de acasă de la mine, de pe Grivița până pe Edgar Quinet, spuneam: „Dă, Doamne, un gând de dragoste și de pace pentru toți oamenii lumii!”. Și spuneam asta continuu. Nu știți cât bine mi-a făcut, și lăuntric, dar și pentru semenii mei, fiindcă, fatalmente, rugându-te lui Dumnezeu, capeți conștiința alterității. Există și celălalt.

Treimea este modelul, exemplul, a trei entități într-una, legate prin dragoste. Dumnezeu iubește pe Fiul, Fiul îl iubește pe Dumnezeu. Amândoi iubesc pe Sf. Duh. Sf. Irineu din Lyon spunea că Tatăl lucrează cu cele două brațe ale lui, iubitoare: dreapta – Mântuitorul și stânga – Sfântul Duh. Dacă stai și meditezi puțin, capeți niște lumini interioare, treci prin suferință mai ușor. Și cel mai important lucru e când descoperi pe aproapele. Și asta este esențial. Aceasta este legea iubirii. Așa descoperim pe Dumnezeu, prin Legea iubirii, prin celălalt. În ce constă superioritatea absolută a creștinismului asupra tuturor celorlalte religii? Adică, a budismului, care, mă rog, nu-i o religie. De ce? Pentru că este o religie întemeiată pe jertfa din iubire.

Legea Mântuitorului este

Legea iubirii. El, din iubire, s-a întrupat, din iubire a suferit pentru noi. Noi, adică zidirea lui cea căzută, căzută pradă păcatului și morții. Ei bine, Mântuitorul întrupându-se și luând asupra lui moartea, ne-a izbăvit de păcat și de moarte, dăruindu-ne perspectivă și viață veșnică.

Gândiți-vă că, până la apariția creștinismului, moartea era moarte, gata! Și la evrei, care era poporul ales și care avusese făgăduințe, pe Avraam, Isac, Iacob, David, toți ziceau, vai de mine, am ajuns în mormânt, am ajuns ca unul care stă în groapă. Toți credeau în Seol, că acolo este sfârșitul vieții.

Prin iubire, Mântuitorul ne aduce perspectiva vieții veșnice. Un lucru de o mare frumusețe, un splendid concept și care e în desfășurare. Această superioritate a creștinismului este astăzi întunecată, din nenorocire, de secte. Sectele sunt un pericol foarte mare pentru ortodoxie, și nu numai pentru ortodoxie, ci și pentru romano-catolici. Sectele contestă pe Maica Domnului, contestă sfinții, nu au nimic de-a face cu credința adevărată. Bibliile lor sunt cu traduceri voit imperfecte și sunt făcătorii unui prozelitism, extrem de periculos și care prinde, din nenorocire, într-o epocă așa de încercată de sărăcie, cum este vremea noastră. Profită și se duc la sate cu mașini încărcate cu cadouri, cu fleacuri, de fapt. Am

văzut la Mitocul Dragomirnei cum lăseau la casele țăranilor cadourile, blugi, gumă de mestecat. Și țăranii erau fericiți. Asta se întâmplă când credința nu este puternică, foarte adâncă, pentru că țăranul român avea o credință foarte puternică, însă condițiile precare de existență îi slăbesc și atunci nu mai au tăria de a crede. Și ce facem? Greu de știut.

Li se cere preoților o activitate misionară, socială, pe care înainte nu era nevoie să o desfășore. Părintele Bria se plimba odată pe culoarul Facultății de Teologie, cu mâinile la spate, supărat și zicea: „Dacă o să continuăm așa, ortodoxia noastră o să ajungă iar o sectă”.

Acum citesc, mai cu seamă, cărțile savanților catolici care au trecut la ortodoxie. Olivier Clément, mare istoric francez, a trecut la ortodoxie. A venit aici și s-a întâlnit cu Părintele Cleopa. Era într-o admirație nemaipomenită. Un pastor american mi-a spus: „Doamnă Bușulenga, dacă nu aș fi avut nevastă și copii, rămâneam la Sihăstria”, iar într-o scrisoare îmi preciza că tradusese, în engleza americană, expresia: „Mânca-v-ar raiul!”. Îmi face o plăcere nemaipomenită să-i citesc pe acești oameni. Și pe ruși, cei care fuseseră în emigrație: Evdokimov, Florenski, Berdiaev, care sunt niște teologi de mână întâi. Firește, și grecii. Însă aceștia care au trecut la ortodoxie sunt

impresionați. Simți temperatura înaltă din scrierile lor. Probabil, este căldura neofitului. Sunt atât de ahtiați de căutarea noastră. Îl citează pe Maxim Mărturisitorul și pe toți Părinții Bisericii (Evagrie Ponticul, Marc Ascetul), îi citează pe toți cu o voluptate aproape extraordinară.

Din punctul acesta de vedere e un reviriment spiritual, venit dinspre Apus, de data aceasta.

După '89, am participat la un Congres al Ortodoxiei. Biserica era atacată. Atunci m-am ridicat și am spus: Biserica noastră nu a fost niciodată o biserică triumfătoare sau o biserică militantă, o *ecclesia triumphans*, biserica noastră a fost o biserică rugătoare, o *ecclesia orans*. Mănăstirile noastre au fost până acum focare de rugăciune: *Ora et labora*, era deviza călugărului. Muncește și te roagă!

Se face adeseori o legătură între globalizare și viitoarea noastră intrare în Uniunea Europeană.

Globalizarea e una, iar intrarea noastră în UE e o chestiune de oportunitate, de conjunctură politică.

România, între cele două războaie, a dat cea mai strălucită dovadă a capacității sale creatoare. Gândiți-vă că România a fost întregă doar 22 de ani, între 1918 și 1940. Nici o țară din jur nu a dat ce am dat noi.

Știți foarte bine că în Româ-

nia a fost „Le petit Paris”. Paul Morand, care a fost și ambasador în România, a scris două cărți: **Bucarest și La flèche d'Orient**. Eram țara cea mai francofonă din lume, după Belgia și Canada, iar acum nu mai suntem europeni, suntem balcanici.

Pe drept ar fi fost ca România să fi intrat în UE în primul val. Eram cei mai francofoni, cei mai francofilii. Noi i-am salvat pe francezi în 1917. Armatele române, cu eroismul lor, au salvat armatele franceze ale lui Berthelot. Pe de altă parte, noi nu i-am trădat niciodată pe francezi și nici ei pe noi. Ne-au trădat alții.

Așadar, între cele două războaie, România întregă a fost într-o etapă de creativitate absolut excepțională, în istoria ei și în istoria Europei. România a fost sincronizată perfect cu Europa. Brâncuși a revoluționat toată sculptura franceză. Enescu a fost unul dintre cei mai mari compozitori. Enescu este, după părerea mea, un compozitor al mileniului al III-lea. Oedip-ul lui nu a fost încă înțeles și nici Simfoniile. Aveam o școală de medicină extraordinară: Lupu, Hațieganu, Bruckner. Nu mai vorbim de Bagdasar, care a fost primul neurochirurg european. Nimeni nu se ducea să se opereze nici în Bulgaria, nici în Polonia. Toți se operau la noi. Dar Coandă! Fenomenul Coandă! Erau valori pe toate căile. Nu mai vorbește nimeni despre ei.

Ce se întâmplă azi e de o mare tristețe. E vorba de modă, de imitație, de post-modernism. Optzeciștii o porniseră bine. Mircea Cărtărescu mi-a fost student și i-am condus teza de licență, care era despre Eminescu. Teza era frumoasă, deși la antipodul viziunii mele. Eu am acceptat întotdeauna punctele de vedere ale discipolilor mei, ale studenților mei, dacă erau coerente, inteligente și dacă aveau o viziune apropiată de adevăr.

Spre marea mea durere, Mircea Cărtărescu este, în momentul de față, unul dintre detractorii cei mai notorii ai lui Eminescu, pentru că nu există lucru mai lipsit de delicatețe și de sensibilitate, decât să faci portretul unui muribund, aflat pe un pat de spital. Oribil. M-a durut îngrozitor. Ce se întâmplă? Are complexe față de Eminescu? Dacă ar fi un om de mare cultură, nu l-ar disprețui, măcar pentru o parte din operă. Am stat 30 de ani cu opera lui Eminescu. Sunt 17 volume mari și încă nu am intrat în el. Au intrat străinii și au găsit acolo pe Părinții Bisericii, pe gnostici, iar noi trebuie să-l călcăm în picioare, în condițiile și în starea aceasta a culturii române, în care se disprețuiesc valorile și sunt trecute sub tăcere.

Ei bine, când nu se mai știe istorie, când nu se mai știe nimic despre cultura românească, ce-așteptăm de la tineri? Vedeți! Ne tăiem singuri creanga de sub

picioare. Dacă nu se revine la lectură, dacă se rămâne pe virtual, dacă se rămâne pe dischete și pe nu știu ce, adio cultură!

Cartea-i cuvântul! Ce frumos spune Maxim Mărturisitorul: cuvântul este rouă, este apă, este izvor și este râu! O splendoare. Mă refer la cuvântul scris, cuvântul cel curat și care-i rouă, și izvor, și lacrimă. Lectura este ceea ce face pe om.

Cititul este cultură, iar ce auzim la radio, TV este zero. Nu zero, sub zero. În raportul dintre cuvânt și imagine, cuvântul fixează, cuvântul precizează, clarifică, revii asupra lui, se-ncheagă, se leagă, în perioade, în fraze, în sentințe. Imaginea îți năucește mintea. Nu rămâne nimic.

Nu mai vorbesc de limbaj, fiindcă post-modernismul este înțeles la noi, ca și pe toată fața pământului, probabil, ca o reprezentare a vieții și a artei în cioburi. Viața și arta în cioburi. Și aceasta nu mai este artă, nu mai este nimic. Iar dacă se renunță la cultură, dragii mei, vom sfârși rău de tot.

Această impresionantă confesiune a Zoei Dumitrescu-Bușulenga, înregistrată la Mănăstirea Văratec, în ziua de 3 august 2003, am primit-o de la un om cucernic și iubitor de carte, Gheorghe Simon. Îi rămânem îndatorați. (Alex. Ștefănescu)

Cetatea Suceava azi

Ion CHIRTOAGĂ

SUCEAVA

Încă din paleoliticul mijlociu valea Sucevei era în permanență populată, ceea ce a favorizat constituirea unor comunități pe teritoriul actualului oraș. În diferite zone ale Sucevei au fost descoperite urme ale culturii Criș din epoca bronzului, a fierului și chiar de mai târziu, mărturii certe că încă din cele mai vechi timpuri aici au locuit geto-dacii. În timpul invaziilor străine, populația autohtonă se retrăgea în pădurile din apropiere ori în munți, iar după trecerea pericolului, revenea, își restabla casele distruse ori construia alături altele noi. Iată de ce specialiștii

arheologi descoperă pe teritoriul orașului Suceava urme de așezări care au trăsături caracteristice unor culturi diferite¹.

Extrem de complicate au fost împrejurările ce s-au creat în timpul migrației popoarelor, care cuprinde o perioadă îndelungată, începând cu invazia hunilor (376) și până la formarea statelor românești (sec. XIV). Unul dintre evenimentele determinante pentru evoluția populației autohtone a avut loc nu cu mult înainte de anul 1275, când emirul mongolo-tătar Nogai, venind de pe malul stâng al râului Volga, s-a stabilit la gurile Dunării. Grupuri mici de familii ale populației aborigene s-au retras în păduri și munți și abia spre finele secolului al XIII-lea și începutul celui de-al XIV-lea, când Hoar-

da de Aur era cuprinsă de lupte interne, la periferiile ei vestice, pribegii încep să revină în văile râurilor unde existau condiții mai favorabile de trai. Astfel ia naștere o nouă rețea de localități cu populație românească. Unele dintre ele devin destul de mari pentru acele timpuri, din rândul lor făcând parte și Suceava.

În prima jumătate a secolului al XIV-lea, localitatea avea o populație de circa o sută de familii și ocupa o suprafață de 3 ha. Potrivit opiniei unor cercetători contemporani, în primul rând a lui M. D. Matei, localitatea putea fi o reședință a unei autorități locale din perioada de constituire a statului. La mijlocul secolului al XIV-lea, așezarea era împrejmuțată de o întăritură formată dintr-o palisadă și un șanț, palisada fiind construită din doi pereți de lemn, între care se afla pământ bătătorit². Treptat, localitatea s-a transformat într-un centru politic și economic de pe Suceava, preluând numele râului în valea căruia se afla.

Și în alte localități din spațiul românesc în perioada respectivă majoritatea locuitorilor continuau să se ocupe cu agricultura. Meșteșugarii autohtoni din localitățile românești erau de obicei dogari, cojocari, tăbăcari, olari etc.³. Majoritatea obiectelor descoperite la Suceava de către arheologi sunt de proveniență autohtonă. Doar un număr redus de piese de ce-

ramică, ce datează din perioada Hoardei de Aur, constituie o dovadă a legăturilor comerciale dintre Suceava și orașele din stânga Prutului (de la Costești, Trebujeni, Cetatea Albă), aflate sub dominația mongolo-tătară⁴.

Disponând de importante resurse materiale și umane, căpetenia locală de la Suceava putea să participe la viața politică a unei formațiuni statale românești din partea de nord-vest a spațiului carpato-nistean. Respectiva formațiune este menționată în cronică rimată a lui Ottokar de Styria (1307-1308), în legătură cu luptele polonezilor cu markgraful de Brandenburg (1326)⁵.

Sucevei i-a revenit un rol important în procesul de afirmare a Țării Moldovei. Mai întâi, împreună cu Rădăuții, conform opiniei lui P. Parasca⁶, a contribuit la întărirea lui Bogdan, la Baia. Apoi, pe timpul lui Petru Mușat, Suceava devine capitala țării care acum se întindea până la Nistru și Marea Neagră. Este atestat faptul că, în 1386, doi soli genovezi de la Caffa au sosit la Cetatea Albă pentru a-i contacta pe „Constantin și Petro vayvoda”⁷, iar la 10 februarie 1388 Petru Mușat îl înștiința din Suceava pe Vladislav, regele Poloniei, că i-a trimis cu împrumut o anumită sumă de bani⁸. De fapt, aceasta este prima mențiune documentară certă a orașului Suceava. Către acea dată, devenind va-

Mănăstire, cetate a rezistenței noastre

sal al regelui, Petru Mușat a reușit să consolideze situația internă și externă a țării.

În noua capitală, Petru Mușat a înălțat mai multe edificii. În primul rând, și-a construit un castel de lemn la periferia de nord-est a orașului. În partea de vest a Sucevei, el a ridicat un zid de piatră, menit să o protejeze de presiunea maghiară. Pentru construirea cetății au fost aduși meșteri din Polonia. Tot în această perioadă, la 60 de metri de Curtea Domnească, a fost clădită o biserică catolică⁹ pentru sașii care locuiau în oraș. Această biserică a fost construită mai mult la insistența mamei sale, Margareta (Mușata), care se convertise la catolicism. Ulte-

rior, deoarece lăcașul se afla prea aproape de Curtea Domnească și departe de comunitatea germanilor așezați în partea de apus a localității, clădirea a fost demolată, iar materialele au fost folosite la ridicarea unui alt edificiu¹⁰. În această perioadă prezența unei populații germane în oraș nu poate fi contestată, însă, probabil, la fel ca și la Baia, numărul imigranților era mic.

Odată cu stabilirea capitalei țării la Suceava, populația a început să sporească. La Curtea Domnească și în apropierea ei s-au stabilit demnitari aflați în anturajul voievodului. În oraș locuiesc numeroși oameni înarmați care au datoria de a apăra atât

Curtea Domnească, cât și negustorii și meșteșugarii care îl asigurau cu cele necesare pe voievod, Curtea lui și armata¹¹.

Suceava are parte de o viață politică activă. Aici au loc uneori tratative politice, ca cele din 1390, purtate de solii lui Mircea cel Bătrân cu ai regelui polonez pentru a conjuga eforturile lor în contracararea pericolului ungar.

La Suceava încep să se emită monede moldovenești (primele au fost groșii, emiși de Petru Mușat, apoi cei ai lui Ștefan I), fapt care înlesnea circulația mărfurilor, contribuind la dezvoltarea orașelor.

Între 1380 și 1403 Suceava, împreună cu alte localități urbane de pe cursul de mijloc și cel superior al Siretului, se pomenesc pe un drum comercial de importanță internațională. Dacă în privilegiul regelui Ungariei și Poloniei Ludovic de Anjou pentru Liov e menționat „drumul tătäresc”, în cel al lui Vladislav Jagello din 15 martie 1403, pentru prima dată apare în sursele scrise informația despre așa-numitul „drum moldovenesc”¹². Acest fapt a creat condiții favorabile suplimentare pentru dezvoltarea orașelor din valea Siretului, în primul rând, a Sucevei.

O nouă etapă în dezvoltarea orașului Suceava o constituie lunga domnie a lui Alexandru cel Bun. Aplanând conflictul prelungit

Voievodul Ștefan cel Mare

cu Patriarhia de la Constantinopol, domnitorul reușește să înființeze la Suceava o mitropolie a Țării Moldovei recunoscută oficial¹³. Acest eveniment a impulsionat procesul de consolidare a situației interne și externe a țării.

Suceava devine totodată centrul arhiepiscopal al bisericii armenesti din Moldova în 1401. Alexandru cel Bun emite o carte domnească prin care Ohanes, episcopul armenilor din Moldova, obține dreptul de a avea reședință la Suceava, capitala țării. La Suceava se formează structurile de conducere ale comunității urbane. Se constituie un sfat, format din pângari, care activează împreună cu reprezentanții puterii de stat a țării pentru rezolvarea diferitor probleme de ordin economic și

administrativ. În 1404, unul dintre membrii acestui sfat, pârgarul Ulrich, împreună cu Giurgiu, vistierul, s-au adresat judeului orașului Bistrița pentru achitarea unei datorii a bistrițenilor către vistieria Moldovei¹⁴. În această perioadă Suceava se prezintă ca un oraș pe deplin constituit, consolidat.

La Suceava a fost organizat serviciul de percepere a vămii principale a țării. Conform privilegiului dat în 1408 negustorilor lioveni la Suceava, aceștia plăteau vamă pentru descărcarea postavului, pentru achiziționarea mărfurilor orientale (mătase, piper, vin grecesc), a bovinelor, porcinelor, ovinelor, a blănurilor (de vulpe, vereriță), pieilor etc.¹⁵.

În 1415, Alexandru cel Bun a adus din Cetatea Albă la Suceava moaștele lui Ioan cel Nou, care în secolul anterior pătimise pentru credința strămoșească. Potrivit relatărilor lui Grigore Ureche, după ce moaștele fuseseră transportate din Cetatea Albă, „le-au așezat în târgu, în Suceava, la mitropolie, cu mare cinste...”¹⁶. Acest act de asemenea se înscrie în politica lui Alexandru cel Bun de sporire a prestigiului domniei, a Sucevei și de consolidare a situației interne a țării.

Alexandru cel Bun a emis la Suceava monede¹⁷ cu valori diferite, printre care au fost descoperite multe cu valoare redusă, un indiciu cert că în perioada domniei lui

viața comercială a urbei ajunsese la o etapă de înflorire¹⁸, adică în procesul schimbului de mărfuri se încadrau și orășeni cu venituri mai modeste. Comerțul stimula dezvoltarea meșteșugurilor. La fel ca și în alte localități extracarpatiche, imigranții germani practicau meseriile legate de prelucrarea metalelor aduse din Transilvania, în timp ce meșterii băștinași utilizau mai mult materiale autohtone (ceramica, lemnul), producând vase și alte obiecte necesare în gospodărie¹⁹.

Domnitorul a continuat lucrările de întărire a orașului, apărât de zidul de piatră (din apus) și de râurile Suceava și Căcăina. A fost construită în jurul orașului o nouă palisadă cu un șanț adânc. Intrarea se făcea doar prin câteva porți care barau căile principale de acces. Noua întăritură cuprindea o suprafață de patru ori mai mare decât cea anterioară. În afară de casele orășenilor, întăritura avea menirea să apere o parte a terenului utilizat pentru cultura legumelor și întreținerea vitelor pe timp de asediu. Șanțul era pavat cu bârne, care protejau pereții de surpare în timpul ploilor torențiale²⁰. Prin aceste acțiuni domnitorul și-a confirmat și numele său (în limba slavă veche „dobrâi” mai înseamnă și „puternic”).

Un rol important în activitatea economică a Sucevei și a altor localități din Moldova l-au jucat legăturile acestora cu Brașovul și cu

alte orașe din Transilvania. Atât pe timpul lui Alexandru cel Bun, al fiilor Ilie, Ștefan, Petru, cât și al nepoților Alexandrel, Ștefan, brașovenii se bucurau de anumite privilegii. Cei care aduceau mărfuri la Suceava plăteau vama doar în acest oraș, fapt confirmat și în actele lui Petru al II-lea (1448). Privilegiile acordate liovenilor au fost reeditate pe timpul lui Ștefan al II-lea (1434), Petru Aron (1456), Ștefan cel Mare (1460)²¹. Ulterior, domnii Moldovei nu mai acordă scutiri negustorilor străini, un indiciu cert că erau conștienți de faptul că meșteșugarii și negustorii autohtoni sunt în stare să asigure țara cu mărfurile necesare. Această orientare spre susținerea producătorului autohton, începută pe timpul lui Ștefan cel Mare și continuată de alți domnitori, constituie o dovadă a maturității lor politice.

Prin Suceava treceau majoritatea căilor comerciale din Moldova. Suceava avea cele mai multe relații cu orașele din Transilvania prin trecătorile din Carpați: Rodna, Ghimeș, Oituz. Prin Suceava treceau căile comerciale ale Liovului cu Cetatea Albă și Țara Românească²². Înainte de 1428 bavarezul Johann Schiltberger, mergând de la Cetatea Albă spre Liov, menționa: „Și mai apoi am ajuns la un oraș numit Suceava în care este cetatea de scaun a Valahiei Mici” (așa uneori era numită Țara Moldovei)²³.

Importanța economică, socială, politică, militară și culturală a Sucevei a crescut în timpul îndelungatei domnii a lui Ștefan cel Mare. Succesele repurtate de locuitorii urbei se datorează atât activităților în diferite domenii ale vieții sociale, cât și politicii interne chibzuite a marelui domnitor.

Ștefan cel Mare apela deseori la meșteri din Transilvania pentru satisfacerea unor necesități curente (în primul rând, dotarea oastei sale).

În 1476 el l-a trimis pe meșterul său, Mihai, să cumpere de la brașoveni săbii și alte arme pe care urma să le utilizeze în luptă cu otomanii, iar peste cinci ani sosea în Moldova argintarul Antonie, care urma să lucreze pentru curte. În mod obișnuit fierarii și alți meșteri din Suceava lucrau pentru satisfacerea necesităților de mărfuri ale orașului. În acest context e de menționat faptul că la Suceava activau, în primul rând, meșterii români. Se evidențiază uneori și meșterii suceveni de origine străină, inclusiv cei germani. Printre românii din Suceava predomină tăbăcarii, pielarii, ciubotarii. Unii suceveni deprindeau meseria la Bistrița și în alte orașe din Transilvania. Pârgarii și marele vameș aveau grijă ca mărfurile, inclusiv cele produse în oraș, să fie de bună calitate. În această ordine de idei este elocventă decizia pârgarilor și marelui vameș Smilea de a

Orașul Suceava

reduce în 1490 prețul unui postav de calitate proastă, adus din Caffa²⁴. Suceava se bucură în continuare de un drept important pentru comerțul intern: străinii veniți în Moldova puteau vinde postav doar în acest oraș. De aici negustorii locali își desfășurau activitatea, comercializând acest postav în țară și peste hotarele ei. Negustorii suceveni ori armeni vindeau bovine, care erau o bogăție a Moldovei, în Transilvania, Podolia și în alte țări.

Un rol important în viața economică a Sucevei l-au jucat olarii. Ei confecționau vase, cahle pentru sobe, olane etc. Cu ajutorul lor a fost construită o rețea de aprovizionare cu apă a orașului și Curții Domnești²⁵.

Pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare, populația orașului se estima la peste 2000 de locuitori²⁶. Odată cu sporirea numărului acestora crește și suprafața urbei. Concomitent sporește densitatea locuințelor amplasate în oraș. Se formează mahalalele, alcătuite după criteriile etnice și profesionale. Majoritatea caselor erau făcute din lemn. În această perioadă, tehnica de construire a clădirilor din lemn din orașe ajunsese la un grad avansat²⁷.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea tot mai des sunt menționați reprezentanții organelor municipale de conducere a Sucevei. Șoltuzul împreună cu pârgarii urbei rezolvau diferite

Mănăstirea de la Piatra Tăieturii

probleme care apăreau în viața urbană, în relațiile dintre cetățeni, între locuitorii Sucevei și ai altor orașe, inclusiv de peste hotarele țării. Spre exemplu, în 1473 și 1488 șoltuzul și pârgarii rezolvau niște conflicte apărute între suceveni și bistrițeni²⁸.

Luptele îndelungate ale Moldovei purtate de Ștefan cel Mare împotriva pericolului străin s-au resimțit și la Suceava. Zdrobirea oastei otomane la Vaslui (ianuarie 1475) nu putea să rămână fără un răspuns din partea sultanului Mehmed al II-lea, care a cucerit capitala Bizanțului. Fiind conștient de situația gravă în care se afla Moldova, Ștefan cel Mare a întreprins măsuri eficiente pentru

ca țara și capitala ei să reziste în fața unui viitor atac. El începe să construiască la Suceava noi înălțămuri, care să le completeze pe cele de pe timpul lui Petru Mușat și Alexandru cel Bun. Totodată, a ridicat în partea de est a orașului un zid de piatră cu o grosime de 1,5 m, susținut de mai multe turnuri plasate la o distanță de circa 2 m unul de altul. Pentru săparea unui nou șanț în fața zidului nu mai rămăsese timp suficient²⁹.

În vara anului 1476, o mare armată otomană în frunte cu Mehmed al II-lea a atacat Moldova. Din est hotarele țării au fost încălcate de hanul din Crimeea, care în vara anului precedent devenise vasal al sultanului. Din cauza tătarilor, țăranii s-au văzut nevoiți să-și apere ei singuri familiile. Rămas cu o oaste mică după înfrângerea de la Valea Albă, Ștefan cel Mare e nevoit să caute noi mijloace pentru a continua lupta cu otomanii. În acest context, un rol important l-au jucat cetățile Moldovei care au reușit să respingă atacurile otomane. Printre ele Cetatea de scaun a Moldovei, care, deși construită în grabă, urma să facă față situației create de înaintarea otomană în interiorul țării.

O parte a locuitorilor orașului s-au refugiat în păduri și munți pentru a nu cădea în robia otomană. Despre aceasta a relatat vistierul sultanului, italianul An-

giollelo: „În acest loc (din apropierea capitalei, armata otomană – *n.n.*) a stat trei zile și parte din ea a plecat spre Suceava pe care am găsit-o goală, deoarece locuitorii fugiseră și lucrurile lor parte fuseseră luate cu ei, iar altele fuseseră ascunse în pământ. Turcii au găsit multe din ele, deoarece sunt meșteri în a găsi lucruri ascunse și îngropate, trăgând pe pământ un lanț sau chiar un frâu, ei aud și cunosc golurile din pământ, unde sunt îngropate lucruri sau grâne, astfel au fost găsite puțuri cu grâne și alte lucruri îngropate”³⁰.

NOTE

¹ M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, Editura Academiei Române, 1989, p. 34-36.

² *Ibidem*, p. 48-49.

³ P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, Editura Meridiane, 1974, p. 371.

⁴ M. D. Matei, *op. cit.*, p. 51; V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, Editura Universitas, 1994, p. 254-255.

⁵ *Despre controversesele în legătură cu localitatea, știrile despre evenimintele de la 1307-1308*. Vezi: M. D. Matei, *op. cit.*, p. 54.

⁶ P. Parasca, *Evoluția politică internă și poziția internațională a Moldovei. Jumătatea secolului XIV – începutul sec. XV*. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, USM, 1998.

⁷ Ș. Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe*

marginea unui izvor necunoscut. Studii și materiale de istorie medie, vol. VI, București, DGAS, 1975, p. 45.

⁸ *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului. 1388-1918*. Vol. I, București, 1989, p. 78.

⁹ M. D. Matei, *op. cit.*, p. 59.

¹⁰ *Ibidem*, p. 60.

¹¹ *Suceava...*, p. 80-81.

¹² Șt. Andreescu, *Din istoria Mării Negre (genovezii, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVII)*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 17.

¹³ P. Parasca, *La obârșia Mitropoliei Țării Moldovei*, Chișinău, Editura Pontos, 2002; *Suceava...*, p. 83.

¹⁴ *Suceava...*, p. 83-84.

¹⁵ *Ibidem*, p. 87.

¹⁶ *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 32.

¹⁷ A. A. Nudelman, *Tipografia kladov i nahodok edinicinâh monet, Arheologhiceskaia karta M.S.S.R.*, vol. 8, Chișinău, Editura Știința, 1976, p. 27.

¹⁸ M. D. Matei, *op. cit.*, p. 93.

¹⁹ P. Chihaia, *op. cit.*, p. 371; Șt. Olteanu, C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, Editura Academiei Române, 1969, p. 17.

²⁰ M. D. Matei, *op. cit.*, p. 97-98.

²¹ *Suceava...*, p. 93, 97, 102, 108, 112, 118, 122.

²² P. Cocârlă, *Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală, sec. XV-XVIII*, Chișinău, Editura Universitas, 1991, p. 115.

²³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 31.

²⁴ M. D. Matei, *op. cit.*, p. 103-105.

²⁵ M. D. Matei, *op. cit.*, p. 107.

²⁶ P. Cocârlă, *op. cit.*, p. 49.

²⁷ M. D. Matei, *op. cit.*, p. 116-117, 122-123.

²⁸ *Suceava...*, p. 135, 137.

²⁹ M. D. Matei, *op. cit.*, p. 125-126.

³⁰ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, p. 137.

Ruslana SPRÂNCEANU

**TENDINȚE STILISTICE
ÎN MINIATURA
AUTOHTONĂ
PENTRU PIAN
(ultimul deceniu
al secolului al XX-lea)**

Muzica pentru pian, la fel ca și celelalte domenii ale creației componistice din Moldova, a avut o dezvoltare amplă în special în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, înregistrând mai multe tangențe atât cu tradiția național-folclorică, cât și cu principalele tendințe ale evoluției muzicii universale.

Muzica secolului al XX-lea nu are o gramatică sonoră comună. Tonalitatea, descoperire a gândirii muzicale europene culte, pe care se fundamentează muzica barocului, clasicismului, romantismului, în secolul al XX-lea își pierde importanța de odinioară. O dovadă în acest sens o constituie hipercromatizarea tonalității, scările muzicale ale lui Claude Debussy, Olivier Messiaen, tropurile lui Joseph Hauer, tehnica de serie, cea dodecafonică a lui Arnold Schönberg, Anton von Webern, tehnicile serială și aleatorică (Karlheinz Stockhausen, Pierre

Boulez), cea spectrală (György Ligeti, Gerard Grisey) etc. După cel de-al doilea război mondial fenomenul se diversifică și mai mult. Prin anii '90 aproape că nu mai poate fi identificat un consens al opțiunilor creatoare nu numai de la un compozitor la altul, ci, deseori, de la o lucrare la alta ale aceluiași compozitor.

Pentru compozitorii care tind spre inovații, spre experimente creatoare, interpretarea inventivă a timpului sonor devine extrem de importantă. Ne referim la un nou mod de tratare a staticii și dinamicii în muzică. Utilizând procedee din tehnicile minimală și repetitivă, în prim-plan ies explorările naturii fizice a sunetului, lucrul cu structurile sonore minime plasate într-un organism artistic de proporții mari.

În primele decenii postbelice muzica de cameră a compozitorilor autohtoni s-a bazat pe manifestările neoromantice și impresioniste ce interacționează cu impulsurile național-folclorice. În următoarele decenii predominante au devenit elementele neoclasice, neofolclorice, mai multe mixturi ale diferitor exponente stilistice, inclusiv încercări polistilistice. Grație complexității tehnicilor moderne de compoziție, o problemă importantă devine integrarea organică a folclorului național în contextul mijloacelor expresive de proveniență europeană. În continuare aducem câteva exemple.

Cinci novelete pentru pian – ciclul de miniaturi compus de Vladimir Rotaru în 1992 – este axat pe o idee muzicală comună. De fapt, aceste miniaturi pot fi interpretate ca variațiuni libere pe o temă cu geneză ambiguă. Pe de o parte, lucrarea are la bază tehnica de serie: linia melodică inițială este alcătuită din 12 sunete. Pe de altă parte, aici se manifestă originea populară a materialului muzical. Variațiunile sunt de sorginte folclorică. Primul segment se bazează pe sunetele caracteristice modului liedic, iar următorul segment, alcătuit din opt sunete, include o juxtapunere a intonațiilor descendente, asemănându-se cu un bocet.

Prima noveletă – (*Lento e dolce*) – este o piesă de scurtă durată construită inventiv. Noveleta este alcătuită din cinci secțiuni, „în care segmentele seriei de la început se măresc, apoi se micșorează, creând forma unui val. Seria este concepută de la sunetul „re”. În prima secțiune sunt utilizate primele șase sunete ale seriei, în fraza a doua – zece, în cea de-a treia – toate douăsprezece, în fraza a patra – ultimele șapte sunete ale secțiunii a treia, iar în secțiunea a cincea – cele șase. În așa fel, secțiunile întâi și a cincea îndeplinesc funcția unui ancadrament. În această miniatură un interes deosebit trezește factura, grație modulației parametrului ori-

zontal în cel vertical: fiecare sunet ulterior se stratifică deasupra celui precedent, formând treptat o verticală de cluster”¹.

Noveleta a doua – *Maestoso risoluto bene marcato* – contrastează cu cea precedentă. După indicii de gen ea reprezintă un marș patetic de defilare și concomitent imită sunetele clopotelor, care se intuiesc în factură, când bașii divizați în trei octave alternează cu acorduri disonante în registrul superior.

Factura compartimentelor extreme ale formei tripartite se deosebește printr-o anumită continuitate: spre sextacordul major, la o distanță de semiton, se aranjează un acord de două cvarte perfecte. Mișcarea paralelă a acestor consunări, atât ascendentă, cât și descendentă, creează efectul unui strat de șase voci. În compartimentul median segmentele seriei variază, mai ales primele opt sunete expuse în forma unui canon la două voci.

Noveleta a treia – *Presto e leggiero* – poartă un caracter scherzand. Ea se deosebește printr-o inventivitate ritmică: jocul accentelor, mutarea lor pe orizontală și necoincidența pe verticală apropie piesa de impetuosul dans popular *bătuta*. Avântul ludic este intensificat și de schimbările metroritmice: 3/2, 5/2, 3/2, 5/2, 9/2, 6/2, 11/2. La începutul *Noveletei* este utilizată întreaga serie din 12

sunete cu repetarea de trei ori a primului segment „folcloric” alcătuit din trei sunete. Ulterior, sub aspect polifonic, se dezvoltă unele segmente ale seriei.

Novelata a patra este interpretată ca un vals. Sunetul fin al compartimentelor extreme se formează prin mișcarea onduloatoare a sextelor ascendente și descendente, mari și mici. În compartimentul median al formei se dezvoltă segmentul seriei, creând un lanț de secunde descendente care se mișcă lent, treptat, consecutiv. Concomitent se remarcă pluridimensionalitatea soluțiilor facturale, straturile facturale fiind foarte îndepărtate unul de altul din punctul de vedere al registrului.

După impetuoșitatea sa, *Novelata a cincea* poate fi comparată cu cea de-a treia, însă mișcarea ostinată de tip toccata aici se manifestă mai ferm. În linia melodică sunt întrebuințate primele zece sunete ale seriei. Muzicologul Elena Mironenco susține că „organizarea ritmică a sunetelor, ca și ritmul basului ostinat, provine de la dansurile bărbățești ale getodacilor, cu o grupare variabilă $3/8$, $2/8$ și cu o accentuare acută”².

Putem conchide că *Cinci novelete pe o temă* de Vladimir Rotaru demonstrează o fuziune originală a temei cu seria, a exponentelor folclorice cu cele dodecafonice. Tehnica de serie se utilizează în manieră liberă, fiind

influențată de avântul improvizatoric caracteristic fenomenelor folclorice și artei lăutărești.

O altă direcție în evoluția miniaturii o constituie piesele lui Ghenadie Ciobanu. Compozitor, interpret, profesor, el tinde spre asimilarea continuă a noilor limbaže și tehnici componistice. În general, limbajul muzical al lucrărilor sale reprezintă o sinteză organică a multor tehnici postavangardiste și a gândirii arhetipale.

Piesa *Still-life with flowers. Melodies and harmonies* (1993) se bazează pe utilizarea inventivă a tehnicii combinatorii. Autorul folosește în calitate de elemente constitutive ale spectrului sonor următoarele cinci sunete: *h-cis-d-f-a*. Piesa începe cu un compartiment bivalent sub aspect arhitectonic. Aici se cumulează funcțiile introductivă și expozițională. Acest compartiment este alcătuit din trei segmente: primul segment (*a*) introduce sunetele de bază menționate mai sus; în cel de-al doilea segment (*b*) apare un material muzical nou, însă în partida mâinii stângi se mențin elementele spectrului (*h-cis-d-f-a*); în segmentul „*c*” se combină materialul sonor specific segmentelor anterioare. Deci, expoziția multilaterală a spectrului a avut loc în cadrul compartimentului introductiv. Inventivitate pluridirecțională a ingredientelor spectrului se observă în compartimentul de bază al

piesei, alcătuit din trei blocuri mari (A-B-C). Agogica diferă de la un bloc la altul. Primul bloc (A) este marcat de *Andante espressivo e rubato*, al doilea (B) – de *Un poco piu animato*, iar al treilea (C) – de *Brillante prestissimo*. Compozitorul interpretează într-un mod specific timpul muzical, creând un flux sonor cvasiimprovizatoric, elastic, plin de plasticitate grație utilizării permanente a metrului variabil. Acest flux este limitat de o codă (*Espressivo*), ce se bazează pe materialul sonor al segmentelor „a” și „c”.

Piesa este dificilă și din punct de vedere interpretativ. Schimbarea permanentă a metrului, desenul ritmic sofisticat etc. necesită de la interpret un simț ritmic foarte bun și o tehnică strălucită.

Un alt reprezentant al generației relativ tinere de compozitori este Oleg Palâmschi. Piesa de debut din creația pentru pian a acestui autor este *Passacaglia* (1996). Forma ei poate fi apreciată ca variațiuni pe un bas ostinat (cinci variațiuni complete și a șasea incompletă), axate pe tehnica dodecafonică. *Passacaglia* începe cu expunerea celor 12 sunete de bază, care pe parcursul întregii piese vor fi plasate în partida mâinii stângi. Expunerea lor punctuală se menține și în alte dimensiuni ale structurii sonore.

Este firesc faptul că punctua-

lismul s-a afirmat ca o metodă specială de compoziție, unde un ton sau un interval separat îndeplinește funcțiile unui motiv, unei fraze muzicale. Tonul de o anumită înălțime, ce răsună izolat (sau aproape izolat) în contextul sonor, trebuie să devină un purtător al expresiei muzicale, al semnificativității muzicii. Cu toate acestea, consecutivitatea punctelor sonore, însoțită de numeroase pauze, este de obicei mascată, având un caracter latent.

Punctualismul nu poate fi identificat cu tehnica serială, deoarece el s-a afirmat ca o producție specifică unui șir de metode ale compoziției muzicale, de aceea elementele lui în anumite cazuri pot fi găsite în muzica atonală, muzica de serie, inclusiv dodecafonică în cea aleatorică sau în muzica timbrală.

Expunerea punctualistă caracteristică compartimentelor expositive ale lucrării lui Palâmschi cedează ulterior locul altor procedee de compoziție, ce vizează lucrul polifonic cu elementele mai încheiate ale seriei.

În variațiunea a doua (partida mâinii drepte) linia sonoră de bază o constituie varianta retrogradabilă (R) a seriei. Mai sunt utilizate anumite trăsături de invențiune: variațiunile a doua și a treia sunt scrise pe două voci, iar variațiunile a patra și a cincea – pe trei voci.

Deși scrisă într-un tempou

lent, lucrarea este foarte dinamică. Sintetizând-o, putem observa trecerea de la expunerea strictă la cea liberă, de la pulsația ritmică lentă la cea rapidă. Principiul crescendo-ului se sesizează și în domeniul facturii: spre sfârșitul lucrării ea devine mai densă. Putem conchide că această piesă demonstrează concludent principiul de ascensiune, de crescendo dramaturgic ce-i atribuie o anumită continuitate.

În secolul al XX-lea, datorită noilor tehnici componistice, partitura contemporană a achiziționat un mare număr de procedee notaționale noi: simboluri, cifre, relații matematice, frecvențe, algoritmi și alte elemente similare, care au îndepărtat aproape complet din partitură semnele notației tradiționale. Diversitatea noilor procedee notaționale a fost determinată de lărgirea spectrului sonor printr-o valorificare a tuturor posibilităților de emiterie a sunetului la pian, acționate prin diverse mijloace: fie prin intermediul unor părți componente ale corpului uman, fie cu ajutorul unor instrumente intermediare (barele de metal, ciocănașele, bagheta de dirijor, bețișorul de tobă etc.). Astfel s-au obținut efecte sonore noi, care au generat apariția unor timbruri muzicale noi pentru creația pianistică.

Odată cu dezvoltarea muzicii aleatorice, interpreții sunt puși în situația de a improviza anumite fragmente, a umple secțiuni indicate de autor.

Un exemplu elocvent al miniaturii pentru pian scrise în tehnica nouă de notație este *Piesa* (1998) de Iulian Gogu. Aici compozitorul folosește diverse procedee și modalități de emiterie a sunetului:

- loviturile corzilor cu palma;
- clusterelor pe clape negre și albe (la clusterelor negre este indicat și timpul aproximativ în secunde);
- corzile pizzicate cu ajutorul cheii metalice.

Pe lângă procedeele enumerate, sunt indicate și fragmentele aleatorice.

Realizările obținute în genul de miniatură pentru pian în ultimul deceniu al secolului al XX-lea în Republica Moldova sunt, indiscutabil, o dovadă elocventă a unei evoluții continue și intense, având ca rezultat diversitatea soluțiilor artistice.

REFERINȚE

1. Мироненко, Е., *Композитор Владимир Ротару*, Кишинёв, 2000, p. 29.
2. Ibidem, p. 31.

**„UN PICTOR
ADEVĂRAT E DATOR
SĂ SURPRINDĂ
IREPETABILUL,
INEFABILUL
ACESTEI LUMI...”**

Dialog:
Alexandru BANTOȘ –
Ghenadie JALBĂ

– Stimate domnule Ghenadie Jalbă, din discuțiile cu dumneavoastră avute anterior, am remarcat faptul că posedați un limbaj verbal nuanțat. Vorbiți despre artă, inclusiv despre pictură, coerent și argumentat... Cui datorați buna cunoaștere a limbii române, în ce condiții ați însușit-o?

– Vă mulțumesc pentru apre-

Ghenadie JALBĂ
s-a născut în 1956,
comuna Sărata Veche, Fălești,
Republica Moldova.

Studii: Școala de Pictură
„I. Repin” (actualmente
Colegiul de Arte Plastice
„A. Plămădeală”), Chișinău
(1971-1975); Institutul de Arte
Plastice „V. Surikov”, Moscova,
Rusia (1975-1981).

Din 1983 participă la expoziții
republicane și de grup. Din
1991 este membru al UAP din
Republica Moldova. Din 1997
este membru al AIAP UNESCO.

Expoziții personale: Direcția
Cultură a Primăriei mun.
Chișinău (1990); Muzeul
Literaturii Române „V. Pogor”,
Iași (1998); Galerile „Geneza”,
Moinești (1998); Galerile
„Arta”, Bacău, România (1999);
Ambasada României la Chișinău
(2001); Muzeul Național de Artă
al Moldovei, Chișinău (2003);
Artium Gallery, Dedeman Grand
Hotel Chișinău (2004).

Expoziții de grup internaționale
în Finlanda, Germania,
România, Rusia, Franța, Olanda
ș.a. Lucrări expuse în muzee
și colecții particulare: Muzeul
Național de Artă al Moldovei
(Chișinău), Muzeul de Arte
Plastice din Bacău, Muzeul
Literaturii Române „V. Pogor”.

ciere, însă trebuie să precizez: întotdeauna este loc de mai bine. Eu cred că nivelul de cunoaștere a unei limbi (inclusiv a celei materne) depinde de mai mulți factori, dar cel mai important este ca omul să depună în permanență efort pentru a-și cultiva limbajul, să nu alunece în indiferență. Acest lucru este, cred eu, foarte actual și de o mare semnificație pentru noi, românii dintre Prut și Nistru, cei care ne aflăm într-un mediu lingvistic foarte poluat. În ceea ce mă privește, cunosc limba română la un anumit nivel datorită mai multor împrejurări favorabile. În primul rând, tatăl meu a fost învățător de română la școala din satul natal. Mai mult decât atât, atunci când a procurat un televizor (era începutul anilor șaiszeci), a montat o antenă specială pentru a putea recepționa televiziunea română. Datorită acestui fapt, m-am obișnuit a citi cu alfabet românesc. Literele rusești le învățam, desigur, la școală. Tata avea pe masa de lucru numai cărți editate în Țară. Pe atunci însă nici el, intelectual, pentru

care lucrurile erau limpezi, nu cu teza să afirme public că vorbește românește (utiliza doar glotonimul „limba moldovenească”, subînțelegând prin el limba română).

Mai târziu, la Școala de Picătură „I. E. Repin” (actualmente Colegiul de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală”), am avut-o în calitate de profesoară la limba română pe doamna Lulia Mândăcanu, căreia îi datorăm însușirea corectă a limbajului de specialitate. Îmi amintesc cum noi, elevii, încercam să aflăm denumirea corec-

Sâmbăta morților

tă, „în moldovenește”, a diferitor ustensile, cum ar fi „podramnic” (șasiu), „ietudnic” (trusă de vopsele), „mastehin” (cuțit de paletă) etc. Ei bine, într-o bună zi doamna Mândăcanu ne-a oferit o listă impunătoare de termeni de specialitate care conținea și traducerea acestora. Memorizam cuvintele și apelam la ele, corectându-ne reciproc, împreună învățând frumoasa și expresiva limbă română. Trebuie totuși să vă mărturisesc un lucru paradoxal, dar adevărat. Cel mai bine am însușit limba română în timpul anilor de studii la Institutul de Arte Plastice „V. I. Surikov” din Moscova. Acolo, în inima imperiului sovietic, am învățat să vorbesc corect, bineînțeles, rusește, dar și românește. Rusește comunicam permanent, aceasta fiind și limba de studiu la facultate, iar românește vorbeam cu studenți basarabeni de la noi, precum și de la alte instituții de învățământ din capitala sovietică. Erau tineri care posedau un vocabular bogat și mi-a fost ușor, comunicând cu ei, să-mi aprofundez cunoștințele la română. Tot la Moscova am pus bazele bibliotecii personale, frecventând renumita librărie „Drujba”, centru de cultură care ne aduna și ne unea pe toți cei aflați departe de baștină.

În perioada postuniversitară, devenind profesor de pictură la diverse instituții de învățământ de la Chișinău, am ținut cu tot dinadin-

Baladă

sul să le vorbesc elevilor mei într-o limbă română dacă nu bogată, cel puțin corectă. Asta mi-a permis să mă mențin, să zic așa, pe linia de plutire, posedând cu timpul un limbaj de profil adecvat.

După anul 1990, când a început colaborarea cu artiștii plastici din România, iar traversarea frontierei de la Prut a devenit ceva obișnuit, multe lucruri, inclusiv sub aspect lingvistic, au intrat, cred eu, în albia firescului. Acum tinerii noștri au posibilitatea să urmeze studiile în cele mai bune tradiții ale școlii românești. Aici, evident, deprind autentică limbă română și nu mai au complexe noastre.

– Să ne referim în continuare la instituțiile ce se îngrijesc de viitorul artei plastice de la noi. Cum este organizat procesul de studiere a obiectelor de

Refugiații

*Veșnica pomenire (din seria
„Sâmbăta morților”)*

Poartă la Butuceni

bază? Ce dificultăți traversează azi școlile de arte plastice din Republica Moldova?

– Pot să vorbesc doar despre Colegiul de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală”, unde activez în calitate de profesor la disciplinele de profil. Din păcate, orele la disciplinele de bază (desen, pictură, compoziție ș.a.) au fost reduse aproape cu 50% în raport cu programele de acum 9-10 ani. Aceste modificări au impact negativ și asupra calității cunoștințelor elevilor. Meseria noastră, se știe, este bazată preponderent pe exercițiul practic îndelungat. Vreau să fiu înțeles corect – eu sunt pentru integrare europeană și pentru aderare la convențiile europene, dar nu în detrimentul tineretului studios și al viitorului artei. Aș vrea să mă refer la renumita *Convenție de la Bologna*. Aderarea noastră (a sistemului de învățământ autohton) la acest act normativ ar trebui făcută cu multă precauție și cu antrenarea specialiștilor din domeniile respective. Am în vedere, desigur, disciplinele de profil și modul de aplicare a noilor prevederi în colegiul nostru. Atunci când ministerul (și e foarte greu să stabilești care minister, se pare că cel al finanțelor) egalează numărul de ore (de studii) de la un liceu teoretic (care nu prevede pregătirea absolvenților într-un anumit domeniu) cu numărul de ore de la instituția ce pregătește specialiști cu diplome, care pot fi

Fată cu fular alb

angajați în câmpul muncii imediat după absolvire, cred că se comite o încălcare gravă a drepturilor elevilor. Paradoxal (am impresia că trăim în epoca marilor paradoxuri), dar elevului ce trebuie să însușească o meserie (pictura este întâi de toate o meserie) nu i se creează condiții adecvate pentru studierea acesteia. Un elev de la arte are nevoie de mai mult exercițiu practic, are nevoie de mai multe ore de comunicare cu profesorul său. Or, în Republica Moldova s-au redus orele de artă plastică și în segmentul primar, și în cel gimnazial. Instructiv pentru noi este exemplul Japoniei, care a mărit numărul de ore la disciplinele cu profil artistic, inclusiv la

arta plastică. Performanțele țării respective, implicit în zona artelor, sunt cunoscute. Niponii știu: un om bine instruit, cu o vastă și subtilă cultură artistică, devine și un bun cetățean al țării sale.

– Vorbiți-ne și despre pictorii (de ieri, de azi) la care ați făcut școală?

– La Școala de Arte Plastice „I. E. Repin” am studiat cu profesorul Petru Rusu, dar nu neglijam nici sfaturile altor dascăli, cum ar fi regretații Valeriu Pușcașu, Vasile Toma, Mihail Lepădatu. Bineînțeles că domnul Rusu a fost cel care „a lucrat” nemijlocit cu mine pe parcursul a 4 ani de studii. Tot el m-a susținut când am hotărât să urmez facultatea la Institutul de

Arte Plastice „V. I. Surikov”, unde am studiat cu mai mulți profesori, dar am absolvit atelierul maestrului Viktor Țâplakov, la specialitatea pictură de șevalet. Însă cel care a trezit în mine interesul pentru desen și care m-a inițiat în secretele picturii a fost consăteanul Gheorghe Sandu, profesor la școala de pictură pentru copii din Fălești. El a organizat pentru un grup de copii, din care făceam și eu parte, o filială a acestei școli în satul nostru. Pe parcursul întregii perioade de studii la Chișinău și la Moscova, reveneam mereu la acest om pentru o discuție, pentru un sfat. Trebuie să mărturisesc că eram și rude, Gheorghe Sandu fiindu-mi văr drept. Abia după plecarea lui dintre noi am înțeles cât de mult a însemnat pentru mine această rudă nu numai de sânge, dar și de suflet.

– Ce motive vă determină să preferați lucrările anumitor artiști plastici? E vorba doar de factorul subiectiv?

– Aparent, da! Un profesionist însă nu poate aprecia (nu are dreptul!) un tablou numai după acest criteriu. Din punct de vedere profesional analiza unei lucrări se face, după mine, pornind, în primul rând, de la structura compozițională și cromatică ei, subiectul fiind deseori doar un pretext pentru primele două, iar atunci când e vorba de o abstracție, acesta (subiectul) lipsește cu desăvârșire.

Basarabeană

Motiv de iarnă

În cazul evaluării operei unui artist plastic contează și din ce perioadă istorică este acest artist, din ce școală face parte. Dar până la urmă decisiv e factorul subiectiv, deoarece și noi, profesioniștii, avem preferințele noastre.

– **Ce înseamnă, domnule Ghenadie Jalbă, culoarea pentru un pictor?**

– Cred că în pictură culoarea înseamnă totul (sau aproape totul); dacă nu există culoare, nu există pictură. Sigur că există artiști în a căror operă predomină desenul, alții sunt colorisți de excepție, oricum pictura înseamnă culoare. Atunci când începi lucrul la un tablou, cromatica acestuia depinde de mai mulți factori, inclusiv de mesajul psihologic, chiar dacă este vorba de o abstracție. Cromatica poate fi dictată de un subiect concret. În unele situații subiectul este un simplu pretext, iar cromatica este pur și simplu o preferință a artistului. Mai există și maniera coloristică specifică anumitor artiști plastici. Unii pictori

utilizează gamele reci, alții pe cele calde etc., dar se întâmplă ca în lucrările aceluiși artist, în diferite perioade, să poată fi identificate game cromatice diverse. Exemplu clasic în acest sens este Pablo Picasso, care a folosit o largă varietate de culori și este considerat reprezentant al mai multor curente artistice.

– **Se afirmă că actul de creație autentic reclamă legătura firească dintre limbajul tradițional și cel modern. Cum explicați această „confluență” referindu-Vă, evident, la activitatea Dumneavoastră?**

– Dintotdeauna mi-au plăcut maeștrii vechi ai picturii universale, iar când am descoperit pictura monumentală (murală) din mănăstirile românești, am înțeles care este esența tradiției școlii românești de pictură. Abia când am avut ocazia să le văd, să le contempul, să le admir, m-am pătruns de adevărata și irepetabila lor frumusețe. În general însă este dificil să abordezi problema tradiției în pictură acum, la începutul secolului al XXI-lea. Personal, am învățat meseria (și tot ce înseamnă a fi pictor!) având drept model pictura universală și, atât cât era posibil, pictura românească, iar când mă aflam la Moscova, am fost influențat de către pictorii ruși. După absolvirea facultății mi-am dorit să pictez în spiritul tradiției naționale. Evenimentele care au urmat,

„perestroika”, apoi posibilitatea de a merge în Țară, m-au ajutat foarte mult. Eu, care fac o pictură mai mult sau mai puțin realistă, am preferat să urmez mării noștri înaintași, cum ar fi Ion Andreescu și Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian și Gheorghe Petrașcu, Nicolae Tonitza și Corneliu Baba.

– Kitsch-ul domină încă piața obiectelor de artă de la noi. Căpîi ale unor lucrări sem-nate de artiști celebri – pei-saje, nuduri, portrete etc. –, executate la comandă sau pentru a satisface orgoliul unor preinși consumatori de frumos, se întîlnesc la expozițiile ambulante din centrul Chișinăului, în casele cetățenilor, în localurile publice...

De ce, maestre, este tolerată pseudoarta?

– Întrebarea este ca o ecu-ație cu mai multe necunoscute. Deseori mă surprind constatând că în condițiile propice accesului la informație – prin intermediul presei scrise, radioului, televiziunii, mai nou a internetului etc. – o parte dintre concetățenii noștri (mă tem să zic majoritatea) sunt restanțieri la capitolul artă. Probabil, de vină este și lipsa tradiției, a educației artistice în școală. Vorbeam ceva mai înainte despre Japonia, care a introdus în școli un număr mare de ore privind educația artistică. Cetățenii unui stat care beneficiază de bună educație în domeniul culturii în mod sigur vor detesta kitsch-ul.

Vorbind de căpîi ale unor lucrări celebre, trebuie să facem o precizare: în afară de cele executate de cărpaci, se fac și căpîi la un foarte bun nivel profesionist. Mulți dintre colegii mei, iscusiți mînuitori ai penelului, își câștigă existența pictând la comandă. Sigur că, de multe ori, chiar și artiștii talentați sunt nevoiți să accepte unele compromisuri, dînd curs preferinței și gustului „solicitantului”. Lucrurile acestea se întîmplă, repet, din cauza lipsei de educație artistică, iar puținii oameni care apreciază pictura adevărată, îndeosebi intelectualii, nu au resursele necesare pentru a o achiziționa. Această categorie de

cetățeni evită kitsch-ul, care este „apanajul” oamenilor deveniți bo-gați peste noapte. Din trufie și orgoliu ei își împodobesc locuințele cu tablouri având valoare artistică îndoielnică.

– Și în legătură cu cele de mai sus, vă rog să-mi spuneți, stimate domnule Jalbă, ce în-seamnă libertatea de creație pentru un pictor? În ce situație concretă ea (libertatea) V-a fost îngrădită?

– În concepția mea, libertatea de creație înseamnă a-ți asculta propria inspirație și conștiință în procesul de lucru la o pânză și, ulterior, a avea șansa să expui lucrările ce te reprezintă. În perioada sovietică, după cum bine se știe, nu puteai expune o lucrare dacă nu era în concordanță cu tematica acceptată de regim. Dar, evident, și atunci marii maeștri ai penelului de la noi, precum Igor Vieru, Mihai Greco, Aurel David, Eleonora Romanescu ș.a., au știut să-și impună propria viziune. De fapt, o operă de artă, făcută cu talent și măiestrie, își dobândește singură libertatea.

În ceea ce mă privește, libertatea mi-a fost îngrădită, și nu

numai mie, ci și altor colegi de generație, atunci când ni se blo-cau căile de afirmare, adică nu ni se permitea să participăm la expozițiile organizate de UAP. Erau anumite persoane care supravegheau cu strictețe cine trebuie să participe la expozițiile organizate de oficialități și cine nu. Evident, nu criteriul calității era argumentul pentru a accede în rândul „maeștrilor”, ci devotamentul față de partidul și patria de odinioară. Cum să nu fie afectată libertatea de creație în asemenea situații? Pentru unii, desigur, era inevitabil compromisul. Numai caracterele adevărate au rezistat și rezistă ispitei timpului. Lucrează cu răbdare și perseverență la valorificarea harului dat de Dumnezeu. Nu părerea publicului sau cu atât mai mult a Puterii trebuie să influențeze actul de creație, ci chemarea divină de a da expresie trăirilor sufletești ale omului ancorat într-un segment de viață concret. Un pictor adevărat e dator să surprindă, să immortalizeze inefabilul, dacă vreți, irepetabilul lumii spirituale și, de ce nu, și al celei materiale, în care i-a fost hărăzit să trăiască!

Virgil Nistru ȚIGĂNUȘ

GRIGORE VIERU ILUMINAT DE POEZIE

Acesta este titlul unei noi monografii despre creația cunoscutului poet basarabean. Volumul prof. univ. dr. Virgil Nistru Țigănuș (născut la Adamclisi, Constanța) întregeste numărul exegezelor despre literatura de la noi. Recent apărută la Editura Universității din Chișinău, lucrarea denotă o bună și fină cunoaștere a scrisului din stânga Prutului, implicit a operei lui Grigore Vieru. Drept repere sigure în procesul de interpretare a poeziei lui Grigore Vieru sunt considerate mai multe lucrări de referință semnate de cunoscuți critici și istorici literari, între care Mihai Cimpoi, Theodor Codreanu, Ana Bantoș, Alex. Ștefănescu, Gheorghe Grigurcu, Mihail Dolgan, Stelian Gruia, Fănuș Băileșteanu ș.a. Firește, pentru a-și formula punctul de vedere personal asupra creației analizate, Virgil Nistru Țigănuș recurge – gest remarcabil – la o amplă, dacă nu chiar exhaustivă și onestă trecere în revistă a studiilor, articolelor, notelor de lectură despre poezia viereană, apărute după, dar și până la '89. Astfel, pe fundalul scrisului românesc în ansamblu, autorul încearcă să privească din interior, cu înțelegere și afecțiune, dar și din perspectiva timpului, necruțător cu cei ce plătesc tribut modelor literare, neglijând sau negând valorile spirituale ale neamului, calea parcursă de Grigore Vieru pe ogorul literaturii moderne, în care poezia, purtând

semnătura poetului de la Pererita, are o identitate incofundabilă. Propunem cititorului un fragment din noua carte a unui vechi și sincer prieten al Basarabiei.

Patria – „în templul Limbii Române”

„Ar putea oare să existe, / Neîngrădiți de Limba Română, / Carpații?”, se întreba savantul lingvist Eugen Coșeriu. Pe același itinerar spiritual al conștiinței de sine și în aceeași tonalitate, Grigore Vieru postulează sentimentul eminescian al „țării de dor”. „Ar putea oare să ființeze / Dorul, / Neînconjurat de liniștea / Și frumusețea inimii tale?” (*Ființa dorului*). Poeții trec cu un alt ritm prin

cercurile timpului, încărunțind (detaliu pentru purtătorii de condici), ei se iluminează „așa precum / Luminile preasfinte / Din soare curg pe lumi / Și timpul îl măsoară...”. Mai ales acum, în vremuri invalide, caracterizate prin insuficiență afectivă, goliciune morală, mentalități acaparante (în care sloganul ideologic totalitar ce a pătruns la mijlocul veacului trecut pe a șasea parte a planetei este înlocuit, fără glorie filologică, de sinonime migrând spre substantivul „globalizare”), mai ales astăzi scriitorii trebuie să servească sacerdotal „în templul limbii române”.

„Nu cu fraze și măguliri de florile mărilor se iubește și crește nația adevărată, scria, în 1879, Mihai Eminescu. Noi o iubim așa cum este, cum a făcut-o Dumnezeu, cum a ajuns prin suferințe seculare până în zilele noastre”¹.

După cum Lucian Blaga scria numele Mamei numai cu majusculă, tot astfel caligrafiază Grigore Vieru numele Limbii Române. Acest „om al Duminicii”, la fel ca Liviu Damian, Valeriu Matei, Nicolae Dabija, Nicolae Mățaș, urmați de câțiva *tineri* creatori, se află în solidaritate creatoare cu cei mai buni scriitori de limba română din toate timpurile. „Strălucire de lacrimă și tărie de diamant are înțelepciunea adevărată... S-a obișnuit lumea cu frumusețea și suferințele Limbii Române așa cum s-a obișnuit cu răstignirea și învierea

lui Iisus Hristos”² – spune cu sensibilitate stilistică Grigore Vieru.

Continuitatea spirituală autentică nu este asigurată doar de viziunea, distincțiile și imaginile artistice, ci și de orizontul de afectivitate: „Din mila, din dragostea și dăruirea Limbii Române am răsarit ca poet. Limba română este destinul meu agitat...”. Nu poți să scrii ca Ion Barbu, ca Bacovia, ca Mazilescu, Baltag, Ivănescu, Tomozei, Buzea și Abăluță, sau ca destructurațiștii de astăzi, nu poți să „suzpenzi” ochii și mintea „referentului” când, de jur-împrejur, ascuți o limbă cu „semne” și tonuri „moi” și „tari”, cu o căzută, sluită sonoritate, ca să nu mai vorbim de „vocabulary” și topica năimită după cine-știe-ce configurații lexicale. „Aș putea să îndur toate nenorocirile revărsate asupra Țării mele, afară de una singură: *asuprirea limbii strămoșești*”. Din păcate, „obișduirea” graiului străbun a început în anii de școală, în trecutele regimuri.

Identificându-se cu un ideal creator, de rezistență națională, în unitate cu expresia emoțională a celei mai cunoscute poezii a lui Alexie Mateevici, discursul lui Vieru se sprijină pe sentimentul „dreptății pentru români”: „Strâmbul dascăl”, ieșit parcă dintre decururi putrefiate, își urăște școlarii ce i s-au dat în grijă atunci când, urmând o curată chemare lăuntrică, ei privesc „către crinii

latinești”. Neadevăr și atingere septică – iată formele „teascului” („slugarnicii tăi clești”), sub care au fost strivite multe, prea multe destine de copii:

„Și din gură și din carte
Cum mințitu-m-ai mereu,
Cum urātu-m-ai de moarte...”
(*Cântare scrisului nostru*).

Într-o uluitoare combinare a minciunii instinctuale cu plăcerea belzebută, învățăceii erau convinși de stăpânii învățătorilor lor că românul „de dincolo de Prut” este „dușman, nu frate bun”. Derutați, sărăciți de istorie și de limba strămoșilor,

„Credeam că un noroc
e plaga,
Un bine graiul cel sluțit.
Citesc azi pe Arghezi, Blaga –
Ce tare, Doamne,
am fost mințit!”
(*Scrisoare din Basarabia*).

Folosirea, legitimă, a numelui autorului **Trilogiei culturii** are, dincolo de culoarea sonoră conferită de context, rolul de a proiecta mărturia poetului din Basarabia pe un fundal de autoritate spirituală. Reîntoarcerea la Patria cea adevărată (între hotarele „Doinei”) presupune asumarea multipleror erori, delimitarea de iconodulia „marelui frate” războinic, ridicarea sufletului românesc din golurile în care a fost scufundat tocmai de către trădătorii de neam, de către „înnodații nerușinării”:

„*Ei* ne hăcuiră *graiul*
Și doina și harta...
Ei datina o spurcară...
Ei gâtuiră prădalnici
Biserici frumoase,
Ei ne-au mânat spre Siberii
Cu pistolul din urmă...
Ei au dus *omul la ocnă*...
Ei otrăvesc pământul
Și *izvorul*...
Ei se urcară pe ghebul
Numelor noastre
strâmbate...”.

Cuvintele poetului nu se pot acoperi de roua bucuriei și nici de vraja muzicală atunci când nelegiuții profanează vechi morminte, când au ajuns la un superlativ al agresiunii: „prin *lacrimă* graniți / trag și-n două o taie!”.

În aceste contexte dramatice, eleganța și profunzimea metaforelor și temelor consubstanțiale din poezia lui Vieru constituie o lecție de patriotism genuin. Astfel, *lacrima* cunoaște o sugestivă cuprindere lirică: *graiul*, *doina*, *harta* (României furate), *datina*, *biserica*, *izvorul*, *pământul*, *omul*. Așadar, lacrima grăitoare pecetluiește sfințenia suferinței, în alte timpuri minți, mâini și vorbe pornite din pânțele, tulburate de ură, lăcomie, necredință smulgeau irisurile sfinților din frescele sfintelor mănăstiri bucovinene; tot astfel vrăjmașii mai noi ai românilor au smuls scrisul latin „din sângele ființei” nemuritoare:

„Ochii lui cei ai uimirii,
Când i-ați scos și nimic
Ați scos ochii nemuririi...”

Vânturați de prin toate cotloanele unui imperiu agonice, cu pretenții hegemonice, noii administratori, descălecați de pe tancuri „sub licență”, își imaginau că în fărâma de țară au găsit „un deșert”: „Iar voi l-ați semănat cu flori...”

„Deșertul” crește numai în gândirea găngavă; în Moldova trăiește însă un popor milenar, cu obârșie mitologică:

„Venim din Marele Poem,
Noi nu râvnim alt Râu
și Ram...”

(*Inscripție pe stâlpul porții*).

„Într-adevăr, noi suntem moldoveni – îi răspundea Eugen Coșeriu unei măicuțe basarabene, speriată de numele „român”. Dar *toți moldovenii sunt români*”.

Într-un anti-colind, literele carbonizate („florile negre”) împietresc în evocarea tragicului destin al artei basarabene:

„Ne-au pus *strajă*
la fereastră
Lerui, florile negre!
Și spuneau că-i
sora noastră

Ne-au adus *necurăția*,
Dar ziceau că îi *frăția*,
Sârme mă tot înveliră,
Mi le-aduseră ca liră,
Băum *apă numai tină...*”

În ultimul vers, simbolul are limpezimea dramatică a *Psalmului*

102 tradus de Dosoftei în cadențe folclorice. („Am mâncat pâine de zgură / Și lacrimi în băutură”.)

Accentele întrețin arderea vie înlăuntrul graiului și impun prezența sensibilă a creatorului:

„Suflu în jărăticul
Limbei Române
Atent mereu
Să nu moară
Focul cel sacru...”

(*Jărăticul*).

Poetul știe că naturile războinice sunt preocupate mai întâi de risipirea sentimentului național. De aceea el pledează pentru trăirea în adevăr și redobândirea demnității naționale. Am făcut multe compromisuri („traul de cârțiță rămând”), am desenat „stemele cu spicul aplecat spre sacul cotropitorului, am trecut, uneori cu voia noastră, prin înjosiri. Alături de poezii generației sale, Grigore Vieru îmbogățește fresca istoriei noastre cu imagini (filtrate în lungi ani de studiu, de febrilitate creatoare și de speranță). Ele sunt în măsură să sporească sensibilitatea artistică și să antreneze gândirea lectorului pe calea cunoașterii de sine:

„...din suferință-și ia ființă
Vecia-n care credem...”

„Muțesc privighetorile,
mierlele, cucii,
Sângeră în biserici
icoana, pistolul...”

„Pământule, tu cel de glorie,
Te caut prin străvechi istorii,
Că-n vremea noastră,
de acuma,
Ce-a mai rămas din tine?
Huma...!”.

„Bătrânii care se roagă
sa moară.
Eclipsă de pâine (...)
Dorul de veșnic repaos
Al martirilor”.

Aceste versuri amintesc de o frază lirică de o emoționantă transparență. „Eu scriu la ora când dorm temnicerii”, mărturisirea sensibilul poet Gheorghe Tomozei. Poezia, înțeleasă ca sacrificiu asumat, supraviețuiește blasfemiilor și neobositelor cazne la care o supun felurii torturari. Moartea celor doi tineri artiști basarabeni în plină lumină creatoare, Doina și Ion Aldea-Teodorovici, truverii „scrisului latin”, echivalează cu o ofrandă pentru făptura românului „înfășat” în sârmă ghimpată. Colții de fier au trecut prin trupuri, și prin cântec:

„Plecat-au totuși neînfrânți,
Căci îndrăgitu-i-au cei mulți”
(*De dor*).

Pomenindu-i creștinește pe „toți adormiții Patriei”, Grigore Vieru schimbă, într-un fel, retorica repausării. Cei jertfiți ies din condiția lor abisală și revin, simbolic, în viața umiliților și nedreptățiților din această lume:

„– Luați și mâncați și beți

Din pâinea și vinul
Răstingnitelor trupuri
Și înviați întru
Nepieritoarea slavă
A pământului
ce vi se cade...”
(*Poate numai atunci*).

Textul este închinat unui scriitor ieromonah de la mănăstirea Sihăstria, P. C. Ioanichie Bălan, cel care, în notele despre pelerinajul său în Grădina Ghetsimani, consemna marea dramă a omului modern de a rămâne dincoace de tărâmul rugăciunii. Iisus rămâne, prin ingratitudinea noastră, încă o dată singur: „Te rogi singur în această grădină a lumii, iar ucenicii Tăi dorm și noi dormim! Pentru aceea „au intrat lupii răi” în turma Ta și sfâșie unitatea Bisericii și „amăgesc pe mulți”, iar noi dormim! Scoală-ne din somn, ca să priveghem și să ne rugăm împreună cu Tine”³.

Poetului (*Omul de lacrimă*) i-a fost dat să trăiască neresemnat în plină vreme valpurgică și să treacă prin conglomeratul de obstacole piezișe. Lovind în cadranele timpului cu „piatra ce pretindea moștenirea”, mohorâții stăpâni „mutau ziua dintr-un loc în altul, / zăpăcind-o definitiv”. Scriitorul nu e indiferent la șirul de fărădelegi și „supliniri” valorice abuzive dispuse de impertinența unor personaje gălăgioase. Proba ignoranței lor o reprezintă acest portret alcătuit din nonsensuri:

formiști” din literatura „vest”-pruteană. Poezia patriotică le apare „un sector pe cât de stereotip, pe atât de inert, iar Ioan Alexandru, Marin Sorescu, Nichita Stănescu sunt raportați la contextul „poeziei patriotarde”. De pildă, poetului *Imnelor iubirii* (biruitor prin suferință și moarte asupra denigratorilor) i se impută limbajul... obscur: „obscurizarea arhaizant-etnografică a discursului atinge cote maxime, îmbinându-se de vâscozități proto-croniste”⁴.

Într-o impudică demonie a limbajului „post-decembrist” sunt citați marii biruitori ai generației actuale: „Ce frumoasă ești, fă, Patrie (...) / nimeni nu dă atât de dezinteresat din picioare”. Un alt premiant (în țara sa) publică asemenea șiruri de vorbe: „O să scriu un poem care / o să te distrugă, România / și el o să fie tradus, România / o să fiu singur și o să fiu nebun și / o să mă sinucid! //... Nu cred că există Dumnezeu, România...”. De la jertfa din iubire a lui Bălcescu (care purta cu glorie tăcută povara sacrificiului pentru patrie) la aceste declarații demonice și însăilări lexicale (în care „am sărit” peste licențiozități) sunt ample distanțe. Cei ce încurajează un asemenea tip de „literatură” ar trebui să-și amintească, din anii de școală, că nimeni nu trebuie să accepte jignirea **mamei și a patriei** „Gurii actualității ar fi avut un mare succes dacă i-ar

fi învățat pe „premianti” să evite tot felul de cacofonii și să înțeleagă un adevăr simplu: adevărata iubire, nefiind satanică, nu „se exorcizează”.

„Pentru a fi periculoase, sublinia scriitorul Sydney Smith, greșelile trebuie să conțină o mare doză de adevăr.

Numai printr-o asemenea tovarășie ele pot avea o largă circulație”.

Aron Cotruș a scris *Rapsodia dacică*, iar pruteanul Ion Pillat meditația *De-o fi să fie raiul*. Erau poeți obscuri pentru că își venerau prin metaforă patria?

„Poezia lui Vieru, sublinia în urmă cu un sfert de veac Marin Sorescu, este și o lecție pentru mai tinerii creatori care se avântă prin preerii nevăzute niciodată, fără a reuși să miște o frunză din sensibilitatea noastră. Singura tresărire valabilă este cea pe care ți-o poate da bătaia inimii”⁵.

În ritmul acestei „bătăi de inimă” și în versuri asonante rostirea poetică figurează o nouă metaforă a căutării (prin „mărăcinișul” falselor străluciri) a ideii de patrie:

„Trecui prin
Mărăcinișul cel fără capăt
Al sângeroaselor stele
Aduse de vânturi.
Am mucenicit ca Hristos
Pe crucea suferinței
Ca să ajung la tine,
Țară”.

(*Ca să ajung la tine*).

Descoperirea Țării a reprezentat pentru Grigore Vieru un triumf estetic și existențial. Imaginea surprinde împrejurarea împărtășirii simbolice din vechea întemeiere românească:

„Dunărea mea
în marea mea se varsă
Asta în carte scrie.
Dar cartea a fost arsă”

(*lată și urmele*).

Expresivitatea (sensuri și muzicalitate) îmbogățește „tabloul” lirismului vaticinar:

„Ca sufletul mamei,
Măreți și deplini
sunt Carpații (...)

Spun bună seara
Carpaților verzi,
Acestor pietre tăcute,
Acestor brazi drepti
Tainic vind...”

(*Spun bună seara*).

În unduirea timpului (confeșiunea proiectează perspective panoramice asupra istoriei românilor) luminile începuturilor par covârșite de melancolia litaniiilor contemporane. Sacrificiul are astăzi culoarea și statornicia cuvintelor:

„Iubirea de Țară
Nu se mai semnează
Cu sânge.
Moare zăpada,
Moare zăpada-n Ardeal...”

(*Pe munte, pe vale...*).

„Pentru Grigore Vieru, întregul Univers nu are decât un singur nume – Basarabia –, de ace-

ea toată poezia sa e sentiment și gând simbolizat” – scrie Vasile Bardan. „Rădăcini și ecouri ce duc până la *Doina* lui Mihai Eminescu se disting în poemul *Ridică-te*, unul dintre textele cele mai pline de tragism... Bătută ca vita pe spate / Cu biciul legii strâmbate”⁶. Grigore Vieru scrie numai despre experiențe personale.

Poetului și eseistului Viorel Dinescu i se închină în ultima antologie lirică o elegie (*Rana*), în care sentimentul *întregului* se constituie din fragmente de nemărginire: „Mersul măreț al Dunării, / Frumusețea Carpaților, / splendorile Patriei mele...”.

În mișcarea vremurilor, multe se risipesc, însă nu toate elementele vor intra în deriziune: „Zăpezi se vor topi, / Va ninge din nou, / Alte pete roșii de sânge / vor privi din zăpezi / Spre un alt viitor. / După numărul lor / Vom ști / Câți români / în Țară-au rămas / Și câtă Basarabie / Acasă-a ajuns”.

Este nedrept – spune poetul-profesor – să *înveți copilul cum să moară pentru Patrie înainte de a-l învăța cum să trăiască pentru ea*, înțelepciunea dascălului întrece speculațiile oricărui pretențios „inventar” filozofic din care totuși copiii lipsesc.

A trăi pentru patrie reprezintă a fi în consonanță desăvârșită cu valorile ei. Convinși că fac parte dintr-o nebuloasă a prosperității globale, mulți tineri de

astăzi își împrăștie anii așteptând zadarnic împlinirea, pe Net, a dezideratelor; rătăcesc (în vehicule moderne, strălucitoare), își modifică brutal și neinspirat înfățișarea în căutarea sinelui vândut pe nimic. Scriitorul onest, înainte de a-și număra „sponsorii”, premiile și „fanii”, se cuvine să-și strige copiii și să-i încredințeze că, în haosul sonor, înveselitor al prostiei și necurăției este cuviincios să trăiești simplu, să înveți fără înțetare, să muncești, să-ți iubești părinții și pământul de unde vii, adică să te asemeni cu simbolurile primordiale:

„...Tunet să fii
Ploaie să fii
Lumină să fii...
Ca să ai dreptul de
a săruta acest pământ
îndurerat
de-atâta rod”

(*Dar mai întâi*).

„Câtă zăpadă și câtă țară în copilăria mea!”, se destăinuia cititorilor săi fiul Eudochiei din Pererita Hotinului. „Nimeni vechimii / Nu poate să ne smulgă”, își încurajază acum poetul contemporanii înspăimântați de tăvălugul celor puternici, celor șovăitori sau naivi.

Românii „de dincolo” (indiferent cât de amplă este aria acestui adverb – Ismail, Cernăuți, Herța, Timoc, Banatul sârbesc, Sudul Dobrogei...) și-au creat un anotimp al patriei matriciale. Aici „lumea dinlăuntru” o acoperă pe

cea „din afară”, închipuirile verii și toamnei, ale iernii și primăverii se supun unei fenomenologii înalte. Ca în *Revederea eminesciană*, Dunărea conservă cadența veșniciei. „Chiar dacă – debutează o glosă a poetului Grigore Vieru pe marginea unei cărți a lui Fănuș Neagu – ne-ați smulge / Limba din gură, / Ar rosti Dunărea noastră, / Tot ce se cade rostit – / Așa îngerul a strigat”.

Ființa apelor este o prezență esențială în spațiul poeziei românești. Pentru Grigore Vieru ele au chip de copii și poartă „slava și izbânda” neamului, în respirația râurilor, poetul se simte „mai în Țară”.

„Suntem! Venim! Am răsărit!” reprezintă verbe ale dăinuirii prin izvorârea fără de sfârșit. Patria de ape curgătoare nu poate fi împiedicată de nimeni să-și înalțe rugăciunea până în adâncurile cerului. *Prutul*, fratele poetului, își schimbă, ca-n basme, chipul; planurile undelor filtrează lumina și, prin cristalul transfigurat, zărim țara visată de peregrinii prin timp:

„De-ai curge, tu, *Prutule*,
De-ai curge pe *Nistru*
Să nu mă mai desparți
De frații mei!

De-ai curge, tu, *Prutule*,
De-ai curge pe *Mureș*
Ca liber să pot asculta
Cântecul nostru,
Cântecul neamului meu!

De-ai curge tu, Prutule,
De-ai curge pe Olt...”.

„Suferința m-a ajutat o singură dată în viață – își amintește poetul – atunci când am trecut Prutul”. Există o suferință la limita perceptibilului. Prutului i-a rămas să *spele pietrele*, atâtea câte mai sunt; pe celelalte *pietre* stăpânii *Le-au scos și le-au preschimbat / în pietre de hotar*:

„Ei au inventat
Lacătul de apă
Și cheia care încuie.
Cheia din care izvorăște
Ceața și negura.
Aproape că ne-am obișnuit,
Doamne,
Cu lacătul de apă...”.

Aceste *metafore ale închiderii* părănd, poate, unora paradoxale, sunt semne ale hazardului din istoriile „moderne”. Un „lacăt de apă” spânzură de țevile diverselor „pușcoace” de peste *Nistru*, râul leonian *cu o apă foarte limpede, dar grea* (cum o descrie Cantemir). Temuții purtători de arme exterminatoare nu au cum să înțeleagă că au existat părinți care înainte de a sfârși în țepușele roșii, în urma nesfârșitelor suferințe, și-au încreștinat copiii lângă râurile hotarelor. Dar, pe unde odinioară hălăduiau în muzici dulcele, lihnii de puterea bogăției, turcii, se răsfață altă lume care și-a botezat pruncii cu prenume transcrise din condicele asupritorilor lor – probabil nu nu-

mai pentru a le linguși orgoliile. „Cataloagele” istoriilor (trecute și prezente) sunt pline de asemenea transcrieri. Cine își imaginează că această inutilă probă de loialitate era răsplătită de ocupanți ar trebui să-și amintească de replica lui Stalin la intervenția unui demitar comunist: *sentimentul recunoștinței îl au doar câinii...* Poate nu întâmplător marele scriitor rus Bulgakov a lansat pe „traseul” misterelor comuniste sintagma „viața de câine”. „Mâncat de lupi, ești oaie, zice Vieru; mâncat de porci, nici oaie nu ești”, îl însoțim pe poet pe traiectoriile filologice ale Mișcării în infinit: „Românul nu știe câtă țară a rămas în țară, nu știe nici câtă moarte îl așteaptă. La baza patriotismului stă un sentiment cât se poate de firesc: cel al statorniciei, însuși Dumnezeu este un patriot al Cerului”⁷.

Solidaritatea destinelor care nu s-au supus distorsiunilor din „răsăritul rourat” al Basarabei se aseamănă, credem, cu mireasma curată a „busuicului sălbatic” și a „pâinii calde”:

„Mănânc din aceeași pâine
Cu Patria,
Dacă nu mănânci
Din aceeași pâine cu ea
Atunci sau pâinea
Sau Patria
Nu este a ta”.

Într-un discurs vaticinar modern nu se rostesc sentințe. Crezul patriotic se arcuieș-

te sub silueta limbajului metaforic:

„Aud în răsăritul rourat
Cum strigă dorul-dor
Spre Basarabia,
Spre suferința ei,
Eu însumi preschimbându-mă
În liniștea,
În răbdătoarea ei lacrimă”
(*Liniștea lacrimii*).

În dimineața încă nelimpezită cu rouă, metafora „dorului-dor” (coborând din Ardealul cu „nebănuitele trepte”) are pulsație tragică. De la *strigăt* la *liniște* există în poezia basarabeană actuală un spațiu măsurat cu traiectoria lacrimii. Amprenta ei acoperă vederea, ruinează egoismul, rafinează timpul. Bătrâna patrie își trăiește în lacrimi liniștite diminețile speranței.

Distincția (accesibilă) lirismului lui Grigore Vieru este probată prin naturalețea cultivată fără ostentație „postmodernă”, prin claritate și finețe. Patria (de cuvinte) nu supraviețuiește oricum. Spiritul aventurier al celor ce se folosesc de noi „strategii” culese din cărți de poietică formalistă, care își încarcă frazele cu felurite barbarisme, nu-și ascund jena de a fi comparați cu valorile tradiționale. Această conduită se întâlnește adesea – și nu numai în literatură – cu voluptatea (artificială) a negării valorilor, cu imitarea deghețată a modelelor (de preferință a celor zgomotoase), cu mistificarea

și impostura. Sunt persoane care, luându-și ca reper un anume stil (deconstructiv), și-au propus să forțeze gustul public (prin tehnicile manipulării rafinate) și să-l încorseteze cu „actanții” proprii.

Conștiința morală a poeziei (așa cum a fost conturată de Maiorescu și de Eugen Lovinescu), perseverăm să credem, este liberă de asemenea deformări și diversiuni. „Din ceea ce știm – ceea ce nu știm este Lumină” scria Daniel Turcea. Uneori această formă a adevărului artei coboară „în liniștea / în răbdătoarea ei lacrimă”.

Voievodalul „steag al neamului” rămâne pe un liman de „înghețate lacrimi”. În „fântâna părăsită / a Limbii române” unii au aruncat hrisoavele și numele martirilor, inclusiv ale celor care au ars pe rugurile înălțate din propria ființă.

Fiecare Țară se vede de pe muntele ei, repetă, odată cu înțelepții lumii, Grigore Vieru. Pentru românii de pretutindeni, el este acela în care „luminile preasfinte / Din soare curg pe lumi / Și timpul îl măsoară...”. „Dumnezeu s-a interesat de Eminescu, le reamintește poetul amnezicilor. Dacă n-am fi așa de inerți, ajungeam demult la arhivele cerești”.

Conștiința tânărului scriitor a reprezentat, încă de la debutul studentesc din revista „Convorbiri literare”, premisa unei propensiuni a spiritului românesc spre universalitate. Metafora *muntei*

de marmură solară care se contopesc cu șirurile de cuvinte ce se unduiesc pe „spațiul mioritic” „sub un cer cu stele sudice” recomandă, de asemenea, valoarea unui poet cu acces la „arhivele cerești”, într-o „respirare” dialogată a lui Nichita Stănescu, poetul „înțelepciunii” cu „aripi de ceară” era numit „cerul” înconjurat de „păsări călătoare sub văzduh...”. Inspirat de solemnitatea metaforică a definiției stănesciene, Grigore Vieru încheia fraza cu gravitate: „Nu pot să nu mă ating de el. Lupta cu el îmi dă din el tărie să exist”⁸.

Doina eminesciană reprezenta pentru autoritățile anxioase un text subversiv. Poetul basarabean insistă, la rândul său, asupra stării de incompatibilitate între adevărul neamului și puterea totalitară: „Doina mi-o furară / Cu străvechea și frumoasa Țară”. „Frate” (întru cinstirea limbii române) și „părinte” spiritual, Mihai Eminescu deschide „casa mare” a Basarabiei cu himerica „floare albastră” a poeziei:

„Acum am și eu pe lume
 parte:
 Pot îmbrățișa măiastra-ți
 carte,
 Știu că frate-mi ești și-mi
 ești părinte
 Acum nimeni nu mă
 poate minte...”
 (*Eminescu*).

Stăruie în memoria cititorului lirismul thanatic al *Legământului*

lui Grigore Vieru, o reflecție-confesiune care dezvăluie uniunea cu autorul sextinei *Se bate miezul nopții*:

„Știu, cândva, la miez
 de noapte,
 Ori la răsărit de Soare
 Stinge-mi-s-or ochii mie
 Tot deasupra cărții Sale (...)
 Ci să nu închideți cartea
 Ca pe recile-mi pleoape.
 S-o lăsați așa deschisă...
 Așezați-mi-o ca pernă
 Cu toți codrii ei
 în zbcucium”.

Tonul șoptit, scrisul inspirat de măsura „ceasornicului” cresc dovedesc relevante legături lăuntrice cu creația lui Mihai Eminescu.

„Singură, tăcută”, veșnicia se așterne peste destine și covârșește tot ce e trecător. Ea protejează credința, memoria tragică, semnele sapiențiale ale neamului: ontice *cuiburi de lut* clădite din metaforele de revelație ale lui Lucian Blaga, „icoana” și „frunzele psalmilor” lui Tudor Arghezi, „apa-vioară” a lui Enescu, „o tăcere atât de afundă”, cioplită în piatră voievodală de Brâncuși:

„...se aud Carpații spre
 seară
 Cum, aplecându-se, aștern
 umbra
 Pe masă,
 Curată și răcoroasă”
 (*Brâncuși*).

Aflat, cu brațele grele (de

carte și de timp), la cumpăna dintre *lumina străveche a țării și lumina ei neînceptă*, poetul privește la cadranele florilor și spune împreună cu filozoful Constantin Noica: „Din ceasul acesta încep să curgă lucrurile”. Curg, transparente, roiurile de anotimpuri (ce se grăbesc, se pare, la întâlnirea cu transcendența) în întreaga creație a poetului basarabean.

Imaginea patriei are, în opera lui Grigore Vieru, distincția simplității. Dar, chiar în acest timp, un tânăr poet (publicat în reviste-fanion) se declară fascinat de o carte intitulată **Arta scalpării**; un altul, regizându-și o postcioraniană celebritate, îmbrățișează „ideea” că „viața e *nașpa*, imposibil de trăit și că te plictisești...”⁹. Mulți „oameni de bine” se laudă la TV că nu au citit și că nu vor citi nici o carte. Abia așteaptă să plece în... Europa (ca să citească profund conținutul etichetelor). Nu au avut când să afle că ei sunt urmașii celor mai distinși europeni. Ne întrebăm încă o dată: cine este interesat ca tinerii să nu-și cunoască istoria? Într-o lume a voluptăților ieftine și a artificiilor infernale, puritatea materiei renăscute pe calea dintre pământ și cer produce „laureaților de profesie” o stare de disconfort, în schimb,
 „Oamenii la noi
 Primăvara
 Scot din malul Prutului
 Lut pentru casă:
 Îi scot pe *străbunii noștri*

Prefăcuți în lut.
 Pe urmă
 Frământă, dureros, lutul...”
 (Casă).

Grigore Vieru preia o tradiție fără echivalent în cultura Basarabiei, dar nu are orgoliul să fie considerat „preot deșteptării” ca Andrei Mureșanu, tribun precum Goga sau Cotruș și nici bard furtunos ca mulți dintre congenerii săi. Rar își înzestreză textele cu imperative, în locașul istoriei, al graiului și nădejdlor românești; el servește, abia nevăzut, în apropierea porților împărătești ale gândirii sacre de pretutindeni, deîmpreună cu flacăra pe care o păstrează, pentru ca să nu i-o împrăștie „suflarea rece” (impostura, stupiditatea, perversiunea). Rugătorul poate fi văzut: nu a ostenit, ci a îngenunchat.

Cu smerenia *firelor de iarbă* poetul contemplă „steaua de vineri” a pătimirii și a iertărilor, pentru că, iată:

„Vine un timp
 când Luna se lasă
 Pe chiar umerii noștri
 Și ca piatra ne apasă.
 Și vine o tihnă
 Nesfârșit de lungă
 Peste brațe și frunte,
 peste pleoape,
 Atunci ne-acoperim
 Cu ce-avem mai frumos și
 Mai aproape:
 Cu *niște ape, c-o doină,*
C-un codru, c-o luncă...”
 (Dar vine un timp).

„Adâncile lumine”, suferința, înfrângerile, repetabila asumare a scăderilor și a ingenuităților, a rigidităților, delăsărilor, dar și deschiderea generoasă către alte expresii ale culturii (nu neapărat globalizante) de la cumpăna mileniilor, spiritul rar al prieteniei și bucuria muncii literare neobosite recomandă creația lui Grigore Vieru în ordinea valorilor românești actuale.

Această încredere în prestigiul spiritualității naționale îi motivează rolul în Cetatea literelor:

„Dreptatea nu-i
la fundul mării,
Ea este la un pas
de noi...”¹⁰.

Este adevărat că „frumusețea literară se datorește cuvintelor”¹¹, dar actul creației rămâne un univers secund al adevărului. Pentru români, adevărul se identifică decisiv cu Logosul întrupat, cu istoria milenară, cu natura fascinantă, cu patria spiritului.

NOTE

¹ Mihai Eminescu, *Suprema lege*, în *Timpul*, 27 mai 1879, republ. în *Opere*, III, ediția I. Crețu, Editura Cartea Românească, 1939 cu titlul *Conservarea naționalității – suprema lege*.

² Grigore Vieru, *Strigat-am către Tine*, p. 375.

³ Arhim. Ioanichie Bălan, *Pelerinaj la Mormântul Domnului*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994, p. 28.

⁴ v. revista *Cuvântul*, anul XII (XVII), nr. 4 (346), aprilie 2006, pag. 4.

⁵ Marin Sorescu, *Grigore Vieru și lirica esențelor*, în vol. *Grigore Vieru, Izvorul și clipa*, Editura Albatros, 1981, p. 8.

⁶ Vasile Bardan, *Grigore Vieru – fiul lui „A fi”*, în revista *Viata Românească*, anul XCIV, ian.-feb. 1999, nr. 1-2, p. 135-139.

⁷ Grigore Vieru, *Mișcarea în infinit în Strigat-am...*, p. 385-386.

⁸ Victor Crăciun, Postfața la vol. *Grigore Vieru, Rădăcina de foc*, Editura Univers, 1988, p. 354.

⁹ Fragmente din articolul *Tinerii scriitori analizează cărțile la „modă”* în pagina de cultură a cotidianului *Adevărul*, 31 martie 2006, pag. 3-8. Un sondaj CURS (III 2006) decretează: „Unul din 10 români nu are nici o carte în casă”. Iată o propoziție ce asociază opacitatea „educației” culturale actuale cu plăcerea negației întreținută de „o media” înfometată de euro-subinteligentă.

¹⁰ Grigore Vieru, *Decembrie cel Sfânt*, în revista *Literatura și arta*, nr. 2, Chișinău, 11 ianuarie 1990.

¹¹ Vladimir Streinu, *Înseninări libere*, în *Pagini de critică literară*, IV, Editura Minerva, 1976, p. 488.

MEMORIA TRECUTULUI ȘI... A PREZENTULUI

Presa din România și, mai recent, din Republica Moldova (în special după lansarea la Chișinău în această toamnă a cărții *Născut în URSS*) a consemnat un eveniment editorial de excepție. Este vorba de cartea lui Vasile Ernu (V. Ernu este născut în 1971 în Odesa. Absolvent al Facultății de Filozofie (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 1996); master în filozofie (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 1997). A fost redactor fondator al revistei *Philosophy & Stuff* și redactor asociat al revistei *Ideea artă + societate*. A activat în cadrul Fundațiilor Ideea și Tranzit și al Editurii Ideea. Actualmente lucrează în cadrul Editurii Polirom). Având peste 30 de recenzii sau referințe critice, cartea de debut a lui Vasile Ernu stabilește un fel de performanță, numele autorului fiind pe larg mediatizat. Evident, cititorul ar putea să se întrebe: care este motivul ce provoacă multiplele și diversele interpretări ale noii scrieri? Pentru a evita un răspuns subiectiv, preluăm câteva opinii semnate de cunoscuți comentatori ai procesului literar actual, dar și un fragment din amintita lucrare, mai puțin accesibilă, cu regret, publicului larg: volumul *Născut în URSS* de Vasile Ernu, tipărit la Editura Polirom din Iași (format A5, 272 p.), se vinde la librăriile din Chișinău cu prețul de 113 lei (circa 10\$).

* * *

„*Născut în URSS* e una dintre rarele lucrări postdecembriste care încurajează rezistența critică împotriva caricaturizării propriului trecut, împotriva autocolonizării spațiului cultural românesc cu ideologeme preluate din repertoriul «taberei victorioase» a Războiului Rece. Raritatea unor asemenea apariții vreme de cincisprezece ani de «libertate» postcomunistă și felul în care majoritatea reacțiilor de până în prezent urmează același format, ținând întâi să se dezică de «comunism» înainte de pronunțarea oricărei interpretări referitoare la textul însuși al lui Vasile Ernu, sunt, de altfel, indicii directe ale greutății ideologice care apasă și limitează câmpul cultural românesc actual.

(...) cartea lui Vasile Ernu nu e doar o încercare de a reda o «față umană comunismului», și nici o simplă recuperare comercială a nostalgiei. Avem de a face cu un act real de anamneză, mulțumită căruia autorul refuză să reducă la un principiu-monolit ceea ce a fost o experiență multiplă, complexă”.

(Ovidiu ȚICHINDELEANU,
Născut în URSS, trăiesc în România,
Observator cultural, nr. 71, 6-12 iulie 2006)

* * *

„Există în cartea lui Ernu ceva care să-l separe atât de radical de arheologiile subiective din *O lume dispărută*, *Cartea roz...* sau *Cartea cu euri* și să-l atașeze mai degrabă „ostalgcilor” redegiști, nostalgicilor polonezi sau maghiari? În mod sigur. Asta e și diferența care sare în ochi la această carte scrisă (totuși) în românește și având multe acorduri de fond și de substanță cu memoria exorcizatoare pusă la lucru în cărțile autorilor români. Vasile Ernu însă, scriind o carte de autor, și nu una în care perspectivele subiective, fatal dispartate, se adună într-un caleidoscop semnificativ, își asumă o retorică a nostalgiei. Perspectiva, tonul și memoria critică sunt dictate de această retorică a nostalgiei ironice care-și conține propria contradicție. Vasile Ernu știe că nostalgia *nu* e cel mai important sentiment pentru *homo sovieticus* (care a rămas), căci «nostalgia este o utopie îndreptată spre trecut, pe când el lucrează cu utopii îndreptate spre viitor». Vasile Ernu mai știe, la fel de bine ca teoreticienii nostalgiei, că aceasta e imposibilă întrucât «pentru noi, *homucuușii*, nu mai există *acasă*». Și crede că, teoretic, «nostalgia nu este departe de ironie, căci ambele lucrează cu dubla contemplare a obiectului și subiectului», credință care-i justifică perspectiva nostalgic-ironică. Doar că nostalgia nu înseamnă o formă (chiar fictivă sau reconstructivă prin limbaj) de întoarcere într-o patrie pierdută, ci chiar durerea de-a nu mai putea s-o faci (în nici un fel) vreodată. Iar ironia față de propria durere (retorică) relativizează până la disoluție și obiectul, și subiectul durerii, pe care o contempli, astfel, cumva detașat”.

(Simona ȘORA, *Marea ignoranță, Dilema Veche*, nr. 127, 30 iunie – 6 iulie 2006)

* * *

„Autorul preia un prefabricat uman, «homo sovieticus», descriind și interpretând prin aceasta grilă viața în URSS. Cetățeanul care stă la cozi și bea litri de votcă merge la «tualetul public», e mândru de progresele științei sovietice și de superioritatea scolii sportive, jură pe Lenin, se teme încă de Stalin și spune bancuri cu Hrușciov.

Pe trunchiul tare, bățos al mentalității sovietice sunt «altoite» experiențe personale, transcrise pe un ton ambiguu, ironic și melancolic. E un râsu’-plân-su’ pe care îl cunoaștem destul de bine, o jale schimbătoare ce definește exact amalgamul de sentimente cu care ne retrăim trecutul.

Vasile Ernu se desparte de comunism râzând mânzește, iar nu în stilul sforăitor de pe malurile Dâmboviței. Să nu-l acuzăm prea tare că se uită cu mare atenție și cu o anume emoție înapoi”.

(Daniel CRISTEA-ENACHE, *Imagini virtuale. Memoria trecutului și... a prezentului, Evenimentul zilei*, 22 septembrie 2006)

Vasile ERNU

NĂSCUT ÎN URSS

Știința sovietică între *ouăle fatale*
și *inima de câine*

Cu toții îl iubim și îl respectăm la nebunie pe Mihail Bulgakov. Greu poți găsi un scriitor care să te fascineze în așa măsură cum o face el. Cu toții i-am citit aproape toată opera. **Maestrul și Margareta, Inimă de câine, Ouăle fatale, Diavoliada** și multe, multe altele. Vă aduceți aminte de **Inimă de câine** și **Ouăle fatale**. În prima, profesorul Filip Filipovici Preobrajenski îl transformă pe Șarik din câine în om, printr-o simplă operație, iar în a doua, printr-un procedeu tehnologic, ouăle banale sunt modificate genetic și din ele ies adevărați monștri. Ei bine, aceasta nu e o variantă gogoliană a științei și societății sovietice, ci o realitate. Aceste lucruri s-au întâmplat cu adevărat și se mai întâmplă încă sub ochii noștri în multe locuri din lume. Iar ca să le vedeți și să le înțelegeți e bine să nu le citiți nici prin ochelarii politrucilor sovietici, nici prin ochelarii la fel de mați ideologic ai politrucilor liberali. Căci pentru ambele părți suntem niște cobai cărora li se aplică aceeași procedură chirurgicală. Ni se înlocuiesc părți semnificative ale organelor genitale și ale creierului, adică ni se umblă la gândire și dorință, iar când ne trezim, e bine să facem asemenea lui Șarik, să citim invers textul, cuvântul oferit spre lectură. Să citim *ABÂR*. Noi știm ce spunem și la ce ne referim, căci instinctul nu ne minte. Pentru noi *ABÂR* e ceea ce pentru ei e *RÂBA* (pește). E bine să recitim aceste texte și să înțelegem. Dar, de fapt, voiam să ajung la știință, la știința sovietică.

Știința sovietică a produs aceste „ouă fatale”, aceste transplanturi de „inimă de câine”, de gândire și dorință. Ea a jucat perfect jocul dintre cultură și natură. U.R.S.S. a fost, poate, prima țară care a înțeles și a aplicat acest procedeu ce va avea un rol imens în tot secolul XX. Acest procedeu reușește să transforme natura și cultura într-o forță imensă printr-o subordonare politică, ideologică. Odată încărcate cu o semnificație politică, cultura și natura devin niște forțe incomensurabile. Știința sovietică a jucat această carte perfect, chiar cu riscul de a crea mecanisme producătoare de „ouă fatale” sau „inimi de câine”. Fraze de tipul „Știința a demonstrat că...” au devenit o armă mult mai puternică decât rachetele nucleare. Acest gen de argumente pot să devieze

ori să controleze traiectoria a ceea ce e mult mai mult decât o armă, și anume conștiința.

Legitimarea științei sovietice a fost, firește, controlată perfect de noua putere. Așa cum vechea lume, vechea clasă era distrusă din temelii, nici vechea știință, numită „burgheză”, nu-și mai avea locul în noua lume. A început să apară un mare număr de proiecte științifice utopice, care veneau mai degrabă din lumi fantastice decât dintr-o legitimare a unei anumite metodologii a cunoașterii. Utopiile, de fapt, nu au nevoie de legitimare ori se legitimează prin cu totul altceva. Proletariatul, clasa cea mai progresistă din punct de vedere istoric, câștigase, iar marxism-leninismul era filozofia sa de viață. Totul se subordona acestei noi forțe. Toate științele trebuiau să se legitimeze în fața acestei noi forțe, noi puteri. Primele științe care au căzut sub lama revizuirii au fost științele umaniste precum filozofia, istoria și istoria diverselor materii, pedagogia, etica, lingvistica și altele care aveau un anumit substrat ideologic și ar fi putut periclita noua putere. Toate științele umaniste au fost puse serios în discuție, iar științele naturale și cele exacte erau într-o situație delicată, într-o lume nouă, totul trebuia să fie nou, iar într-o lume superioară și știința trebuia să fie superioară. (Știința, asemenea muncii și artei, trebuia să vină să elibereze.)

Unul dintre cele mai reprezentative momente de început îi aparține omului de știință, biolog și botanist, care se ocupa de selecții naturale, Ivan Vladimirovici Miciurin. El își propunea să lupte cu natura și s-o învingă. Omul „nu trebuie să cerșească și să aștepte milă de la natură; scopul nostru este să luăm de la ea totul”. Pentru Miciurin, lupta cu natura era pe viață și moarte; el vrea s-o îmblânzească și să i-o subordoneze omului. Natura trebuie transformată asemenea animalelor, care din animale sălbatice devin animale domestice. Natura trebuie să devină un animal de casă. Și face un proiect grandios: să crească piersici în regiunea Tambov. Pentru a înțelege cât de radical e pusă problema, vă spun că în orașelul Kazlov, unde se făceau experimentele, în ianuarie temperatura e între 12° C și 40° C. Până și Miciurin afirmă în însemnările sale: „Aceasta e deja suficient pentru a omorî orice speranță în ce privește posibilitatea de creștere a unei culturi a piersicilor în regiunea noastră. Dar, mai întâi, de obicei dorești ceea ce n-ai, iar în al doilea rând, ce nu poți face prin muncă perseverentă și răbdare umană!”

Proiectul său de selecție și de producere a noilor specii de plante seamănă perfect cu modelul social de producere a *Omului Nou*. El ajunge la o serie de descoperiri importante, pe care încearcă să le împingă dincolo de orice limită. Miciurin înțelege că, pentru a produce noi soiuri

de plante, e nevoie, pe de o parte, de un portaltoi de „origine sănătoasă”, rezistentă și, pe de altă parte, de un altoi productiv. Rezultatul, puieții trebuie căliți asemenea spartanilor, pentru a rezista noilor condiții climaterice. Așa au apărut primele soiuri de copaci care trebuiau să reziste frigurilor de peste iarnă și care se subordonau voinței umane, și nu naturii. Paralel, în acea perioadă, în societatea sovietică apar primii *intelectuali-muncitori*. Miciurin mai propune o teorie interesantă, care trimite direct la ce se întâmplă în societate, și anume teoria *dominării*. Teoria se reducea la modul în care acționează „educația” asupra condițiilor de creștere a plantelor experimentate. El caută soluții și tehnici de transmitere a calităților de la altoiul-mamă la puiet, precum și a modului de educare a puietului încă din perioada precoce a vieții. A *selecționa* devine identic cu a *revoluționa*, iar Miciurin devine un adevărat simbol al științei sovietice. Să nu credeți că această teorie și această practică au fost specifice doar U.R.S.S. Chiar și dincolo de ocean omul de știință Miciurin și tehnicile sale erau foarte apreciate.

Miciurin a fost totuși un om de știință. A respectat, în felul său, natura și regulile științifice. După el, în domeniu, a venit un ucenic la fel de sânguinos, Vavilov. Iar după Vavilov a venit un personaj, Lâsenko, care a dat peste cap o bună perioadă de timp întreaga știință sovietică, cu bunele și relele sale. El a reușit să facă un altoi perfect între știință și putere, să subordoneze perfect știința puterii.

În anul 1935 U.R.S.S. devenise una dintre cele mai importante forțe în domeniul cercetărilor în biologie și genetică, pe linia *mendelismului* științific, în urma cercetărilor lui Miciurin și Vavilov, au apărut și roadele, însă apare un nou personaj, Lâsenko, care, pe lângă faptul că e talentat, șarmant și înzestrat cu o retorică scilicitoare, mai și înțelege faptul că poți face politică și în interiorul științei și că poți domina politic știința. Astfel, cunoscând foarte bine slăbiciunile sistemului și urgențele reale și ideologice ale țării, el dă o puternică lovitură *miciurinismului* și, în mod indirect, și altor științe și reușește să-l mintă pe cel pe care nimeni nu prea îndrăznește să-l mintă. Adică pe însuși Stalin. În acei ani, *miciurinita* și geneticienii erau, putem spune, pe val. În scurt timp ar fi putut deveni varianta oficială în domeniu, însă Lâsenko îi face pe geneticieni șah-mat, prin câteva mișcări simple. Mai întâi, îi prezintă lui Stalin un soi de grâu „nou”. Caută câteva spice mari, cu peste o sută de boabe, și-i dă un nume caucazian, pentru a-l impresiona pe Stalin. Promite o creștere de până la patru ori a producției. Toată lumea științifică știa că e o șarlatanie, știa că aceste spice pot crește, dar nu pot da roadă dacă sunt crescute în mod normal pe lanuri întinse. Stalin însă e profund impresionat. Toată echipa de la Kremlin e

impresionată, iar acolo nu e prezent nici un om de știință, în al doilea rând, atacă la nivel „științific” cercetările din domeniul geneticii, de pe poziții „marxiste”. Genetica pică în dizgrație, e numită știință burgheză, iar și mai grav e faptul că mulți cercetători de vârf ajung în lagăre de concentrare. Acest eveniment are repercusiuni semnificative și în alte domenii științifice.

De exemplu, tot ce ține de teoria probabilității, în acea perioadă a anilor '40-'50, este în pericol. Știința nu are nimic de-a face cu întâmplarea, cu probabilitatea. Nici chimia și nici fizica nu au voie să apeleze la probabilitate, în ciuda faptului că matematica probabilistă este foarte dezvoltată în U.R.S.S., știința trebuie să se elibereze de probabilism. Astfel, o știință precum statistica, un domeniu bine dezvoltat în U.R.S.S., cade în dizgrație, ca mai târziu să fie condamnată. Va fi reabilitată treptat, dar mai degrabă va fi subordonată economiei politice decât matematicii. Partidul concluzionează simplu: dacă nu există probabilitate în ideologie, se presupune clar că nu există probabilitate nici în știință.

Paradoxal, aceste încrâncenări și schimbări ideologice radicale și, mai ales, transformarea fizică, biologică a elitelor din știință nu împiedică însă dezvoltarea științifică din U.R.S.S. Ea găsește întotdeauna resurse și oameni care să producă de o manieră exemplară. Matematica, ingineria, fizica, tehnologia, chimia au devenit științe de top în U.R.S.S., recunoscute și de occidentali. Mulți oameni de știință sovietici au luat Premiul Nobel pentru diverse domenii, iar unii chiar și pentru pace. Se pare că problemele târzii ale științei sovietice au venit din altă zonă.

Mai există un lucru absolut incitant, care numai în U.R.S.S. sau în țări cu un avânt utopic asemănător se poate întâmpla. Aici poți găsi, cum ar spune teoreticianul Boris Groys, adevărate „opere de artă totale” sau soluții științifice totale. O să vă dau un exemplu. Acum câțiva ani am fost să revizitez unele locuri din fosta U.R.S.S. Am ajuns la Leningrad, actualul Petersburg. În unul dintre cartiere unde în perioada sovietică exista metrou acum nu se mai circulă decât la suprafață. Vă amintesc că orașul este construit pe apă, pe o mlaștină. Acolo curge râul Neva, iar metroul e săpat foarte adânc. Ca să ajungi până jos, pe peronul metroului, mergi cu câteva rânduri de scări rulante. De ce nu mai circulă metroul în cartierul respectiv? Din simplul motiv că a fost construit pe un loc unde curgea un râu subteran, în comunism, metroul funcționa, vă asigur. Cum s-a întâmplat totul? În anii construcției existau proiecte și termene de finalizare bine stabilite, ca și *astăzi*, însă atunci comanditarii aveau alte forme de sancționare. Acea aripă a metroului trebuia să fie dată în exploa-

tare la o dată exactă. Când s-a ajuns la un anumit tronson, s-a dat peste un râu subteran. Existau soluții ingineresti de deviere a râului sau de deviere a liniei metroului, însă timpul nu mai permitea acest lucru. Termenul era termen. Partidul nu ierta amânările unor astfel de lucrări. Și atunci s-a apelat la alți specialiști, din alt domeniu. S-a găsit soluția genială și finală: să se înghețe râul. Așa că s-au instalat niște congelatoare atomice imense și s-a înghețat râul, sursa de apă. Vă întrebați care sunt costurile unor astfel de instalații și ale menținerii lor în permanentă funcțiune? Acestea sunt false întrebări. Instalațiile despre care vorbim sunt opere de artă totale, ele nu suportă asemenea întrebări. (Și, apropo, de unde până unde operele de artă totale, operele de știință totale au de-a face cu profitul, utilul, și, atât mai mult, cu întrebările? Ele sunt scopuri în sine.) Astfel de soluții nu ar exista niciodată în țări cu alte regimuri politice. Dovadă că instalația a funcționat până la prăbușirea U.R.S.S.

A venit democrația și congelatoarele s-au oprit, apa a inundat metroul și poporul a ieșit la suprafață și a văzut că peste roșul flammurii sovietice a scris cineva cu alb: *aloc-acoC* – pardon, invers: *Coca-cola*. Cum spune un vechi film sovietic: vin ai noștri, pleacă-ai noștri!...

Primul lucru cu adevărat semnificativ în transformarea din câine în om, din textul lui Bulgakov, adică prima rostire, ceea ce îi dă marca de ființă umană, e momentul în care Șarik îl înjură de mamă pe cel ce-i dă un nou chip. Rezistența față de sistem și putere, lupta împotriva lor sunt, poate, cele mai autentice acte umane. Dar să nu uităm că sistemul, puterea au proceduri reversibile de transformare. Șarik e transformat în cetățeanul Poligraf Poligrafovici Șarikov, după care este transformat din nou în potaia Șarik. Iar la auzul cuvântului *atavism*, Șarik a sărit și a mai rostit o ultimă frază umană: „Nu folosiți cuvinte necuviincioase!”. După care a revenit la *ham-ham*-ul său.

9 mai, Ziua Victoriei

Această zi este una memorabilă nu numai pentru noi, ci pentru întreaga omenire. Armata Roșie a învins trupele fasciste. A avut loc marea capitulare. Ostașul sovietic a pus pe Reichstag drapelul Uniunii Sovietice. Iar noi, an de an, aniversăm acest eveniment printr-o mare paradă. De la mic la mare, indiferent de oraș ori sat, acest eveniment urma un ritual identic. Discursuri, paradă, flori și steaguri, pancarte cu inscripții, strigăte de „Ura! Ura!”, salve de arme sau tunuri și emoționantele momente de reculegere în cinstea celor care muriseră pentru Patrie, pre-

cum și cuvintele de mulțumire veteranilor. Ei, veteranii, stăteau alături de noi, iar pe pieptul lor atârnavă nenumăratele insigne și medalii primite pentru meritele în război, în fiecare localitate existau un „foc veșnic” și un monument dedicat eroilor acestui război crâncen.

Al doilea război mondial sau ceea ce noi numeam al II-lea Război pentru Apărarea Patriei a fost o adevărată tragedie, iar pentru noi a fost o veritabilă fascinație și o mare mândrie. Ce poate fi mai palpitant și mai spectaculos decât un război de o asemenea anvergură! Atacați mișelește, în timp ce pașnic priveam în zare și construim viitorul luminos. Dușmanul ne-a atacat pe nepregătite, mârșav și înarmat până-n dinți. Am suferit, dar ne-am revenit și ne-am mobilizat, poporul sovietic a dat dovadă de o mare putere și de un eroism incredibil. Și, pas cu pas și ceas de ceas, ne-am croit drumul spre recucerirea teritoriilor noastre. Ba mai mult, în ciuda întârzierii inacceptabile a Aliaților de a deschide al doilea front, noi am luptat să aducem pacea celorlalte popoare europene. Incredibil de adevărat. Dar orice faptă are mai multe forme de interpretare. Istoriografia sovietică ne dădea doar o variantă.

Recunosc că al II-lea Război pentru Apărarea Patriei, prin istoria sa, prin ce ni s-a povestit și prin ce ni s-a arătat, a fost, de departe, cel mai puternic eveniment ca semnificație și profunzime din istoria Uniunii Sovietice. Toți eram atât de marcați de acest eveniment, memoria sa colectivă era atât de puternică, încât peste tot mirosea a praf de pușcă. Acest eveniment avea o semnificație care te implica în mod direct, te pune într-o relație directă cu dușmanul, cu suferința, cu moartea. Nu puteai să nu cunoști vreun veteran sau o familie care să nu fi pierdut pe cineva drag în acest război. Uniunea Sovietică a avut, de departe, cele mai mari pierderi materiale și mai ales umane. Dar, vorba celor de la BBC, „ei își permiteau”. Mulți capitaliști m-au jignit în multe feluri. Dar așa cum m-au jignit variantele oficiale populiste anglo-saxone de reprezentare a celui de-al doilea război mondial nu a făcut-o nimeni. Am rămas pur și simplu perplex, întreaga mea ființă, conștiința mea sovietică au fost profund tulburate. Am înțeles că la capitolul propagandă și ideologie nu sunt cu nimic mai prejos decât noi. Noi, cel puțin, propagam pe față, cinstim, pe când tehnicile occidentale sunt mult mai perfide și mai sofisticate. Istoria se scrie nu de învingători, ci de propaganda care învinge, și, cum noi am ieșit din joc, mai să fim dați afară și din acest război.

În unul dintre cele mai mediatizate filme documentare despre al doilea război mondial, marca BBC, războiul este prezentat în aproximativ douăzeci de episoade, fiecare de câte o oră. În fiecare episod se povestesc cronologic evenimentele derulării războiului. Ei bine, dacă evenimentelor din Oceania sau din Nordul Africii, ca să nu mai zic de cel privind Debarcarea din Normandia, le sunt dedicate episoade întregi,

Frontului de Est îi este dedicat un singur episod. Bătălii precum cele de la Stalingrad, Kursk sau Moscova sunt trecute la categoria „printre altele”, înțeleg, poate am fost noi prea îndobitociți de ideologie, cum cred occidentalii, prea ni s-a spus că am luptat noi singuri împotriva tuturor, dar a minimaliza într-o asemenea manieră rolul sovietic în acest război este prea de tot! Până la urmă, e o chestiune de logică elementară. Trebuie să răspundem doar la întrebări precum: câți, unde, câte trupe, cum și cu cine a luptat Germania? Și ar mai trebui să mai privim puțin statisticile și amplasarea trupelor, mai ales a celor germane. Poate așa am înțelege echilibrul de forțe și modul de desfășurare a războiului.

Văzând astfel de filme, aveam uneori impresia că, în fond, sovieticii nici nu prea au fost prezenți în război. Că, de fapt, greul războiului l-au dus englezii și americanii, iar Rezistența franceză a fost un adevărat bastion în lupta antifascistă. Da, dar, când Aliații au debarcat, adică au deschis mult discutatul „al doilea front”, trupele noastre erau deja în Europa, frontul era de mult răsturnat; cât despre francezi, cu tot respectul față de victimele lor, Rezistența face parte mai degrabă din zona umorului de război decât din lupta propriu-zisă.

Poate nu am fost atât de nevinovați în raport cu nemții și deci în raport cu războiul pe cât se spunea oficial. A existat un pact de neagresiune între sovietici și nemți, a existat o tăcere în momentul declanșării războiului. Uniunea Sovietică avea interese politice concrete, asemenea altor state. Dorea să-și întărească strategic pozițiile. Dar să nu-mi spuneți că SUA sau Marea Britanie aveau alte scopuri, în sinea lor ar fi dorit mai degrabă o victorie a Germaniei împotriva „molimei roșii” decât invers. Marii șefi de state din țările occidentale, inclusiv Roosevelt și Churchill, erau convinși că U.R.S.S. va fi zdrobită într-un timp foarte scurt. Excepție a făcut Benesh, președintele Cehiei din exil, care credea că U.R.S.S. va rezista.

Războiul se declanșează în 1939, Germania cucerește nestingherită o bună parte din Europa, iar în 1941 face cel mai spectaculos atac. Atacă U.R.S.S. Sovieticii, nepregătiți cum sunt, se retrag în mare viteză și cu pierderi imense. Mașinăria germană pare a lucra perfect. Sovieticii le cer disperăți ajutor Aliaților. Și nu cer conserve și galoși, ceea ce americanii cu plăcere ar fi trecut la nota de plată, ci deschiderea celui de-al doilea front. Marii specialiști în arta războiului, atât cei americani, cât și cei britanici, susțin și ei necesitatea și posibilitatea deschiderii acestui front. Ei bine, nu! Politicienii au o altă opinie și alte interese. Se cunoaște foarte bine „dragostea” Aliaților față de U.R.S.S. Churchill, de exemplu, susținea deschis că „acești barbari ruși trebuie ținuti cât mai departe în Orient”. Sovieticii, cel puțin, spuneau pe față că burghezia era dușmanul nostru de moarte, dar că acum eram în război și aveam cu toții un dușman concret, comun. Odată solidarizați într-un scop comun, ar fi

trebuie să fim corecți unii față de alții. Acest lucru nu s-a întâmplat. Multe informații ale agențiilor de spionaj anglo-americane ajungeau mult mai ușor la Hitler decât la „aliatul” Stalin. Avea mustața prea mare. Politica era simplă. Sovieticii trebuiau lichidați sau, în cel mai rău caz, slăbiți. Și asta se putea face cu mâinile nemților. Pot înțelege acest cinism politic, dar de ce nu s-ar recunoaște acest lucru acum?

Așadar, al doilea front s-a promis, s-a promis și nu s-a deschis. Ba da, s-a deschis abia în primăvara lui 1944. De ce abia atunci? Foarte simplu, frontul fusese răsturnat, în ciuda tuturor pronosticurilor, prin cele mai mari bătălii ale războiului: Stalingrad și Kursk. *Wehrmacht*-ul primise o lovitură dură și se retrăsese semnificativ. Specialiștii Alianților au înțeles: dacă sovieticii aveau să învingă, U.R.S.S. avea să devină o putere de neoprit. U.R.S.S., în loc să iasă slăbită din război, va ieși mult mai puternică (lucru care, de fapt, s-a și întâmplat). Astfel, s-a decis că e cazul să se deschidă imediat al doilea front. S-a analizat și s-a stabilit. Primăvara lui 1944. Specialiștii Alianței credeau că sovieticii erau foarte slăbiți după pierderile de la Kursk și Stalingrad și vor înainta mult mai greu. Are loc debarcarea din Normandia și se începe marea goană spre Berlin. Cine avea să ajungă primul? Se încearcă diverse strategii, înțelegeri, negocieri. Din păcate, Hitler era prea defazat pentru a accepta realitatea. Aveau loc o bătălie reală și una simbolică. Cine a câștigat în plan real și cine în plan simbolic? Eu zic că sovieticii. Fiindcă a existat o Yalta, unde Stalin s-a comportat ca atare, iar evenimentul marchează, simbolic, o schimbare la față a Europei, după modelul învingătorului. Stalin ar fi putut să se impună și mai dur. Americanii au încercat cu disperare să arunce două bombe nucleare în Japonia, un soi de Holocaust și Gulag atomic, învingătorii, din păcate, nu pot fi trași la răspundere, iar acum de ce nu ar scrie o istorie pe o croială ideologică proprie?

Memoria războiului a fost mereu foarte vie în conștiința noastră. U.R.S.S. a dus un război civil, în care a luptat cu toată lumea, și un război mondial, ambele petrecându-se pe teritoriul său. Cultul războiului, al veteranilor, al sărbătorilor de război era respectat cu sfințenie. Cei care au luptat în război se bucurau de un respect imens. De mici priveam filmele despre război, filme cu partizani, cu eroi care mureau pentru Patrie. De mici citeam cărți și mergeam în orașe-erou în excursie. Făceam adevărate pelerinaje, vizitam muzee și aveam întâlniri cu veterani care ne povesteau despre ororile războiului. Primele cuvinte în limba germană pentru un cetățean sovietic au fost *Hände hoch, Schnell, Schnell* și *Hitler kaputt*. Îi uram pe fasciști, dar eram fascinați de uniformele lor. Recunoașteți că aveau stil, mai ales cele negre. Cântam cântece și rosteam poezii dedicate războiului. Uneori aveam impresia că în sufletele noastre războiul încă nu s-a terminat, ci continuă.

Maiovka e mai mult decât 1 Mai

Ce poate fi mai frumos decât *1 Mai* muncitoresc! Primăvară, sărbătoare, flori, baloane, muzică, defilare și *maiovka*. Lăsați-mă cu *Paștele* și *Crăciunul*, lăsați-mă cu *23 februarie* și *7 noiembrie*, căci nimic nu se poate compara cu *1 Mai*. „Trăiască Clasa Muncitoare! Trăiască *1 Mai*, Ziua Internațională a Proletariatului!”, se auzea la microfon, iar noi răsundeam în cor: „Uraaaaaaaaa! Uraaaaaa! Urrrraaaaa!”.

Nu am văzut nici o sărbătoare mai frumoasă, mai iubită, mai respectată și mai liberă ca *1 Mai*. Acele zile de primăvară nu se uită niciodată, îmbrăcați frumos, mergeam la defilare, cu flori, pancarte și baloane. O adevărată distracție. Baloanele pocneau, florile zburau, iar noi așteptam să se termine defilarea cât mai repede, în primii ani de școală, demonstrațiile ne păreau încântătoare, însă treptat ne interesa mai mult ce urma după ele. Prin bunăvoința „înteleptei conduceri a PC”, aveam noroc de o defilare și de o serbare oficială tot mai scurte.

Constatam că *1 Mai* semăna tot mai mult cu sărbătorile religioase, dar nu prin semnificație, ci prin modul de pregătire. Sărbătoarea de *1 Mai* începuse să aibă un ritual cu mai multe etape, fiindcă *1 Mai* nu se reducea la defilarea de câteva ore, ci era mult mai mult. *1 Mai* a fost pentru sovietici, în primul rând, ceea ce se numea *maiovka*.

Maiovka are două părți: o parte oficială, care este defilarea, și o parte neoficială, ce are loc după defilare. Ei bine, această a doua parte era cu adevărat dorită și așteptată. Exista chiar un comitet de pregătire, întâlniri peste întâlniri, unde se discutau locul și modul de desfășurare a evenimentului și responsabilitățile fiecăruia. Locul se alegea cu atenție. Era o decizie fundamentală. Criteriile de bază: să fie un loc în natură, să fie deosebit și să fie un loc în care poporul nu se calcă în picioare. De asemenea, foarte important, să fie un loc unde puteai ajunge lejer, dar mai ales de unde te puteai întoarce lejer, căci la dus aveai foarte multe bagaje, iar la întors, chiar dacă bagajele erau în mare parte consumate, tocmai acest consum te puneă într-o dificultate de deplasare mult mai mare. Mai era nevoie de acces la apă, la lemne și să fie suficient spațiu pentru jocurile de echipă. Locul era știut numai de organizatori și era ținut secret. Urma apoi alegerea strategiei derulării evenimentului. La ora X, după terminarea defilării, fiecare se îndrepta spre casă pentru a se schimba și a-și lua bagajul, după care pornea spre locul întâlnirii. Se mergea în mod organizat la locul faptei. Fiecă-

ruia i se delegau responsabilități clare asupra obiectelor și produselor pe care trebuie să le aibă.

De ce era *maiovka* atât de iubită și de ce îți dădea o satisfacție și o libertate atât de mari? Fiindcă era liberă de orice prejudecată și de orice obligații sociale, culturale și tradiționale. Aici nu aveai obligația să stai în familie, să fie prezent nu știi cine, să mănânci nu știi ce miel, să mergi la nu știi ce biserică, să îndeplinești nu știi ce obiceiuri. Era, poate, singura sărbătoare în care nici una dintre aceste obligații nu funcționa. Tu și cei mai apropiați prieteni, căci această sărbătoare avea loc numai între prieteni, decideați cine va veni, ce veți mânca, ce veți bea, cum vă veți distra etc. Era sărbătoarea *internaționalismului cultural* perfect, era adevăratul *banchet proletar*.

Dumnezeule, dă-mi voie să nu rămân indiferent și dator politrucilor capitaliști care de atâtea ori au călcat în sufletul meu de cetățean sovietic, învinuindu-mă cu o falsă compasiune și spunându-mi că „îmi lipsește exercițiul democratic”. Stimați Domni, dacă tot veni vorba de exercițiu democratic, sper că știți ce spuneți și mai sper că nu folosiți aceste cuvinte despre noi, cum ar spune cățelul lui Bulgakov, drept „cuvinte indecente”. O să vă spun clar și răspicat că, dacă acest mecanism democratic se exersează și se învață, atunci el se învață cu adevărat organizând marea sărbătoare care este *maiovka*. Totul aici funcționează după cele mai pure legi democratice. Orice hotărâre – dar absolut totul – se supune la vot, se negociază, se discută. De exemplu, credeți că e așa de simplu să alegi dacă o să cumperi mai multe cutii de conserve de pește în ulei sau mai multe în sos? Noroc că aveam numai două variante, însă, oricum, pentru a-ți impune părerea, trebuia să apelezi la argumente, raționamente și retorică. Se vota și se decidea. „Vom lua cu două cutii de *sprot* mai mult decât de *kilki*.” Ne supuneam votului majoritar. În această perioadă noi construim o adevărată cetate ideală care funcționa perfect, de ar fi fost invidioși până și grecii antici. Și vă mai rog un lucru, să nu mă luați cu înjurături de tipul: „Democrația fără piață liberă nu funcționează”. Ba funcționează, vă spun eu și vă poate confirma oricare cetățean sovietic cu conștiința împăcată. Recunosc, concepte de acest gen – *piață liberă*, *capital* – ne provoacă scârbă și le disprețuim, așa cum și voi aveți oroare de termenii noștri. Cum rezolvam noi problema *capitalului*, ca să folosesc un cuvânt atât de drag vouă? Păi, simplu. Fie prin subvenții de la părinți, fie vânzând sticle la punctul de colectare, pentru care primeam câte 15 kopeici pe bucată. Acest moment făcea și el parte din ritualul de pregătire.

Stabileam bugetul, după care stabileam cine ce surse de sticle avea. După care, organizat, mergeam să le strângem, le spălam dacă era cazul, le vindeam și așa apărea *capitalul*.

Și începea partea finală. Dar aceasta nu mai e așa de interesantă. Partea finală era o bucurie, un consum și unele lucruri se pierdeau definitiv în ceață. Munca de pregătire era cu adevărat incitantă.

Homucus, politrucii, disidenți și intelighenția

Fiecare escroc sovietic își are imaginea geamănă în Occident.
Aleksandr Zinoviev

Țara mea a dispărut pe neașteptate, așa cum a și apărut. Nimeni nu a luat-o în serios, la primele semne ale creației, iar când au luat-o în serios, s-a dezlănțuit o adevărată cruciadă a albilor împotriva roșilor, puternic susținută de marile puteri capitaliste, ceea ce nu a făcut decât s-o întărească. Ca orice moarte, moartea U.R.S.S. a venit la fel de neanunțată. Nimeni nu a dat un diagnostic, un pronostic corect. Specialiștii capitaliști ar mai fi ținut-o în viață mult și bine, însă țara mea era mult mai bolnavă decât apreciau ei. Cred că și-ar mai fi putut continua agonia încă o bună vreme datorită imaginii de superputere pe care și-o construise în perioada de după al doilea război mondial. Liderii noștri însă au început să restructureze și să schimbe regulile jocului, să modifice, să cedeze și să irite zone foarte sensibile. Kremlinologii n-au înțeles absolut nimic, dovadă că n-au prevăzut sfârșitul iminent și nu ne-au vândut bilete la ultimul spectacol. Toate manevrele ultimilor ani n-au fost decât un film neînțeles și pentru lumea occidentală, dar și pentru noi, cetățenii sovietici. Și pe noi, cetățenii sovietici, produsul cel mai valoros –, această schimbare ne-a șocat și ne-a găsit nepregătiți.

Uniunea Sovietică a produs câteva categorii interesante de oameni care au făcut parte integrantă din sistem. Și astăzi, după dispariția U.R.S.S., îi mai întâlnim și îi auzim în diverse locuri, în ciuda faptului că țara care i-a produs nu mai există, ei se încapățânează să reziste și să trăiască, și nu neapărat sub formă de fantome. Categoriile umane produse de U.R.S.S., stâlpii societății sovietice sunt: *homo sovieticus*, *politrucii*, *disidenții* și *intelighenția*.

Despre *homo sovieticus* sau, cum au fost numiți prescurtat, *homucus* n-are rost să vă spun, căci s-a scris foarte mult. Tot ce vă povestesc

În această carte reprezintă viața și modul de a fi, zi de zi, a felului de a gândi și a crezului unui *homucus*, care cuprinde toate celelalte categorii laolaltă. El este o conștiință superioară, e convins de asta, fapt pentru care urăște interesele meschine, materiale. Adevăr, Dreptate, Libertate, Sinceritate sunt idealuri pentru care și-ar da viața. „Ar lupta pentru pace până n-ar mai rămâne piatră pe piatră”, spune un proverb sovietic. El este o ființă complexă. Virtuțile lui nu au de-a face cu morala, ci doar cu idealurile. Prezentul lui este plasat în viitor, iar viitorul încă nu se întrezărește. Așa că *homucus*-ul încearcă astăzi să se adapteze la noua viață. Faptul că *homo sovieticus* mai există și mai rezistă încă după moartea U.R.S.S. și intrarea acestui teritoriu în faza capitalismului sălbatic e o dovadă a complexității propriilor sale calități, aptitudini și abilități. Viața lui continuă, fără ca el să uite că lumea trebuie schimbată și făcută mai bună cu orice preț și că dușmanul veghează. O altă categorie importantă de ființe umane produse de sistemul sovietic poartă numele de *politruci*. Termenul face parte din aceeași categorie de cuvinte compuse și simplificate. Ei sunt responsabilii cu propaganda, ideologia oficială, conducători politici, cei cu lecțiile de educație politică. Sunt oficialii care vorbesc la comandă sau neoficialii ce vorbesc din servitudine, numiți de noi adesea *sovki*. Nu se bucurau de respect, ei nefiind decât niște produse derizorii, niște mercenari sau mașini absolut inutile și dezagrabile. Ei erau în viața noastră de zi cu zi asemenea pauzei de publicitate în care ți se arată detergentul ce scoate nu știi ce pete și face totul alb imaculat. Nici ei n-au dispărut odată cu U.R.S.S. Ba mai mult, am observat că aceste personaje, numite peiorativ *savok* (făraș), sunt la fel de prezente și în cultura capitalistă. De la *PR*-iști la specialiști în marketing și publicitate, de la mass-media la *image-makeri*, de la specialiști în strategii politice și până la cei în „societăți deschise”, *politrucii* împânzesc tot spectrul sistemului actual. Evident, sunt îmbrăcați mai bine, poartă haine de marcă, au o limbă de lemn ceva mai subtilă și mai diversificată, lucrează cu tehnici de manipulare mai sofisticate, dar servesc la fel de bine noii stăpâni și contribuie la sterilizarea gândirii poate mai eficient. Ceea ce reușesc cu adevărat acești noi *politruci* e să creeze o aparență a normalității, a libertății și a fericirii. Acest lucru se datorează, în mare parte, faptului că, astăzi, puterea se manifestă printr-o multitudine de centre, structuri și instituții, în U.R.S.S. puterea era foarte centralizată. Ceea ce mă intrigă foarte mult, ca *homo sovieticus*, și nu numai, e faptul că, atunci când eram noi mici și mai ales în adolescență, nu numai că nu voiam să fim ca ei, ci îi disprețuiam trufaș, pe când astăzi „stilul *PR*”, „stilul *advertising*”, *politrucii* prin excelență au devenit visul și modelul

oricăru tână. Nu am crezut niciodată că modelul *politrucului* va deveni un model de viață și societate. Am văzut-o și pe asta.

Da, și mult discutata categorie a cârcotașilor, nemulțumiților, criticilor, pe care sistemul i-a produs, i-a condamnat și i-a criticat, i-a susținut și i-a expulzat, dar pe care întotdeauna i-a considerat copiii lui: *disidenții*. Ce ne-am fi făcut fără ei! Și, mai ales, ce s-ar fi făcut sistemul fără ei! *Disidenții* sunt răul necesar al sistemului, sunt virușii periferici de care are el nevoie. Ei sunt anticorpii necesari, care întăresc sistemul și care sunt utilizați perfect de acesta în lupta împotriva dușmanului. „Trăiască disidența anticomunistă!” „Ura! Ura! Ura!” Ei au contribuit, ca oricare cetățean cinstit sovietic, la propășirea valorilor comuniste. Nu-mi pot imagina U.R.S.S. fără Saharov, Bukovski sau Soljenițan. Preferatul meu rămâne, firește, Andrei Saharov. A slujit țara, a criticat-o și a crezut până la capăt în valorile socialismului și a suferit mult.

Disidentul este primul produs al colaborării dintre cele două sisteme, comunist și capitalist. Cred că este primul produs exportat de U.R.S.S. pe care occidentalii nu numai că l-au consumat, ci i-au și pus această eticheta frumoasă. Disidența e o creație, un soi de limbaj comun al celor două sisteme care a fost întreținut de ambele părți. Disidența este un discurs politic valabil, recunoscut și utilizat de ambele părți, dar interpretat după grile diferite.

Când U.R.S.S. era vie, el era cel care îi împiedica să gândească, să scrie, cu toate că el, sistemul, era obiectul muncii, al cercetării și al criticii lor. Acum, că U.R.S.S. nu mai există, ceea ce le stă în drumul liberei lor creații nu mai e U.R.S.S., ci lipsa sa. Oricum, viața și activitatea lor este intim legată de existența sau lipsa U.R.S.S.

Mai există și inteligența. Iată câteva probleme cu care s-a confruntat inteligența sovietică, problemă ce, de altfel, este specifică întregului bloc comunist și chiar inteligenței occidentale, dacă privim mai bine. Prin anii '60, Nikita Sergheevici Hrușciiov, la unul dintre congresele partidului, s-a adresat inteligenței: „Dacă vi s-a oferit posibilitatea să vorbiți, atunci vorbiți, dar nu vă bateți joc de faptul că eu nu vă înțeleg. Spuneți-mi în așa fel încât să înțeleg și eu”. Ei bine, o astfel de observație e foarte relevantă pentru raportul dintre putere și inteligență. Pe lângă inteligență, care s-a transformat într-un soi de masă de politrucii cu carte, a mai existat una elitistă, ce purta aura disidenței sovietice. Problema era ceva mai veche: încercarea de a rezista puterii pe teritoriul ei. Pentru această inteligență elitistă, puterea și creația se aflau întotdeauna într-un raport de opoziție. De aceea, credeau ei, cu puterea se poate și chiar trebuie să se ducă o luptă. Dacă U.R.S.S. ar fi fost un sistem politic care să

fi creat posibilitatea ca intelectualitatea să se afle într-un raport real de opoziție, el ar fi devenit construcția politică ideală. Nici marile democrații occidentale n-au visat așa ceva. Sistemul, puterea reușesc să subordoneze intelectualitatea, s-o marginalizeze și să-i utilizeze forțele critice în propriul interes, în ciuda acestui fapt, intelectualitatea încearcă mereu să scape de aceste constrângeri ca să pună în discuție puterea, în principiu, puterea, asemenea lui Hrușciiov, nu e prea dornică să intre în dialog cu intelectualitatea și cu atât mai puțin într-un raport de opoziție, astfel că încearcă s-o atragă și s-o plaseze în propriul său limbaj.

O altă observație despre raportul dintre putere și intelighenție îi aparține lui Stalin. În una dintre întâlnirile sale cu un înalt prelat bisericesc, Stalin îl întreabă, zâmbind pe sub mustață – gest de care nu știai dacă să te temi sau să te bucuri, dar cu care sigur e bine să nu ai de-a face – „Tu de cine te temi mai mult, de Dumnezeu sau de mine?”. Fără a aștepta răspunsul, tot el continuă: „E clar că de mine, odată ce ai venit la întâlnire îmbrăcat în civil”. Ce e de comentat? Vorba bancului: intelectualitatea nu avea o opinie și, chiar dacă ar fi avut-o, nu ar fi fost de acord cu ea.

Și, apropos de sfârșitul U.R.S.S. și al comunismului, în calitate de cetățeni sovietici, vom susține sus și tare că, dacă acest sistem s-a oprit, el s-a oprit datorită faptului că noi am decis, și nu datorită presiunii externe. Mai degrabă noi am făcut presiuni ca occidentalii să accepte acest joc decât invers. Cine ar fi putut sfârâma acest colos mai eficient decât noi? Am reușit de o manieră pur sovietică să dizolvăm o forță colosală printr-o indiferență mai mult decât tragică. N-am fi acceptat niciodată ca altcineva din exterior să oprească mașinăria. Vă asigur că, dacă s-ar fi întâmplat așa ceva, până și ultimul disident ar fi apărat sistemul. Orgoliul și credința omului sovietic în superioritatea lui sunt mult prea mari pentru a accepta o astfel de umilință. Kremlinologii de producție americană trebuie să accepte acest lucru: noi am oprit comunismul. Fiți atenți, folosesc verbul *a fi oprit*, și nu *a fi terminat*. Comunismul s-a oprit, nu s-a terminat. Și oricând poate apărea o mână care să-l pornească din nou.

Veronica POSTOLACHI

O POEZIE NĂSCUTĂ DIN COMUNIUNEA CU A. MATEEVICI

Prin publicarea volumului **Teiul descult** (2004), Ion Găină invită cititorul în „chilioara sufletului” său, îndemnându-l să-i descopere „stările”. Autorul mărturisește că versurile lui s-au născut din „comuniunea” cu preotul și poetul Alexei Mateevici. E și acesta un motiv care implică (fapt verificabil pe texte) tentația „religiozității”. „Ioan, dascălul de Țară”, cum îl numește Nicolae Dabija în prefața cărții, „propovăduiește” prin cuvânt, poeziile sale fiind un fel de „litanii, niște psalmi, niște priceastne...”. Aserțiunea lui N. Dabija se justifică printr-un lexic religios, prin exprimarea credinței care purifică și înalță: „Ajungi să luminezi când ai credință” (*Gânduri*).

Calificativul „păstor de cuvinte” (N. Dabija) se pretează unei interpretări bivalente: a) „păstor” – vocabulă din aria transumanței; b) în sens figurat ar însemna „îndrumător” al credincioșilor, ceea ce imprimă plachetei suplimentare conotații religioase.

„Stările” lui Ion Găină se conturează în „matca” scrisului

său, învolburându-se încontinuu. Eul liric se plasează „între cerul și pământul acestei treceri”, instaurând prin cuvânt echilibrul de la „începuturi” (*Geneză*). Primul ciclu din cartea **Teiul descult** dezvăluie „esența” unui eu care-și simte rostul în țara strămoșilor, în țara veșniciei, spre care dorește a se înălța: „voiesc să mă înalț până la țara / cea veșnică prin cuvânt”. Autorul oscilează între „acasă” și cuvânt. Cititorul este invitat să răsfioască filele unei geografii interioare cu „patru puncte cardinale” (Sălcuța, Zaim, Căușeni, Chișinău), cu „Munții Tăcerii” (*Contaminare*), cu „oceanul în care zboară” (*Aici*), „agățat de-un astru” (*Octombrie*), „între cer și pământ” (*Stare*), spațiu în care viața poetului, retras în „colț de eu”, este o înălțătoare „trecere

prin cuvânt”. Așa se constituie, de fapt, *ars poetica* lui Ion Găină.

Zbaterea sa între „cer și pământ”, între tăcere și cuvânt, între „stare” și căutare își are un „rost”: „Suflete al meu, / Să nu taci niciodată. / Tu, ca destin terestru, / și ca un vânt astral, / să cauți o vecie creatoare / și să împarți în spații / preasfânta ei culoare”. Tema dominantă a acestui ciclu este creația, dublată de diverse motive: *cuvântul, eul, rugăciunea, culoarea, lumina* – toate învăluite, firesc, într-un lexic religios.

Se simte în versurile acestui autor și atracția pentru un spațiu al mării: „Printre iluzii merg ca pe o mare / Și val mă simt și luntre de cuvinte” (*Altă stare*). În suflet i se „tăinuiesc galaxii”, actul creației antrenează stihiiile: „iar stihia-n mine-a coborât”, „ideea vifor coace”, „ființa mi-i cer”, „Materia / se răzvrățește în mine”, „Fierb începuturi / și atomii plâng / în unghere”.

El își potolește cu verbul „setea străiniei”, e îndrăgostit de „toamnele astrale”, sufletul său e „necitită pisanie”, își poartă „cu greu cuvintele prin sânge”, sprijinindu-se în „toiagul gândurilor” – astfel s-ar contura portretul spiritual al celui care ne invită la o „cină de cuvinte”.

Motivul cromatic este reluat de mai multe ori în acest ciclu, creând un evantai din alb, galben, albastru, roșu. Nu sunt culori obișnuite, mai ales ultima. Ion Găină

scrie, inspirat, despre un „roșu de Căușeni” care predomină în icoanele acestei sudice localități, aidoma „albastrului de Voroneț”. Acest „roșu” s-ar asocia arderii, mistuirii creatoare. O confirmă și poezia *Interior în Roșu de Căușeni*: „În scutece albe / sufletul mi-e îmbrăcat. / Legătoarea albastră a cerului / m-a prins de picioare. / Gutuiul-anaforă îl ține la piept ca scut. / Roșu de Căușeni... – / Sarea care are / un singur drum – / Spre ardere și înălțare”. „Seva cea roșie / De Căușeni” susține legătura cu strămoșii, cu credința. Aici sufletul „revine la începuturi”, coborând în timp pe „inelul chemărilor” (*Roșu de Căușeni*). Importanța acestei culori este accentuată și în ciclul *Teiul desculț*: „Oamenii au înțeles: culorile au patrie și au descoperit culoarea cea mai caldă de pe pământ – roșu de Căușeni din Biserica Adormirii” (*Patria culorii*).

Titlul *Geneză* și secvența „facerea lumii” din această poezie prezintă niște aluzii la miturile „cosmogonice”; imagini ca: „o veste”, „vestirea”, „în casa asta, dintr-un singur pește, / Vom ospăta ca-n zilele de ieri” ascund în subtext elemente biblice. În versurile „Nu dau timpu-n judecată / Că și el îmi este tată” amintesc de mitul lui Cronos, iar secvența „Vulturul / Poate rupe din mine / silabe / durere moștenită / de la străbunii mei, / așezați adânc / în stepa Bugeacului...” autorul face o trimitere indirectă la

mitul lui Prometeu. Concomitent, poezia conferă sfericitate întregului ciclu, prin revenirea la motivul „cuvântului”, anunțat încă în primul text (*Esență*), motiv reluat frecvent în plachetă (prin variantele „verb” și „silabe”), inspirația fiind considerată „clipă rară”, „lumină divină”, trimisă să dea „rod în cetatea sufletului”.

Ciclul al doilea, *Psalmi cu dreapta*, debutează cu o rugă către Dumnezeu, cu o mulțumire Celui de Sus: „Îți mulțumesc, Doamne, / că mi-ai redat dreapta / și tăcerea senină”. Poposim, aici, „la poarta credinței”, autorul pornind la drum cu „semnul crucii” creștine. Sintagma din titlu sugerează ideea că versurile se doresc pline de „credință”, exprimată metonimic prin „dreapta” care zugrăvește „un spațiu întreg crucificat”. Lupta „între tine și tine”, între „credință” și necredință, între lumină și întuneric are sorți de izbândă doar dacă îți ieși „rugăciunea veșmânt”. Autorul își exprimă regretul că oamenii, „humă” fiind, uită să-și „îmbrace” viața „într-o rugă”. E stăpânit de optimism când rostește cu fermitate: „Răsări-va ruga noastră-n / Candelabrele credinței, / Ca de dincolo de ceață / Imne ce cântăm ființei” (*Imn creștin*).

Ion Găină repune în circuit metafora tradițională de nuanță religioasă. Iată doar câteva exemple: „candela lumii”, „candelabrele credinței”, „clipe de lumină”,

„cununa de rugăciuni”, „pâinea și vinul credinței”, „icoana dorului” ș.a.

Poetul jubilează reîntoarcerea omului la credință: „Înălțată la răscruce, / Ca podoabă-a zilei noi, / Crucea-i semnul ce aduce / Izbăvire de nevoi” (*Răstigniri*), mizând pe impactul acesteia asupra sufletelor care „au răstignit credința” în perioada regimurilor ostile: „Se-așterne iar cununa / De rugăciuni și pace” (*În Biserica Adormirii*).

În *Psalmi cu dreapta* este inclus un imn adus crucii ca semn al credinței: „Crucea-i sfântul semn al sorții / Și a creștinismului avere”. Statutul de psalmi al textelor este susținut aici de invocația retorică, reluată de mai multe ori (Doamne, Isuse Hristoase, Preasfinte), simbolul dominant fiind lumina divină, cu diverse conotații: *lumina spiritului, lumina lui Mateevici, lumina credinței, lumina clasicilor, lumina creației*. Simbolul (retras în substantive și verbe) se repetă în mai multe poezii: „Cine coboară-aicea” „cu dreapta” ne oferă „clipe sfinte de lumină”, înmiresmate de tămâie și busuioc, amintindu-ne că salvarea ființei trecătoare vine prin credință: „Din ziduri de Biserică / Curg râuri către mine / Și fuge întunericul / Când clopotele bat” (*Cuminecare*).

Ciclul *Fotografii pe retina ochiului* reface similitudinea poet-pasăre, pasărea și poetul viețuind

sub zodia zborului: „Când coboară la pământ / pentru odihnă / din lungul său zbor / poetul / își adună aripile, / conturând din ele / o inimă” (*Păsărea, poetul*).

Topindu-și „gândurile nemărginite” alături de „trăitorul străin”, îndurerat că-i „plină lumea de preinși stăpâni”, eul rătăcește prin „labirintul zilelor fugare”, trăindu-și exilul „în propria lui țară”. Așa se explică, probabil, tănuirea lacrimilor sărate, ascunse metonimic în versurile: „Și-n noi i-atâta sare / Cât soarta ne-a lăsat” și exprimate direct prin „lacrimile multe” și „plânsul” care „se-ncheagă” și „devine monument” (*lubire sarmatică*). Or, la „malul” acesta „de sare” se află românii din Basarabia, de dragul cărora autorul vrea să-și lase „cuvântul” peste ani – mărturie pe care nu vor putea s-o „înghită străinii”.

În viziunea lui M. Eliade, cel mai dificil drum e cel care duce spre sine, „drumul spre centru”. Ion Găină și-a ales drumul cunoașterii de sine măcinat de un zbucium interior care vine dintr-un timp al preexistenței sale: „Scriu cu ochii la cer / de când mă știu. / Îmi frământ sufletul / înainte de a mă naște. / Caut în zi și în noapte mereu / Până mă voi cunoaște” (*Drum*). Sufletul său înregistrează „fotografii pe retina ochiului”, pentru a le eterniza în gând, luminând atât în interior, cât și în exterior. Aceasta-i modalitatea de a grăbi „apusul” antihristului: „Și-a antihristului prea liberă cărare /

Se-ndreaptă azi spre un lumesc apus” (*Hotarele nu știu de infinit*).

Coordonatele religiozității sunt accentuate, apoteotic, în *Calendarul Mateevici*. Creația lui Mateevici ia aici configurația unui lăcaș sfânt, purtând prin veac legătura cu posteritatea: „Biserica din slove o ai zidit în noi”. Ciclul debutează cu poezia *Cântare*, care anunță, prin titlu și *motto*, caracterul encomiastic al versurilor. Elogiul se convertește într-un ecou care pășește peste „valurile vremii”. Ecoul e susținut de repetiția anaforică a imperativului „Bucură-te!” – cunoscuta formulă din acatiste. Poetul omagiază meritele lui A. Mateevici care a aprins, prin *Limba noastră*, „candela în vremuri mute”, „grai” lăsând deci „pân’ și pietrelor tăcute”. E firesc, aici, lexicul de origine creștinească, pentru că lauda este adusă nu numai poetului, ci și preotului Alexei Mateevici: *scriptură, turlă, clopote, rugă, patrafir, apostolic, sfânta cină*. Autorul mai remarcă filiația spirituală dintre Mateevici și Eminescu: „Învățat de cer și ape să cânti colțu-acest de rai, / prin durerea pentru Țară / frate bun ești cu Mihai”. „Arfă a Țării” și „prooroc”, poetul Mateevici e divinizat prin intermediul unui simbol cu semnificații polivalente: *lumina cuvântului, lumina divină, lumina spirituală*: „Lumina-ți fu și haină, și hrană, și credință”. Un elogiu acestui „dat al sorti” a adus și Nicolae Dabija în

poezia *Prefață la Mateevici*. Reverberațiile simbolului luminii din poezia *Cântare* se resimt și în *motto*-ul celei de-a doua poezii, *Colind*: „Lui Alexie Mateevici și luminii lăsate de el la Zaim, în casa copilăriei” – o confirmare a ideii anterioare că „sufletul nu pierde”: „Lumina și astăzi cununile-și poartă / În vechiul lăcaș de cuvinte”. Printre rânduri, răzbat ecouri de odă, întru slăvirea graiului străbun, considerat de Mateevici „sfânta avere”. Spiritul lui Mateevici îl inspiră pe autor să sacralizeze actul creației: „Picături de tăcere / în triumghiul luminii / și pana alunecă-n / spațiul alb. / Vorbește făclia din sfeșnic / și candelă simte-al / luminii toiaș. / Poetul e-aici, / printre noi, / cu el împreună suntem. / Răzbate din foaie / tă-mâie curată, / cuvintele trec pe-un inel / și-ajung / la a timpului poartă.” Persistă, în toată cartea, o lumină spiritualizată. Lexemele „lumina”, „luminile”, „a lumina”, „lumânare”, „luminânde”, „luminos” sunt reluate în ciclurile *Psalmi cu dreapta*, *Fotografii pe retina ochiului*, *Calendarul Mateevici*.

Invocația retorică „părinte” scoate în vileag starea deplorabilă a graiului. Eul liric își îndreaptă ruga către preotul-poet, singurul care ar fi în stare „să ne ținească graiul / Cu vechi argint și flori”.

Ecouri din oda *Limba noastră* de A. Mateevici: „De la noi au răz-bătut prin hume / Ale limbii sfinte adevăruri / Mateevici, el le-a scos

în lume / Neamului să poarte «slavă-n ceruri»” (*Zaim*). Și o mostră de imagine actualizată, adecvată circumstanțelor zilei de azi: „Mă bucur pentru verbul ce ne are, / Chiar de se luminează rar de tot, / Când, rar, prin secol un proroc răsare – / Să vină să-l urmeze cei ce pot” (*Pilonii mei*). Parcă din alt veac, străbat tonalități de descântec și baladă, când se asociază „nectarul vetrei” cântat de Mateevici cu frumusețea perenă a poeziei populare: „Verbul tău curat / În zori rourat, / Verbul ce-a ajuns / Până la apus, / Așezat în carte, / Nu știe de moarte, / Așezat în vers / De-aici, de pe șes. / În suflet trăind / Nemaibosind, / C-a prins rădăcini / De-atunci, din bătrâni” (*Nemoartea versului*). În acordurile unei rugăciuni canonice, autorul echivalează, iarăși, cuvântul cu lumina, formula din titlu prilejuind reverberații multiple în discursul liric:

„Facă-se voia Cuvântului”,

„Facă-se voia Cerului”,

„Facă-se voia Ta”,

„Facă-se lumină-n cetăți”

(*Facă-se voia Luminii*).

În general, latura creștină a scrisului lui Ion Găină este susținută prin utilizarea unui registru lexical specific. Numărul lexemelor din sfera religioasă este impunător: 175! La acestea adăugăm mărturisirea poetului din *Teiul desculț*: „M-au convins să scriu, dar și să public poezie de inspirație creștină cuvintele unei bătrâne”. Concludentă

este și o altă mărturisire: „În poezie sunt îmbrățișat aieva de spiritul lui Mateevici...”.

Ciclul *Teiul desculț* ne oferă niște tablete meditative, iar *Gânduri și Alte gânduri* dezvăluie predicția lui Ion Găină pentru expresia aforistică. Ambele au menirea de a completa universul său poetic. *Teiul desculț* rămâne sprijinit pe aceiași piloni tematici, eul liric fiind îngrijorat de tehnicizarea secolului (*Vine asfaltul peste noi*) și de impactul nociv al degradingoladei valorilor (*Asfalt și tei*). De teroarea prezentului îl poate salva doar „comunicarea transcendentă” cu Mateevici, sau cea mai caldă dezmiardare a vieții – clipa creației: „Mă scald în cuvinte, diminețile, precum ciocârlia în libertatea cerului” (*Când scriu*).

Momentul creației se transformă „în clipă transcendentă”, „sufletul se topește în cuvinte”, producând „marea revelație” a mâinii drepte (*Poem cu dreapta*). În po-

emele **Teiului desculț**, clipa de inspirație este considerată „o clipă de fericire lumească”, dar și „o clipă de grație divină”. Înstrăinarea de cele sfinte, uitarea graiului strămoșesc îl aduc pe om în fața unui pericol iminent: „se scurge lumina din Om....”; boțul de lut, dominat cândva de pasiuni și „frământ”, e sugrumat de indiferența și pustietatea lăuntrică, pentru că a schimbat cititul, ca „vrajă a defacerii”, pe alte bucurii – trecătoare.

Volumul comentat aici constituie expresia unei individualități care are grijă de „ziua de ieri”, dar și de cea de mâine. Conștient fiind că prin „moarte spirituală”, poate fi grăbit sfârșitul lumii „în noi” înșine, autorul îi îndeamnă pe semeni să nu renunțe la miracolul credinței, deoarece „când Dumnezeu apare pe chipul tău, ... luminezi, stăpânești forțe, dezvălui taine, ești stație prin care se produce miracolul”.

Ion CIOCANU

PE MARGINEA UNUI STUDIU DE SOCIOLINGVISTICĂ

Contribuția doctorului în filozofie Nicolae Cojocaru la studierea problemei stringente a acomodării alogenilor la mediul etnic din spațiul est-prutean este una permanentă și substanțială. Numele lui l-am întâlnit nu o dată în presa periodică, luările lui de cuvânt – de obicei, ferme și bine întemeiate – au răsunat și au avut ecouri vii, din păcate – mai totdeauna de respingere a tezelor enunțate, – la conferințe și simpozioane axate pe problema faimosului bilingvism româno-rus și, mai ales, ruso-român.

Cercetările savantului în domeniu sunt cu atât mai importante, cu cât subiectul lui predilect nu este nici simplu, nici ușor de abordat. Încercarea de a-l discuta nu este pe placul elitei alogene, refractare la ideea necesității obiective de cunoaștere a limbii române de către rușii stabiliți de voie ori de nevoie pe meleagul nostru. Timp de veacuri problema în cauză a fost înțeleasă greșit, unilateral, în defavoarea românilor moldoveni. Pe vremea țarismului

Nicolae Cojocaru

Problema acomodării
alolingvilor din Republica Moldova
la mediul etnic autohton

etc Editura "TEHNICA-INFO"

limba română a fost întâi „rebotezată” „moldovenească” pentru a îndepărta și pe această cale populația autohtonă de patria ei istorică, apoi strămtorată necruțată, până s-a decretat că în Imperiul Rus unica limbă de comunicare, inclusiv în școală, în biserică și în administrație, este rusa. În anii Puterii Sovietice limba populației autohtone nu era „de stat” nici „pe hârtie”, în absolut toate domeniile întrebuintându-se în exclusivitate idiomul rusesc. Problema însușirii limbii române („moldovenești”) a fost pusă oficial în anii 1925-1937 (în fosta R.A.S.S.M.), apoi în 1944-1946 și, evident, în 1989. Însă de fiecare dată a rămas nerezolvată, după cum este și în prezent. Laolaltă cu alți factori, faptul că această problemă n-a

fost analizată și rezolvată în mod echitabil a generat opinia că numai băștinașii au nevoie să învețe limba rusă, iar imigranții se pot limita la cunoașterea limbii ruse. Excesiv de ospitalieri și de amabili cu rușii, vorbitorii autohtoni stâlcesc cum pot măreața limbă a acestora, ca să le intre în voie; ei au ajuns să-și uite propria limbă, folosind cuvinte și expresii rusești; oaspeții meleagului nostru râd de nepriceperea bieților „aborigeni” de a vorbi corect în limba rusă și nu vor să le urmeze exemplul. Chipurile, de ce ne-ar trebui să învățăm limba „voastră”, dacă voi vorbiți liber rusește? Anecdota e veche: cică, de două sute de ani îi învățăm pe autohtoni rusa, dar ei nici azi n-o știu bine! Dacă odinioară s-a spus oficial la cel mai înalt nivel că nouăzeci la sută dintre băștinași vorbesc rusa și, prin urmare, este îndreptățită oficializarea acesteia, înseamnă că nu se acordă atenția cuvenită nici calității vorbirii / scrierii limbii ruse de către autohtoni, maltratării ei de către țărani și chiar de către o parte a intelectualilor, nici faptului că o întregă categorie de oameni din partea locului își vorbesc și scriu tot mai rău propria limbă.

Oricum, situația este complicată, având de suferit atât limba rusă, mai ales în rostirea / scrierea ei de către românii basarabeni și transnistreni, cât și limba română, a cărei cunoaștere adâncă de că-

tre aceștia devine mai problematică în situația exprimării macaronice cu „la mine soția e bolnavă” ori „unde tu te duci?” sub influența modelelor rusești „у меня жена болеет” și „куда ты идёшь?”

Nicolae Cojocaru înțelege corect că alolingvii trebuie să posede limba populației autohtone nu atât pentru a o scuti pe aceasta de cunoașterea limbii ruse, cât pentru a nu se pomeni „marginalizați” din motive lingvistice. Problema se acutizează în condițiile în care se afirmă o generație de români moldoveni care cunosc bine limba lor maternă și destul de slab limba rusă, iar în afară de aceasta au o conștiință națională sănătoasă, spre deosebire de conștiința generațiilor precedente, educată în spiritul ideologiei comuniste antinaționale. Această generație va impune un alt tip de drepturi și obligațiuni în relațiile dintre autohtoni și alogeni.

Adevărul e prezentat de Nicolae Cojocaru în cartea sa **Problema acomodării alolingvilor din Republica Moldova la mediul etnic autohton** (Chișinău, Editura Tehnica-Info, 2006) cu calm, obiectiv și fără excese care ar putea irita alogenii. Domnia sa procedează în spiritul actelor oficiale de nivel european. De exemplu, citând afirmații cuprinse în **Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare**: „...Protecția și încurajarea limbilor regionale

sau minoritare *nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale și al necesității de a le însuși*” (a se vedea culegerea **Reglementarea folosirii limbilor în societatea polietnică. Materialele conferinței internaționale**, Chișinău, 1996, pag. 120. Aici și în continuare sublinierile din citate ne aparțin – I.C.) ori în **Convenția-cadru cu privire la protecția minorităților naționale**: „...posibilitatea de învățare a oricărei limbi a grupurilor etnice minoritare se aplică *fără a se aduce atingere învățării limbii oficiale ori predării în această limbă*” (*Ibidem*, pag. 44). Nicolae Cojocaru tratează subiectul în consens cu **Recomandările de la Haga privind dreptul la educație al minorităților naționale**, în care se specifică direct că persoanele aparținând minorităților „au răspunderea de a se integra în societatea din care fac parte, *prin însușirea adecvată a limbii oficiale a statului*” (*Ibidem*).

Or, tocmai despre o atare răspundere nu se discută la noi suficient. Elita rusească nu acceptă ca limba rusă să fie considerată minoritară, ea continuă să numească limba sa limbă de comunicare interetnică pe teritoriul Republicii Moldova, la fel ca în timpul Uniunii Sovietice, iar guvernanții care s-au aflat la putere după proclamarea independenței Republicii Moldova, în mod special cei actuali, nu dovedesc voin-

ța politică necesară consolidării poziției limbii băștinașilor care e natural să fie și oficială, și de comunicare interetnică pe această palmă de pământ.

Pentru a nu-i supăra cumva pe etnicii ruși care locuiesc în Republica Moldova, guvernarea actuală a încercat să decreteze rusa ca a doua limbă oficială ori – și mai șmecher! – să considere limba autohtonilor ca fiind „de stat”, iar limba rusă – cu adevărat oficială. Prin unele legi noi și prin câteva amendamente la alte legi, vechi, ca Legea cu privire la publicitate, limbii ruse i-au fost garantate priorități evidente în raport cu limba populației majoritare a republicii.

Ne-a jucat festa, între altele, tratarea inadecvată a termenului *rusofon*, în care sunt incluși toți etnicii neromâni (nemoldoveni), dar și românii moldoveni cunoscători ai limbii ruse. Având, așadar, mulți rusofoni, prioritatea limbii ruse față de limba „de stat” devine un lucru „firesc” și chiar „necesar”. Dar oficializarea limbii ruse îi dezavantajează iremediabil pe vorbitorii nativi de ucraineană, bulgară, găgăuză, idiș etc., care și fără oficializarea de jure a limbii ruse învață în școală limba statului rus, inclusiv la universitățile de la Tiraspol și Comrat. Exemplul cel mai concludent în această privință este faptul că, deși în autoproclamata republică nistreană și în unitatea teritorial-administrativă

găgăuză sunt recunoscute câte trei limbi oficiale, pe teritoriile respective nu se vorbește și nu se dezvoltă nici limba ucraineană, nici limba găgăuză, nici limba „de stat” a republicii, ci în exclusivitate rusa.

Că Nicolae Cojocaru spune lucrurilor pe nume se înțelege și din cele două replici tăioase, publicate în presa de limba rusă din Chișinău la apariția variantei rusești a cărții sale. Or, domnia sa pornește de la niște premise absolut corecte. De exemplu, că „în Europa – ca și în alte părți, bineînțeles, – oamenii care din diverse motive pleacă din propria țară și vin să trăiască în altă țară *în mod obligatoriu* însușesc limba respectivului popor autohton, se familiarizează treptat – întru a le respecta – și cu alte valori spirituale ale lui. Celor veniți, evident, nici prin gând nu le trece să impună poporului autohton propria lor limbă (sau limba altui stat), să-i remodeleze lumea spirituală etc.” (pag. 6). Convingerea cercetătorului este că „anume o atare integrare poate deveni, și *la noi*, singura temelie, reală și eficientă, pentru formarea unor atât de necesare și dorite interese și scopuri comune, în baza cărora să se unească majoritatea membrilor societății din Republica Moldova” (*Ibidem*). Poate deveni, însă „realizarea echității și a integrării populației depinde în mare măsură, printre altele, și de gradul

de adaptare a alogenilor la mediul etnic autohton, adică la lumea spirituală a românilor moldoveni de la est de Prut, ca parte inseparabilă a întregii românimi” (pag. 7).

De aici încolo Nicolae Cojocaru vorbește concret despre adaptarea alogenilor / alolingvilor la mediul etnic și lingvistic autohton ca fenomen social inerent unei societăți normale. Textul său este polemic în măsura în care majoritatea cercetătorilor problemei, fiind ei înșiși alogeni și alolingvi, ocolesc în chip îndărătnic nuanțele fenomenului, confundă acomodarea neromânilor la mediul etnic adoptat cu asimilarea acestora de către autohtoni. Mai mult, în republica noastră s-au așezat cu traiul ruși, bulgari, găgăuzi, evrei și reprezentanți ai altor națiuni care, având pe pământul nostru moși și chiar strămoși, se consideră băștinași și, chipurile, nu este legitimă împărțirea populației republicii în autohtoni și neautohtoni. Atent la nuanțele cuvintelor și făcând dovada unei pătrunderi îndrăznețe în miezul adevărului, Nicolae Cojocaru demonstrează diferența obiectivă și esențială dintre cuvintele (și realitățile) *băștinaș*, pe de o parte, și *autohton*, pe de altă parte, și constată, pe deplin întemeiat, că orice autohton este băștinaș (trăitor pe acest pământ), dar nu orice băștinaș este autohton (reprezentant al națiunii majoritare și titulare). Savantul

lămurește că „divizarea populației în autohtonă și neautohtonă nu e una discriminatorie și nu urmărește scopul de a fundamenta anumite privilegii pentru cineva”, că „luarea în considerare a acestei divizări ajută să percepem mai adecvat realitatea socială și, ceea ce are o importanță deosebită, să elaborăm și să realizăm o astfel de politică în domeniul relațiilor interetnice, care să poată preîntâmpina stările de tensionare și conflictele în societate, adică să permită a găsi și realiza varianta optimă a conviețuirii civilizate în Republica Moldova” (pag. 13). În viziunea sa „acomodarea la mediul etnic autohton înseamnă deprinderea, obișnuința, împăcarea, învoirea alolingvilor de la noi cu tot ceea ce alcătuiește conținutul mediului etnic al românilor moldoveni de la est de Prut, ca parte a întregii românimi” (pag. 14) și presupune familiarizarea cu istoria și cultura autohtonilor, însușirea de către conlocuitorii noștri alolingvi și utilizarea, barem elementară, a limbii române, cunoașterea și prețuirea tradițiilor și datinilor poporului în mijlocul căruia viețuiesc, împărtășirea și tolerarea idealurilor naționale ale acestuia.

Autorul cărții la care ne referim pornește de la premise preponderent teoretice și argumentează detaliat necesitatea, obligativitatea și – nu în ultimul rând – oportunitatea pentru alo-

lingvi de a se acomoda la mediul etnic autohton. E vorba de ceea ce în țările civilizate se numește naturalizarea celor veniți în țările respective. Nicolae Cojocaru deschide câteva paranteze a căror înțelegere justă și profundă varsă lumină limpede asupra lucrurilor. De exemplu, el lămurește că „naturalizarea, adică obținerea de către cei veniți, la solicitarea lor, a cetățeniei statului adoptiv, presupune în mod obligatoriu posedarea limbii oficiale, adică realizarea celui mai important element al acomodării la mediul etnic autohton” și că „în afară de fostele republici sovietice (dar nu în toate) nicăieri, pe nimeni dintre imigranți nici prin cap nu-l trăsnește să înainteze pretenții care ar urmări scopul de a submina cumva elementele mediului etnic autohton, îndeosebi limba acestuia” (pag. 18).

Conștient de realitatea stabilită la noi, adică de faptul că fenomenul naturalizării persoanelor și – mai larg – a grupurilor lingvistice sosite pe pământul nostru din alte părți este ignorat și de către cercetătorii în domeniu (alogeni și alolingvi, repetăm), și de către guvernanți, Nicolae Cojocaru se vede nevoit să insiste asupra unor adevăruri simple pentru orice societate normală, dar complicate în condițiile republicii noastre, ca acela că „acomodarea este singura cale eficientă spre un grad mai mare de înțelegere reciprocă, deci

și de toleranță în societate, de la care au de câștigat toți. Ea micșorează terenul pentru conflicte, prin urmare – face viața mai sigură, umanizează relațiile dintre indivizi și comunitățile la care ei aparțin” (pag. 19-20). Cercetătorul explică greșeala făcută de liderii de opinie ai grupurilor lingvistice nimerite în teritoriul nostru și, pe urmele acestora, de reprezentanții grupurilor respective – că „anume prin renunțarea la acomodare mulți aolingvi s-au lipsit de posibilitatea de a-și asigura confortul psihic în mijlocul autohtonilor, și-au împușinat posibilitățile îmbogățirii spirituale, dat fiind că neposedarea limbii române îi împiedică să-și însușească majoritatea valorilor culturii autohtone” (pag. 33-34).

Cercetător obiectiv, atent la toate aspectele problemei luate în dezbatere, Nicolae Cojocaru nu lasă fără atenție metehnele și trăsăturile contradictorii ale caracterului nostru național, care au contribuit – și acestea – la înrădăcinarea nedorinței alogenilor / aolingvilor de a se acomoda la mediul etnic autohton – „bunătatea noastră proverbială, toleranța, ospitalitatea ș.a., atunci când le manifestăm peste măsură, cum a fost îndeosebi în deceniile postbelice, precum și, indiscutabil, prea ușoara noastră gătință de a ne pleca capetele ca să nu le taie săbiile sau, altfel zis, de a ne conforma la ceea ce ni se impunea și ni se im-

pune, deseori cu prețul nu numai al înjosirii și umilirii noastre, ci și al amenințării cu pierderea totală a identității noastre etnice” (pag. 54). Rezultatul atitudinii mai mult decât binevoitoare față de străinii veniți în Republica Moldova nu este recunoștința și mulțumirea, ci „am fost și mai suntem «răsplătiți» de foarte multe ori cu disprețul, cu batjocura, cu gătința nemulțumirilor și răufăcătorilor de a ne strivi, ca neam, în propria noastră casă” (*Ibidem*). Poate ca nicăieri în altă parte, mulți autohtoni au devenit (și fenomenul continuă) cozi de topor în mâinile străinilor, transformându-se în promotori activi ai politicii de neacomodare a aolingvilor și de deznaționalizare a autohtonilor.

După ce studiază cauzele concrete ale neacceptării, în principiu, de către alogeni / aolingvi a acomodării la mediul etnic autohton, Nicolae Cojocaru glosează pe marginea necesității imperioase de realizare a acomodării alogenilor la mediul etnic autohton. Savantul enumeră obligațiunile liderilor grupurilor lingvistice conlocuitoare, ale conlocuitorilor înșiși, ale Rusiei ca patrie originară a majorității acestora, dar nu uită nici de data aceasta de sarcinile ce ne revin nouă: „...Autohtonii, interesați în realizarea acestui proces, au datoria morală, civică și politică, dictată de interesul lor național fundamental, de a întreprin-

de tot ce le stă în puteri pentru a-i face pe guvernanți să manifeste voință politică și să realizeze acțiuni practice propice acomodării”, adică „să le ceară categoric celor ce pretind că le exprimă interesele și pe care îi doresc în calitate de votanți ai lor ca ei să înainteze clar și argumentat, la toate nivelurile, cerința adaptării alolingvilor la mediul etnic autohton, iar în cazul accederii la guvernare să facă totul ce le va sta în puteri pentru a asigura acestui proces cadrul legislativ adecvat și să realizeze neabătut prevederile legislației în această privință” și „să se mobilizeze ei înșiși întru a contribui – prin instituțiile societății civile a cărei parte ei sunt sau trebuie să fie – la elaborarea și realizarea practică a unui program de măsuri eficiente în vederea convingerii alolingvilor că acomodarea la mediul etnic autohton e necesară și inevitabilă, echitabilă și favorabilă, inclusiv lor” (pag. 59).

Se vede – și din citatele transcrise aici – că studiul la care ne

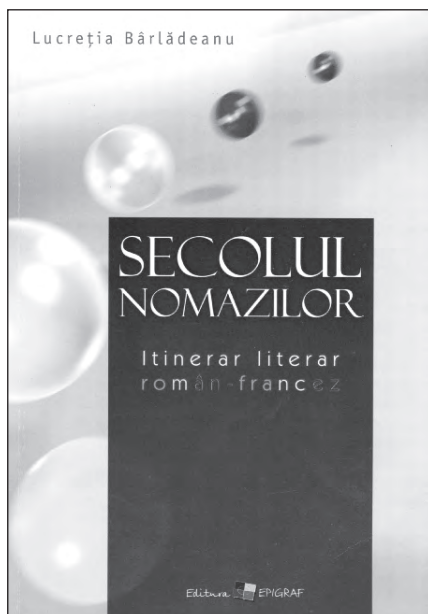
referim este o invitație la discuție și la meditație, iar de aici – la realizarea unui deziderat propice conviețuirii civilizate a tuturor membrilor societății noastre și că, prin urmare, lecturarea lui nu poate fi decât benefică atât alogenilor / alolingvilor, cât și autohtonilor. La capătul acestei afirmații am putea pune punct recenziei de față. Or, ediția rusă a studiului a stârnit nemulțumirea și chiar indignarea unor cercetători alogeni / alolingvi. Și este bine că Nicolae Cojocaru se referă în chip detaliat și la replicile respective. În felul acesta el ne convinge o dată în plus că problema abordată în paginile cărții sale este actuală și complicată și că necesită multe și considerabile eforturi intelectuale pentru a fi soluționată în mod echitabil. Totodată, comentariile sale pe marginea replicilor tipărite în presa de limbă rusă ne explică și mai bine nouă, autohtonilor, rolul pe care îl putem juca întru rezolvarea civilizată a acestei probleme.

Ion CIOCANU

DINCOLO DE PRIMA IMPRESIE

Lucreția Bârlădeanu în **Secolul nomazilor. Itinerar literar român-francez** (Chișinău, Editura Epigraf, 2006), de altfel ca și în **Dialoguri pariziene** (2005), abordează diverse și importante probleme de ordin literar, și nu numai. Articolele-eseu, unele mai curând recenzii și adnotări, probează că scriitoarea basarabeană și-a găsit un teren propriu de cercetare, inedit pentru noi, cu atât mai incitant, cu cât o parte a protagoniștilor lucrării se referă la probleme vitale (și dureroase) ale Basarabiei de ieri și ale Republicii Moldova de azi.

Este cazul, înainte de toate, al capitolului I, intitulat în mod expres *Moldova văzută din Franța*. Sunt abordate aici cinci subiecte tratate de autori francezi, pe care (subiecte) Lucreția Bârlădeanu le face acum cunoscute publicului cititor de la noi. Chiar prima adnotare din acest capitol al cărții – *O contribuție importantă la studierea trecutului basarabean: George F. Jewsbury, Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828* – este foarte binevenită pentru doritorii de a se informa temeinic în

problema enunțată. Aveam teamă, la început, că tema studiului adnotat este una bătătorită și că savantul francez n-ar avea a ne spune ceva nou, important. Dar autorul parizian, cercetător scrupulos al arhivelor occidentale, pune la dispoziția noastră și o seamă de opinii și concluzii rar sau, din păcate, defel enunțate și comentate la noi. De exemplu, aceea că „Imperiul Rus, în ideea de a masca fenomenul propriu-zis al colonialismului, se angaja, chipurile (cum au făcut-o și alte țări colonizatoare), să lupte împotriva barbariei și anarhiei”. La prima vedere, colosul răsăritean lansa o intenție nobile, pe deplin acceptabilă de cancelariile occidentale. Dar în esență avem de a face cu un șiretlic, altfel zis – cu

o minciună sfruntată, ca și faptul bine cunoscut că Rusia informa Occidentul despre „protejarea” Basarabiei, care la acea oră consta din trei județe sudice (Cahul, Bolgrad și Ismail), în realitate însă ea a extins cu de la sine putere denumirea *Basarabia* asupra unei mari părți a Moldovei istorice și în modul acesta, fraudulos, și-a însușit un teritoriu cu mult mai mare decât cel „convenit” cu occidentalii. Un atare șiretlic îl constituie și angajamentul Rusiei de a lupta împotriva „barbariei și anarhiei”, de vreme ce românii din Principate nu erau nici barbari, nici anarhiști. „Prinsă cum era în curentele politice și culturale a trei imperii, arată George F. Jewsbury, elita locală avea o paletă largă de opțiuni în privința stilului de viață de imitat. Mai mulți proprietari greci și români de formație occidentală, în special franceză, erau abonați la ziare franțuzești, călătoreau ocazional în străinătate și chiar își angajau percepatori și bucătari francezi, iar unele familii își trimiteau copiii la școli în Germania. Lucrările majore ale Iluminismului erau traduse în românește și grecește pentru cititorii autohtoni... Petițiile scrise în ultima parte a secolului de boieri dau dovadă de stil, eleganță și claritate în concepție, iar stăpânirea a trei sau chiar patru limbi străine era ceva comun printre marii boieri... *Elita Principatelor*

nu era necivilizată și nici impregnată de cruzime asiatică” (sublinierea ne aparține – I.C.).

Bineînțeles, „în comparație cu Europa apuseană, Principatele însemnau un colț uitat de lume din punct de vedere cultural... Nu existau teatre mari, opere, universități sau tipografii laice importante...”. Dar înaintașii noștri nu merită să fie numiți „barbari și anarhiști”, după cum îi considerau rușii. Curând anume sub ocupația rusă de la începutul secolului al XIX-lea modul de viață al românilor a devenit unul infernal. George F. Jewsbury arată că „războiul și ocupația au adus Moldova și Țara Românească într-o stare jalnică... Prezența rușilor nu le aducea românilor eliberarea, ci oprimarea”.

Lucreția Bârlădeanu evidențiază din textul studiului comentat că, după optsprezece luni de ocupație rusă, consulul francez Lamare scria că „țărănilor nu le-au mai rămas decât ochii cu care să plângă”, că în timpul războiului mai mult de jumătate din venitul Principatelor a fost folosit pentru armata rusă, că rușii ajunseseră să fure cele trebuincioase de la țărani noștri necăjiți. Concluzia autoarei că studiul lui George F. Jewsbury *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828* este unul „de referință pentru cei care își propun să studieze și să comenteze multpătimitul nostru trecut” ni se pare pe deplin întemeiată.

Într-o altă recenzie, la cartea lui René Al. De Flers **Radio Europa Liberă și exilul românesc**, Lucreția Bârlădeanu remarcă faptul că după războiul al doilea mondial a existat un ordin de la New York, prin care se interzicea ca Basarabia să fie menționată în emisiunile renumitului post de radio. De ce oare? Autorul cărții a cercetat cauza care a dus la interzicerea oricăror referințe la Basarabia și citează opinia unui funcționar din marele oraș american, evreu de naționalitate, pe nume Yarrow, că „Basarabia n-a fost niciodată românească și nici rușii n-au dreptul la ea”.

Citim atare afirmații și ne dăm seama că existau niște dedesubturi ale acestora care, odată înțelese de noi, ar putea destrăma misterul tănuit în ordinul de la New York. Curând lucrurile încep să devină întrucâtva clare, de vreme ce savantul francez descoperă – iar scriitoarea noastră aduce la cunoștința cititorilor care doresc să afle adevărul și despre acest aspect al trecutului basarabean – că „încă în secolul al XIX-lea se făceau planuri pentru fondarea statului israelit european”, care urma să includă teritoriile „Moldovei, Basarabiei, Bucovinei, Maramureșului și Galiției” și că, prin urmare, evreii considerau Basarabia ca patrie a lor. Idee care stă, conchidem, la temelia aceluși ordin de necrezut, conform căru-

ia Basarabia nu putea fi pomenită imediat după războiul al doilea mondial la Europa Liberă. Cu alte cuvinte, în anii imediat postbelici „evreii vroiau să-și autoproclame dreptul la țara noastră”. Nici mai mult, nici mai puțin!

Apoi și în celelalte recenzii și adnotări din capitolul I al cărții **Secolul nomazilor. Itinerar literar român-francez** găsim informație veridică și utilă referitoare la Basarabia și la Republica Moldova. Eșecul reunificării cu România, de exemplu, este înțeles de tânărul cercetător francez, specializat în problemele Europei de Est, Florent Parmentier ca urmare a patru cauze concrete: identitatea incertă, politica adesea distructivă a minorităților, problema găgăuză și cea transnistreană, și nu putem să nu-i dăm dreptate.

Merită interesul nostru al turologilor cele trei scenarii posibile privind viitorul Republicii Moldova: 1) aceasta să accepte prezența rusească definitivă, 2) Republica Moldova, Ucraina și Belarus devin vecini ai Uniunii Europene și capătă un statut nou în această calitate, 3) integrarea în Uniunea Europeană ca membru al Pactului de stabilitate sau prin realipirea Basarabiei la România, urmând să fie definite statutele Transnistriei, al Bugeacului și al Bucovinei. Oricum, autorul francez crede că viitorul republicii noastre ține de aderarea noastră la Uniunea Europeană.

Chiar dezvăluri cunoscute anterior din lucrările istoricilor noștri autohtoni se învrednicesc de valențe oarecum noi, dat fiind că sunt făcute în temeiul materialelor de arhivă de către savanți străini și obiectivi. De exemplu, faptul că „Începând cu 1940, Basarabia, care cuprindea 66% de români, este victima unei represiuni severe, a deportărilor masive, a unei foamete organizate, a implantării coloniilor sovietice și a rusificării intense. Ca rezultat, a fost eliminată elita românească”. Sau acela că „printr-o serie de acțiuni lansate de guvernul instalat în urma alegerilor parlamentare din februarie 2001, P.C.M. a demonstrat că el este o formațiune politică antioccidentală, orientată ideologic și cultural spre Rusia...”.

Subscriem la concluzia Lucreției Bârlădeanu asupra tuturor celor cinci contribuții ale autorilor francezi trecute în revistă: „... Drama Moldovei actuale e cauzată de politica imperială rusă care s-a implicat în viața acestui popor încă din secolul al XVIII-lea. Aceste ambiții imperiale și șoviniste continuă și în perioada modernă prin încurajarea forțelor distructive separatiste din Transnistria și Găgăuzia de a destabiliza funcțiile statului moldav”.

Spre deosebire de capitolul I, constituit din simple recenzii și adnotări, capitolul al II-lea, intitulat *Scriitori români în exilul francez*,

este mai personal (dacă se poate spune așa), aici Lucreția Bârlădeanu apropiindu-se cu mult de studiul critico-literar propriu-zis, fie că ne introduce în atmosfera și în miezul romanelor **Al doilea mesager**, **Îmblânzitorul de lupi**, **Dimineața unui miracol** și **Provocatorul** de Bujor Nedelcovici, fie că în raza de lecturi și de comentarii a autoarei nimeresc lucrările dramatice ale lui Virgil Tănase ori Matei Vișniec, operele lui Ilie Constantin sau ale lui Virgil Ierunca. Știind că cititorul român din Republica Moldova este slab ori chiar deloc inițiat în creația acestor scriitori, Domnia sa face incursiuni concrete în subiectele abordate de ei, dezvăluie caracterul parabolic al romanului **Îmblânzitorul de lupi** al lui Bujor Nedelcovici sau consemnează direct că scriitorul relatează obiectiv fapte autentice, ca în **Istoria comunismului, povestită pentru bolnavii mintal** a lui Matei Vișniec, propune concluzii privind mesajele ideatice ale operelor în discuție. Este o inițiere salutară a cititorului est-prutean în literatura exilului francez, făcută cu gust, în deplină cunoștință de cauză, conștiincios.

În capitolul al III-lea, *Câteva referințe despre opera scriitorilor români*, Lucreția Bârlădeanu distinge aspectele pozitive de cele mai puțin îmbucurătoare ale creației poetice a lui Ioan Alexandru, reconstituie o imagine relativ amplă a operelor variate și cam

eterogene ale lui Octavian Paler, încearcă o dezvăluire a felului de a fi al poeziei lui Liviu Damian, discută la modul drastic, pe ici-colo necruțător despre Ion Druță, recenzează cartea curajoasă și purtătoare de suflu nou în publicistica basarabeană **Valsul pe eșafod** a lui Vitalie Ciobanu... Sunt intervenții critico-literare demne de atenția publicului cititor, mai ales dacă acesta e capabil de a face discernământul necesar atunci când despre nuvelele și romanele lui Ion Druță, de exemplu, autoarea nu ține seama de toate nuanțele creației scriitorului în contextul social-politic și cultural în care a activat ori greșește – din neatenție (admitem) – nu numai în privința titlului unei antologii de proză scurtă basarabeană – **Steaua de veghe!** –, ci și în privința concepției concrete a aceluși florilegiu nuvelistic, anunțat din capul locului ca dilogie, dar „oprit” la primul volum în virtutea unor factori concreți despre care s-a vorbit în presă și care (factori) n-ar fi stricat deloc s-o intereseze.

Am zice, în final, că întreaga carte **Secolul nomazilor. Itinerar literar român-francez** este alcătuită preponderent din recenzii și adnotări și că ea dă impresia unor popasuri critico-literare scurte, poate și relaxante, ale autoarei între două studii ample, complexe și adevărate unei munci serioase în domeniul cercetării faptelor de literatură. Dar n-o facem, deoarece prin importanța subiectelor abordate de autori francezi în operele adnotate de scriitoare, de autori români care au ales exilul francez în virtutea circumstanțelor concrete ale timpului, de poeți și prozatori români nimeriți în vizorul Domniei sale, cartea la care ne referim certifică prezența intelectual-artistică a Lucreției Bârlădeanu în domeniul analizei critico-literare și pune la îndemâna cititorului idei și concluzii favorabile cunoașterii aprofundate de către noi, est-prutenii, a istoriei și literaturii naționale.

Petru BUTUC

NECESAR INSTRUMENT DE LUCRU PENTRU FILOLOGI

Dicționarul de valori lexi-co-gramaticale ale locuțiunilor verbale românești al Angelei Zgardan-Savin [*Modurile desfășurării acțiunii (Aktionsart) și Terminativitate / Aterminativitate*, Chișinău, Centrul Editorial-poligrafic al U.S.M., 2004, 308 p.] se adresează specialiștilor filologi, studenților de la facultățile de Litere și Limbi Moderne, dar și publicului larg care manifestă interes pentru problemele de lexicologie, gramatică și stilistică.

Dicționarul are un caracter selectiv, ceea ce se referă atât la dimensiunea *diacronică* a limbii (succesiunea diferitelor etape de evoluție), cât și la cea *sincronică* (prezența unor niveluri de funcționare a limbii la un anumit stadiu al dezvoltării ei). Autoarea și-a propus să realizeze o lucrare cu caracter *representativ*, prin ilustrarea explicită a etapelor evoluției limbii și a competenței ei stilistice.

În ceea ce privește obiectul de studiu al dicționarului, problema principală pe care autoarea și-a pus-o a fost aceea de a delimita

locuțiunile verbale de expresiile frazeologice, idiomatice, precum și de grupările libere de cuvinte.

Autoarea consideră locuțiune verbală o unitate glotică ce reprezintă un fapt de discurs repetat, cu sens lexical și gramatical unitar, formată din verb și nume, care posedă subiect logic și gramatical unic și se comportă, din punct de vedere gramatical, ca o singură parte de vorbire (verb).

Problema delimitării locuțiunilor verbale în ansamblul expresiilor idiomatice este permanent deschisă și autoarea conștientizează mobilitatea acestei granițe, procedând cu prudență în precizarea caracterului de locuțiune verbală al unei îmbinări stabile de cuvinte.

Dicționarul de față constituie un instrument util de lucru pentru toți cei interesați de resursele vocabularului limbii române în ceea ce privește exprimarea unor subtile categorii lexi-co-gramaticale necercetate până în prezent în lingvistica română.

Dicționarul de valori lexi-co-gramaticale ale locuțiunilor verbale românești, *primul de acest fel*, demonstrează în ce măsură locuțiunile verbale exprimă actualitatea în limba română prin redarea categoriei lexi-co-gramaticale a modului desfășurării acțiunii (sau așa-numitul *Aktion-sart*, termen de origine germană), categorie ce desemnează tipul decurgerii unei acțiuni, precum și a categoriei lexi-co-gramaticale

Terminativitate / Aterminativitate, categorie ce exprimă limita interioară a unei acțiuni.

Se cunoaște că limba română nu posedă categoria gramaticală a aspectului, prezentă în limbile preponderent sintetice, cum ar fi, de exemplu, cele slave. Însă câmpul conceptual al actualității, pe lângă categoria gramaticală a aspectului, cuprinde și două categorii lexico-gramaticale: modul desfășurării acțiunii (Aktionsart) și Terminativitate / Aterminativitate. Aceasta din urmă desemnează o acțiune ce are o limită interioară pe care o atinge sau la care tinde (de exemplu, *a prinde*, *a trezi*, *a apuca* – acțiune Terminativă) sau o acțiune ce nu presupune nici o mărginire, finalizare, limită (de exemplu, *a iubi*, *a lăuda*, *a umbla* – acțiune Aterminativă).

Categoria modului desfășurării acțiunii (Aktionsart) își găsește o exprimare prin intermediul instrumentelor gramaticale – prefixe, sufixe – în limbile sintetice: cea latină, limbile slave.

În procesul trecerii de la limba latină la limba română are loc destrămarea sistemului sintetismului și apariția analitismului, favorizat de anumite cauze. Limba română va recurge la alte modalități de exprimare a categoriilor pierdute. Vor fi create locuțiuni verbale care, la început, funcționează ca îmbinări libere de cuvinte pe axa sintagmatică a limbii și

care cu timpul vor deveni stabile și reproductive.

Dicționarul de față își propune o contabilizare a resurselor limbii române în vederea exprimării categoriilor Aktionsart și Terminativitate / Aterminativitate, categorii ce redau actualitatea.

Locuțiunile verbale pot desemna majoritatea modurilor de desfășurare a acțiunii. Aceste acțiuni sunt: *amplificativă*, *atenueativă*, *comitativă*, *cumulativă* (sativă), *distributivă*, *evolutivă*, *finitivă*, *incoativă*, *ingresivă*, *iterativă*, *limitativă*, *monosecvențială*, *orientată și neorientată*, *reciprocă*, *relațională*, *rezultativă*, *semelfactivă*, *statică*.

Prezentarea locuțiunilor verbale s-a efectuat în funcție de ordinea alfabetică a cuvintelor semnificative (verb sau nume). Prin bară au fost indicate variantele unei locuțiuni verbale: de exemplu, *a se avea bine / de bine*, *a avea drept / dreptul*, *a avea gând / de gând / în gând*, care demonstrează variante diacronice sau stilistice. Tot prin bară au fost separate pentru identificare locuțiunile verbale productive, ce indică același tip de desfășurare a acțiunii și aceeași Terminativitate / Aterminativitate: de exemplu, *a bufni de răs / de plâns* – acțiune semelfactivă, Terminativă.

O problemă deosebită a constituit-o necesitatea de a consemna mai multe sensuri ale locuțiunii verbale (atunci când este cazul), cu indicarea tipului desfășurării

acțiunii și a Terminativității / Aterminativității pentru fiecare din ele. Uneori locuțiunea verbală nu desemnează un singur mod al desfășurării acțiunii, ci două, mai rar trei: de exemplu, *a o croi la fugă* – acțiune *ingresivă*, ce indică începutul unei acțiuni, de multe ori e legată de modul desfășurării acțiunii *semelfactive*, unei acțiuni efectuate în mod brusc.

Un articol de dicționar este alcătuit dintr-o locuțiune verbală (cu variantele sale sau modelele productive, acolo unde este cazul), care este culeasă cu aldine, din explicație / explicații (glosare) și din unul sau mai multe contexte ilustrative. Citatele au fost tipărite cu litere cursive, iar locuțiunile din corpul citatelor – cu aldine. Explicația semnificației locuțiunii verbale e precedată de cuvântul *aici*, pentru a menționa sensul locuțiunii într-un anumit context al citatului. În cazurile în care au fost atestate în anumite contexte locuțiuni verbale ce pot forma opoziții în tipul desfășurării acțiunii cu alte locuțiuni verbale, autoarea, pentru a crea un tablou mai amplu al posibilităților locuțiunilor verbale de a desemna diferite tipuri de desfășurare a acțiunii (atunci când a fost posibil), a prezentat suplimentar locuțiuni verbale, de data aceasta nesusținute de vreun context, de exemplu: *a da sărutare* – acțiune rezultativă, Terminativă, *a da o sărutare* – acțiune monosecvențială, Terminativă,

a da sărutări – acțiune iterativă, Aterminativă.

Explicațiile au fost preluate în unele cazuri din **Dicționarul explicativ al limbii române**, în multe situații însă autoarea a procedat la remanierea acestor explicații, în sensul clarificării lor, al delimitării sensurilor, mai ales atunci când contextele alese spre ilustrare o impuneau. Dacă o locuțiune verbală a prezentat mai multe sensuri, acestea au fost notate cu cifre (1, 2, 3 etc.), despărțite prin punct și virgulă.

Fiecare expresie a fost ilustrată printr-un anumit context. În cazul expresiilor cu mai multe sensuri, citatele au fost date după explicația sensului respectiv. Pentru acest tip de locuțiune verbală în dicționar cel puțin un sens este ilustrat printr-un citat reprezentativ.

Toate citatele sunt identificate și selectate de autoarea dicționarului, care a demonstrat astfel circulația acestor expresii, existența lor în conștiința lingvistică a celor ce consultă acest dicționar.

În fine, se poate spune că **Dicționarul de valori lexico-gramaticale ale locuțiunilor verbale românești** este nu numai – cum s-ar părea la prima vedere – un necesar instrument de lucru, ci și – ceea ce poate părea paradoxal – o carte de lectură, prin secvențele care relatează condensat și viu aspectele diacronice și sincronice ale exprimării aspectualității în limba română.

MESAGER AL IDENTITĂȚII NOASTRE

Limba Română,
nr. 4-6/2006

Limba Română este una dintre revistele specializate în a instrui și a populariza aplicarea corectă a normelor academice în scriere și vorbire și, totodată, în a face cunoscute rezultatele unor cercetări asupra limbii, din punct de vedere fonetic, ortografic, sintactic, morfologic, lexical etc.

Dar, în timp ce *Limba Română* de la București urmărește constant îndeplinirea acestor obiective, *Limba Română* de la Chișinău are un obiectiv în plus: acela de a lupta în permanență pentru păstrarea ființei și a identității naționale, de a face din limbă „patrie atât pentru românii din țară, cât și pentru cei aflați dincolo de hotarele ei”. Din acest motiv sumarul este, în acest caz, cu mult mai variat, cuprinzând articole ce privesc limba în totalitatea ei (gramatică, beletristică, istorie, critică, prezentări de carte etc.) și, în același timp, ni-i aduce sau ni-i readuce în memorie pe cei care s-au pus, în trecut ori astăzi, în slujba poporului și a limbii române.

Volumul ce cuprinde numerele 4-6 / 2006 ale revistei se înscrie pe această linie (ca de altfel și celelalte numere), iar ideea sa centrală este exprimată chiar din primul titlu: *Niciodată n-am trădat limba română* (semnat de Alexandru Bantoș, p. 5-7). De aici se derulează mai apoi toate celelalte scrieri.

Și pentru că limba noastră n-ar fi fost atât de bine cunoscută în contextul lingvisticii generale și al istoriei

universale fără contribuția unor oameni ce și-au dedicat viața acestui neam, *Limba Română* și-a făcut un obicei din a-i omagia sau aniversa pe cei care și-au adus și își aduc obolul la dezvoltarea culturii românești în general. Astfel, în revista de față, paginile 8-62 cuprind articole care pun în prim plan un „lingvist pentru mileniul III”: este vorba de Eugen Coșeriu, plecat din Basarabia și reîntors mereu cu sufletul către Basarabia. Semnatarii articolelor încearcă să facă, pe baza teoriilor și conceptelor marelui lingvist, diverse analize: *Câteva distincții conceptuale de bază într-o tipologie textuală de orientare integralistă* (Emma Tămăianu-Morita), *Funcțiile evocative în lingvistica integrală a textului* (Lolita Zagaevschi), *Lingvistica integrală și textualitatea literară* (Oana Boc), *Studi in memoria di Eugenio Coseriu* (Eugenia Bojoga). Alături de acestea sunt publicate două texte ale lui Eugen Coșeriu – *Identitatea limbii și a poporului nostru și Limba română – o dimensiune spirituală indispensabilă la est de Prut* – din care transpare cu claritate ideea de unitate națională.

Pagini întinse din cuprinsul volumului sunt dedicate evocării unor personalități care au rămas, într-un fel sau altul, în memoria poporului de dincolo de Prut (și nu numai acolo): profesorul Gheorghe I. Năstase (p. 240-259), participant activ la înfăptuirea Marii Uniri; profesorul Ion Dumeniuk (p. 260-267), implicat direct în procesul de renaștere națională; Nicolae Iorga (p. 272-278), apărător fervent al unității tuturor păminturilor românești.

Alături de aceștia sunt aniversați cei care luptă în momentul actual (indiferent dacă sunt români sau nu), fiecare prin prisma specializării lor, la păstrarea și consolidarea principiilor

demult enunțate de marii înaintași. Printre ei se numără: profesorul Rajmund Piotrowski (p. 63-71), care a combătut, „chiar și atunci când era periculos”, existența limbii moldovenești, susținând că există o singură limbă: româna; romancierul, eseistul, traducătorul și omul politic Vladimir Beșleagă (p. 161-200), „vârful ierarhiei în proza basarabeană”; poetul Anatol Codru (p. 201-221), „excelent constructor de metafore”; lingvistul Anatol Eremia (p. 222-239), specialist în onomastică, autor de studii monografice, dicționare, ghiduri ortografice; profesorul Ion Melniciuc (p. 300-304), a cărui principală activitate este aceea de a contribui la promovarea limbii române și ameliorarea climatului lingvistic din Moldova. Paginile dedicate acestora cuprind, în general, o primă parte în care cei numiți sunt intervievați în mod direct și o a doua în care ni se prezintă – uneori prin analize întreprinse de alți autori – aspecte din activitatea lor concretă.

Dedicată limbii, la nivel lexicogramatical, sunt o serie de articole cuprinse sub secțiunile „Gramatică” (p. 72-114): George Rusnac, *Schimări sinestezice de sens*; Doina Butiurca, *Fondul latin și inovația în vocabularul panroman*; Mihai Mihăileanu, *Considerații privind modul prezumtiv în limba română*; Tatiana Babin-Rusu, *Diferențierea structurilor lexico-semantice*; Rodica Mațcan, *Formele verbale care exprimă posterioritatea în franceză și română*; Cristinel Munteanu, *Nu există sinonimie interlingvistică*; Daniela Pelivan, *Rostirea vocalelor din vecinătatea diftongilor descendenți [ei] și [au] în limba română literară și în vorbirea spontană*, „Cum vorbim, cum scriem” (p. 305-306); Ion Ciocanu, *Locutorii; Mușchiul; În procesul lucrului și „Sacru și profanul”* (p. 307-316):

Liliana Nicorici, *Biblia – sursă pentru studiul giuvaiergeriei*.

În ceea ce privește literatura (română și universală), studiile au fost reunite la secțiunile „Critică, eseu” (p. 115-160): Petre Bârlea, *Treptele tăcerii în poezia lui Lucian Blaga*; Diana Vrabie, *Originalitate, autenticitate, anticalofilie*; Dorina Butucioac, *Dialog dramaturgic dublu: Mozart și Salieri – Pușkin și... Cheianu*; Ofelia Ichim, *Petre Manoliu: pasiunea pentru istorie*; Vasile Cucerescu, *Dublinul ca personaj în creația lui James Joyce*, „Pro didactica” (p. 321-328): Constantin Șchiopu, *Modurile de expunere în discursul literar și „Literatură universală”* (p. 281-293); Samuel Beckett, *Expulzatul și Nikolai D. Burluk* (poezii).

Pornind de la aceeași idee, a păstrării identității naționale, alți doi autori – Victor Durnea și Maria Trofimov – publică, sub titlurile „Document” și „Tezaur”, materiale menite să contribuie la cunoașterea adevărului despre fapte istorice diferite: *Din arhivele naționale* (p. 269-271), *O carte despre datinile noastre* (p. 329-331).

Parte componentă a vieții culturale moldovenești, muzica este și ea prezentă și analizată în acest volum, prin articolul *Universul armonic al creației componistice a lui Gheorghe Dima* (semnat de Anastasia Buruian, p. 317-320).

De asemenea, trebuie amintite, nu în ultimul rând, „Reflecțiile” (p. 294-299), care însumează o serie de aforisme de o mare profunzime. Semnatarul rubricii este Leo Butnaru.

Prin conținutul său revista *Limba Română* se dovedește o revistă completă al cărei scop declarat este acela de a fi în permanență o tribună de susținere a limbii și poporului român, un mesager al identității noastre.

Iustina BURCI

AUTORI

Alexei ACSAN, lingvist, profesor la Casa Limbii Române; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Iustina BURCI, cercetător științific II dr., Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova.

Alexandru BURLACU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, șef al Catedrei de Literatură Română și Comparată a U.P.S. „Ion Creangă” din Chișinău; cercetător științific principal, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

Leo BUTNARU, poet, eseist, traducător.

Petru BUTUC, doctor în filologie, profesor, U.P.S. „Ion Creangă” din Chișinău.

Ion CHIRTOAGĂ, profesor, doctor, Institutul de Istorie al A.Ș.M.

Mihai CIMPOI, critic și istoric literar; filozof al culturii, doctor habilitat în filologie, membru titular al A.Ș.M., membru de onoare al Academiei Române, președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar; doctor habilitat în filologie, cercetător științific principal, Institutul de Filologie al A.Ș.M.; membru al colegiilor de redacție ale revistelor *Limba Română*, *Viața Basarabiei* și *Revista de Lingvistică și Știință Literară*.

Ludmila CLICHICI, doctorandă, lector superior, Facultatea de limbi și literaturi străine, U.S.M.

Theodor CODREANU, critic literar, prozator și eseist; profesor, Huși.

Ecaterina CRECICOVSCHI, lector, Catedra de Literatură Universală, U.S.M.

Aliona DOSCA, lector universitar, ULIM.

Vasile ERNU, scriitor, editor.

Nicolae FELECAN, prof. univ. dr., prorector al Universității de Nord, Baia Mare.

Angela GRĂDINARU, lector universitar superior, Catedra Traducere, Interpretare și Lingvistică Aplicată, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, U.S.M.

Cristina GROSSU-CHIRIAC, lector, Catedra de Literatură Universală, U.S.M.

Alexandru HUSAR, prof. univ. doctor, Iași.

Liviu LEONTE, prof. univ. doctor, Iași.

Cristinel MUNTEANU, doctor în filologie, lector la Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești, filiala Brăila.

Virgil Nistru ȚIGĂNUȘ, prof. univ. doctor, critic literar.

Veronica OLARIU, prof. univ. doctor, Iași.

Lucia OLARU NENATI, scriitoare, jurnalistă, doctor în filologie.

Veronica POSTOLACHI, profesor, doctor în filologie, Chișinău.

Nicolae RAEVSCHI, profesor, doctor habilitat, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

George RUSNAC, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, Catedra Limba Română, Lingvistica Generală și Romanică a Facultății de Litere, U.S.M.

Mina-Maria RUSU, profesor doctor, Inspector general pentru Limba și Literatura Română la Ministerul Educației și Cercetării, vicepreședintă a Comisiei Naționale pentru Limba și Literatura Română, România.

Ruslana SPRÂNCEANU, doctorandă, lector, Catedra Pian Auxiliar, Facultatea Artă Vocală, Dirijorală și Pedagogie Muzicală a Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Chișinău.

Maria SAHAREANU, publicistă, Chișinău.

Constantin ȘCHIOPU, doctor în pedagogie, conferențiar, U.P.S. „Ion Creangă” din Chișinău.

Grigore VIERU, poet; membru de onoare al Academiei Române; autor de manuale școlare; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ștefan VIȘOVAN, profesor, doctor, Universitatea de Nord, Baia Mare.

Diana VRABIE, lector, doctor în filologie, U.P.S. „Alec Russo” din Bălți.

